

Міністерство освіти і науки України
Харківський обласний відділ Українського географічного товариства
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Харківська обласна станція юних туристів

РЕГІОН - 2015:

СТРАТЕГІЯ ОПТИМАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

МАТЕРІАЛИ

МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

(м. Харків, 5–6 листопада 2015 р.)

Харків
2015

Редакційна колегія: **В.С. Бакіров**, д.соц.н., проф. (голова редакційної колегії), **Л.М. Нємець**, д.геогр.н., проф. (заступник голови редакційної колегії), **М.О. Барановський**, д.геогр.н., проф., **А.П. Голіков**, д.геогр.н., проф., **Ю.І. Кандиба**, к.геогр.н., доц., **Г.О. Кулєшова**, к.геогр.н., доц., **Л.В. Ключко**, к.геогр.н., доц., **С.В. Костріков**, д.геогр.н., проф., **К.В. Мезенцев**, д.геогр.н., проф., **К.А. Нємець**, д.геогр.н., проф., **Я.Б. Олійник**, д.екон.н., проф., член-кор. АПН України, **Г.П. Підгрушний**, д.геогр.н., ст.наук.співроб., **О.В. Полєвич**, к.техн.н., пров.наук.співроб., **К.Ю. Сегіда**, к.геогр.н., доц.

Адреса редакційної колегії: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, к. 3-62, тел. 8(057) 707-52-74, e-mail: konfregion@yandex.ru.

Затверджено до друку рішенням вченої ради факультету геології, географії, рекреації і туризму Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (протокол № 3 від 19.10.2015 р.).

Регіон – 2015: стратегія оптимального розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 5–6 листопада 2015 р.). – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. – 293 с.

Тексти представлено у авторській редакції. Автори несуть повну відповідальність за зміст доповідей, а також добір, точність наведених фактів, цитат, власних імен та інших відомостей.

Матеріали пройшли внутрішнє рецензування.

ISBN 978-966-285-259-2

© Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, оформлення, 2015

З М І С Т

ПЛЕНАРНІ ДОПОВІДІ

Немець Л.М., Кандиба Ю.І., Немець К.А., Ключко Л.В., Сегіда К.Ю. ДЕСЯТИЛІТТЯ РОЗВИТКУ НАУКОВОЇ ШКОЛИ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ У ХАРКІВСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ІМЕНІ В.Н. КАРАЗІНА	11
Барановський М.О. ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ	14
Бондаренко Е.Л. ГОЛОВНІ РИСИ РЕГІОНАЛЬНИХ ГЕОЕКОЛОГІЧНИХ ГІС	16
Костріков С.В., Чуєв О.С. ДВОРІВНЕВА ГІС-МОДЕЛЬ ДЛЯ АНАЛІЗУ УРБОГЕОСИСТЕМ	20
Мезенцев К.В., Мезенцева Н.І. ОЛІМАСШТАБНІСТЬ РОЗВИТКУ ТА КОНЦЕПЦІЇ РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ ПРОСТОРУ	23
Олійник Я.Б., Нич Т.В. РЕГІОНАЛІЗМ І РЕГІОНИ	26
Писаренко С.М. ОСНОВНІ НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ	29
Ридевский Г.В. ПЛАТНЫЕ УСЛУГИ НАСЕЛЕНИЮ КАК ИНДИКАТОР УРОВНЯ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ В РЕГИОНАХ БЕЛАРУСИ	33
Смирнов І.Г., Михайленко Т.І. ТИПОЛОГІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК ЗА РІВНЕМ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ: СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ	36
Степаненко А.В., Омельченко А.А. ЕКОЛОГІЧНА МОДЕРНІЗАЦІЯ ОХОРОНИ ПОВІТРЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ	39
Черномаз П.О. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА: МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ	43
Arisoy Y. CLIMATE CHANGE IMPACTS ON POPULATION MOVEMENTS IN TURKEY	46

СЕКЦІЯ 1. ТЕОРІЯ І МЕТОДОЛОГІЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Божук Т.І. МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИХ ДЕСТИНАЦІЙ	49
Бубликов В.В., Маркова В.В. ЭТНО-НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ НАСЕЛЕНИЯ БЕЛГОРОДЧИНЫ В XX – НАЧАЛЕ XXI СТОЛЕТИЙ: ОПРЕДЕЛЯЮЩИЕ ФАКТОРЫ	51
Грицевич В.С. ВИВЧЕННЯ ОДНОВИМІРНОЇ ГЕОПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ В СУСПІЛЬНІЙ ГЕОГРАФІЇ (НА ПРИКЛАДІ ТУРИСТИЧНОЇ ПОДОРОЖІ)	57
Зорін Д.О. МЕТОДИ СТВОРЕННЯ КАРТ СУЧАСНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ СИТУАЦІЇ	59
Нефедова Н.Є. ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ТРАНСПОРТНО- ЛОГІСТИЧНИХ МЕРЕЖ ТА СИСТЕМ КРАЇНИ ТА ЇЇ РЕГІОНІВ	62
Орещенко А.В. КАРТОГРАФІЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ У СТРУКТУРІ РЕАЛІЗАЦІЇ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ПРИРОДНО-ТЕХНОГЕННОЮ БЕЗПЕКОЮ РЕГІОНУ	65
Рубашенко Є.В., Байназаров А.М. ВИКОРИСТАННЯ ТОПОНІМІЧНИХ ЗНАЬ У ВИКЛАДАННІ ГЕОГРАФІЧНИХ ДИСЦИПЛІН	68
Сафарян А.А. ТУРИСТСКИЙ ЦЕНТР: КРИТЕРИИ ВЫБОРА	70
Сорокина Г.А. К ВОПРОСУ О НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ РАБОТЕ СТУДЕНТОВ СПЕЦИАЛЬНОСТИ «ТУРИЗМ» КРАЕВЕДЧЕСКОГО ХАРАКТЕРА	73
Шеремета І.А., Краснопольська Н.В. ОСВІТНЬО-ВИХОВНИЙ КОМПЛЕКС ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ	76
Шулевський С.О. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОЦІНКИ ЕКОНОМІКО- ГЕОГРАФІЧНОГО ПОЛОЖЕННЯ МІСТ	78
Яценко А.Д. МЕТОДИКА ВИЗНАЧЕННЯ ЕСТЕТИЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ЛІСОВИХ НАСАДЖЕНЬ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ РЕКРЕАЦІЙНОЇ ЛІСОКУЛЬТУРНОЇ СИСТЕМИ ПІВНІЧНО-ЗАХІДНОГО ПРИАЗОВ'Я	81

Немець Л.М., Соколенко А.В. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КУРСУ «ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ СВІТУ»	83
Сегіда К.Ю. ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВИЛА «РАНГ – РОЗМІР» ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ МІСЬКОГО РОЗСЕЛЕННЯ ХАРКІВСЬКОЇ ТА ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ	85
Грушка В.В. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗОВНІШНЬОГО НЕЗАЛЕЖНОГО ОЦІНЮВАННЯ В ДНІПРОПЕТРОВСЬКІЙ ОБЛАСТІ	89
Заставецька Л.Б. МЕТОДИ ПРОВЕДЕННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ТА ТИПІЗАЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ СИСТЕМ РОЗСЕЛЕННЯ	92
Казакова Т.А., Шиян Д.В. ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ СУЧАСНИХ ГЕОІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В РОЗВИТКУ ЕКОТУРИЗМУ В ДНІПРОПЕТРОВСЬКІЙ ОБЛАСТІ	95
Кобилін П.О. ДО ПИТАННЯ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТОРГОВЕЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ	97

СЕКЦІЯ 2. МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД У РОЗРОБЦІ СТРАТЕГІЇ ОПТИМАЛЬНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

Аванесова І.А. ВЗАЄМНЕ КРЕДИТУВАННЯ ЯК ПІДТРИМКА ЕКОНОМІЧНОГО, СОЦІАЛЬНОГО ТА КУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ ГРОМАДИ	101
Барило І.М. ІНСТИТУЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ДЕМОГРАФІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ	103
Бережний Я.В. ПІДПРИЄМНИЦТВО І ВТРАТИ ВІД АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ У РЕГІОНАХ ПРОТИСТОЯННЯ	105
Гавриленко В.М., Кохан О.В., Журбас К.В. РОЗВИТОК АВТОТРАНСПОРТНОЇ МЕРЕЖІ: АСПЕКТ ДОВКІЛЬНИХ ОБМЕЖЕНЬ	108
Гаврилюк Р., Запорожець О., Мовчан Н., Мовчан Я., Тарасова О., Шпанов Р., Гусєв О. ОВНС/СДО В УКРАЇНІ: СТАН ТА КОНЦЕПТ РОЗВИТКУ	111
Гищук Р.М., Пилипець О.В. ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ ТУРИСТИЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА НА УМОВАХ ФРАНЧАЙЗИНГУ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ	114

Губарева Ю.А. ПРОСТРАНСТВЕННАЯ СТРУКТУРА ОСНОВНЫХ ТИПОВ СЕМЕЙ НАСЕЛЕНИЯ БЕЛАРУСИ В ПЕРИОД СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ИЗМЕНЕНИЙ	117
Казакова Н.А., Мاستюх О.С. ОЛІЙНА ПРОМИСЛОВІСТЬ В УКРАЇНІ	119
Кривець О.О. МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ ЗАЛУЧЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ДО УПРАВЛІННЯ ПРИРОДНО-ТЕХНОГЕННОЮ БЕЗПЕКОЮ, ЩО ВИЗНАЧЕНІ ООН	123
Кубатко О.В., Зябіна Є.А. ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ В УКРАЇНІ	125
Мальська М.П., Зінько Ю.В., Горішевський П.А. СІЛЬСЬКИЙ ТУРИЗМ В КАРПАТСЬКОМУ РЕГІОНІ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	127
Марченко Ю.В. ТЕНДЕНЦІЇ ТА ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО РИНКУ СФЕРИ ПОСЛУГ	130
Поліщук Л.Б., Мороз А.А., Попов В.С. ГЕОГРАФІЧНИЙ ПІДХІД ДО КОМПЛЕКСНОГО АНАЛІЗУ ЗМІН ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	133
Попова І.А., Перепелюкова О.В. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МІЖРЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З ЄС	135
Рещук Я.М. ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ ЕКОТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КАРПАТСЬКОМУ БІОСФЕРНОМУ ЗАПОВІДНИКУ СПРЯМОВАНІ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНУ ТА ОПТИМІЗАЦІЮ СПІВПРАЦІ З ТЕРИТОРІАЛЬНИМИ ГРОМАДАМИ	138
Салтанова О.С. ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ТА ЗМІНА ПРІОРИТЕТІВ	141
Семенов В.Т., Апатенко Т.М., Мороз Н.В., Панкєєва А.М. ФОРМУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ УТВОРЕНЬ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ	143
Смирнов І.Г., Михайленко Т.І. КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ КРАЇН СВІТУ У ТУРИЗМІ: СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ	145
Суматохіна І.М. ПЕРСПЕКТИВИ ТА НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В ПРОМИСЛОВОМУ МІСТІ	148

Ховалко А.Б. ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ	151
Дук Н.М. ДОСЛІДЖЕННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ПРИКОРДОННИХ РЕГІОНІВ В АСПЕКТІ КАРТОГРАФУВАННЯ МИТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	152
Лихневская Н.В., Чугунова Н.В. ОЦЕНКА АНТРОПОГЕННОЙ НАГРУЗКИ НА ТЕРРИТОРИИ СТАРООСКОЛЬСКО-ГУБКИНСКОЙ АГЛОМЕРАЦИИ	155
Мазурова А.В. ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ЗОНУВАННЯ ВЕЛИКОГО МІСТА ЯК ОСНОВА ОПТИМІЗАЦІЇ МІСЬКОГО ПРОСТОРУ	158
Сысоева Н.М. К ПРОБЛЕМЕ НАКОПЛЕНИЯ КАПИТАЛА В РЕГИОНАХ	161
Зеленська Л.І. ТУРИСТИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО: ЗБІРКА ФАКТІВ АБО РЕСУРС ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ТУРИСТИЧНОГО ІМІДЖУ РЕГІОНУ	163
Кулешова Г.О., Гура А.В. ОСОБЛИВОСТІ СПОРТИВНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	166

СЕКЦІЯ 3. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНІВ

Авраменко В.В., Сюткін С.І. ТОМОБІЛІЗАЦІЯ ЯК ІНДИКАТОР СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ (НА ПРИКЛАДІ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ)	169
Бикова М.Д. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ МІСТА КИЄВА В ТРАНСФОРМАЦІЙНИЙ ПЕРІОД	172
Буличева Т.В., Буткалюк К.О., Гринюк Т.А., Харенко І.М. ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНІВ УКРАЇНИ	175
Гищук Р.М., Арбузова Г.С. ОРГАНІЗАЦІЯ БІЗНЕС-ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ	177
Грицку В.С., Грицку-Андрієш Ю.П. ДИНАМІКА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ РОСЛИННИЦЬКОЇ ГАЛУЗІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА У ЧЕРНІВЕЦЬКОМУ РЕГІОНІ ЗА ПЕРІОД НЕЗАЛЕЖНОСТІ	179
Джаман Я.В. ЧЕРНІВЦІ – ПОТЕНЦІЙНИЙ ЦЕНТР РОЗВИТКУ ЕТНІЧНОГО ТУРИЗМУ	182

Добровольська Н.В. ОСОБЛИВОСТІ ВИРОЩУВАННЯ ЦУКРОВИХ БУРЯКІВ У ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ	185
Кича К.Ф., Кича А.С. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ	189
Корнус О.Г., Корнус А.О. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ МЕДИЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ	192
Лагун А.В. ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ТУРИСТСЬКО- РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЛЬВІВСЬКОГО РЕГІОНУ	195
Логвинова М.О., Кандиба Ю.І. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СФЕРИ КУЛЬТУРИ У ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ	196
Матяш А.С. ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ТУРИСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА	199
Міщенко О.В. СУЧАСНИЙ СТАН ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ	202
Павловська Т.С., Оніщук І.М. ДИНАМІКА ТА СТРУКТУРА ТУРИСТИЧНИХ ПОТОКІВ У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ	205
Подвойская А.А. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТУРИСТСКО-РЕКРЕАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА В РЕГИОНАЛЬНОМ РАЗВИТИИ БРЯНСКОЙ ОБЛАСТИ	209
Полевич І.О. ЧАСОВІ ОСОБЛИВОСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ХАРКІВСЬКОМУ РЕГІОНІ	212
Рудакевич І.Р. СУЧАСНИЙ СТАН І ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ	216
Скриль І.А. ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	219
Телебєнєва Є.Ю. ДО ПИТАННЯ АНАЛІЗУ СИСТЕМНИХ ПОКАЗНИКІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ	222
Хільчевська І.Г. СТАЛІЙ РОЗВИТОК МІСТ ЯК СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ	225

Чорний М.Б. УКРАЇНСЬКО-АМЕРИКАНСЬКІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ НА ПРИКЛАДІ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	228
Чувасова Н.М. ТЕРРИТОРИАЛЬНЫЕ СДВИГИ ДЕМОГРАФИЧЕСКОГО И ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ УРБАНИЗИРОВАННЫХ РАЙОНОВ МИНСКОЙ ОБЛАСТИ	231
Шабашова Л.Ю. ІНВЕСТИЦІЇ ЯК ІНДИКАТОР РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ	232
Анищенко Л.Я., Кресин В.С., Свердлов Б.С. ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕМОГРАФИЧЕСКОЙ СИТУАЦИИ НА ЮГО-ВОСТОКЕ ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ	235
Гусєва Н.В. , Сунтелю О.С. ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ДНІПРОПЕТРОВСЬКУ	238
Мельник І.Г. ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ МІСЬКИХ ТА СІЛЬСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ (НА ПРИКЛАДІ ПІВНІЧНОЇ ЧАСТИНИ ЛУГАНЩИНИ)	242
Чугунова Н.В., Полякова Т.А., Игнатенко С.А. СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ СОСТОЯНИЕ СЕЛЬСКИХ ПОСЕЛЕНИЙ БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ В МОДЕЛИ «ЦЕНТР-ПЕРИФЕРИЯ»	245
Ключко Л.В. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МЕДИЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	248
Kovalevych L. HISTORICAL AND GEOGRAPHICAL BACKGROUND OF CURRENT SECESSIONIST PROCESSES IN UKRAINIAN REGIONS	251

СЕКЦІЯ 4. ПРИРОДНО-РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТА РЕГІОНАЛЬНА ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА

Бойченко С., Гаврилюк Р., Веремійчик Г., Коломієць Г., Мовчан Я., Тарасова О., Савченко С., Страва Т. ВОДА І ВОДНІ РЕСУРСИ УКРАЇНИ: ПИТАННЯ ЕКОУПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ЗМІН КЛІМАТУ (НА ПРИКЛАДІ СИТУАЦІЇ НА ПІВДЕННОМУ БУЗІ – ГРАНІТНО-СТЕПОВЕ ПОБУЖЖЯ)	254
Бут В.В. ІНТЕГРАЛЬНА ОЦІНКА ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ НОВОЇ ЗЕЛАНДІЇ	257
Вознюк Н.М., Копилова О.М. БІОЛОГІЧНІ МЕТОДИ ОЦІНКИ ЯКОСТІ ВОДИ ЯК СКЛАДОВА ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ	260

Жицька Л.І., Гончаренко Т.П. ПЕРСПЕКТИВНІСТЬ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ СТРАТЕГІЇ ЧЕРКАЩИНИ В СФЕРІ ВІДНОВЛЮВАНИХ ЕНЕРГЕТИЧНИХ РЕСУРСІВ	263
Куделіна С.Б. РОЗПОДІЛ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ	265
Марыныч С.Н., Колмыков С.Н. ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА В БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ И ТЕНДЕНЦИИ ЕЁ РАЗВИТИЯ	268
Машикіна В.В. ПЕРЕТВОРЕННЯ ЛАНДШАФТУ МІСТА	269
Покоłodна М.М., Телюра Н.О. ЕКОЛОГІЧНА РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА: СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	272
Рябовіл М.В. ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ ЗНЕЛІСНЕННЯ Й ДЕГРАДАЦІЇ ЛІСОВИХ ЕКОСИСТЕМ	275
Симоненко Н. В., Наливайко А. Є. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ МЕЗИНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ У КОНТЕКСТІ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ ЧЕРНІГІВЩИНИ	277
Юзик А.В., Гребеничиков В.О. РОЗШИРЕННЯ ТЕРИТОРІЇ НПП «ЧЕРЕМОСЬКИЙ» ЯК ОДИН ІЗ ШЛЯХІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПУТИЛЬЩИНИ	279
Вірченко П.А., Обуховський І.В. ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИЙ ФОНД ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ОБ'ЄКТ РОЗВИТКУ ЕКОТУРИЗМУ В РЕГІОНІ	282
Петрушка І.М., Мороз О.І., Петрушка К.І. РАЦІОНАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ВОДНОГО СЕРЕДОВИЩА	286
Удалов И.В. ОСОБЕННОСТИ КОНЦЕНТРАЦИИ ЦЕННЫХ ЭЛЕМЕНТОВ В ОТХОДАХ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ СЕВЕРО- ВОСТОЧНОГО ДОНБАССА	289
Radomska M., Strava T. ECOLOGICAL SETTLEMENTS DEVELOPMENT FOR OPTIMIZATION OF NATURAL RESOURCES EXPLOITATION	290

ПЛЕНАРНІ ДОПОВІДІ

УДК 911.3

ДЕСЯТИЛІТТЯ РОЗВИТКУ НАУКОВОЇ ШКОЛИ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ У ХАРКІВСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ІМЕНІ В.Н. КАРАЗІНА

Л.М. Нємець, Ю.І. Кандиба, К.А. Нємець, Л.В. Ключко, К.Ю. Сегіда
soc-econom-region@karazin.ua

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Сучасна система вищої освіти України перебуває на стадії реформування, адаптуючись під європейські стандарти. Одним із напрямів цього реформування є підвищення науково-дослідницької складової в освітньому процесі. Це простежується, зокрема, у збільшенні частки наукової роботи у загальному навантаженні викладачів, у введенні науково-дослідницької практики у навчальний план підготовки магістрів та збільшення терміну їх підготовки до двох років тощо. Виклики сучасності зумовлюють активізацію науково-дослідної роботи у вищих навчальних закладах. Зокрема, підвищується роль суспільно-географічних досліджень, які дозволяють вирішувати важливі питання просторово-часової організації життєдіяльності суспільства на всіх його ієрархічних рівнях.

У Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна впродовж останніх десяти років сформована суспільно-географічна наукова школа, яка успішно розвивається під керівництвом докторів географічних наук, професорів Л. Нємець, К. Нємця, С. Кострікова і спеціалізується на комплексному дослідженні регіональних соціогеосистем. На кафедрі соціально-економічної географії і регіонознавства розроблені і впроваджуються у практику нові методи і методики досліджень з використанням математичного апарату, статистичного і просторового аналізу, серед яких: моделювання взаємодії суспільно-географічних об'єктів (ІФВ-моделювання), графоаналітичний метод багатовимірної класифікації суспільно-географічних об'єктів, моделювання траєкторії розвитку соціогеосистем у багатовимірному просторі тощо. Ці методики використані у численних дисертаційних дослідженнях аспірантів, здобувачів і докторантів кафедри, зокрема при проведенні суспільно-географічних досліджень релігійної сфери Харківської області, особливостей Харківського регіону як прикордонної соціогеосистеми, демографічного розвитку та соціальної безпеки населення Харківського регіону, при вивченні інвестиційної діяльності, територіальної організації сфери культури та сфери освіти Харківської і Луганської областей, дослідженні трудових ресурсів та геоекологічної ситуації Дніпропетровської області, виявленні особливостей захворюваності населення міста Кривий Ріг, вивченні туристичних ресурсів

Херсонської області, екологічно збалансованого землеробства у Харківській області та в інших дослідженнях. У суспільно-географічних дослідженнях кафедри активно застосовуються ГІС-технології під керівництвом докторів географічних наук, професорів С. Кострікова, К. Немця і К. Мезенцева.

В останні роки важливим напрямом суспільно-географічних досліджень виступає туристична галузь, яка все більше стає важливою складовою економічного розвитку. Науковцями кафедри підготовлено декілька робіт з цього напрямку, захищено 2 дисертації. Зокрема у дослідженні аспірантки Г. Соколенко розробляється модель туристсько-рекреаційної системи регіону, що дозволить визначати провідні напрями, перспективні території розвитку туризму та рекреації регіону.

Важливе значення для розвитку кафедри має виконання держбюджетних і госпрозрахункових науково-дослідних тем, участь у міжнародних проектах і програмах. У цьому відношенні кафедра має значні успіхи. У 2015 р. співробітники кафедри почали виконання науково-дослідних робіт за держбюджетною темою «Територіальні особливості формування конкурентоспроможності регіону» (терміном 2 роки) та темою без фінансування «Суспільно-географічні особливості стійкого регіонального розвитку (на прикладі Харківської області)» (терміном 3 роки), керівником яких є проф. Л. Немець. До виконання цих тем залучені не лише науково-педагогічні працівники, а й аспіранти та студенти кафедри, що сприяє формуванню науково-дослідницьких компетентностей у молодих вчених – майбутніх кандидатів наук.

Крім «класичного» виконання науково-дослідних тем, кафедра брала активну участь у складі провідних науковців міста у розробці Стратегії розвитку Харківської області до 2020 року, виконуючи дослідження за розділами: економіко-географічне положення, демографічна характеристика, соціальна інфраструктура, туристична інфраструктура і туризм, сільське господарство, система освіти. У рамках реалізації цієї Стратегії кафедрою підготовлено і подано на конкурс 4 інвестиційні проекти регіонального розвитку, виконання яких передбачено за рахунок коштів державного фонду регіонального розвитку та місцевих (районних) бюджетів, зокрема «Розробка інформаційно-довідкових матеріалів для забезпечення переходу Харківської області до поліцентричної моделі розвитку», «Управління демографічним процесом як основа формування поліцентричної системи розселення Харківського регіону», «"ГеоАгроМонітор" – інформаційно-картографічне забезпечення для прийняття управлінських рішень в аграрному секторі». Перераховані проекти успішно пройшли регіональний відбір і направлені на конкурс до Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. Зацікавленість органів державної влади і місцевого самоврядування у регіональних дослідженнях засвідчує підвищення їх соціальної значущості та прикладного характеру.

Важливим елементом науково-дослідної роботи кафедри є Комплексна навчально-дослідницька студентська експедиція, в якій беруть участь студенти 3 курсу під час виробничої практики. Починаючи з 2005 р., експедицію вже

проведено в 11 адміністративних районах Харківської області, Під час експедиції студенти набувають компетентностей у проведенні польових суспільно-географічних досліджень, зокрема збирання та узагальнення матеріалів, створення баз даних, практикуються у проведенні соціологічних опитувань населення тощо. За матеріалами експедицій виконуються бакалаврські та магістерські роботи, готуються наукові публікації тощо. Експедиція є однією з перших «цеглинок» у формуванні майбутніх науковців.

Функціонування на кафедрі аспірантури, докторантури та спеціалізованої ради із захисту кандидатських дисертацій за спеціальністю «Економічна та соціальна географія» забезпечують підвищення кваліфікації кадрів та підготовку вчених найвищої кваліфікації. Аспіранти кафедри досліджують проблеми геоурбаністики, територіальної організації соціальної інфраструктури, розвитку спортивної інфраструктури. Науковці кафедри працюють над вдосконаленням методики просторово-часового аналізу суспільно-географічного процесу та її адаптації до регіональних досліджень для вирішення проблем регіонального планування й управління розвитком територій.

Успішно працюють і докторанти кафедри. У 2014 р. захищена докторська дисертація П. Шуканова на тему: «Суспільно-географічні особливості формування глобального цивілізаційного простору». Докторант К. Сегіда працює над проблемою трансформації демографічної системи індустріально розвиненого регіону.

Розширюються і міжнародні наукові зв'язки кафедри. Докторанти, аспіранти та студенти виграють грантові підтримки на участь у зарубіжних конференціях, семінарах-тренінгах тощо (К. Сегіда, А. Мазурова, А. Соколенко). До участі у міжнародних семінарах у рамках реалізації проекту реформування демократичних процесів в Україні (за участю університету Альберти (Канада)) у 2016–2017 рр. запрошені професори Л. Немець і К. Немець, які презентують проект «Моніторинг соціально-економічного розвитку регіону (на прикладі Харківської області)».

Таким чином, на кафедрі вибудована система науково-дослідної роботи, яка являє собою ієрархічну структуру «студент – аспірант – докторант», що забезпечує спадкоємність наукових традицій, передачу досвіду старшого покоління молодим науковцям та подальший розвиток харківської наукової школи суспільної географії.

ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

М.О. Барановський

brnm@ukr.net

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин, Україна

Адміністративно-територіальна реформа, на необхідність здійснення якої науковці вказували ще у середині 90-х років ХХ ст., нарешті розпочалася. Проблемні та дискусійні аспекти проведення адміністративно-територіальної реформи досить широко обговорюються у середовищі науковців-експертів, у т.ч. і географів. Є різні думки щодо її доцільності, шляхів реалізації, ймовірних наслідків. При цьому позиції науковців можуть бути полярними – від повної ейфорії до повного її несприйняття.

Слід зазначити, що наразі триває лише перший етап реформи, пов'язаний із формуванням самодостатніх територіальних громад. Сформована нормативно-законодавча база (Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад»), затверджена КМ України «Методика формування спроможних територіальних громад», створюють належне підґрунтя для ефективного проведення адміністративно-територіальної реформи. Порівняно з 2005 р. (перша спроба проведення реформи) відчувається, з одного боку, вищий спротив управлінців нижньої ланки, з іншого – усвідомлення населенням необхідності щось змінювати у нині діючій системі територіального розвитку. Стає очевидним, що подальше існування у незмінному вигляді системи управління, соціальної інфраструктури, системи розподілу повноважень і фінансових надходжень є гальмом, яке перешкоджає реформуванню країни.

З-поміж різних аспектів проведення адміністративно-територіальної реформи, найменш дослідженими з боку представників суспільної географії є фінансові питання. Слід зазначити, що фінансові аспекти посідають чи не головну роль в аргументації представників владних структур про доцільність проведення реформи. Дійсно, навіть досить поверхневий аналіз фінансової автономії районних і міських бюджетів свідчить про те, що лівова частка із них не є самодостатніми. За розрахунками автора, майже 67% адміністративних районів України мають фінансову автономію на рівні до 25% [1, с. 144]. Ще гіршою, хоча досить контрастною, є ситуація на рівні сільських і селищних громад. У багатьох сільських громадах через занепад аграрного сектора, відсутність робочих місць, масовий відтік молоді, доходи місцевих бюджетів є настільки низькими, що їх обсягу не вистачає навіть на утримання управлінського апарату в особі голови сільської ради, секретаря та бухгалтера. Значно більшими від пересічних для країни у малих громадах є витрати на утримання одного управлінця. Гострими залишаються питання фінансування малокомплектних шкіл, дільничних лікарень та амбулаторій.

Витрати на утримання одного учня у малокомплектній школі коштує державі у 3–4 рази дорожче, ніж у місті з достатньою наповнюваністю класів, уже не кажучи про якість освітніх послуг.

Відповідно до діючого Бюджетного кодексу України, фінансову основу органів місцевого самоврядування складає досить значна кількість податків, проте левову частку надходжень забезпечують податок із доходів фізичних осіб, фіксований сільськогосподарський податок і податок на землю. Плата за користування надрами, за ліцензії на окремі види економічної діяльності, місцеві податки і збори суттєвої ролі у формуванні бюджетів органів місцевого самоврядування не відіграють.

Урядом країни для стимулювання створення самодостатніх територіальних громад внесено зміни до діючої системи міжбюджетних відносин. Так, після офіційного затвердження у розпорядженні територіальних громад буде залишатися не 25%, а 60% податку на доходи фізичних осіб. За таких обставин сільські та селищні територіальні громади будуть практично прирівняні до міст обласного підпорядкування. Іншими вагомими джерелами наповнення бюджетів новостворених територіальних громад стануть: 5% відрахувань із продажу підакцизних товарів (пальне, тютюнові вироби, алкоголь), 100% єдиного податку, податку на прибуток підприємств комунальної власності та фіксований сільськогосподарський податок, величина якого у 2015 р. зросла у 21 раз. Традиційно у розпорядженні громад будуть акумулюватися надходження від місцевих податків і зборів, а також від податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки. На відміну від податку на доходи фізичних осіб чи податку на підакцизні товари, норми яких регламентовані Бюджетним кодексом України, місцеві податки та збори регулюються самою громадою. Наприклад, відповідно до внесених змін до Податкового кодексу України, величина податку на 1 м² житлової площі може варіювати від 1 до 2% мінімальної заробітної плати. Питання про розміри житлової площі, з якої буде стягуватися податок на нерухомість, та про відсоткову ставку вирішують органи місцевого самоврядування. Відповідно до останніх змін, внесених до Бюджетного та Податкового кодексів, до місцевих податків і зборів тепер включено податок на землю, причому це стосується земель як населених пунктів, так і земель, розміщених поза ними. Відтак ставки та пільги при адмініструванні цього податку також будуть визначати органи місцевого самоврядування.

Крім цього, новостворені громади будуть отримувати субвенції з державного бюджету України на фінансування освітніх і медичних закладів, а також кошти на створення необхідних для функціонування громади інфраструктурних об'єктів (приміщення для працівників пенсійного фонду, соціального захисту, поліції тощо). Новостворені громади матимуть прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом України, що унеможливить вилучення коштів на проміжних етапах – районному чи обласному, як це було у попередні роки. Зрештою, держава загалом і громади зокрема зекономлять кошти на утримання управлінського апарату (голови сільських рад, секретарі тощо).

Оскільки територіальні громади мають неоднаковий рівень податкоспроможності, то як і в попередні роки буде діяти система вирівнювання. Відповідно до нових змін у Бюджетному кодексі, вирівнювання буде здійснюватися лише через податок на доходи фізичних осіб. Таким чином, фінансові можливості територіальних громад суттєво зростуть, що дозволить активізувати їхній соціально-економічний розвиток.

Поряд із зростанням доходів, помітно збільшаться витрати територіальних громад. Тепер з їхнього бюджету фінансуватимуться утримання дошкільних установ, закладів первинної медичної допомоги, пожежна служба, ремонт місцевих доріг тощо. За таких умов помітно зростає відповідальність органів місцевого самоврядування за розвиток підпорядкованих територій. З особливою гостротою постає кадрове питання, оскільки новообрані голови та члени виконкому громад мають працювати у нових економічних реаліях.

Адміністративно-територіальна реформа, яка розпочалася в Україні, є складовою частиною загального процесу децентралізації влади. Успішність її проведення, яка залежить від багатьох чинників, може стати реальним кроком на шляху до імплементації в Україні європейських стандартів регіонального розвитку.

Список використаних джерел: 1. Барановський М.О. Фінансові індикатори депресивності аграрних територій України / М.О. Барановський // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Геологія-Географія-Екологія. – 2008. – №804. – С. 141-148.

УДК 528.92

ГОЛОВНІ РИСИ РЕГІОНАЛЬНИХ ГЕОЕКОЛОГІЧНИХ ГІС

Е.Л. Бондаренко
edbe@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Розробка стратегії оптимального розвитку регіонів з точки зору їх екологічної безпеки має базуватись на міждисциплінарному підході, складовими якого виступатимуть, зокрема, картографічний метод та інформаційно-комп'ютерне моделювання. Зважаючи на наявність різноманітних вихідних даних екологічного стану території, взаємодія вказаних методів можлива та доцільна в рамках функціонуючої регіональної геоекологічної геоінформаційної системи (ГІС), що покликана служити засобом створення та аналізу інформаційних моделей просторово-часового розподілу і взаємозв'язків головних його показників. У цьому контексті під інформаційними моделями маються на увазі в першу чергу карти, а також графіки і діаграми різного змісту.

Головними рисами регіональних геоекологічних ГІС, що можуть бути визначені на основі розуміння їх призначення (в першу чергу – це основа регіонального екологічного моніторингу), а також обґрунтування ієрархічності

територіальних рівнів, є їх комплексність за змістом та охопленням території; ієрархічна послідовність у побудові моделей; гомоморфізм в одержанні результатів дослідження екологічного стану.

Комплексність виявляється в картографічному охопленні всіх можливо існуючих ієрархічних територіальних рівнів – від площі держави до окремих локальних об'єктів, які мають екологічно значимі характеристики. При цьому необхідно враховувати, що в сучасному світі держава є окремим умовним регіоном у глобальному зрізі. Варто також відзначити, що кожен рівень характеризується специфічною побудовою бази даних і залежить від наявних показників, а також призначення результуючих картографічних моделей.

Виділені ієрархічні територіальні рівні (умовно-глобальний; державний (територія України); регіональний (відносно території, яку можна порівняти з економічним районом, адміністративною областю); перехідний регіональний (рівень адміністративного району); локальний (територія населеного пункту чи зона впливу декількох дрібних населених пунктів); вузько-локальний (окремий екологічно небезпечний об'єкт)) [5], логічно характеризуються деякою нечіткістю у визначенні меж регіонів, що обумовлено рядом обставин: екологічні проблеми окремої території не обмежуються адміністративними межами на основі неможливості управління (або як виключення, складного регулювання) природними процесами; часто несприятливий екологічний стан формується на основі деякого вогнища небезпеки і територія його впливу може постійно змінюватися внаслідок взаємодії з природними факторами; єдина державна система збору й обробки інформації залишається незмінною у всіх адміністративних одиницях і не залежить від природних умов та ресурсів території. Таким чином, комплексність виявляється в створенні системи картографічних моделей різного рівня – від умовно-глобальних до вузько-локальних; при цьому такі моделі характеризуються своєю інформаційною насиченістю і призначенням. Тому група карт, що представляє визначений рівень зв'язана з іншими: їх зміст узагальнено відбиває стан території нижчого ієрархічного рівня, і в той же час, є елементом змісту вищого рівня.

Це визначає іншу істотну рису геоекологічної ГІС – *ієрархічну послідовність побудови моделей*, яка дозволяє застосування двох підходів: індуктивного, що означає поступовий перехід від вузько-локального до умовно-глобального рівня та дедуктивного, який описує поступовий перехід, навпаки, від умовно-глобального до вузько-локального рівня.

Перший вказаний підхід (індуктивний) є найбільш доцільним і узгоджується з традиційними поняттями і методиками картографування (зокрема, з відбором якісних і кількісних характеристик показників), а також існуючою системою збору, систематизації й узагальнення інформації, що не позбавлені недоліків.

Дедуктивний є історично першим підходом і підкріплений наявними картографічними творами, що охоплюють територію всієї країни та окремих її регіонів. Як відомо перші еколого-географічні карти з'явилися в другій половині – кінці ХХ ст. [2] і пов'язані з помітним погіршенням стану навколишнього середовища. В Україні ж такі карти відомі, наприклад, у зв'язку

з аварією на Чорнобильській АЕС і за територіальним рівнем відносяться до умовно-глобального (наприклад, відображають шляхи перенесення забруднення повітря радіоактивним пилом), являючись по суті схематичними дрібномасштабними зображеннями загального характеру [8]. Слідом за ними з'явилися фундаментальні розробки територіального рівня держави [3 та ін.]; регіонального (серія еколого-природоохоронних карт Харківської [7] та Дніпропетровської [6] областей) і перехідного регіонального рівня (Чорнобильської зони [1]) тощо. Однак, використовувати такі карти в якості моніторингових важко з двох головних причин: відсутність єдиних, зв'язаних між собою методик розробки, погодженого змісту і показників; тривалий процес створення.

Вказані недоліки можна усунути шляхом розробки регіональної геоекологічної ГІС, одним з напрямів використання якої є проведення екологічного моніторингу на вказаних вище принципах. Виходячи з характеру показників, що відображають реальний екологічний стан і необхідність їх використання в узагальненому вигляді на наступному (вищому) територіальному рівні, пропонована ГІС повинна складатися з визначених частин, необхідних для збору, нагромадження, уніфікації, збереження і регламентованого використання просторових і непросторових даних з метою геоінформаційного аналізу та картографічного моделювання.

Фізично дана система може бути створена в одній із програм, яка відноситься до класу багатофункціональних ГІС на основі ядра (оболонки), що виконує їх базові функції та дозволяє реалізацію завдань і напрямів прикладних досліджень еколого-географічного характеру, серед яких, наприклад, картографування (еколого-географічних ситуацій, регіональної екологічної політики, якості поверхневих вод, змін рослинного та тваринного світу як показників екологічного стану території тощо) та проведення моніторингу навколишнього природного середовища за створеними картами.

У випадку обмеженості функціональності ядра, картографування повинно здійснюватись за допомогою програмних додатків (модулів) ГІС та додаткового програмного забезпечення, кінцеві результати роботи в якому повинні бути сумісними для подальшого їх використання. При цьому програмне забезпечення повинне підтримувати реляційну модель бази даних, інтеграцію окремих її компонентів і картографічне моделювання з використанням комбінації відомих способів картографічного зображення, що в загальному вигляді узгоджується з компонентним складом ГІС. Це картографічна і тематична складові, які є головними блоками системи, що формують реляційну базу, в якій дані зберігаються як упорядковані записи значень атрибутів об'єктів, що групуються у вигляді відносин, оскільки вони зберігають свої положення в кожному записі і пов'язані між собою [5]. Кожне поле має містити значення одного атрибута для всього набору об'єктів.

Картографічна складова бази даних призначена для просторового розподілу тематичної інформації у вигляді електронних чи комп'ютерних картографічних моделей різного регіонального рівня, розроблених за єдиною методикою. До її складу відповідно до виділених рівнів дослідження доцільно

включити наступні цифрові матеріали: топографічні основи населених пунктів з позначенням усіх підприємств, які представляють небезпеку для навколишнього середовища, – для локального рівня; топографічні основи районів – для проведення досліджень на перехідному регіональному рівні; топографічні основи областей – для картографічного моделювання на регіональному рівні; топографічну основу території України – для картографування на державному рівні; основу суміжних з Україною держав – для умовно-глобального рівня; моделі рельєфу; фотокарти і фотоплани на територію України й окремі регіони.

Тематична складова включає таблиці, що містять еколого-географічні показники по кожному виділеному територіальному рівню дослідження: від вузько-локального до умовно-глобального. Кожна таблиця зв'язується з іншою за ключовими полями для просторового представлення аналітичних показників на вузько-локальному і локальному рівнях з переходом в інтегральні показники – на перехідному регіональному і регіональному рівнях [4].

Життєдіяльність такої системи визначається можливістю *гомоморфічного* (тобто адекватно наявному матеріалу) одержання необхідних результатів. На першому етапі, тобто етапі побудови інвентаризаційних карт (на різних територіальних рівнях) результат виражається не тільки в створенні самих карт, що слугують ланкою моніторингового аналізу наступного рівня, але й у розроблених прийомах і методах класифікації екологічної інформації та прийомах картографування. Другий етап, головним змістом якого є використання геоінформаційного методу аналізу отриманих моделей, може закінчитися створенням карт рекомендаційних, побудованих на основі пошуку просторових та часових тенденцій розвитку екологічної ситуації, що і є основною метою функціонування регіональної геоecологічної ГІС.

Список використаних джерел: 1. Атлас Чорнобильської зони відчуження (Atlas of Chernobyl exclusion zone) / [ред. Д. В. Ісаєв]. – К. : Картографія, 1996. – 26 с. 2. Барановський В. А. Екологічна географія і екологічна картографія / Барановський В. А. – К. : Фітосоціоцентр, 2001. – 252 с. 3. Барановський В. А. Екологічний атлас України / В. А. Барановський. – К. : Географіка, 2000. – 40 с. 4. Бондаренко Е. Л. Характеристика структури бази даних для створення карт з регіональної екологічної політики / Е. Л. Бондаренко // Вісник Київського національного університету. Сер. Географія. – 2003. – № 49. – С. 64–66. 5. Бондаренко Е. Л. Геоінформаційні основи еколого-географічного картографування / Е. Л. Бондаренко, В. О. Шевченко, В. І. Остроух. – К. : Фітосоціоцентр, 2005. – 116 с. 6. Екологічний атлас Дніпропетровської області / [наук. керівник проекту Л. І. Зеленська]. – К.-Дніпропетровськ : Мапа ЛТД, 1995. – 24 с. 7. Екологічний атлас Харківської області / [гол. ред. А. В. Грищенко]. – Харків, Український НДІ екологічних проблем, 2002, 1 електронний опт. диск (CD-ROM). 8. Чорнобиль і здоров'я України (медико-екологічний атлас, випуск другий) / В. О. Шевченко, В. А. Барановський, А. М. Молочко [та ін.]. – К. : Видання газети “Зелений світ”, 1996. – 32 с.

ДВОРІВНЕВА ГІС-МОДЕЛЬ ДЛЯ АНАЛІЗУ УРБОГЕОСИСТЕМ**С.В. Костріков, О.С. Чуєв***Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна*

Із швидким розвитком процесів урбанізації в багатьох країнах світу процедури дослідження урбаністичних систем стають все більш і більш складними. Справа у тому, що, перш за все, число населених пунктів, які підпадають під категорію «місто», і загальна площа урбанізованих територій зростають в деяких країнах «третього світу» майже по експоненті. По-друге, в результаті швидкого розвитку засобів міжміського транспортного сполучення та інформаційної комунікації ускладнюються різноманітні зв'язки між окремими містами.

На нашу думку, дуже важливим в таких предметних дослідженнях є визначення *паттернів (певних класів) просторового розповсюдження* джерел даних щодо урбанізованої території. Зрозуміло, що великі обсяги такої предметної інформації без застосування засобів геоінформаційних систем (ГІС) важко обробляти та майже неможливо ефективно аналізувати. Наприклад, якщо нам необхідно проаналізувати зв'язки між системною сукупністю 120 різнорангових міст певного регіону, то необхідно побудувати *розрахункову сукупність перехресних сполучень* $120 * 120$ і підрахувати всі відповідні тренди та дев'яти.

Нами вже доводилося, що урбаністичну систему можна моделювати, і подавати результати цього моделювання за допомогою трьох наступних сутностей (1–3): сукупності дискретних (точкових) об'єктів, які подають суспільно-географічні та економічні властивості окремих міст; сукупності лінійних об'єктів, які визначають особливості взаємодій між окремими населеними пунктами; та сукупності сфер, які описують території різнорангового впливу окремого міста на прилеглі ділянки іншого типу землекористування.

Вказані сутності добре співпадають із так званими графічними ГІС-примітивами, і це забезпечує неабиякі можливості для подальшого моделювання і є ключовою засадою *геоінформаційної концепції аналізу урбогеосистем*.

За існуючим визначенням *урбосистема* є спрощеною сукупністю населених пунктів відповідного рангу в одному, окремо взятому регіоні. Тим не менш, вона водночас є такою сукупністю вказаних об'єктів, яка демонструє певні емерджентні властивості [4]. Останні, впливають саме із зв'язків між вказаними складовими системи, а змістом *моделі урбосистеми* стають аналіз та прогноз просторових варіацій в урбосистемі.

Також можна стверджувати без додаткових посилань, що відоме останнім часом серед російських фахівців поняття «урбоекосистема» на відміну від

урбосистеми, згаданої вище, робить наголос на розгляді не тільки системної сукупності населених пунктів, але і окремого міста як системного утворення, що знаходиться в певному *екстенті географічного простору* [1]. На цій підставі нами робилася третя дефініція із відповідного понятійного апарату – поняття *урбогеосистеми* [2]. Останню доцільно вважати таким системним утворенням, яке знаходиться у визначеному координатному екстенті географічного простору, є несталою природно-антропогенною системою, що відрізняється взаємозв'язаною сукупністю архітектурно-будівельних об'єктів (забудов) і різко порушених природничих екосистем.

В рамках такого концептуального підходу нами була розроблена *повна алгоритмічна послідовність дослідження урбогеосистем за допомогою ГІС-засобів*, яка була проілюстрована в одній з наших попередніх публікацій [2, с. 47). Дана алгоритмічна послідовність переводить геоінформаційну концепцію дослідження і аналізу урбогеосистем через ГІС-засоби в практичну площину і подає відповідну *дворівневу ГІС-модель*. Ця методика поєднує воедино різні етапи та стадії відповідних процедур, починаючи із введення атрибутивних даних, зібраних під час міського моніторингу (у тому числі, наприклад – за допомогою технології лазерного дистанційного зондування *LiDAR*), продовжуючи застосуванням певної предметної моделі (наприклад, відомої гравітаційної урбомоделі) і закінчуючи впровадженням *моделі урбогеосистеми*. Остання визначить емерджентні властивості свого реально існуючого аналогу, якщо тільки буде ефективно відтворювати як *екстернальні*, так і *інтернальні* зв'язки його системних компонентів. Цим зв'язкам відповідає *два рівня масштабування*, які і визначають необхідність побудови дворівневої ГІС-моделі. Визначенню на першому рівні відповідає блок вказаної алгоритмічної послідовності *Лінійні об'єкти – Зв'язки між різними містами*; на другому – блок *Емерджентні властивості окремої урбогеосистеми* (зв'язки між частинами одного міста).

Інформаційною основою реалізації вказаної алгоритмічної послідовності (причому – на обох рівнях) має бути певна *предметна модель*, наприклад, відома в суспільно-географічних і в урбаністичних дослідженнях щодо встановлення інтерактивних зв'язків, так звана «*гравітаційна модель*» (*gravity model*).

Саме для реалізації в авторському програмному забезпеченні ГІС досить складного варіанту «гравітаційної моделі», первинно запропонованої Г. Ду [5], ми спростили похідний модельний вираз до наступного загального виду:

$$I_{m,n} = S_m P_{m,n} A_{m,n}, \quad (1)$$

за умовами $m \neq n, I_{m,m} = 0, m = 1, 2, \dots, N; n = 1, 2, \dots, N$, де $I_{m,n}$, де $I_{m,n}$ – формалізований показник інтерактивного (екстернального) зв'язку між містами m та n (або показник інтернального зв'язку між двома районами одного міста); S – масштабний ранг (визначається як розміром, так і іншими показниками, наприклад, потужністю промислового потенціалу) міста m (або частини одного міста при дослідженні інтернального зв'язку), яке апіорі вважається

домінантним в парному інтерактивному зв'язку – місто-джерело; $P_{m,n}$ – повна імовірність самої наявності парних інтерактивних зв'язків від міста m до міста n (від району до району в межах одного міста); $A_{m,n}$ – агрегований показник соціально-економічних та природних умов, які сприяють або заважають тісним зв'язкам між містом m та містом n ; N – це число міст в екстернальній урбогеосистемі або число частин (районів) одного міста – в інфернальній.

Якщо будувати прикладну ГІС-модель урбогеосистеми виключно на підставі лінійного рівняння (1) треба добре усвідомлювати об'єктивні недоліки та обмеження даної моделі і намагатися їх уникнути. Щодо одного з ключових складових цього виразу – показника S , на нашу думку, найбільш об'єктивно його відбивала би чисельність населення, яке не зайнято в сільськогосподарській праці. Показник повної імовірності інтерактивних зв'язків $P_{m,n}$ виявляється вкрай проблемною модельною складовою. Вона має враховувати паттерни просторового розповсюдження факторів, які або сприяють, або запобігають екстернальним або інтернальним зв'язкам в урбогеосистемі; а також корегують їх, наприклад, відкидаючи зв'язок m, n на користь зв'язку m, o . Якщо припустити, що такий паттерн буде формуватися від кожного міста-джерела в напрямку кожного з його парних зв'язків і буде враховувати вказані фактори, то для $P_{m,n}$ отримаємо:

$$P_{m,n} = \sum_{o=n}^N \frac{P_n}{\sum_{m=1}^o P_m} \quad (m \neq n, o \geq n). \quad (2)$$

Таким чином, вирази (1)–(2) описують предметний зміст запропонованої нами дворівневу геоінформаційної моделі, яку доцільно застосовувати для аналізу як екстернальних, так і інфернальних урбогеосистем.

Список використаних джерел: 1. Костріков С.В. Геоінформаційне моделювання природно-антропогенного довкілля. Наукова монографія / С.В. Костріков // Харків: Вид-во ХНУ ім. В.Н. Каразіна. - 2014. – 484 с. 2. Костріков С.В. Програмне забезпечення ГІС для LiDAR-технології дистанційного зондування в цілях аналізу урбогеосистем / С.В. Костріков, Д.Л. Кулаков, К.Ю. Сегіда // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії. – 2014. - Вип. 19. – С. 45-52. 3. Чуєв О.С., Костріков С.В. Оцінка через ГІС-заоби просторової диференціації благоустрою міста як функції урбогеосистеми (на прикладі м. Харків) / О.С. Чуєв, С.В. Костріков // Часопис соціально-економічної географії. – Вип. 18 (1) - Харків: Видавництво ХНУ, 2015. – С. 52-62. 4. Bourne L.S. & Simmons J.W. (eds), Systems of Cities: Readings on Structure, Growth, and Policy / L.S. Bourne, J.W. Simmons - Oxford: Oxford University Press, 1978. – 565 p. 5. Du G.Q. A Study on the relationship of regional urbanization and socio-economic structure in China / G.Q. Du // Annals of Japanese Association of Economical Geographers – 1997. - Vol. 43. P. 151–164 (in Japanese with English abstract).

ПОЛІМАСШТАБНІСТЬ РОЗВИТКУ ТА КОНЦЕПЦІЇ РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ ПРОСТОРУ

К.В. Мезенцев, Н.І. Мезенцева

k_mez@ukr.net, provotarnat@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Концепції і підходи в сучасній суспільній географії, пов'язані із поясненням феномену регіонального розвитку, можна об'єднати в чотири групи: полімасштабність розвитку та концепції регіоналізації простору; нерівномірність розвитку та концепції поляризації простору; комплексність розвитку та концепції кластерно-мережевої організації простору; суб'єктивність сприйняття розвитку та концепції перцепції простору [1]. Полімасштабність розвитку та концепції регіоналізації простору включають широкий спектр різних поглядів та підходів.

Полімасштабний підхід (принцип полімасштабності) у суспільно-географічних дослідженнях передбачає аналіз тенденцій, виявлення специфіки та суперечностей розвитку країни на ієрархічних рівнях різного масштабу – від глобального до локального, з одного боку, та невідповідності між масштабами – з іншого. Виділення територіальних структур різних рівнів за допомогою методів районування дозволяє географам проводити дослідження в діапазоні «від глобального до локального» (або навпаки), навіть в межах одного дослідження[2].

Можна виділити два напрями дослідження полімасштабності розвитку. Перший – це дослідження особливостей, тенденцій розвитку суспільно-географічних об'єктів, явищ, процесів на різних ієрархічних рівнях («аналіз ієрархії масштабів»). При цьому досліджувані об'єкти, явища чи процеси можуть мати різні властивості: бути мономасштабними, полімасштабними, омнімасштабними та позамасштабними. «Гра» масштабами – найважливіший інструмент соціально-економічної географії, що дозволяє отримати більш повне уявлення про процеси територіального розвитку [2].

Другий напрям – дослідження «міжрівневих» зв'язків («аналіз зв'язків рівнів масштабів»), передусім – співвідношення масштабів простору (території) і масштабів сутнісних ознак розвитку. А. Трейвіш веде мову про так звані характерні масштаби, тобто певну (нежорстку) відповідність масштабу території та масштабу сутності об'єктів, що розташовані в межах цієї території [3,4]. Головною особливістю полімасштабного підходу є не просто оперування територіальним таксонами різних рангів, а розгляд взаємодії масштабності різних ієрархічних рівнів. Прикладом аналізу взаємодії масштабів простору і сутності є дослідження густоти населення чи ролі міст у світовій економіці. Наприклад, чому маленький Люксембург є світовим містом, а Харків – ні?

Невідповідності масштабів можуть супроводжуватися своєрідним «тиском масштабу» [5].

Районування є класичною теорією і традиційним методом наукового пізнання в географії. Значна кількість суспільно-географічних досліджень завершується проведенням районування – інтегрального (суспільно-географічного, соціально-економічного) та галузевого (наприклад, промислового, сільськогосподарського, релігійного тощо). Районування базується на результатах дослідження закономірностей розвитку процесів районоутворення. Сутність останніх полягає у формуванні ядер районоутворення – поселень із сприятливим на певний історичний момент поєднанням чинників розвитку. Навколо ядер формуються функціонально пов'язані з ними «сфери впливу», а у їх межах – ядра нижчого ієрархічного рівня. Врешті-решт, на основі каналів зв'язку та ядер концентрації людської діяльності формується опорний каркас в межах певного простору (країни, регіону). Від об'єктивного процесу районоутворення методичний процес районування відрізняється, окрім іншого, постановкою мети і пов'язаною з цим суб'єктивністю. Цілей районування може бути багато, кожній з яких відповідає свій підхід і своя сітка районів.

У сучасній суспільно-географічній літературі найчастіше виділяються три ієрархічні рівні районування: макро-, мезо- та мікрорайонування. М. Шаригін у межах мікрорайонування виділяє три підрівні – нанорайонування, топорайонування та власне мікрорайонування (внутріобласний район). Кожний з них відрізняється територіальним масштабом, особливостями життєдіяльності населення, специфікою функціонального профілю, індивідуальністю самоуправління. Проте більшість суспільно-географічних досліджень є бімасштабними, тобто, наприклад, розглядають світ і країни, або країну та регіони, або регіон та адміністративні райони.

Особливий інтерес становить мікрорівень. Сучасні теоретичні засади економічного мікрорайонування закладені у працях Є. Лейзеровича [6]. Мікрорайони зазвичай не мають правового статусу та, як правило, єдиного органу управління. Проте неявне управління реалізується двома шляхами: через адміністрацію міста, що фактично домінує в межах економічного мікрорайону, або через велике виробниче об'єднання, підприємства якого розміщені на території економічного мікрорайону. Є. Лейзерович в основу мікрорайонування пропонує покласти три базових показники: густоту населення, співвідношення чисельності міського та сільського населення, наявність великих і найбільших міст. В типології мікрорайонів вчений виділяє центральні (пристоличні), напівпериферійні та периферійні («активне приграниччя», примагістральні, «глибинка» та «ведмежі кути»).

В сучасних суспільно-географічних дослідженнях важливим напрямом є вивчення *впливу глобалізації на регіональний і локальний розвиток*. В науковий обіг увійшло поняття «глокалізації», тобто прояву глобалізації на локальному рівні. Яскравим прикладом дослідження об'єктів на глобальному рівні є міста. Теоретичні основи таких досліджень закладені в концепціях «світових міст» [7], «глобальних міст» [8], «глобальних міст-регіонів» [9].

Проте питання поділу міст на світові/глобальні та несвітові/неглобальні є доволі умовним. Тому цікавою є точка зору П. Тейлора, який відмічає, що всі міста є глобальними і функціонують в сучасному просторі потоків. Він використовує термін «міста в глобалізації» («cities in globalization»), щоб виразити ідею про те, що всі міста певною мірою характеризуються як «світові» і «глобальні» за своєю сутністю. Головне питання цього аргументу фокусується на «ступені» глобалізованості міст, їх інтегрованості до мережі подібних міст [10].

Зважаючи на наявність «буферних зон», з одного боку, та активізацію транскордонного співробітництва, з іншого, важливим об'єктом суспільно-географічних досліджень є **фронтирні території та транскордонні регіони**. Тобто поряд із полімасштабністю доцільно вести мову про взаємодію регіонів (районів) в межах одного ієрархічного рівня – контактність та бар'єрність.

П. Бакланов та С. Ганзей визначили такі основні особливості транскордонних систем: 1) цілісність і взаємовплив двох або кількох ланок, розташованих з різних боків державного кордону, але водночас їх відносна самостійність; 2) перетин геополітичних інтересів сусідніх країн; 3) асинхронність та асиметричність змін з різних сторін кордону. Це призводить до зростання транскордонних градієнтів між сусідніми регіонами [11]. В. Колосов називає прикордонні регіони маркерами державного суверенітету, національної та регіональної ідентичності [12].

Список використаних джерел: 1. Мезенцева Н.І., Мезенцев К.В. Наукowo-дослідницький практикум з суспільної географії. – Київ, 2014. – 47 с. 2. Артобoлевский С.С., Бакланов П.Я., Трейвиш А.И. Прoстрaнствo и рaзвитие Рoссии: пoлимaсштaбный aнaлиз // Вестник РАН. – Т. 79. – 2009. – №2. – С. 101-112. 3. Трейвиш А.И. Географическая пoлимaсштaбнoсть рaзвития Рoссии: гoрoд, район, стpaнa и мир: Дисс. ... д-ра геoгр. наук. – М., 2006. – 309 с. 4. Трейвиш А.И. Гoрoд, район, стpaнa и мир: рaзвитие Рoссии глaзaми стpaнoвeдa. – М., 2009. – 372 с. 5. Гoлyбчeнкo И.В. Пoлимaсштaбная мoдeль изyчeния тeрритopии: пoдxoды к сoздaнию // Рoссийская глyбинкa: мoдeли и мeтoды изyчeния. – М., 2012 – С. 239-251. 6. Лeйзepoвич Е.Е. Кaлeйдoскoп малых районoв (экoнoмическx микрoрайoнoв) Рoссии // Сoвpeмeнныe пpoблeмы oбщecтвeннoй гeoгpaфии. – М., 2011. – С. 130-141. 7. Friedmann J. The world city hypothesis // *Development and Change*, 1986. – №17. – P. 69–83. 8. Sassen S. Reading the city in a global digital age: The limits of topographic representation // *Cities in Globalization: Practices, policies and theories* / Ed. by Taylor P.J., Derudder B., Saey P., Witlox F. – London: Routledge, 2007. – P. 13-248. 9. Scott A.J. (ed.) *Global City-Regions: Trends, Theory, Policy*. – Oxford: Oxford University Press, 2001. – 488 p. 10. Taylor, P.J. Cities within spaces of flows: Theses for a materialist understanding of the external relations of cities // *Cities in Globalization: Practices, policies and theories* / Ed. by Taylor P.J., Derudder B., Saey P., Witlox F. – London: Routledge, 2007. – P. 276-285. 11. Бакланов П.Я., Ганзей С.С. Трансгpаничные тeрритopии: пpoблeмы yстойчивoгo рaзвития. – Влaдивocтoк, 2008. – 216 с. 12. Колoсoв В.А. Сoвpeмeнная пoлитическая гeoгpaфия и иccлeдoвaния гocудapствeнныx гpaниц // *Teopия coциaльнo-экoнoмическoй гeoгpaфии: coвpeмeннoe cocтoяниe и пepcпeктивы рaзвития* / Под ред. А.Г. Дpужининa, В.Е. Шyвaлoвa. – Рoстoв-нa-Дoнy, 2010. – С.56-66.

РЕГІОНАЛІЗМ І РЕГІОНИ**Я.Б. Олійник, Т.В. Нич***oliylik_ya@univ.kiev.ua**Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна*

Регіони відповідно до географічних критеріїв являють собою фізичні простори. Вони бувають або гомогенними, визначеними топографією, кліматом або іншими характеристиками, а також вузловими, побудованими навколо загальної центральної осі. Економічне визначення регіону включає моделі виробництва, взаємозалежності, ринкові взаємозв'язки і ринки праці. Соціальна інтерпретація регіону охоплює моделі соціальної взаємодії, включаючи дозвілля, відпочинок. Регіони можуть визначатися за культурними критеріями відповідно до мови, діалектів чи моделей соціальної комунікації або описуватися відповідно до почуття ідентичності. Такого почуття регіональної ідентичності в деяких регіонах може й не бути зовсім і навіть там, де воно є, його політичні змісти можуть варіюватися від організації регіонального лобі в політиці через вимоги автономії аж до повного відділення. Регіони можуть також ідентифікуватися інституціональним розподілом, що виник у ході історії або створеним зовсім недавно, і варіюватися від органів, створених для зручності державного керування, до політичних інститутів, побудованих на основі політичної діяльності. Ці різні визначення регіону не тільки не завжди співпадають, але й можуть суперечити один одному, їхнє відношення до держави також варіюється. Одна концепція вважає регіони включеними в національні економічну, соціальну й політичну системи. Багато досліджень регіоналізму використовували перспективу центра-периферії для аналізу цих відносин, вважаючи регіони залежними від домінуючого центра або підлеглими йому. Інші концепції поміщають регіон у рамках континентальної системи й глобального ринку або навіть розуміють його як щось, що ставить під сумнів державу як структуру ідентичності й діяльності.

Регіони, як і інші територіальні одиниці, складаються з більш-менш зв'язаних між собою різних елементів. Там, де елементи географії, економічної єдності, культурної ідентичності, адміністративного апарата, етнічної ідентичності й територіальної мобілізації збігаються, спостерігаються прояви сильного регіоналізму. В Україні до таких регіонів відносять Крим, Закарпаття, Карпатські регіони, а також Харківська і Донецька області, що межують з Росією. В інших випадках визначення регіонального простору оспорується, або регіоналізм виражається в різних формах за допомогою економічного, культурного й політичного вимірів.

У кожному разі через невизначеність регіональних границь і різних типів систем, до яких належать регіони, вони повинні розглядатися як відкриті

системи, а не як самодостатні суспільства. Вони являють собою часткові соціальні системи, функціонально пов'язані з іншими рівнями, а не глобальні суспільства, що охоплюють тотальність соціальних відносин, що є традиційним прагненням національної держави. Тому регіоналізм не виявляється альтернативним державному принципу організації. Регіони нечасто намагаються витиснути державу або одержати державні функції соціального регулювання й легітимації. Проте, їхнє існування впливає на діяльність держав, а поява сильних регіонів змінює співвідношення влади й впливу в національній державі.

Регіоналізм – це різні форми соціально-культурної та політичної самоідентифікація територіальних спільнот, які проявляють себе в ідеях, настроях, діях, намірах, спрямованих на збереження самобутності регіону або підвищення його статусу в системі держав-націй. Будучи похідним від поняття «регіон», регіоналізм може бути пов'язаний, по-перше, з різними за своїм походженням і характером етнічними спільнотами, що сформувалися в складі багатонаціональної держави або різними субетнічними групами, що зберегли свою специфіку в результаті незавершеної етнічної консолідації, по-друге, наявністю внутрішньодержавних територіальних спільнот, специфічні риси яких сформувалися в результаті освоєння певного природно-географічного середовища та відповідного їй господарського устрою, спеціалізації регіону в рамках національної системи розподілу праці, а також особливостями соціальної структури, місцевих проявів єдиної національної культури тощо. Від регіоналізації відрізняють поняття регіоналізації як зовнішнього процесу регіонального будівництва, що здійснюється центральними органами влади та управління.

Регіоналізм виникає в середині XIX ст., отримує особливе поширення у другій половині XX ст. Саме тоді з'являється так званий конституційний регіоналізм, який і являє собою модель політичної та адміністративної децентралізації, для якої характерно доповнення традиційної адміністративно-територіальної структури унітарної держави виділенням автономного регіонального рівня управління (самоврядування). Конституційний регіоналізм припускає, що поділ країни на автономні регіони закріплюється конституцією децентралізованої унітарної держави. Сучасний регіоналізм знаходить прояв в моделі децентралізованої держави.

Як політичний і соціокультурний рух, регіоналізм виник в Європі і виступає проти уніфікації і необґрунтованих централістських тенденцій в регламентації суспільного життя народів і держав. Прихильники регіоналізму вказують на необхідність посилення ролі периферії в політичному і соціальному житті суспільства, на органічний зв'язок структур місцевої влади з наявними культурними та історичними традиціями тих або інших регіонів.

Регіони й регіоналізм мають давню історію. Регіони передували виникненню національних держав і сприяли оформленню державної системи, що виникала. Вони століттями були на перешкоді на шляху до державотворення й націєбудівництва й залишалися в якості однієї зі складових державної політики. Тепер, коли національна держава знову намагається перебудуватися

внаслідок глобальних процесів, зміни відносин між державою й ринком, а також європейської інтеграції, у політичному житті знову з'являються регіони.

Щоб оцінити значення регіоналізму, необхідно розглянути його відносини з іншими формами соціального розколу й зрозуміти, яким чином регіональна політика може бути поширена на інші типи політики при формуванні регіональної ідентичності. У той же самий час необхідно взяти до уваги значення історичної традиції, не відносячи об'єкт дослідження цілком до минулого. Регіони – це найчастіше тендітні утворення, нечітко визначені і утримуючі у своїх рамках складні соціальні розподіли. Постійно існує небезпека уречевлення, приписування регіону особливостей, властивих утворюючим його елементам. Схожою пасткою є антропоморфізм, при якому регіони наділяються бажаннями, інтересами й стратегіями. Соціальний, економічний і політичний зміст регіоналізм варіюється за політичного процесу.

Вторгнення сучасності, ринку й держави змушує людей задаватися питанням про власну ідентичність і тому в сучасній державі визначення території здобуває все більше значення. Сучасність також заміняє персоналізовану владу владою інституціональною, і вона, як правило, організується за територіальною ознакою. Держава не тільки визначається стосовно території, вона внутрішньо організується відповідно до територіальних принципів. При розширенні можливостей діяльності державної влади встає завдання визначення її впливу й просторових границь. Наприклад, якщо держава вводить загальну освіту, то в регіонах, де проживають культурні меншини, виникає найважливіше питання про її організацію з урахуванням національних або місцевих вимог. У міру розширення можливостей і впливу держав, вони проникали в територіальні спільноти, розхитуючи колишні соціальні відносини, перерозподіляючи ресурси й розмиваючи старі звичаї. Держави самі мали потребу в територіальній основі для керування й або пристосовувалися до існуючих моделей, або прагнули нав'язати свої власні. У міру відкриття територій для сучасності, регіони ставали учасниками боротьби за ресурси й політику сприяння в рамках держави й ринку.

Глобалізація послаблює просторові обмеження економічного, соціального й політичного життя. У ряді виробництв близьке розташування до джерел сировини вже не так важливо. Комунікаційні технології розірвали зв'язок між відстанню й часом, хоча в інших відносинах вплив території значно виріс.

ОСНОВНІ НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

С.М. Писаренко

prosvetka@mail.ru

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна

Необхідність формування нової регіональної політики України є однією з найбільш актуальних проблем її сучасного соціально – економічного розвитку. Пов'язано це з тим, що у теперішній час негативні явища охопили усі сфери суспільного життя України, її регіонів. У зв'язку з цим існує необхідність створення умов для розвитку регіонів, за яких вони зможуть ефективно використати свої потенційні можливості, забезпечуючи відповідний рівень соціально – економічного розвитку і конкурентоспроможності.

Важливою умовою формування нової регіональної політики є створення відповідного правовому регулюванню її реалізації, яке базуватиметься на більш широкому використанні диференційованих по регіонах макроекономічних регуляторів (пільгове оподаткування, кредитування і т.п.), оптимізації фінансово – економічної бази діяльності органів місцевого і регіонального самоврядування, більш тісній ефективній співпраці держава – регіони. Виникає об'єктивна необхідність трансформації політики регіонального розвитку розглядати у безпосередньому зв'язку з реформуванням державного управління, підсиленням ролі самоврядування, створенням умов для державно – приватного партнерства. До основних принципів, на яких повинна реформуватися регіональна політика, відносяться субсидіарність, партнерство, програмування, компліментарність, когерентність.

Субсидіарність обмежує можливості центрального рівня влади прийняття тільки тих рішень з питань соціально – економічного розвитку регіонів, які не можуть розглядатися на нижчих рівнях управління. Партнерство вимагає залучення до підготовки та реалізації стратегії регіонального розвитку не тільки влади усіх рівнів, але й суб'єктів господарювання, які діють у регіоні, а також регіональних інституцій. Програмний підхід передбачає реалізацію напрямів розвитку регіону на основі формування комплексних програм і визначених в них конкретних завдань. Компліментарність вимагає доповнення дій центрального рівня влади діями регіонального і місцевого рівнів, а також використанням міжнародних ініціатив, а когерентність – це «вмонтування» регіональної політики в макроекономічну політику країни. Особлива увага при реформуванні регіональної політики необхідно приділяти дотриманню принципу субсидіарності [1, с. 30-33].

Однією з головних проблем, яка в першу чергу викликає необхідність реалізації визначених напрямів трансформації регіональної політики України, є існуюча прогресуюча соціально – економічна дивергенція її регіонів.

На неоднорідність розвитку регіонів звертали увагу такі вчені, як С. Артоболевський, Г. Йоффе, А. Трейвіш, які, аналізуючи цикли Кондратьєва, вони прийшли до висновку, що кожний цикл сприяє прискореному розвитку одних регіонів і занепаду інших [2, с. 51]. Відмінності у соціально-економічному розвитку регіонів мають місце майже в усіх країнах світу незалежно від їх розмірів, економічного потенціалу, державного устрою та політичної, економічної систем. Історія регіонального розвитку країн свідчить, що територіальні диспропорції в країнах дуже стійкі, а їх усунення вимагає тривалого часу, значних зусиль і узгодженої дії як національних, так і регіональних органів влади.

За теорією так званих накопичуваних ефектів (cumulative causation) Г. Мирдала вільний ринок не приводить автоматично до економічної рівноваги. Посилюючи існуючі тенденції і процеси, які виникають в регіонах, він поглиблює міжрегіональну нерівність і маргіналізацію периферійних регіонів [3, с. 225].

У сучасних умовах в Україні домінує асиметричний дивергентний тип соціально – економічного розвитку. Відбувається посилення диференціації соціально – економічного розвитку регіонів, яка супроводжується розширенням ареалів депресивності, тобто має місце прогресивна регіональна дивергенція. Найвищий рівень депресивності характерний для Чернівецької і Тернопільської областей.

Про поглиблення дивергенції регіонів України свідчить зростання диференціації рівнів їх соціально-економічного розвитку, що можна прослідкувати на основі динаміки показника ВРП на душу населення. Проведений аналіз за період з 2005 р. по 2013 р. показав, що кількість регіонів із рівнем соціально – економічного розвитку нижчим середньоукраїнського значно перевищувала кількість регіонів із рівнем розвитку вищим середньоукраїнського рівня. За цим показником області України можна поділити на п'ять груп. Області двох груп мають показники ВРП на душу населення вище середньодержавного значення, яке дорівнює 101% – 125% і трьох – нижче його величини (75% і менше 50%). Тільки шість областей України є недотаційними, тобто існує можливість їх самозабезпечення (Дніпропетровська, Львівська, Полтавська, Сумська, Харківська, Черкаська). Економіка інших областей дотаційна Джерело [4].

Важливою умовою конвергенції регіонів є їх адаптивність – здатність регіонів реагувати на вимоги і нові можливості, які створюють новітні технології, нововведення, сучасний менеджмент, внутрішній і зовнішній ринки на основі поліпшення умов розвитку для підприємництва, особливо для малих і середніх підприємств.

Зміна існуючої в Україні моделі поліцентричного розвитку з різними полюсами росту, значною дивергенцією регіонів вимагає структурної перебудови на основі інноваційного забезпечення. Нововведення, на думку Б. Твісса, — це процес, у якому винахід або ідея набуває економічного змісту, об'єднує науку, техніку, економіку й управління, охоплюючи комплекс відносин виробництва, обміну і споживання [5, с. 87]

Сучасна національна економіка України відноситься до країн індустріального розвитку з відповідною науково – технічною базою, технологічними, галузевими, просторовими, інвестиційними структурними диспропорціями, домінуванням низькотехнологічних галузей; уповільненням розвитку наукомістких сфер виробництва. Сучасна інноваційність промислового виробництва України значно нижче світового рівня (0,3%)

В Україні існуючий розрив зв'язків циклу «наука – освіта – виробництво» привів до недостатньої комерціалізації та введення в господарський обіг результатів інтелектуальної діяльності. Менше 1% зареєстрованих у країні об'єктів інтелектуальної власності реалізуються на практиці (у Фінляндії – 30%). Дохід від продажу ліцензій у перерахунку на 1 чол. в Україні становить біля 1 дол. на рік (у Росії – 10, у США – більше 150 дол.).

Про рівень інноваційного розвитку економіки регіонів України свідчить технологічна структура їх промисловості. У промисловості більшості регіонів переважають галузі низькотехнологічних (I–III) і середньо технологічних (IV) укладів. Домінує відтворення виробництв III технологічного укладу. До них відноситься виробництво чавуну і сталі, вугільна промисловість, важке машинобудування, неорганічна і органічна хімія, електронна промисловість, кольорова металургія.

Найбільша питома вага галузей V укладу (6–8%) існує у виробництві електронного устаткування і у фармацевтичній галузі, VI і VII укладів(1–3%) в електронній промисловості, виробництві обчислювальної техніки, програмному забезпеченні, авіаційній промисловості, інформаційних послугах і в біо-нанотехнологіях, системах штучного інтелекту, CALS (технологіях, які тільки починають розвиватися в трьох областях України – Київській, Харківській, Львівській) [6, с. 260-262].

Інноваційна діяльність підприємств регіонів є недостатньою. Частка промислових підприємств, що займаються інноваційною діяльністю, становить в регіонах від 27,6% до 8,2%. Більша частина їх знаходиться у м. Києві, Херсонській, Запорізькій, Одеській, Івано-Франківській, Тернопільській, Чернівецькій та Хмельницькій областях. Значно менша частка інноваційних підприємств концентрується у Дніпропетровській, Полтавській та Закарпатській областях [7].

Інноваційний розвиток в Україні забезпечується власними коштами підприємств на 64%, за рахунок бюджетного фінансування – тільки на 2%, іноземних інвесторів – на 9%, інших джерел фінансування – на 25%. Більшість інвестицій, у тому числі і закордонних (75%) спрямовується у відсталий третій технологічний уклад, лише 20% – у четвертий і тільки 4,5% – у п'ятий (який розвивається надто повільними темпами) технологічні уклади [7].

Важливе значення для інноваційного розвитку України має інноваційна інфраструктура, яка в Україні у достатній мірі не розвинена і носить фрагментарний, а не системний характер. Вона представлена інноваційно-технологічними центрами, технопарками, інкубаторами бізнесу, інформаційними системами, фондами підтримки інновацій, зокрема, венчурними. Проте значна частина об'єктів інноваційної інфраструктури існує

лише формально, не виконуючи повністю своїх функцій щодо сприяння розвитку інноваційного підприємництва в Україні.

Потужний інноваційний потенціал конвергенції соціально-економічного розвитку регіонів в Україні повинні мати регіональні і міжрегіональні кластери. У сучасних умовах в Україні існують такі кластери, як транспортно-логістичний – Одеська, Херсонська, Черкаська, Харківська області; транспортно-логістична – Одеська, Херсонська, Черкаська, Харківська області; нанотехнології – Донецька область; інформаційні технології - Львівська, Харківська області; фармацевтика – Харківська область. В Україні також створено сім технопарків [8].

Формування кластерів в Україні не забезпечується відповідними кластерними стратегіями. Такі стратегії розробляються у країнах – членах ЄС на національному (Франція, Литва, Латвія, Польща), регіональному (Люксембург, Словенія), на національному та регіональному (Бельгія, Іспанія, Австрія, Німеччина, Угорщина) рівнях [9, с. 72-82].

Реалізація політики конвергенції соціально-економічного розвитку регіонів України безпосередньо пов'язана з необхідністю розробки регіональними органами влади, місцевими органами самоврядування науково обґрунтованої стратегії інноваційної реструктуризації економіки регіонів. Така стратегія повинна базуватися на таких принципах, як легітимність, об'єктивність, цілеспрямованість, ефективність та безперервність, використання методів прямого стимулювання інноваційного розвитку.

Для розробки і реалізації інноваційної структурної трансформації регіонів України потрібен відповідний інноваційний менеджмент як на національному, так і на регіональному рівнях, який би передбачав прямі і непрямі методи стимулювання впровадження інновацій. До методів прямого стимулювання можна віднести надання кредитів на пільгових умовах підприємствам і організаціям, що ведуть наукові розробки; створення наукової інфраструктури в регіонах; державні замовлення, переважно у формі контрактів на проведення НДДКР; створення науково-технічних зон із спеціальним режимом інноваційно-інвестиційної діяльності тощо [10, с. 213-214].

Непрямі методи реалізації державної політики інноваційної структурної трансформації регіонів повинні бути направлені, з одного боку, на стимулювання в них інноваційних процесів, а з іншого, – на створення сприятливих економічних умов і соціально-політичного клімату для інноваційного їх розвитку. Серед них виділяються такі, як податкове і амортизаційне стимулювання новаторської активності, захист прав інтелектуальної власності, стимулювання розвитку інноваційно-орієнтованого малого підприємництва тощо.

На національному рівні в Україні передбачається забезпечити експортно-інноваційну модель розвитку регіонів на основі інноваційної реструктуризації їх економіки у відповідності до стратегії інноваційного розвитку України, яка була розроблена на 2010 - 2020pp.

Список використаних джерел: 1. Писаренко С.М. Організаційно – економічний механізм формування та реалізації спільної регіональної політики ЄС / С.М. Писаренко. –

Львів: НАН України, Інститут регіональних досліджень (Серія «Проблеми регіонального розвитку»), 2009 – 152 с. 2. Чужиков В. Модернізація регіональної політики в ЄС // Економіка України. – 2008. №1. 3. Artur Adamczyk, Jan Borkowski. Regionalizm, polityka regionalna i Fundusze Strukturalne w Unii Europejskiej. – Warszawa. – 2005. – 365р. 5. Твисс Б.. Управление НТ нововведениями: Пер.с англ./Б.Твисс. – М.: Экономика, 1989. – 271с. 6. Маслак І.О. Диверсифікація інноваційного розвитку промисловості України: монографія / О.І.Маслак. – Львів: ІРД НАН України, 2010. – 420 с. 7. Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua..> 8. Українські кластери. – Режим доступу : <http://ucluster.org> 9. Бондар О.В. Реактивні інновації як засіб диверсифікації діяльності вітчизняних підприємств в умовах трансформації ринкової економіки та євроінтеграції України / О.В. Бондар // Економіка розвитку. – 2004. – № 1. – С. 78-82. 10. Гаман М. Світовий досвід стимулювання інновацій та можливості його застосування в Україні / М. Гаман // Вісник національної академії державного управління. – 2004. – №1. – с.213-214. 11. Інноваційна забезпечення конвергентності соціально - економічного розвитку регіонів України – Збірник наукових праць // «Соціально- економічні проблеми сучасного періоду України. Регіональна політика в Україні: сучасний стан та шляхи активізації» (випуск 3(107) – Львів, 2014- С.86-96

УДК 910.2:911.3 (476)

ПЛАТНЫЕ УСЛУГИ НАСЕЛЕНИЮ КАК ИНДИКАТОР УРОВНЯ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ В РЕГИОНАХ БЕЛАРУСИ

Г.В. Ридевский
ridgeo@yandex.ru

*Научно-исследовательский экономический институт
Министерства экономики Республики Беларусь, г. Минск, Беларусь*

Уровень развития социальной инфраструктуры – важный индикатор регионального развития, непосредственно влияющий на человеческое развитие, качество жизни населения и его основные качественные характеристики. Социальные услуги, оказываемые населению Беларуси, могут носить бесплатный (образовательные услуги, медицинские услуги) и платный характер. Поскольку образовательные услуги и, прежде всего, начальное и среднее образование, базовые медицинские услуги в Беларуси бесплатны и относительно равномерно распределены по стране (например, в Беларуси сохраняется обязательное среднее образование), платные услуги могут быть положены в основу оценки уровня развития социальной инфраструктуры.

Поскольку в силу особенностей административного устройства Беларуси некоторые города являются особыми единицами административно-территориального деления, т.е. искусственно оторваны от районов, центрами которых они в основном являются, все данные, характеризующие платные услуги населению городов областного подчинения и Минска – города республиканского подчинения, суммировались с соответствующими районами. Город Новополоцк включался в состав Полоцкого района, город Жодино –

в состав Смолевичского района, поскольку оба города являются полными анклавами, не являясь при этом центрами окружающих их районов. Подобная объединительная процедура является обязательной, поскольку она позволяет видеть пространственные закономерности в распределении тех или иных социально-экономических показателей.

Для оценки платных услуг и их среднедушевых показателей, характеризующих уровень развития социальной инфраструктуры, использовались официальные статистические данные об объёме платных услуг за 2013 г. (последние данные, опубликованные в Беларуси о размерах платных услуг в разрезе административных районов и городов областного подчинения [1]) и данные о среднегодовой численности населения за 2013 г.

Общий объём платных услуг в Республике Беларусь в 2013 г. составил 53941,4 млрд. бел. руб. (5280,3 млн. долларов США). Среднедушевой объём платных услуг на душу населения составил 5698,4 тыс. бел. руб. (557,8 долларов США). Структура платных услуг, оказанных населению в 2013 г., имела следующий вид [2]: бытовые услуги (15,3 %), транспортные (12,8), связи (21,3), жилищно-коммунальные (17,8), прочие (32,8 %). Доминирование услуг связи в структуре платных услуг – относительно новая тенденция для Беларуси, которая начала проявляться с 2005 года.

По величине среднедушевых платных услуг 118 административных районов Беларуси различаются в 5,0 раз, что позволяет разделить их на несколько групп: с относительно высоким (более 120,0 % от национального уровня), средним (80,1-120,0 %), относительно низким (50,1-80,0 %) и низким (50,0 % и менее) объёмом платных услуг на душу населения. Следует признать, что расслоение регионов Беларуси по величине платных услуг на душу населения весьма значительно, что свидетельствует о низком уровне развития социальной инфраструктуры в ряде регионов страны.

Пространственное распределение административных районов Беларуси по среднедушевому объёму платных услуг имеет поляризованный характер. Максимальный размер платных услуг на душу населения отмечается в районах, в которых расположены достаточно крупные городские центры, являющиеся центрами исторически сложившихся в Беларуси территориальных систем расселения, хозяйствования и природопользования или социально-эколого-экономических районов (СЭЭР), представляющих собой зоны жизнеобеспечения важнейших городов страны [3].

Исходя из протекания в границах СЭЭР центр-периферийных процессов, все административные районы Беларуси могут быть разделены на три группы: регионы экономического ядра (ключевые регионы), регионы экономической полупериферии (регионы межрайонного значения) и регионы экономической периферии (базовые районы) [4]. Подобную типологию административных регионов Беларуси можно назвать функциональной, поскольку место того или иного региона в территориальной структуре расселения в значительной степени определяется его центральным или периферийным положением в соответствующем СЭЭР.

В регионах экономического ядра центрами являются города-регионополисы, выступающие в качестве главных городов СЭЭР. В регионах экономической полупериферии находятся прочие регионополисы, т.е. не главные регионополисы полицентричных СЭЭР, субрегиональные центры (города имеющие межрайонное значение) или соответствующие районы расположены в пригородной зоне ряда больших городов (Минска, Бреста и Баранович). Базовые районы или районы экономической периферии лишены значимых городских центров (больших и средних городов). Базовые районы – самые многочисленные районы Беларуси, в силу этого они носят фоновый характер, т.е. окружают со всех сторон районы первых двух типов. Для районов экономического ядра и экономической полупериферии характерно узловое размещение.

Распределение среднедушевого объема платных услуг на душу населения функциональных типов административных регионов Беларуси отражает таблица. Данные таблицы свидетельствуют, что регионы экономического ядра отличаются наиболее высоким объемом среднедушевых платных услуг, а регионы экономической периферии имеют самые низкие значения этого показателя. Высокий уровень расслоения регионов Беларуси по уровню развития социальной инфраструктуры обусловлен, прежде всего, чрезвычайно высоким уровнем расслоения регионов страны по благоустройству жилищного фонда.

Таблица 1

Распределение районов с различным объемом среднедушевых платных услуг (СПУ) по функциональным типам административных районов Беларуси в 2013 г.

	Районы экономического ядра	Районы экономической полупериферии	Районы экономической полупериферии	Все районы Беларуси
Число районов	19	23	76	118
Число районов с относительно высоким уровнем СПУ	5	-	-	5
Число районов со средним уровнем СПУ	5	-	1	6
Число районов с относительно низким уровнем СПУ	9	20	13	42
Число районов с низким уровнем СПУ	-	3	62	65
СПУ на душу населения, %	125,6	60,0	46,0	100,0

Высокий и не совместимый с европейскими показателями уровень различий регионов Беларуси по развитию социальной инфраструктуры ставит задачу перехода регионов страны к инклюзивному развитию в качестве категорического императива дальнейшего развития государства, что

невозможно без осуществления социально ориентированной государственной политики и существенного повышения уровня жизни населения.

Список использованных источников: 1. Регионы Республики Беларусь: основные социально-экономические показатели городов и районов. 2014. Т.2. – Минск, 2014. – 580с. 2. Статистический ежегодник Республики Беларусь. 2014. – М., 2014. – 534 с. 3. Ридевский Г.В. Социально-эколого-экономическое районирование Республики Беларусь // Восточная Европа: вопросы исторической, общественной и политической географии. Псков, 2003. – С.87-96. 4. Rydzeuski H. Shadrakou A. Processes of regionalization and the formation of «the arches of social prosperity» in the regions of Belarus // Harvard Educational and Scientific Review, «Harvard University Press», 2015, № 1(7). – P. 101-109.

УДК 911.3

ТИПОЛОГІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК ЗА РІВНЕМ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ: СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

І.Г. Смирнов, Т.І. Михайленко

smyrnov_ig@ukr.net

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна*

Починаючи з 1998 р. у межах WEF (Світовий економічний форум) публікується рейтинг, за яким країни світу ранжуються за рівнем конкурентоздатності, у т.ч. з 2007 р. в туризмі. У цьому зв'язку виникають питання: 1) що таке конкурентоспроможність національної економіки, тобто конкурентоспроможність економічної системи країни? 2) від чого залежить конкурентоспроможність країни, які чинники складають її основу? Чому одні країни досягають успіхів у світовому розвитку, інші – ні? 3) якщо конкурентоспроможність окремої компанії визначити відносно просто (за величиною та нормою прибутку, рівнем технологій, часткою ринку), то як визначити конкурентоспроможність країни? Які макроекономічні показники слід враховувати: ВВП, ВВП, ВВП на 1 мешканця, забезпеченість природними ресурсами чи частку країни у світовому ВСП (валовому світовому продукті)?

Відповідь на ці питання дає теорія М. Портера. У 1980-ті рр. він працював у створеній президентом Рейганом комісії з конкурентоспроможності американської промисловості. Він спробував визначити термін «конкурентоспроможність» щодо держав. Дослідивши практику провідних світових компаній (які забезпечують 1\2 світового експорту), він розробив концепцію «міжнародної конкурентоспроможності нації». Сутність підходу М. Портера полягає у тому, щоб розкрити конкурентоспроможність країни через конкурентоспроможність компаній, які представляють країну на світовому ринку. За Портером, конкурентоспроможними вважаються її провідні компанії – виробників товарів та послуг на експорт. Отже, успіх національної економіки визначається діяльністю певної кількості найбільших компаній, що

мають міжнародну активність. Для успіху у конкурентній боротьбі потрібна наявність двох переваг: 1) низькі виробничі витрати (низька ціна); 2) диференціація якості продукту в розрахунку на високі ціни. М. Портер стверджує, що жодна країна не може бути конкурентоспроможною за всіма позиціями, не можуть одночасно процвітати усі фірми в усіх галузях. Отже, країна має спеціалізуватися на найбільш конкурентоспроможних сегментах економіки, а менш ефективні галузі – переводити за кордон або відмовлятися від них. Конкурентоспроможність національної економіки, а також сфери послуг, включаючи туризм, означає також, що вони розвиваються за законами вільного ринку. Політика протекціонізму, надання державних субсидій місцевим компаніям, обмеження доступу на внутрішній ринок закордонних конкурентів роблять шкоду конкурентоспроможності вітчизняних виробництв.

М. Портер розробив модель конкурентного ромбу, що показує схему факторів (детермінантів) національної конкурентної переваги. Відповідь на питання, чому країна має успіхи у певній галузі дають 4 компоненти (властивості), що формують середовище, у якому діють (конкурують) компанії. Це середовище може сприяти, а може перешкоджати створенню конкурентних переваг. Ці чотири компоненти – це: 1) факторні умови; 2) умови внутрішнього попиту; 3) стан обслуговуючих та суміжних галузей; 4) структура та стратегія фірми, внутрішньогалузева конкуренція. За Портером основою конкурентоспроможності національної економіки є продуктова та галузева конкурентоспроможність, яка вимірюється продуктивністю праці в галузі, тобто конкурентоспроможність на мікрорівні (підприємство, фірма) визначає конкурентоспроможність на макрорівні (країна). У 1990–2000-тих рр. ця теорія склала основу для розробки рекомендацій щодо державної політики підвищення конкурентоспроможності національних економік Австралії, Нової Зеландії, США. Отже, на базі конкурентних переваг М. Портера можна виділити чотири стадії конкурентного розвитку країн світу:

1. Факторна стадія (економіка): розвиток за рахунок факторів виробництва, коли країна може розвиватися лише завдяки факторним умовам «конкурентного ромбу». Це відправна точка розвитку, характерним є вузький набір галузей, що можуть конкурувати на світовому ринку: сільське господарство, видобувні галузі. Існує конкуренція на ціновій підставі з основної нескладної продукції масового виробництва. Необхідне устаткування та технології купуються за кордоном. Доходи від експорту сировини, праце- та капіталомістких товарів йдуть на інвестиції у власну індустріально-технологічну базу. Приклад: у 1950-ті роки з факторної стадії почалося економічне піднесення Японії, Південної Кореї.

2. Інвестиційна стадія (економіка): розвиток за рахунок інвестицій. Інвестиції сприяють появі інших детермінантів та виходу на другу стадію. Приклад: Японія, країни - «Азійські дракони» у 1960-80 рр. Нині на цій стадії є Китай, Бразилія. Іншим країнам вийти за межі першої стадії (факторної економіки) перешкоджають нездатність уряду, відсутність конкуренції і витік капіталу за кордон (відсутність контролю закордонних каналів продажу продукції).

3. Інноваційна стадія (економіка): країна має повний «конкурентний ромб» у декількох галузях. Приклад: усі країни ОЕСД (Велика Британія – на початку XX ст., Італія, Японія - у 1970-х рр., Ізраїль, Сінгапур, Тайвань – у 1990-х рр.). Національні компанії не тільки переймають та розвивають закордонні технології (як на другій стадії), але створюють їх. Конкуренція здійснюється не стільки на ціновій підставі, скільки за рахунок диференціації продукції. Зростає важливість ефективної стратегії компанії. Зміцнюються позиції країни в «економіці послуг» - міжнародній торгівлі послугами (що нехарактерно для «факторної» та «інвестиційної» економік). Інноваційна економіка характеризується найвищою стійкістю щодо несприятливих зовнішніх чинників, макроекономічних коливань. Сільське господарство, промисловість, сфера послуг (туризм) конкурують на базі передових технологій та є маловразливими до коливань цін і валютних курсів.

4. Економіка заможності: рухома сила розвитку країни є її нагромаджене багатство. До цієї стадії підійшли соціально-орієнтовані країни Західної Європи, США, Канада, Австралія, Нова Зеландія. Цілі суспільства – насамперед соціальні. Знижується престиж праці в реальному секторі, підвищується – у виробництві суспільних благ, нематеріальній сфері. Соціально орієнтовна держава характеризується високими податками. Величезні капітали скеровуються у фінансові активи, інформаційні технології. Виникає загроза втрат позицій у базисних галузях. Іноземні інвестори купують національні компанії та інтегрують їх у свої внутрішньофірмові мережі. В останні роки глобальна конкуренція змушує зменшувати соціальні видатки та збільшувати податки, оскільки спостерігаються застійні явища. Тому здійснюються програми з дерегулювання та приватизації. Нині підтримують свої високі позиції з міжнародної конкурентоспроможності Фінляндія, Швеція, Данія, Норвегія, яким належать перші місця у рейтингах міжнародної конкурентоспроможності. Щодо України, то вона знаходиться на початковій стадії конкурентного зростання, коли переважає ресурсна (факторна) та інвестиційна економіка.

Список використаних джерел: 1. *Географія світового господарства: навч. пос.* / За ред. Я.Б. Олійник, І.Г. Смирнов. 2-е вид. – К.: Знання, 2014. – 637 с. 2. *Пурська І.С, Міжнародний маркетинг: навч. пос.* / І.С. Пурська, М.П. Мальська, Ю.С. Занько. – К.: Знання, 2012. – 285 с. 3. *Даниленко Л.Н. Мировая экономика: уч. пос* / Л.Н. Даниленко. - М.: КНОРУС, 2010. - 320 с.

ЕКОЛОГІЧНА МОДЕРНІЗАЦІЯ ОХОРОНИ ПОВІТРЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

А.В. Степаненко, А.А. Омельченко

stepanenko@ecos.kiev.ua, omalla@yandex.ua

*Державна установа «Інститут економіки природокористування та
сталого розвитку НАН України», м. Київ, Україна*

За міжнародним рейтингом стану екологічної безпеки (Environmental Performance Index) Україна займає 95-е місце серед 178 країн світу. Значний вплив на екологічну ситуацію держави має забруднення атмосферного повітря, частка якого в інтегральному індикаторі екологічної безпеки України складає 20% [1, с. 82]. Протягом 2013 року в Україні обсяг викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних та пересувних джерел забруднення становив 6719,8 тис. т, що на 2,5% менше порівняно з 2012 роком (6821,1 тис. т). Загалом починаючи з 2007 року спостерігається тенденція до зменшення обсягів забруднення, та, відповідно, їх щільності (11,1 т/км² території 2013 року) майже до рівня 2005 року (11,0 т/км²). На кожного мешканця країни в середньому припало по 147,4 кг шкідливих речовин. За показником викидів на одиницю ВВП зниження зафіксовано ще з 2005 року, що може свідчити про скорочення викидів не лише за рахунок зменшення виробничих потужностей у країні. Протягом 2013 року забруднення атмосферного повітря здійснювалось 8095 промисловими підприємствами.

Коли забруднення атмосфери в 1,2–1,5 рази перевищує санітарно-гігієнічні норми, виникають захворювання імунної системи. Сьогодні в Україні налічується близько 1700 небезпечних джерел забруднення атмосфери, з яких 1000 – це особливо небезпечні хімічні підприємства [2, с. 79].

У розрізі основних джерел забруднення протягом 2000–2013 рр. переважали викиди від стаціонарних джерел. Їх частка у загальному обсязі викидів 2013 року становила 63,9 %, 2012 – 63,6%, а від пересувних джерел 36,1 та 35,4% відповідно. Якщо стосовно перших, починаючи з 2008 року, спостерігається чітка тенденція зменшення їх обсягів, то для стаціонарних джерел про такий тренд однозначно стверджувати ще зарано. Основними забруднювачами атмосферного повітря країни є підприємства Донецької, Дніпропетровської та Луганської областей, які в сукупності формують 47,7% загального обсягу викидів від стаціонарних та пересувних джерел.

Вирішення проблеми забруднення атмосферного повітря можливе лише на основі екологічної модернізації суспільства і економіки, яка являє собою зміну екологічної політики держави, результатом якої буде підвищення якості життя й економічної ефективності, забезпечення «зеленого» зростання економіки й енергетики, збереження і відновлення природного середовища. В Україні екомодернізацією зазвичай позначається будь-яке оновлення виробництва,

політики або управління. В той же час існують практично всі складові екомодернізаційного процесу: екологічна політика, екологічний рух, екологічні конфлікти і ризики, технологічне оновлення виробництва.

Розрізняють три типи модернізації: ендогенна, яка здійснювалася і здійснюється країнами на власній основі (Європа, США та ін.); екзогенна, здійснювана на основі запозичень при відсутності власної основи; ендогенно-екзогенна, здійснювана країнами, як на власній основі, так і на основі запозичень. Екологічна модернізація включає два аспекти: забезпечення навколишнього природного середовища, сприятливого для здоров'я людини як біологічного організму (це відповідає широко поширеному нині терміну *environmental health*); підтримка здоров'я самого природного середовища, тобто складових її видів живих істот (це відповідає терміну *health of environment*). Цілком очевидно, що між сприятливим середовищем і здоров'ям нації, фактично, можна поставити знак рівності. Крім трьох перспектив розвитку екологічної модернізації (екологічно ощадний бізнес і споживання, ефективна державна охорона природи, екологізація суспільства в цілому), є четверта перспектива, яку можна назвати емансипацією природи, коли відбуватиметься соціалізація та персоналізація природних об'єктів. Природа позбавиться від людського гноблення і псевдозалежності, люди ж позбудуться забобонів щодо свого місця і ролі на Землі і в Космосі. Природні об'єкти конституційно зрівнюються в правах з юридичними особами, організаціями та інститутами.

Найважливішим напрямком політики модернізації виступає підвищення екологічної ефективності й забезпечення «зеленого росту» економіки, заснованих на:

- технологічній модернізації, що веде до зменшення забруднення навколишнього середовища й раціонального використання природних ресурсів;
- підтримці розвитку ринково-орієнтованих добровільних механізмів і зобов'язань по забезпеченню екологічної стабільності природокористування й екологічної відповідності товарів і послуг;
- стимулюванні підвищення соціальної відповідальності бізнесу.

Екологічну модернізацію у сфері охорони атмосферного повітря можна висвітлити на основі аналізу показників упровадження повітроохоронних заходів, а саме: удосконалення технологічних процесів (включаючи перехід на інші види палива, сировини і т. ін.), будівництво і введення в дію нових газоочисних установок і споруд, підвищення ефективності роботи існуючих очисних установок (включаючи їхню модернізацію, реконструкцію і ремонт), ліквідація джерел забруднення, інші заходи. Слід зазначити, що не всі регіони країни виділяють кошти і проводять відповідні заходи у сфері охорони атмосферного повітря. Дані таблиці свідчать, що недостатньо уваги приділяється екологічній модернізації охорони повітря в Дніпропетровській області (обсяги викидів металів та їх сполук в атмосферу від стаціонарних джерел забруднення у розрахунку на душу населення становить 5,05 кг, а їх щільність – 552,2 кг), Донецькій (відповідно 3,0 кг і 497,7 кг), Луганській (0,4 кг і 36,9 кг), Полтавській (0,47 кг і 23,9 кг), м. Києві, де щільність викидів в атмосферу складає 42,9 кг на 1 км² території.

**Показники екологічної модернізації охорони повітря регіонів України
у 2013 році***

Регіони	Удосконалення технологічних процесів (включаючи перехід на інші види палива, сировини і т. ін.), тис. грн.	Будівництво і введення в дію нових газоочисних установок і споруд, тис. грн.	Підвищення ефективності роботи існуючих очисних установок (включаючи їхню модернізацію, реконструкцію і ремонт), тис. грн.	Ліквідація джерел забруднення, тис. грн.	Інші заходи, тис. грн.	Обсяги викидів металів та їх сполук в атмосферу від стаціонарних джерел забруднення	
						у розрахунку на душу населення, кг	щільність викидів, кг
Україна	112973,7	1437605,5	380725,8	9388,8	167520,7	0,7369	55,551
Автономна Республіка Крим	13	815421,8	8145,5	-	731,1	0,0207	1,5611
Вінницька область	30	-	1853,3	-	-	0,0229	1,405
Волинська область	-	-	-	-	99,2	0,0136	0,7023
Дніпропетровська область	2810	152658,8	24522,5	-	72630,5	5,0515	522,2085
Донецька область	97481	133444,5	295512,9	3760,5	33908,5	3,0277	497,7918
Житомирська область	2123	-	-	-	-	0,0132	0,5601
Закарпатська область	-	80	-	-	-	0,0222	2,1882
Запорізька область	652,2	277876,8	778,7	-	110,2	0,1943	12,7276
Івано-Франківська область	17,5	80	3656	1128,1	1052,6	0,0279	2,7653
Київська область	51,3	-	4975,5	-	888,6	0,0217	1,3327
Кіровоградська область	-	-	306,8	-	775,6	0,6269	25,2767
Луганська область	-	37886,7	4351,8	-	10517,3	0,439	36,9822
Львівська область	-	944,1	9254	0,3	237	0,0095	1,1084
Миколаївська область	2700	9567,2	1529,6	3,9	99,7	0,2078	9,8974
Одеська область	-	-	3	-	109,6	0,0938	6,7439
Полтавська область	51,5	2922,1	2643,7	23,3	28,7	0,4706	23,9451
Рівненська область	1300	-	540,9	-	148,7	0,011	0,6353
Сумська область	-	4045	9317,9	-	50,3	0,0223	1,0665
Тернопільська область	60	-	2	163	-	0,0075	0,581
Харківська область	1154	79,5	7004,4	4293,1	28673,1	0,0504	4,3935
Херсонська область	773,5	-	94,9	-	409,5	0,0094	0,3569
Хмельницька область	-	-	578,5	-	13588,2	0,009	0,5724
Черкаська область	84,4	2	185,2	-	171,8	0,0192	1,1593
Чернівецька область	18,2	-	99,4	-	-	0,0072	0,8106
Чернігівська область	2,7	2597	5312,3	-	1319,4	0,0078	0,2639
м. Київ	1217,7	-	57	16,6	1971,1	0,0126	42,9091
м. Севастополь	2433,7	-	-	-	-	0,0745	33,169

*За даними Державної служби статистики України

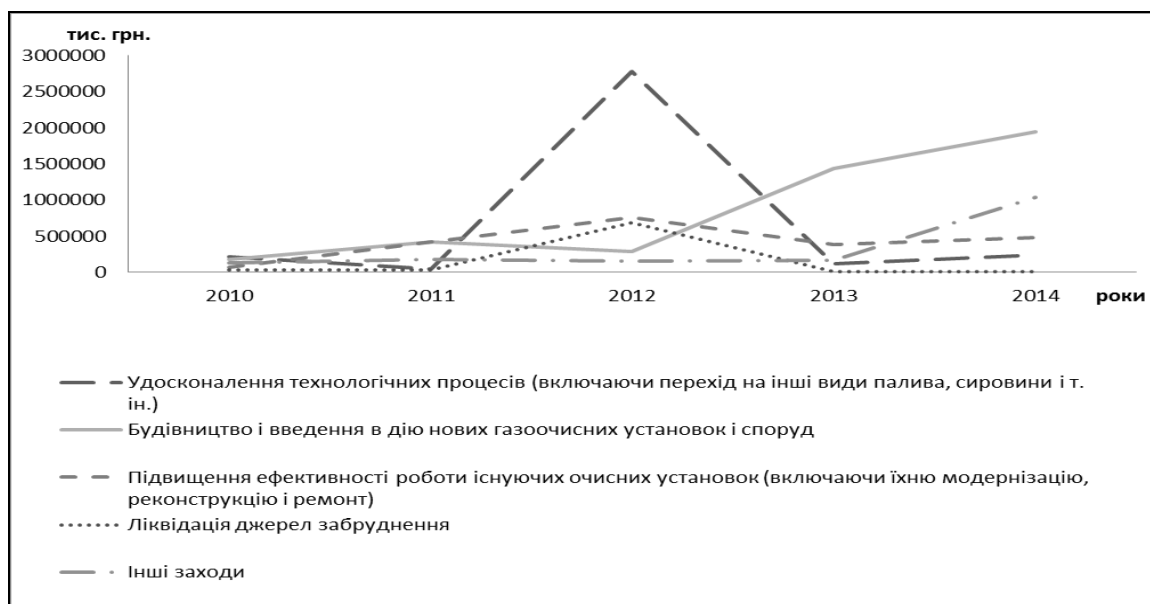

Рис. 1. Динаміка показників упровадження повітроохоронних заходів в Україні

На рисунку показано динаміку таких заходів в цілому по Україні за 2010-2014 роки. З графіка видно, що 2012-2014 рр. збільшилися обсяги фактично витрачених коштів на будівництво і введення в дію нових газоочисних установок і споруд та на інші заходи. Водночас починаючи з 2012 р. різко зменшилися обсяги фактично витрачених коштів на удосконалення технологічних процесів (включаючи перехід на інші види палива, сировини і т. ін.), підвищення ефективності роботи існуючих очисних установок (включаючи їхню модернізацію, реконструкцію і ремонт) та ліквідацію джерел забруднення. Хоча слід наголосити, що у 2014 р. порівняно з 2010-м, спостерігається в загальному збільшення обсягів фактично витрачених коштів на вказані повітроохоронні заходи (крім тих, що були виділені на ліквідацію джерел забруднення). Унікальним і необхідним механізмом взаємодії приватного та державного секторів для вирішення різних актуальних питань у галузі навколишнього природного середовища є Технологічна платформа «Технології екологічного розвитку», основною метою якої є формування механізму підвищення ефективності та конкурентоспроможності економіки України на базі координації зусиль науки, держави, бізнесу і споживачів щодо впровадження екологічно ефективних та енергозберігаючих технологій, вирішення накопичених екологічних проблем, а також гарантування екологічної безпеки.

Упровадження концепції розвитку більш чистих виробництв і екологічних технологій має здійснюватися шляхом приєднання до Міжнародної декларації більш чистого виробництва; внесення змін до Законів України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про відходи», «Про екологічний аудит» та інших. Підвищення ефективності впровадження чистого виробництва й екологічних технологій потребує адекватного інституціонального забезпечення, зокрема розробки і прийняття відповідного Закону України, що сприятиме процесу екологічної модернізації суспільства і виробництва.

Розвиток різних країн світу протягом післявоєнного періоду показав, якщо технологічне відставання перевищує певний пороговий інтервал (для більшості технологій це 8–12 років), то його подолання стає практично неможливим. Однак, за умови такого сценарію розвитку фундаментальної науки, коли це дає можливість зрозуміти шляхи створення технологій на нових фізичних принципах, то країна, що освоїла такі технології, опиняється на якісно вищому рівні, стає лідером світового розвитку.

Список використаних джерел: 1. Екологічна безпека транскордонних регіонів України в контексті євроінтеграції: [монографія] / [М.А. Хвесик, А.В. Степаненко, В.К. Симоненко та ін.]; за наук. ред. акад. НААН України М.А. Хвесика, чл.-кор. НАН України В.К. Симоненка. – К.: Задруга, 2015. – 512 с. 2. Хвесик М.А. Екологічна криза в Україні: соціально-економічні наслідки та шляхи їх подолання / М.А. Хвесик, А.В. Степаненко // Економіка України. – 2014. – № 1. – С. 74–86.

УДК 339.924

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА: МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ

П.О. Черномаз

pavel.chernomaz@gmail.com

*ДП «Харківський регіональний науково-виробничий центр стандартизації,
метрології та сертифікації», Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна*

Європа має найбільш глибокий досвід транскордонного співробітництва серед регіонів світу. Розвиток міжрегіонального транскордонного співробітництва є одним з пріоритетів Ради Європи. Її значним внеском у визначення правових основ для цієї співпраці є Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або владами (Мадридська конвенція) 1980 р. Вона закріпила вже існуючу на той момент в Європі тенденцію – створення сусідніми регіонами спільних органів транскордонного співробітництва, які отримали назву єврорегіонів за іменем першого такого угруповання «Euregio», що виникло в 1958 р на кордоні Німеччини та Нідерландів. Ще до підписання конвенції, в червні 1971 р, була створена Асоціація європейських прикордонних регіонів (Association of European Border Regions). Ця добровільна неурядова організація зараз об'єднує близько 200 різних інституційних форм транскордонної співпраці в Європі.

Підкреслимо, що єврорегіон – це форма транскордонного співробітництва, яка дозволяє реалізовувати на практиці зміст транскордонного співробітництва – поліпшення взаємодії органів управління прикордонних регіонів з метою підвищення добробуту населення за рахунок спільних дій у всіх сферах життєдіяльності (економічна, соціальна, екологічна тощо) [1]. Саме розвиток єврорегіонів на теренах Європи дозволив гармонізувати взаємини населення країн у прикордонних територіях і згодом – зняти багато бар'єрів,

створених на кордонах. Наочним прикладом може слугувати регіон Ельзас, що лежить на межі Німеччини та Франції. Довгі роки ці держави боролися за панування над цією територією, що призводило для її населення до трагічних наслідків аж до залучення у військові конфлікти. Це стало першопричиною того, що в 1917 р. французький географ Поль Відаль де ла Блаш у роботі «Східна Франція», присвяченій питанню французької належності Ельзасу та Лотарингії (які в результаті Франко-пруської війни 1870-71 рр. були приєднані до Німеччини та повернуті Франції в 1919 р.), висунув ідею перетворення прикордонних земель двох держав у зону взаємного співробітництва. Він пропонував спільне освоєння цих земель німцями й французами, вважаючи, що кордон повинен стати не роздільною, а об'єднуючою лінією. Таким чином, була сформульована сутність транскордонного співробітництва, що чотири десятиліття потому оформилася у вигляді першого євро регіону «Euregio». Згодом з'явився євро регіон на території французького Ельзасу та сусідньої німецької землі Баден-Вюртемберг. Зараз він трансформувався в нову форму – європейську групу територіального співробітництва (European grouping of territorial cooperation – EGTC) під назвою «Eurodistrict Strasbourg-Ortenau». EGTC – це форма органу транскордонного співробітництва у вигляді юридичної особи з правом на власний бюджет, яке підпадає під законодавство тієї країни, де розташована його штаб-квартира.

Група територіального співробітництва «Eurodistrict Strasbourg-Ortenau» створена 25 січня 2010 р. муніципалітетом французького Страсбурга (столиця регіону Ельзас) і адміністрацією німецького району Ортенау (земля Баден-Вюртемберг), населення якого традиційно було ельзаським. Населення даної території – 868 тис. жителів, площа – 2176 кв. км. Штаб-квартира EGTC – у Страсбурзі (Франція), секретаріат – у Келі (Німеччина). Створено Раду EGTC «Eurodistrict Strasbourg-Ortenau» (48 членів по 24 представники з кожної сторони), засідання якої проводяться регулярно у відкритому режимі, про що заздалегідь повідомляється на сайті www.eurodistrict.eu.

Дана форма співробітництва у вигляді територіальної групи (за термінологією Ради Європи – «об'єднання євро регіонального співробітництва» [2]) дозволяє сьогодні реалізовувати спільні німецько-французькі проекти, що посилюють єдність та підвищують якість життя населення Ельзасу:

- екологічний проект «Одна природа, дві мови, одна мережа»;
- будівництво транскордонного трамвайного сполучення між містами Страсбург і Кель;
- мікропроекти фонду «Мій євро район» (50% софінансуються в рамках програми INTERREG Верхній Рейн, для участі в конкурсі на одержання фінансування можна подавати заявки через сайт євrorайона «Strasbourg-Ortenau»). Загальний бюджет проекту може становити від 2000 до 80000 євро. Напрямки – культура, спорт, освіта, екологія, соціальне забезпечення тощо
- проекти, спрямовані на збереження ельзаської мови (алеманнська група німецьких діалектів) і заохочення двомовності, у тому числі через програми

обміну учнями (шляхом заповнення заявок на сайті), створення фонду транскордонних переміщень учнів.

Успішна реалізація проектів EGTC «Eurodistrict Strasbourg-Ortenau» пояснюється наступними сформованими передумовами:

1. Керівною елітою ЄС створена й реалізується регіональна державна політика, заснована на реальному фінансуванні (політика згуртування, бюджет якої в 2014-2020 р. планується в розмірі 351,8 млрд. євро).

2. Створено дієві інструменти фінансування (Європейський фонд регіонального розвитку й програми INTERREG).

3. Ініціатива місцевих органів влади (бажання регіональних політичних еліт розвивати співробітництво).

4. Прозорість виділення засобів на реалізацію транскордонних програм і проектів (на конкурсній основі).

5. Дієва інституціональна структура органу транскордонного співробітництва (рада, секретаріат, робочі групи).

Для здійснення транскордонного співробітництва на теренах Європи напрацьовано кілька форм, зокрема: 1) угода про співпрацю; 2) єврорегіон (спільний координаційний орган управління); 3) об'єднання єврорегіонального співробітництва (спільна юридична особа з власним бюджетом).

На сьогодні в прикордонній смузі України сформувався каркас з 9 територіально компактних єврорегіонів, в основі яких – угоди між розташованими по обидва боки кордону територіальними органами влади та самоврядування (табл. 1).

Таблиця 1

Єврорегіони на кордонах України

Назва	Дата заснування	Країни, регіони яких створили єврорегіон
Карпатський	14.02.1993	Угорщина, Польща, Словаччина, Румунія, Україна
Буг	29.09.1995	Білорусь, Польща, Україна
Нижній Дунай	14.08.1998	Молдова, Румунія, Україна
Верхній Прут	22.09.2000	Молдова, Румунія, Україна
Дніпро	29.04.2003	Білорусь, Російська Федерація, Україна
Слобожанщина	07.11.2003	Російська Федерація, Україна
Ярославна	24.04.2007	Російська Федерація, Україна
Донбас	29.10.2010	Російська Федерація, Україна
Дністер	02.02.2012	Молдова, Україна

Проте, на жаль, українські єврорегіони не повною мірою реалізують свій потенціал. Необхідно більш широке впровадження європейського досвіду, в тому числі з використанням нових форм [3] та інструментів для активізації транскордонного співробітництва регіонів України.

Список використаних джерел: 1. Черномаз П.А. Содержание и формы трансграничного сотрудничества: учет европейского опыта в украинско-российском

контексте / П.А. Черномаз // Українсько-російське порубіжжя: стан та перспективи співробітництва: Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції 15 грудня 2012 р. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – С. 135-139. 2. Черномаз П. Тенденции институционализации объединений еврорегионального сотрудничества и их влияние на трансграничное сотрудничество в Украине / П. Черномаз // Формування мереж прикордонного співробітництва України: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Чернівці, 12-13 травня 2011 р. – Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2011. – С. 159-162. 3. Черномаз П.А. Новые формы трансграничного сотрудничества в украинско-российских отношениях / П.А. Черномаз // Экономическая политика: на пути к новой парадигме / Пятнадцатые Друкеровские чтения, Москва, 5-6 июня 2013 г.: Материалы международной научно-практической конференции: в 2-х томах. Под ред. Р.М. Нижегородцева, А.И. Тихонова, Н.В. Финько. – М.: Доброе слово, 2013. – Т. 1. – С. 250-255.

UDC 911.3

CLIMATE CHANGE IMPACTS ON POPULATION MOVEMENTS IN TURKEY

Y. Arisoy

yalcin.arisoy@deu.edu.tr

Engineering Faculty of Dokuz Eylul University

Today, there is an opinion commonly accepted among scientists that the rise in sea levels as a result of the global climate change is a serious problem. It has been pointed out that the sea level rise resultant due to the negative impact of climate change is about 0.17 ± 0.05 m during the last century [1]; and if this acceleration remained constant then the rise would be 0.28-0.34 m range [2]. Mass migration due to drought and food shortage is another impact of climate change. Many countries are in a struggle to develop national strategy and action plan for this purpose. Several research centers, institutes, and organizations are now conducting prospective studies to identify possible impacts of climate change. The climate changes affect directly and indirectly living quarters, water resources, agriculture, industry, cities, transportation, tourism, simply, everything related to the atmosphere. It has negative direct effects on plants and animals, accordingly on human, as well. This present paper aims to examine the relationship between climate changes and migration in Turkey. The primary reasons of population migration in the world are political tensions, wars, ethnic or religious conflict, and searching for a better life and education opportunities, it is known that the desire to live at milder climate regions has also impact on it. It is stated that there are historic examples of climate change impact on human migration, and the most common prediction being 200 million by 2050, due to climate change and related factors [3]. Many researches have been done on the population movements and migration in Turkey. In these studies, it is emphasized that there are several factors in play on migration, but the primary ones are economic and social considerations [4] [5].

In the present study, the relationship between climate changes and migration in Turkey was examined via descriptive statistics and Geographic Information Systems

(GIS), which is the one of the most effective tools to analysis and map the spatial distribution of the results obtained. For this purpose, TUIK (Turkish Statistical Institute) and TUMAS (Turkish Meteorological Archiving System) data, and international open-source global climate model data sets (NCAR-National Center for Atmospheric Research) were used. With the help of a GIS, it is tried to determine the relation, and its intensity, between climate data and the population movements in Turkey (spatial distribution of population density, rates of both in-migration and out-migration, etc). According to the census data of the period 1975-2012, the states having immigration are mostly western states (Fig. 1).

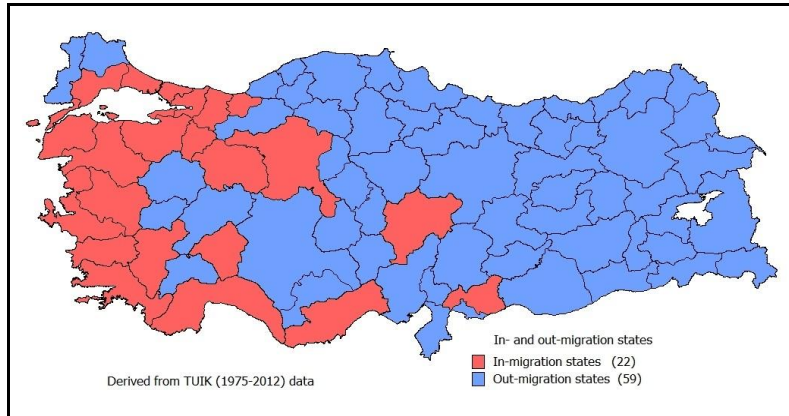

Fig. 1. Net in-migration states in Turkey

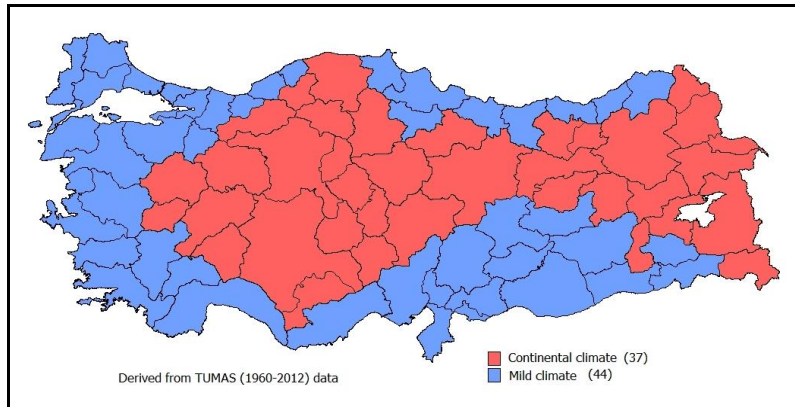

Fig. 2. States having inland (continental) climate

The states having an inland continental climate character, obtained based on the day and night temperature difference, are given in Fig. 2. On the basis of these two maps, the determination of the states for in-migration and having mild climate is possible (Fig. 3). It can be explained that this migration is related to the “climate conditions” in the given states; however, since there are different reasons for migration, its degree can only be determined by a comprehensive and detailed survey or a multiple regression analysis. For instance, in these in-migration states possibly affected by climate, from the relationship between temperature and migration, it is understood that the net migration is related to the gap between day and night temperatures. NCAR’s model data shows that the surface temperatures in Turkey during the last century have increased about 1.0-1.5C° (Fig. 4). The models predict that there would be an increase in surface temperatures of 2.0-3.0 C° over the next century, associated with the increasing impact of the greenhouse gases.

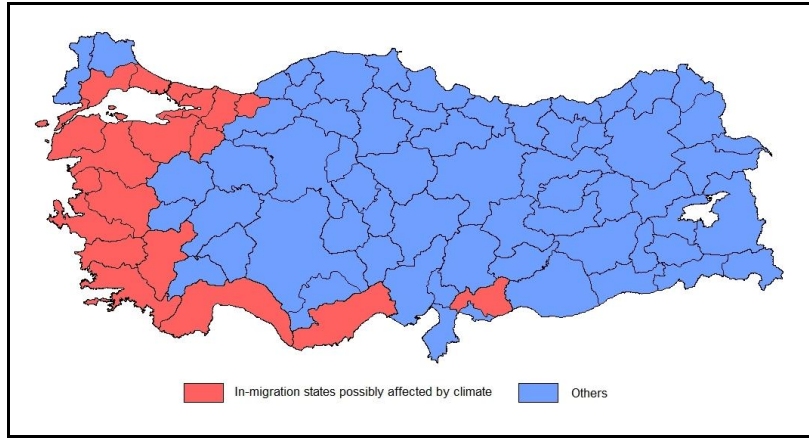

Fig. 3. In-migration states possibly affected by climate

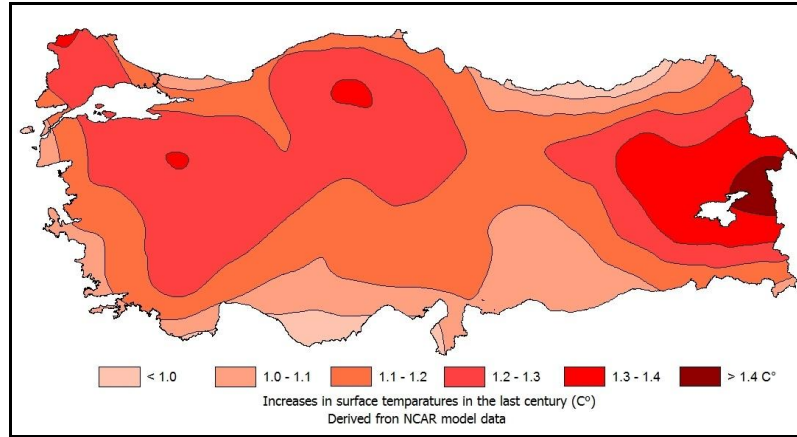

Fig. 4. Increases in surface temperatures in the last century

In future, it would not be a false assumption to anticipate an increase in the number of people migrating to western states in Turkey, because of the temperature increases over the next century. This should be considered in order to be realistic about future plans. Nowadays, almost all institutions are in struggle for reducing the risks of global climate change. Climate change is a geographic problem, thus, GIS is used widely as a tool to understand the reasons of this problem, to determine its quantitative and qualitative features, and to reduce the problem in application of the proposed solutions. For instance in Turkey, it is known that there is a movement of people from east to west for a while; the census data clearly shows this migration. Despite it is known that climate change has also impact on migration, which occurs mainly for economic and social reasons, there is no clear evidence showing this impact. The thematic maps obtained in this study are such as to demonstrate this impact.

REFERENCES: 1. Church, J.A. & White, N.J. (2006). A 20th century acceleration in global sea-level rise, *Geophysical Research Letters*, 33: L01602. 2. IPCC (2007). *Climate Change: The Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* Cambridge University Press, Cambridge, UK and New York, NY, USA. 3. Brown, O. (2006). *Migration and Climate Change*. Inter. Journal for Migration, IOM Geneva. 4. Basel, H. (2007). "The major reasons of the population movements and migration in Turkey", IUIF Conference on Social Politics, IU Publication (in Turkish), Istanbul. 5. Bulbul, S. & Kose, A. (2010). "Examining between regional internal migration movements in Turkey with multidimensional scaling", *Journal of IUIF* (in Turkish), V.39, N.1, 75-94.

СЕКЦІЯ 1.

ТЕОРІЯ І МЕТОДОЛОГІЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

УДК 910.4.: 379.85 (477)+913:338.48.005

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИХ ДЕСТИНАЦІЙ

Т.І. Божук

tbozhuk@gmail.com

*Національний університет «Львівська політехніка»,
Інститут екології, природоохоронної діяльності та туризму
імені В'ячеслава Чорновола, кафедра туризму, м. Львів, Україна*

Туризм – складне і багатоаспектне просторово-соціо-культурне явище, яке досліджується географами, економістами, істориками, туризмознавцями та багатьма іншими науковцями. Категорія «дестинація» належить до базових у галузі туризму, що підтверджується правовими документами у сфері туризму міжнародної туристичної організації (UNWTO). Дестинація інтерпретує територію як таку, що є метою подорожі (володіє привабливими туристично-рекреаційними ресурсами і пропонує певний набір послуг, які задовольняють попит туриста на перевезення, ночівлю, харчування, розваги тощо), і водночас характеризується з трьох основних позицій: геопросторової; економічної та маркетингової; управлінської. Дестинація займає вагомe місце у навчальному процесі, оскільки випускна кваліфікаційна робота повинна відображати проблемні питання розвитку туризму в країні (регіоні, дестинації), відповідно до вимог, затверджених Науково-методичною комісією зі “Сфери обслуговування «Міністерства освіти і науки України за напрямом “Туризм”».

Вивчення взаємного впливу рекреації й туризму на території дозволяє розширити методологічну основу конструктивної, соціально-економічної географії, раціонального використання природних ресурсів і туризмознавства, та сформувати новий міждисциплінарний напрям – вчення про рекреаційно-туристичні дестинації (РТДе). РТДе регіонального рівня як наукова категорія і сучасна форма організації рекреаційно-туристичних територій мають об’єктно-суб’єктний характер. Встановлено, що РТДе – це певна територія чи акваторія, де відбувається споживання туристичного продукту, і яка задовольняє (за рахунок своєї привабливості) потреби туристів/рекреантів шляхом надання різноманітних послуг, умовами ресурсного та інфраструктурного забезпечення, а також ефективністю управління. Доведено, що РТДе є просторовим вираженням цілісності процесу рекреаційного й туристичного використання території і можуть перебувати на різних стадіях розвитку: виникнення, становлення, розквіту, стагнації, занепаду, зникнення.

Концепція РТДе сформульована у вигляді окремого вчення, спрямованого на доцільність обґрунтування організації територій для потреб туризму й рекреації. Концепція РТДе як холістична, поліструктурна і багатофункціональна розкриває процеси взаємодії “турист – територія” за допомогою окремих (часткових) структур, які взаємодоповнюються між собою й виражаються у вигляді моделей: еволюційно-генетичної, функціональної, структурної, типологічної та інформаційної [1].

Методологічну основу концепції РТДе утворюють основні положення сучасної конструктивної [2] та соціально-економічної географії [3] щодо вивчення просторово-часових аспектів відносин у системі «Людина – Природа», а також суміжних наук (туризмознавства, рекреаційної географії, природокористування тощо), які апелюють до просторової неоднорідності досліджуваних явищ.

Згідно з розробленими науково-методичними засадами, принциповою схемою та алгоритмом конструктивно-географічного дослідження основ РТДе застосовано систему методів досліджень. На окремих етапах вони відрізнялися залежно від завдань, об’єктів, рівнів дослідження.

Для вивчення й узагальнення теоретичних і методичних підходів до визначення поняттєво-термінологічного апарату дослідження РТДе застосовано методи структурно-логічного та системного аналізу (конструктивно-географічного аналізу); при виявленні закономірностей та з’ясуванні просторових відмінностей у територіальній організації використано методи просторово-часового аналізу; для порівняльної характеристики як окремих властивостей РТДе, так і на регіональному рівні – порівняльний метод; для систематизації інформації, визначення класифікаційних категорій типів і підтипів РТДе – методи систематизації і класифікації; для дослідження історії розвитку РТДе, з’ясування походження їх окремих складових і різновидів – історико-географічний метод; у процесі дослідження сучасного стану, планувально-функціональної та організаційної структури різних типів РТДе використано методи польових досліджень, проведених у 2006–2013 рр.; соціологічного опитування (анкетування), експертної оцінки, обліку та оцінки християнських сакральних об’єктів для потреб туризму та рекреації, математичної логіки і комп’ютерної графіки, картографічного моделювання та інші.

На всіх етапах дослідження застосовувалися загальнонаукові методи інформаційного аналізу, синтезу, систематизації, узагальнення, а також аналогій, верифікації, зіставлення та ін.

Список використаних джерел: 1. Божук Т. І. Рекреаційно-туристичні дестинації: теорія, методологія, практика / Божук Тетяна Іванівна. – Львів : Український бестселер, 2014. – 468 с.; 2. Петлін В. М. Конструктивна географія / Петлін В.М. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2010. – 544 с.; 3. Шаблій О. І. Суспільна географія : теорія, історія, українознавчі студії / Шаблій О. І. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2001. – 744 с.

ЭТНО-НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ НАСЕЛЕНИЯ БЕЛГОРОДЧИНЫ В XX – НАЧАЛЕ XXI СТОЛЕТИЙ: ОПРЕДЕЛЯЮЩИЕ ФАКТОРЫ

В.В. Бубликов, В.В. Маркова

v.bublikov@mail.ru, veronika-markova@mail.ru

*Белгородский государственный национальный исследовательский университет,
г. Белгород, Россия*

Основные черты этнической структуры населения территории современной Белгородской области сформировались ещё в XVII–XVIII столетиях и оставались таковыми вплоть до рубежа 1920-30-х гг. В процессе заселения Слободской Украины в регион направлялись два примерно равных по величине этнопотока: русский – с севера, с территорий нынешних областей Центральной России, и украинский – с запада, прежде всего, с правобережных регионов Украины. Прибывая на территорию Слобожанщины, русские и украинцы осваивали и заселяли новые земли практически не образуя общих поселений, за исключением некоторых крупных городов-крепостей. Как отмечал Д.И. Багалий *«взаимодействие и модификация великорусов и малорусов были крайне незначительны в пределах Слободской Украины ... в силу того, что жили они в разных селениях и редко смешивались друг с другом путём браков»* [1. С. 238].

Существенные различия отмечались и в социальном составе колонизационных потоков. Среди русских в XVI–XVII вв. преобладали «служилые люди» (позже ставшие основой сословия однодворцев), а в XVIII–начале XIX – крепостные крестьяне, переводившиеся целыми поселениями для освоения дарованных или приобретённых земель. Украинская колонизация, напротив, имела вольный, практически никем не организованный характер, а среди переселенцев преобладало казачество и свободное крестьянство.

Более того, академик Багалий констатировал, что при заселении Слобожанщины *«борьба [между русскими и украинцами – прим. авт.] происходила не редко, т.к. для неё была одна постоянно действующая причина – смешение на одной территории двух управлений (приказного-русского и малороссийского) и двух колонизационных типов»*. *«Черкасы, как свободные выходцы из-за польского рубежа, пользовавшиеся правом вольного перехода, не хотели принимать на себя тех повинностей, которые несли великорусские служилые люди»* [1. С. 458].

Позднее, уже в XVIII–XIX веке, с утратой стратегического значения приграничного региона, охранявшего рубежи Российского государства, украинское население Слобожанщины, состоявшее в значительной степени из казаков, утратило основную часть своих автономных прав, а крупнейший его социальный слой – крестьянство – и вовсе было закрепощено.

Ко времени фиксации этно-национального состава населения территории современной Белгородской области в конце XIX века (перепись 1897 г.) и сразу после окончания гражданской войны (переписи 1920 и 1926 гг.), несмотря на более чем трёх вековое совместное проживание в регионе, два крупнейших этнических сообщества сохраняли основные черты национальной идентичности – язык, традиции, материальную культуру и т.д. Данное обстоятельство не отменяет и взаимного влияния русских и украинцев, проявляемое, прежде всего, в хозяйственных и бытовых вещах. Так, например, составитель «Списков населенных мест Российской империи», характеризуя этнические особенности двух сообществ в Курской губернии писал: *«великороссияне во многом различаются от жителей других губерний и в некоторых отношениях представляют собою как-бы переход к южноруссам ... употребляется очень много слов чисто малорусских; но в быте и обычаях великороссияне значительно разнятся от малороссиян: они, хотя и зовут свою «избу» по малороссийски «хатою», однако содержат её не в малороссийской чистоте и опрятности»* [2. С. 51].

В XX веке развитие этно-национальной идентичности населения Белгородского региона (впрочем, описанные ниже тенденции в той же мере относятся и к Воронежскому и Курскому регионам) можно разделить на три периода. Первый – до 1930-х гг., когда в регионе продолжалось инерционное развитие двух этнических групп – русских и украинцев, как народов, живущих в тесном хозяйственном и экономическом контакте, однако воспроизводящих в своих сельских общинах этническую идентичность. Данный тезис можно проиллюстрировать описанием отношения к межэтническим бракам, сделанным Л.Н. Чижиковой: *«Невест и женихов предпочитали выбирать в пределах своего села. Но в том случае, если не могли подыскать невесту в своём селе, украинцы ездили сватать в украинские сёла, как бы далеко они не были расположены, а русские – в сёла, населённые русскими»* [3. С. 46-47].

Более того, даже в редких случаях заключения межнационального брака, новый член семьи – как правило, это была женщина, приходящая в новую для себе этнокультурную среду – ассимилировался этой средой, и это правило работало для обоих народов. Иначе говоря, и русская девушка, выходя замуж в украинское село, и украинская девушка, выходя замуж в русскую деревню, вынуждена была переходить на новый для себя язык общения и воспринимать местные обычаи и традиции.

Итак, в период с 1897 г. по 1926 г. соотношение русского и украинского населения на территории современной Белгородской области, несмотря на выпавшие на эти годы тяжелейшие потрясения, практически не изменилось: русские – 56% в конце XIX вв. и 58% – в 1926 г., украинцы соответственно – 44% и 42% (табл. 1). В первые годы советской власти в регионе сохраняется устоявшийся веками характер территориального проживания двух общин: русские доминируют в северной части современной Белгородской области и в большинстве городов – Белгороде, Старом Осколе, Валуйках, а украинцы в прилегающих к УССР западных, южных и восточных уездах, а также в некоторых городах и крупных посёлках – Короче, Борисовке, Бирюче.

Таблица 1

Доля основных народов в населении территории Белгородской области
по данным переписей населения, % [4. С. 9]

	1897 г.	1926 г.	1939 г.	1959 г.	1970 г.	1979 г.	1989 г.	2002 г.	2010 г.
Русские	55,9	57,5	87,8	93,9	95,0	94,1	92,9	93,3	94,4
Украинцы	43,7	42,1	11,7	5,6	4,3	4,8	5,5	3,8	2,8
Другие	0,4	0,4	0,5	0,5	0,7	1,1	1,7	2,9	2,8

На 1920-е годы приходится и малоизвестный период «коренизации», когда согласно принципам равенства всех народов и интернационального характера советского государства, в районах с преобладающим украинским населением делопроизводство и язык обучения были переведены с русского на украинский. Поскольку результаты переписи населения 1926 г. показали преобладание украинского населения на территории 11 современных районов Белгородской области (Алексеевский, Борисовский, Вейделевский, Волоконовский, Грайворонский, Краснояружский, Красненский, Красногвардейский, Новооскольский, Ровенский и Чернянский), то и практика «коренизации» административного аппарата и системы образования охватила практически половину территории нынешней Белгородской области [4. С. 21].

Однако укрепление личной власти Сталина, перестроившего модель советского государства с федералистской на, по сути, унитарную, входит в диссонанс с практикой «коренизации» и опоры на «национальные кадры». К тому же в 1933 г. появляется «хороший» повод свернуть украинизаторскую политику, поскольку *«украинизаторы были названы высшим партийным-советским руководством страны одними из главных виновников провала хлебозаготовок, наряду с кулаками, бывшими офицерами, петлюровцами»* [5. С. 25]. И это при том, что настоящими виновниками голода 1932-33 гг. были сами власти, которые, снизив план по Центрально-Чернозёмной области в целом, для половины южных украинских районов (т.е. территорий нынешних Белгородской и Воронежской областей) его увеличили.

Уже с начала 1933 г. всё делопроизводство во всех украинизованных районах и сельсоветах было вновь переведено на русский язык. В Борисовке и Волоконовке ликвидированы украинские педтехникумы, а в Белгороде – украинский пединститут [5. С. 26]. Быстрота и жёсткость деукраинизации в Центральном Черноземье, в совокупности с последствиями голода 1932–33 гг., нанесли непоправимый урон украинскому населению региона.

Отдельно следует рассмотреть и вопрос влияния голода начала 1930-х гг. на этнический состав и восприятие этнической идентичности населением Белгородчины. Демографические потери Белгородского региона от голода 1932–33 гг. практически совершенно не исследованы. Однако сопоставляя некоторые цифры, приводимые историками по ряду отдельных поселений, можно прийти к выводу, что счёт жертв той трагедии только на территории нынешней Белгородской области шёл на десятки тысяч человек. Так, например, в среднем по величине селе Яропольцы Вейделевского района весной 1933 г.

ежедневно от голода умирали 7–9 человек, а всего за 18 дней апреля того же года в Великомихайловском районе от голода умерло 170 человек [6. С. 147].

Оценивая такие цифры можно с высокой степенью уверенности предполагать, что прямые и косвенные (с учётом не родившихся детей и их потомков) демографические потери Белгородчины от голода 1932–33 гг. составляют сотни тысяч человек. Впрочем, для многих демографов такие оценки не являются неожиданными, поскольку даже сейчас в Белгородской области проживает меньше жителей, чем на рубеже 1920–30-х гг. Так, по оценке Н.В. Чугуновой за 1930–1939 гг. численность жителей Белгородской области в её современных границах сократилась с 1,8 до 1,4 млн. человек, или почти на 25% [7. С. 33].

Особенно сильным спровоцированный голод был в восточных районах современной Белгородской области, там, где украинцы составляли наибольшую долю населения, неудивительно, что их численные потери были самыми значительными. Как отмечает К.С. Дроздов от голода 1933 г. «наиболее сильно в Центрально-Чернозёмной области пострадали именно бывшие районы полной и частичной украинизации, где преобладало украинское население» [5. С. 26].

В 1926 г. на территории современной Белгородской области проживало 932 тыс. русских (57,5%) и 683 тыс. украинцев (42,1%). Всего через 13 лет, в 1939 г. (уже после голода 1932–33 гг.), соотношение народов меняется кардинально: 1270 тыс. русских (87,8%) и 170 тыс. украинцев (11,7%). В абсолютных цифрах численность украинцев за 1926–1939 гг. сократилась в 4 раза! И это при том, что число русских за это же время возросло в 1,4 раза, а совокупное число всех остальных народов увеличилось в 1,3 раза [4. С. 26].

Безусловно, считать такое сокращение только физическими последствиями голода 1932–33 гг. нельзя, значимую роль здесь сыграл фактор «политической» ассимиляции после деукраинизации 1933 г., когда украинское население региона «почувствовало», что «записаться» русскими безопаснее. Как справедливо заключает К.С. Дроздов, «этничность стала восприниматься местным населением как один из критериев политической благонадёжности» [5. С. 28]. Таким образом, жесточайший голод и официальная деукраинизация региона сформировали у местного населения представление о политической целесообразности, согласно которой безопаснее и социально престижнее считаться «русскими». Отсутствие возможности получить образование на родном языке и, как следствие, возможности сделать карьеру, продвигаться по социальной лестнице, привело к тому, что всё украинское стало восприниматься как «отсталое», «сельское», позже – «колхозное».

Уже в период активной урбанизации области в 1960–70-е годы, автохтонное украинское население Белгородчины, переселяясь в крупные города – Белгород, Старый Оскол, Губкин – стало чураться своего украинского языка и даже акцента, а любые попытки заявить о праве на образование на родном языке, воспринимались властями как проявление «чуждого социалистическому обществу буржуазного национализма».

Сыграло свою роль и физическое размывание этнической идентичности. Массовое распространение смешанных браков в городах привело к выбору той

идентичности, которая господствовала в социуме, т.е. русской. С тех пор даже многие дети, не являющиеся русскими по происхождению, но выросшие в русской культурной среде идентифицируют себя «русскими».

Необходимо также особо отметить, что некоторый рост числа украинцев в Белгородской области в позднесоветский период 1970-80-х гг. (табл. 1), объясняется исключительно миграционным притоком жителей Украины, в то время как практически всё коренное украинское население региона уже называло себя «русскими».

Третий период развития этно-национального сознания населения Белгородской области, как и всей России, начинается в 1991 г., когда в обществе ещё сильнее закрепляется сращивание понятий этнической и гражданской идентичности. Представление о том, что если человек родился и вырос в России, а также воспитан в русской культурной среде, то он независимо от происхождения считается русским, доминирует у подавляющего большинства населения региона. В Белгородской области и других приграничных с Украиной регионах России, украинцы стали восприниматься не столько как народ, сколько как принадлежность к гражданству, происхождению с территории Украины. В таком контексте в российском обществе нет места автохтонным украинцам, украинцами воспринимаются только те, кто приехал из Украины, или, как максимум, у кого родители из Украины.

Проиллюстрируем этот тезис несколькими цифрами: по самым скромным оценкам не менее трети населения Белгородской области, т.е. не менее полумиллиона человек имеет преобладающие украинские этнические корни. При этом, в 2002 г. украинцами себя назвали лишь 57,8 тыс. жителей региона, а в 2010 г. – 41,9 тыс. Однако более интересно даже не это, а то, что как показала последняя перепись населения 2010 г. из 41,9 тыс. этнических украинцев, живущих в регионе, только 3,6 тыс. (9%) были уроженцами Белгородской области [8]. Таким образом, автохтонное украинское население, составлявшее ещё 90 лет назад 683 тыс., сократилось ныне до 3,6 тыс. человек.

Развитию таких тенденций способствуют и усилия государства, а также многих общественных структур, по конструированию национального самосознания. Так, после экстренного перевода всех украиноязычных учебных заведений в 1933 г., во всём регионе не было и нет ни одной школы, в которой украинский язык изучался хотя бы в качестве факультативного предмета.

Можно привести и ещё один пример по современному конструированию историко-этнографических представлений населения Белгородской области. В созданной при поддержке администрации Прохоровского района этнодеревне «Кострома» у истоков реки Псёл, традиционные для Слобожанщины хаты-мазанки почему-то называют «избами», а украинские *рушники* и *ляльки-мотанки* – «традиционными русскими промыслами» [9]. В целом украинская этнокультура практически полностью вычеркнута из исторической памяти населения региона.

В настоящее время в регионе преобладают конструкталистские тенденции по формированию этнической идентичности его жителей, основным модератором которых является государство и его институты. Вместе с этим, в

будущем при изменении политических и социально-экономических реалий возможно и возобладание инструментального подхода при определении жителями Белгородчины этнической идентичности. В частности, в случае реализации благоприятного сценария развития Украины, проведения назревших социально-экономических преобразований, и как следствие – повышения уровня жизни её населения, часть украинского по происхождению населения Белгородской области может обратиться к поиску у себя украинских корней, что, возможно приведёт к возрождению национального самосознания.

Во всяком случае в условиях реальной полиэтничности происхождения подавляющего большинства жителей региона, современное население всё больше отходит от примордиалистских постулатов в этническом самосознании, подходя к вопросу этнической идентичности, прежде всего, с утилитарных позиций: выбирая из множества вариантов своего этнического происхождения, содержащихся в их родословной, тот вариант, который представляется наиболее социально комфортным.

Этот процесс инструментализации национального самосознания в этнически смешанных семьях уже нашёл свое подтверждение у многих русских, имеющих немецкие, еврейские или польские корни – когда предоставляемые возможности по репатриации, или просто получения гражданства соответствующих стран, побуждают их искать у себя немецкие, еврейские или польские корни. Да и без эмиграционной мотивации, в современных реалиях ассоциировать себя с немцами, и даже евреями и поляками – стало гораздо более социально престижным, чем ещё несколько десятилетий назад.

Список использованных источников: 1. Багалий Д.И. Очерки из истории колонизации степной окраины Московского государства. М., 1887. – 614 с. 2. Списки населенных мест Российской империи, составленные и издаваемые Центральным статистическим комитетом Министерства внутренних дел. Том XX: Курская губерния: по сведениям 1862 года / Обработ. ст. ред. А. Артемьевым. СПб.: Издание Центрального статистического комитета Министерства внутренних дел, 1868. – 205 с. 3. Чижикова Л.Н. Русско-украинское пограничье: история и судьбы традиционно-бытовой культуры. М.: Наука, 1988. – 251 с. 4. Бубликов В.В. Этнические меньшинства и уровень их интеграции в Белгородской области: история формирования и современные тенденции развития. Белгород: Константа, 2015. – 332 с. 5. Дроздов К.С. Государственное регулирование русско-украинских национальных отношений в Центральном Черноземье (1923-1933 гг.): автореф. дисс. ... канд. истор. наук. М., 2010. – 30 с. 6. Белгородоведение / Под ред. В.А. Шаповалова. Белгород: Издательство БелГУ, 2002. – 410 с. 7. Чугунова Н.В. Социально-демографическое развитие Белгородской области изменяющейся России. М.: ГЕОС, 2011. – 140 с. 8. Федеральная служба государственной статистики РФ, база микроданных Всероссийских переписей населения 2002 и 2010 гг.: <http://std.gmcrosstata.ru/webapi/jsf/tableView/customiseTable.xhtml>. 9. Управление культуры и туризма администрации Прохоровского района Белгородской области <http://kultproh.ru/tourism/> и «Новости Белгорода» <http://belive.ru/2013/11/kostroma-etnograficheskaya-derevnya-v-belgorodskoj-oblasti/>.

ВИВЧЕННЯ ОДНОВИМІРНОЇ ГЕОПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ В СУСПІЛЬНІЙ ГЕОГРАФІЇ (НА ПРИКЛАДІ ТУРИСТИЧНОЇ ПОДОРОЖІ)

В.С. Грицевич

gvsmg@ukr.net

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
м. Львів, Україна*

У [3] визначені аспекти геопросторової організації суспільства, як предмета дослідження суспільної географії. Ці аспекти розроблені для земного геопростору, який у географії найчастіше розглядається, як двовимірний (зрідка як тривимірний). Водночас, серед об'єктів дослідження суспільної географії трапляються об'єкти, які мають одновимірний лінійний характер. Це можуть бути шляхи транспортного сполучення, вулиці великого (і не тільки великого) міста при їх суспільно-географічному профілюванні, маршрути туристичних (зокрема круїзних) подорожей та інші. Останні розглянемо як приклад вивчення їхньої геопросторової організації. Зрозуміло, що при переході від двовимірного простору до одновимірного, вивчення, з одного боку, спрощується. Однак, з другого боку, воно істотно конкретизується і набуває специфічних лінійних форм. Ознаками геопросторової організації є: геопозиційність, геореляційність, геоінтегрованість, геофункціональність [1]. Вони «працюють» і в двовимірному геопросторі, але тут ми розглядаємо їх для одновимірного випадку.

Туристична подорож є за своєю суттю лінійним об'єктом, тому знання про її геопросторову організацію складаються з таких компонент [2] (рис. 1):

1. Знання про точкові елементи подорожі, які включають:

- початковий (стартовий) пункт (ПП);
- транзитний пункт (ТП);
- пункт зупинки (ЗП);
- пункт відвідання (ПВ);
- кінцевий (фінішний) пункт (КП).

2. Знання про лінійні елементи подорожі, які включають:

- маршрути подорожі між транзитними пунктами, або пунктами зупинки (МП);
- радіальні маршрути між пунктами зупинки і пунктами відвідання (РМ).

3. Знання про взаємне розташування точкових та лінійних елементів подорожі.

4. Знання про просторові відношення між елементами подорожі.

5. Знання про локальні угруповання радіальних маршрутів.

6. Знання функціональних особливостей елементів (точкових та лінійних, виходячи з їх призначення, описаного в п. 1).

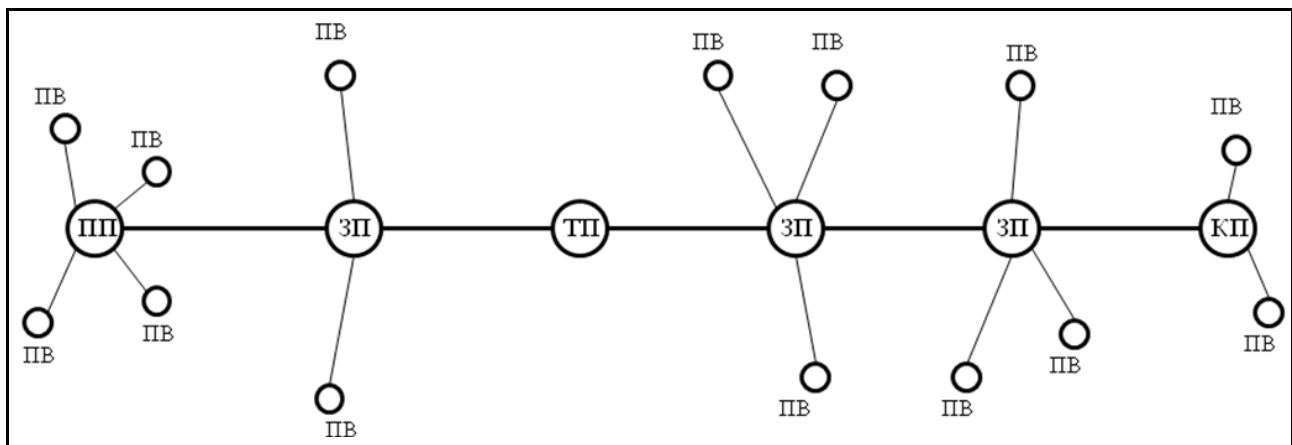

Рис. 1. Графічна схема геопросторової організації туристичної подорожі

Належне теоретичне опрацювання цих питань дає змогу застосувати математико-географічні підходи, зокрема логіко-математичне моделювання ознак геопросторової організації.

Вивчення геопозиційності туристичної подорожі передбачає використання функції *CONTENT*, яка показує вміст місця геопростору. Її областю визначення є сукупність місць простору, а областю значень – сукупність елементів досліджуваного комплексу. Значенням функції є елемент комплексу, що знаходиться у вибраному місці. На загал: $CONTENT(місце) = елемент$, де *місце* $\in$ *Простір*, *елемент* $\in$ *Комплекс*. У нашому випадку роль місць відіграють місця розташування елементів подорожі, а також місця розташування її лінійних елементів, тобто $CONTENT(місце пункту) = точковий елемент подорожі$ і $CONTENT(місце маршруту) = лінійний елемент подорожі$. В силу зроблених позначень *точковий елемент подорожі* може приймати значення {ПП, ТП, ЗП, ПБ, КП}, а *лінійний елемент подорожі* – значення {МП, РМ}.

Вивчення геореляційності туристичної подорожі передбачає використання функції *INC*, яка описує інцидентність між місцем та зв'язком, а також функції *RELATION*, яка описує відношення між двома місцями та зв'язком між ними. Імплікаційний предикат геореляційності на основі інформації про інцидентність робить логічний висновок про зв'язок двох географічних місць.

Вивчення геоінтегрованості туристичної подорожі передбачає використання функції *LOCATION*, яка показує розміщення елементів елементів суспільно-географічного комплексу, а також функції *LINK*, яка описує відношення між елементом та зв'язком. Значенням функції *LOCATION* є місце знаходження елемента: $LOCATION(елемент) = місце$. *LOCATION* і *CONTENT* можна розглядати, як взаємно обернені функції. Імплікаційний предикат геоінтегрованості на основі інформації про місцезнаходження об'єкта робить висновок про сукупність альтернативних зовнішніх зв'язків цього об'єкта.

Вивчення геофункціональності туристичної подорожі передбачає використання функції *FUNCTION*, яка показує геофункцію місця. Вона вживається у вигляді $FUNCTION(місце) = функція$ і подає інформацію про функціонально-територіальну мінливість об'єкта дослідження. В туристичній подорожі такими функціями пунктів можуть бути: старт, транзит, зупинка, відвідання, фініш.

Список використаних джерел: 1. Грицевич В.С. Концептуальні підходи до картографування суспільно-географічних знань / В.С.Грицевич // Географія, картографія, географічна освіта: історія, методологія, практика. –Чернівці: “Родовід”, 2014. –С.104-105. 2. Грицевич В.С. Східноєвропейська дуга, столиць, як перспективний напрямок міжнародного туризму з участю України / В.С.Грицевич // Європейська інтеграція та міжнародна безпека туризму. – Львів: ЛІЕТ, 2015. С.112-115. 3. Шаблій О.І. Основи суспільної географії / О.І. Шаблій. – 2-ге видання. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 296 с.

УДК 504.61

МЕТОДИ СТВОРЕННЯ КАРТ СУЧАСНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ СИТУАЦІЇ

Д.О. Зорін

denzor2@mail.ru

*Івано-Франківській національний технічний університет нафти і газу,
м. Івано-Франківськ, Україна*

Екологічна карта – це картографічна модель екологічних станів ландшафтних таксонів, які у сукупності відображають сучасну екологічну ситуацію на території. Екологічна карта – це множина дискретних значень стану геосистеми, які поступово змінюються від точки до точки, охоплюючи всю досліджувану територію. Границі на екологічних картах проводяться по ізоконцентрах кларкових, фонових та аномальних значень вмісту забруднювальних речовин.

Поелементні еколого-техногеохімічні карти(рис. 1 б) показують розповсюдження того чи іншого токсичного елементу-забруднювача на певній території в межах того чи іншого компонента ландшафту (рис. 1 в). *Покомпонентні еколого-техногеохімічні карти* ілюструють екологічний стан (забруднення усіма виявленими токсичними елементами) того чи іншого компонента ландшафту – ґрунтового чи рослинного покривів, ґрунтових чи поверхневих вод, атмосферного повітря та ін. (рис. 1 г).

Екологічні карти розповсюдження екологічно небезпечних техногенних об’єктів відображають тільки одну – техногенну складову екологічної ситуації без її природної основи. Прикладом таких карт є Екологічні карти Рівненської, Сумської, Полтавської, Київської, Херсонської областей масштабу 1:200 000, які опубліковані Державним науково-виробничим центром «Природа» Національного космічного агентства України. Називати їх «Екологічними» не зовсім правильно, бо на них зображені техногенні об’єкти – нафтогазопроводи, залізниці, ТЕС, АЕС та ін. на фоні адміністративно-територіальних одиниць – районів, без характеристики природної складової екосистем. (рис. 1 д).

Екологічні карти техногенного навантаження найбільш розповсюджений тип екологічних карт, хоча вони не зовсім «Екологічні», тому що показують лише техногенну складову, тобто рівень забруднення певної території (області, району) викидами забруднювальних речовин у повітря, скидами у водне середовище або розміщення побутових і промислових відходів.

Такі карти складаються за даними статистичних звітів і показують кількість викидів чи скидів промисловими підприємствами області або району і «прив'язують» їх до одної точки на карті. За таким принципом складена більшість карт, що містяться у названих вище атласах. Зрозуміло, що це важлива інформація, але вона відображає тільки техногенну складову екологічного стану тої чи іншої території, а значить називати такі карти «Екологічними» не можна (рис. 1 е).

Карти сучасної екологічної ситуації. Усі попередні типи карт не можуть називатись «Екологічними», тому що вони містять лише окремі елементи екологічних карт – розповсюдження того чи іншого забруднювача по території; забруднення ґрунтів, поверхневих і ґрунтових вод, атмосферного повітря і рослинності; розміщення екологічно небезпечних техногенних об'єктів і т. ін. Усе це потрібно для складання карти сучасної екологічної ситуації, але остання повинна давати всебічну оцінку ландшафтів – від їх природного стану до тих змін, які виникли при техногенному навантаженні (рис. 1 ж).

Екологічний стан – це ступінь перетвореності (трансформації) первинного природного ландшафту (нульового екологічного фону) під впливом як природних так і антропогенних (техногенних) чинників (змін у часі). Послідовність змін та їх інтенсивність створює поступальний ряд станів, яких може бути від 4 [4] до 6-8 [10]: нормальний, задовільний, напружений, складний, незадовільний, передкризовий, критичний, катастрофічний.

Екологічна ситуація – це просторова «мозаїка» із ландшафтних таксонів (геосистем або їх частин) різного екологічного стану (зміни у просторі), які створюють на тій чи іншій території одночасне існування різних за ступенем перетвореності ділянок, зображених на екологічній карті. Звідси зрозуміло, що екологічна карта повинна характеризувати як екологічну ситуацію так і екологічні стани на тій чи іншій території.

Екологічна карта – це картографічна модель екологічних станів ландшафтних таксонів, які у сукупності відображають сучасну екологічну ситуацію на території. Екологічна карта – це множина дискретних значень стану геосистеми, які поступово змінюються від точки до точки, охоплюючи всю досліджувану територію. Тобто ця множина значень повинна відображати не те, що впало на ґрунт з повітря, а те, що безпосередньо міститься у ґрунті, в різних його горизонтах, визначаючи його загальний екологічний стан (рис. 1 з).

Виклад основного матеріалу. Перш за все, на досліджуваній території обґрунтовується оптимальна мережа геоекологічних полігонів – точок відбору проб, що зображені на Kartі фактичного матеріалу (рис. 1 а). Відібрані проби ґрунтів, поверхневих і ґрунтових вод, атмосферного повітря, дощу і снігу, донних відкладів і рослинності аналізуються відповідними методами і визначається вміст у них забруднюючих речовин. Результати аналізів групуються в комп'ютерні бази даних, що дозволяють на основі *програм Surfer, MapInfo, Arcscad, Corel Drew* та ін. побудувати електронні (комп'ютерні) поелементні та покомпонентні еколого-техногеохімічні карти [1, 2].

Якщо розподіл забруднювачів рівномірний по площі досліджень, то їх ізоконцентрації зображують шляхом рівномірної інтерполяції, як у топографії

проводять горизонталі. З відповідними ізоконцентрами будуть співпадати *Сф*, *Са* і *ГДК*. Ці параметри вираховуються за розробленою авторами [1, 2, 6] методикою (рис. 1). Так геохімічним фоном *Сф* вважається середнє із 2/3 усіх результатів аналізів *Сі*, при цьому 1/3 найменших і найбільших вмістів відкидається, як нехарактерні або «ураганні». Границі на покомпонентних еколого-техноgeoхімічних картах відсутні, тому що такі карти показують середні показники забруднення *СПЗ* і їх розподіл зображується ізолініями з однаковими відстанями одна від одної як горизонталі на топографічних картах. Після цього виконують ранжування *СПЗ* для виділення екологічних станів того чи іншого компонента, а їх нараховують в Україні, як уже було показано вище. Тому на покомпонентних еколого-техноgeoхімічних картах може бути до 7 границь між різними екологічними станами.

Висновки. Контури різних екологічних станів природних ландшафтів виносять на карту сучасної екологічної ситуації, яка буде основою для геоекологічного районування та розробки довгострокових та оперативних заходів з охорони навколишнього природного середовища.

Список використаних джерел: 1. Адаменко О.М. Екологічне картування / О.М. Адаменко, Г.І. Рудько, Л.М. Консевич. – Івано-Франківськ : Полум'я, 2003. – 580 с. 2. Адаменко О.М. Методика екологічної оцінки техногенного впливу на трансформацію ландшафтів / О.М. Адаменко, Л.В. Міщенко, О.М. Журавель, В.М. Триснюк, Д.О. Зорін [та ін.] // Український географічний журнал. – 2004. – №2. – С.22-32. 3. Барановський В.А. Екологічна географія і екологічна картографія / В.А. Барановський. – К.: Фітосоціоцентр, 2001. – 252 с. 4. Волошин І.М. Ландшафтно-екологічні основи моніторингу / І.М. Волошин. – Львів: Простір, 1998. – 356 с. 5. Горленко І.О. Проблемы комплексного развития территорий / И.О. Горленко, Л.Г. Руденко, С.Н. Малюк [и др.]. – К.: Наук. думка, 1994. – 296 с. 6. Гуцуляк В.М. Ландшафтна екологія. Геохімічний аспект: навчальний посібник [для студ. вищих навч. закл.] / В.М. Гуцуляк. – Чернівці: Рута, 2001. – 272 с.

УДК 911.3

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНИХ МЕРЕЖ ТА СИСТЕМ КРАЇНИ ТА ЇЇ РЕГІОНІВ

Н.Є. Нефедова
nefedovanina@ukr.net

Одеський національний університет імені І.І.Мечникова, м. Одеса, Україна

Сучасні суспільно-географічні дослідження територіальних транспортно-логістичних мереж та систем узагальнюють досвід попередніх досліджень географів, економістів, транспортників у сфері транспорту та логістики, зокрема публікацій з географії транспорту [1, 2, 4, 8, 9, 10], суспільно-географічних досліджень логістики та власно транспортної логістики [3, 5, 6, 7, 13 та ін.].

В останні десятиріччя транспорт, разом з телекомунікаціями, перетворився на основний матеріальний носій процесу глобалізації. Основною функцією

транспорті стала інтернаціоналізація економіки і суспільства. Змінилися швидкість перевезень, обсяги транспортних потоків між країнами і регіонами світу, став жорсткішим поділ за спеціалізацією окремих видів транспортних потоків (контейнерні, нафтові, газові) і транспортних вузлів (контейнерні, зернові, наливні термінали і порти, логістичні центри).

Транспорт має велике значення для ефективного функціонування територіального логістичного потоку. Для переміщення вантажів фірми організовують зберігання, вантажну обробку і транспортування товарів, спираючись на транспортну мережу, що склалася, щоб товари виявилися доступними для споживача в потрібний час і в потрібному місці. В результаті інтеграції транспортної і логістичної складової функціонування процесу руху матеріальних потоків (доставки товару від виробника до споживача) формуються транспортно-логістичні мережі та системи.

Транспортно-логістична мережа складається на основі існуючої транспортної мережі та на принципах мережевої форми організації логістики.

На думку сучасних дослідників-географів (С.А.Тархов, Г.А. Гольц, С.Б. Шліхтер, В.О. Шупер, О.Г. Топчієв та інші), транспортні мережі – це складні територіальні системи, які проходять певні етапи еволюційного розвитку і володіють властивостями до саморозвитку і самоорганізації [2, 9, 10, 11, 12].

Основними характеристиками мережевої форми організації логістики є наступні [3]: 1) відмова від ієрархічної будови структур і жорсткого закріплення функцій за структурними елементами (вузлами) мереж; 2) безліч суб'єктів, що знаходяться в стосунках рівноправного партнерства; 3) взаємини між суб'єктами підкоряються чітким правилам, що задаються не процедурами, а моделлю координації; 4) основою взаємодії у логістичних мережах є облік інтересів кожного учасника логістичної мережі; 5) логістичні мережі покладаються більше на ринковий механізм, чим на адміністративні процеси в управлінні потоками ресурсів; 6) логістична мережа передбачає використання колективних активів декількох фірм, розташованих на різних стадіях вартісного ланцюжка.

Мережева форма організації логістики розглядається, з точки зору її формування, як досить *гнучка поліцентрична структура*, що дозволяє тим юридично незалежним компаніям, що входять до неї та які мають власні цілі, конкурувати між собою, залучати нових партнерів та одночасно організовувати і координувати діяльність своїх членів. При цьому взаємодія з партнерами будується на використанні ринкових механізмів, а не адміністративних процедур. Таким чином, мережеві форми організації територіальних логістичних потоків і транспортні мережі з їх територіальною лінійно-вузловою структурою утворюють мережеву територіальну організацію транспортно-логістичної діяльності.

Мережева (поліцентрична) територіальна організація транспортно-логістичної діяльності представлена просторово взаємозв'язаним поєднанням транспортних магістралей і транспортно-логістичних центрів (вузлів), що спеціалізуються на наданні транспортних і логістичних послуг.

Під *територіальною транспортною системою* прийнято розуміти взаємопов'язане поєднання видів (або один вид) транспорту в обмеженому соціально-економічному просторі, що утворює цілісну систему [8, 9]. У цьому просторі відбувається активна взаємодія різних видів транспорту, що взаємно доповнюють один одного та одночасно конкурують один з одним за географічні напрями перевезень, зони тяжіння (хінтерланди) або окремі транспортні лінії. При суспільно-географічному дослідженні територіальної транспортної системи необхідно враховувати морфологічні, генетичні і функціональні особливості, що виражають її системний характер і господарські функції [4].

Формування *територіальних транспортно-логістичних систем* пов'язане з особливостями системної форми організації логістичної діяльності. На відміну від мережевої форми системна форма організації логістичної діяльності передбачає створення логістичного ланцюгу (логістичної системи) взаємозв'язаних об'єктів і суб'єктів логістичної діяльності, які здійснюють просування певного товару від виробника до споживача. Серед характеристик, що розкривають системну форму організації логістичної діяльності, виділяються наступні [3, 5]: 1) ієрархічна побудова, жорстке закріплення функцій за структурними елементами (окремими ланками логістичного ланцюга); 2) кожен структурний елемент (підсистема, ланка) має власні критерії оптимальності, внутрішні інтереси, що відбивають його; 3) поєднання як централізованого, так і децентралізованого управління; 4) домінуючими організаційними структурами є структури функціонального типу; 5) структура управління допускає як об'єктну, так і функціональну орієнтацію; 6) адміністративна і контрактна моделі управління.

Таким чином, у результаті реалізації певних логістичних проектів з просування певних товарів на основі існуючих територіальних транспортних систем, що зв'язують між собою певні транспортні магістралі і центри різного ієрархічного рівня, відбувається формування територіальних транспортно-логістичних систем.

Територіальна транспортно-логістична система – це оптимальний транспортний маршрут і раціональна логістична схема доставки певного товару певному споживачеві на основі вибору певних видів транспорту і транспортних магістралей з використанням наявних технічних засобів, комунікацій і облаштувань усіх видів транспорту; складського господарства; матеріально-технічної бази торгово-посередницьких, стивидорних, брокерських та агентських фірм; транспортно-експедиторських компаній, що здійснюють транспортні операції і комплектацію відправлень; матеріально-технічної бази лізингових компаній, які здають в оренду контейнери; а також технічних засобів інформаційно-керуючих систем.

Список використаних джерел: 1. Бугроменко, В.Н. Транспорт в территориальных системах / В.Н. Бугроменко. – М.: Наука, 1987. – 112 с. 2. Гольц Г.А. Транспорт и расселение / Г.А. Гольц. – М.: Наука, 1982 – 260 с. 3. Евтодиева Т.Е. Сравнительная характеристика системной и сетевой форм организации логистики / Т.Е. Евтодиева // Проблемы современной экономики. – № 1 (37) – 2011. 4. Макроусов В.Н. Основы территориальной организации транспорта / В.Н. Макроусов. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1990. – 16 с. 5. Миротин Л.Б. Транспортная логистика / Л.Б. Миротин. – М., 2005. –

512 с. 6. Нефедова Н.Є. Транспортно-логістичні мережі та системи [навч. посіб.] / Н.Є.Нефедова. – Одеса: ФОП Бондаренко М.О., 2014. – 160 с. 7. Смирнов І.Г. Транспортна логістика / І.Г. Смирнов, Т.В. Косарева. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 224 с. 8. Тархов С.А. География транспортных систем / С. А. Тархов, С. Б. Шлихтер. – М.: РОУ, ИГ РАН, 1995. – 148 с. 9. Тархов С.А. География транспорта как отраслевая географическая наука / С.А. Тархов И.А. Семина // Актуальные проблемы географии и геоэкологии. – Вып. 1 (5) – 2009. 10. Тархов С.А. Эволюционная морфология транспортных сетей / С. А. Тархов. – Смоленск: Универсум, 2005. – 382 с. 11. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії: підруч. [для студ. геогр. спец. вищ. навч. закл.] / О.Г. Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2009. – 544 с. 12. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики / О.Г. Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с. 13. Шум І.В. Суспільно-географічні аспекти інтеграції України в Пан'європейську транспортно-логістичну систему: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. географ. наук: 11.00.02. «Економічна та соціальна географія» – К., 2007. – 20 с.

УДК 911.3:614.8.01(063)

КАРТОГРАФІЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ У СТРУКТУРІ РЕАЛІЗАЦІЇ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ПРИРОДНО-ТЕХНОГЕННОЮ БЕЗПЕКОЮ РЕГІОНУ

А.В. Орещенко

logograd@ukr.net

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна*

Тема дослідження передбачає вивчення особливостей створення і використання картографічних моделей, а також оцінку корисного ефекту від них для управління природно-техногенною безпекою (ПТБ) регіону.

Природно-техногенна безпека регіону – це захищеність життєво-важливих інтересів людини, об'єктів природи та техносфери від реальних або потенційних загроз, створюваних антропогенними або природними чинниками навколишнього середовища [3].

Управління природно-техногенною безпекою означає передбачення, моделювання, контроль та запобігання реальним або потенційним загрозам антропогенного та природного характеру. В сфері управління ПТБ можна виділити кілька етапів розвитку:

- первинного накопичення відомостей про НС (надзвичайні ситуації) природного і техногенного походження;
- спроби описати НС за допомогою аналітичних моделей;
- просторового (картографічного) моделювання;
- об'ємного моделювання із врахуванням фізичних, механічних і просторових характеристик природних явищ і процесів.

Сучасний стан управління надзвичайними ситуаціями характеризується переходом від оперування інформацією про НС до розуміння їх суті, закономірностей перебігу природних і техногенних процесів. Якщо нещодавно

актуальним було маніпулювання формою представлення даних про НС (в т. ч. за допомогою ГІС), то найближчою перспективою видається перекладення проходження і властивостей природних процесів на математичну основу. Це дозволить мінімізувати кількість надзвичайних ситуацій і приймати на порядок якісніші управлінські рішення.

Цей етап одночасно передбачає включення економічної складової в логіку прийняття рішень. Тобто поняття «ефективність» набуває такої ж важливості, як і «функціональність». Прийнятний варіант у процесі управління НС визначається не тільки і не стільки його доступністю чи можливістю реалізації, а все більшою мірою ефективністю (як абсолютною, так і в порівнянні та поєднанні з конкуруючими пропозиціями) Це приводить до потреби прораховувати дієвість рішень, тобто моделювати НС, процес її ліквідації і діяльність структур, відповідальних за це.

Одним із засобів такого аналізу є використання картографічних моделей. Вони дозволять вирішити такі завдання:

- наочно подавати розміщення об'єктів, які мають відношення до НС та їх показники, в тому числі відслідковувати зміни в реальному часі. Це дозволяє оперативно реагувати на НС;

- змінювати форму представлення інформації і спосіб її асоціації, інтерпретації та прив'язки. Наприклад, на синтетичних картах можна відобразити показник, створений штучно для виявлення закономірностей перебігу кількох явищ або процесів. Це дозволить, в свою чергу, прогнозувати НС у коротко, середньо, довго і наддовготермінових режимах;

- екстраполювати просторову інтерпретацію фактів, що разом з можливістю

- прораховувати зміну картографованих об'єктів за визначених умов дозволяє перенести моделювання з аналітичної площини до просторової (від формул до території), що робить цей процес більш повним і точним;

- надати можливість фахівцеві змінювати вигляд об'єктів, визначати їх характеристики, взаємне розташування тощо. Це використовується для підтримки прийняття рішень.

Картографування надзвичайних ситуацій можна поділити так:

- фактологічне – фіксування місця певної НС;

- параметричне – нанесення і зміна представлення характеристик небезпечних явищ і процесів;

- оцінкове, при якому враховується ступінь впливу небезпечного природного явища на ту чи іншу галузь життєдіяльності людини;

- імовірнісне – картографування небезпек і ризиків несприятливих процесів і явищ [2].

Картографічні моделі, які використовуються або можуть мати застосування під час моделювання небезпек і ризиків, можна класифікувати за цільовою аудиторією, способом програмної реалізації тощо. Але найбільше, на думку автора, заслуговує уваги класифікація картографічних моделей за часовою приналежністю до НС. За нею виділяються такі моделі.

Карти небезпек і ризиків – показують об'єкти і явища, які можуть становити небезпеку. До них належать: карти джерел небезпек, ризиків різних видів НС, уразливості території, комплексної оцінки її захищеності:

Карти, які відображають статистику подій досліджуваного характеру і наявність небезпеки внаслідок об'єктивних фактів (розташування техногенного об'єкта, геологічної будови) призначені для *прогнозування і запобігання НС*.

Моделі для систем підтримки прийняття рішень – призначені для розроблення технічних проектів, ліквідації НС тощо, тобто для досить творчого процесу планування, проектування і виконання неструктурованих багатокритеріальних задач. Робота зі статичними паперовими картами є недоцільною через неможливість інтерактивної взаємодії з користувачем і зміни переліку і форми представленої інформації. Системою підтримки прийняття рішень може стати ПС із набором даних, система автоматизованого проектування з кресленням вузлів гідротехнічної споруди тощо [1].

Карти-монітори – відстежують в режимі реального часу НС, локалізацію і дії підрозділів по боротьбі з нею. Головною проблемою є отримання даних, головним чином дистанційно. Ці моделі додатково використовуються для:

- збору й аналізу інформації щодо потенційно-небезпечних об'єктів;
- розроблення прогнозів;
- створення банків даних на вибрану територію;
- реалізації запитів про події з певними характеристиками;
- передачі даних до інших картографічних моделей.

Моделі для оперативного управління під час ліквідації НС допомагають встановити кількісний і якісний склад необхідних для ліквідації сил і засобів, а також найбільш раціональних варіантів їх розподілу і доставки до місця НС.

Карти-моделі виникнення і поширення НС функціонують, базуючись на розрахунках взаємодії моделей природних тіл за фізичними законами. За такою моделлю можна визначити площу затоплення, враховуючи в'язкість води, інтенсивність опадів, властивості підстильної поверхні, рельєф та інші фактори.

Карти об'єктів враження. До таких належать моделі природних і техногенних об'єктів (навколишнього середовища, сільськогосподарських угідь, заселених територій, інфраструктури, комунікацій), які потрапляють під дію вражаючих факторів певного несприятливого явища або НС.

Таким чином, роль картографічного моделювання у структурі реалізації механізму управління ПТБ регіону полягає у підтримці прийняття рішень і засобів демонстрації обґрунтування, наданні деяких засобів збору інформації.

Список використаних джерел: 1. Абрахин С. И. Прогнозирование последствий чрезвычайных ситуаций на основе математических моделей с применением ГИС-технологий: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. тех. наук : спец. 05.13.18 «Математическое моделирование, численные методы и комплексы программ» [Текст] / Сергей Иванович Абрахин. – Иваново, 2013. – 20, [1] с. 2. Гаврилова С. А. Картографирование природных чрезвычайных ситуаций на территории России : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. геогр. наук : спец. 25.00.33 «Картография» [Текст] / Софья Андреевна Гаврилова. – М., 2013. – 11 с. 3. Екологічна і природно-техногенна безпека України в регіональному вимірі : Звіт про науково-дослідну роботу [Текст] / [Мельничук А. Л., Черкаська О. О., Орещенко А. В. та ін]. – Київ, 2014. – 9 с.

ВИКОРИСТАННЯ ТОПОНІМІЧНИХ ЗНАНЬ У ВИКЛАДАННІ ГЕОГРАФІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Є.В. Рубашенко, А.М. Байназаров

e.rubashenko@physgeo.com, a.baynazarov@physgeo.com

*Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
м. Харків, Україна*

Сукупність географічних назв прийнято в методичній літературі називати географічною номенклатурою. Географічна номенклатура – невід’ємна частина географічної карти та вивчається разом з нею. В той же час в географії сукупність найменувань називають топонімією, а їх вивчення – топонімікою. Таким чином, вивчення географічної номенклатури в школі представляє собою одну з важливих практичних задач топоніміки [2]. Географічні назви виступають об’єктами вивчення топоніміки. Завдяки топонімічним знанням можна робити висновки про міграції населення у минулому, про зв’язки різних народів між собою тощо. Використання таких відомостей на заняттях підвищує інтерес до географії, полегшує засвоєння знань, сприяє більшому запам’ятовуванню навчального матеріалу. В сучасній освіті є проблема оновлення методів, методичних прийомів засобів, типів й форм організації навчального процесу. Тому актуальною є проблема розробки та використання нових сучасних педагогічних технологій і дидактичних інструментів викладання географічних дисциплін. Сучасна географічна освіта відзначається динамічністю і неперервністю. Особливостями процесу навчання для студентів є оволодіння системою компетенцій з географічних дисциплін. Топоніміка є інтегрованою наукою, тому географічні об’єкти, географічні процеси і географічні назви виступають об’єктами вивчення.

Використання топонімічних відомостей у викладанні географічних дисциплін підвищує інтерес студентів, посилює пошуково-пізнавальну діяльність та полегшує засвоєння отриманих в процесі навчання знань. Збільшення обсягу самостійної роботи для студентів сприяє створенню системи студентської науково-дослідної роботи з використанням топонімічної складової. Методологічна база топоніміки включає в собі такі методи: картографічні (основний метод дослідження, що застосований при розробці картографічних моделей, які характеризують просторово-територіальні властивості топонімічної системи України), порівняння (для порівняльної характеристик топонімічних систем окремих регіонів та територій країни), просторового аналізу (для виявлення та з’ясування просторових відмінностей у територіальній організації топонімічних систем), системного підходу (розгляд топонімів як специфічної суспільно-географічної системи, що утворюють певну цілісність, спільність за особливостями утворення, номінації, зв’язками, структурою та функціями), статистичний (для формування вибірки топонімів,

узагальнення та аналізу кількісного поширення топонімічних явищ і характеристик, кореляційного аналізу взаємозв'язків топонімічних територіальних систем з іншими географічними системами), історичний (для характеристики динаміки топонімічних територіальних систем, з'ясування походження окремих топонімів), класифікації (для систематизації топонімічної інформації, укладання семантичної, категорійної, територіальної, кількісної класифікації топонімів України, розробки класифікації топонімічних карт), районування (для виділення принципів та методів здійснення топонімічного районування території України), геоінформаційний (для системної організації топонімічної інформації засобами баз та банків даних, розробки електронних топонімічних інформаційно-пошукових програм, укладання електронних топонімічних карт), топонімічний і географічний методи в широкому їх розумінні.

Географічні назви характеризують не тільки сучасні особливості природи, господарства, населення території, але й ті, котрі існували в минулому. Ця властивість дозволяє наочно показати студентам зміну природних умов в результаті господарської діяльності людини, економічний розвиток територій, історію її заселення і формування мережі поселень. Все це виховує інтерес до рідного краю, країни і сприяє розвитку почуття патріотизму. Дослідження просторового розташування та відмінностей структури топонімів різних територіальних топонімічних угруповань дає можливість виявлення взаємозв'язків між ними та іншими складовими суспільно-географічних комплексів, як то етнонаціональна структура населення, історико-етнографічні ознаки територій, провідні типи господарювання, культурні та релігійні відносини, політичний устрій.

Цікавим і досить практичним напрямком наукових географічних досліджень, в т.ч. і регіонального масштабу, є вивчення географічних назв – топонімів. Вивченням походження, розвитку, сучасного стану, смислового значення топонімів, дослідженням їх системності, моделей, структури, ареалів поширення та умов (природних і соціальних) виникнення займається наскрізна географічна наука топоніміка. Її слід відрізняти від поняття топонімія, під яким розуміють сукупність географічних назв – топонімів певної території [1].

Використання топонімічних матеріалів у практичних роботах географічних дисциплін робить їх цікавими і змістовними. Студенти можуть самостійно провести дослідницьку роботу з пошуком географічних назв, пов'язаних з давніми ремеслами: бортництво (збір меду), гутарство (вироблення скла), коцарство (виробництво килимів), чоботарство (вироблення чобіт), виробництво солі, також можна показати географію корисних копалин: бурштин, залізо, марганець, вугілля, тощо. Кінцевий результат дослідницької роботи наноситься на карту. Дані дослідницькі роботи розвивають уміння роботи з картою і вдосконалюють свої уміння у роботі з літературними джерелами, Інтернет-джерелами, формуються міжпредметні уміння та навички, розвиваються творчі та пізнавальні здібності.

Серед найуживаніших топонімів це назви міст – астіоніми. Дуже багато в Україні міст, селищ та сіл також різноманітна історія їх походжень, бо названі

на честь різних особистостей населенні пункти можуть бути яскравим відображенням історичних та культурних подій цілої країни. За астіонімами можна в Україні виділити 4 групи міст:

1) міста названі на честь землевласника, які демонструють поширення панства та кріпацтва територією України (Скадовськ, Старокостянтинів);

2) міста названі на честь засновника чи першопоселенця проносять ім'я свого засновника крізь віки (Київ, Львів);

3) міста названі на честь видатної людини та віддають шану людям, які прославили або своє місто або навіть всю країну (Івано-Франківськ, Корсунь-Шевченківський);

4) символічно-ідеологічні назви міст - названі на честь великих бояр (Васильків, Володимир-Волинський, Олевськ), на честь видатних генералів (Котовськ, Ватутіно), на честь імператорів (Павлоград, Олександрія) та звісно на честь комуністичних діячів (Кіровоград, Дніпропетровськ, Торез, Дмитров, Іллічівськ).

Використання у роботі наочних навчальних посібників розкриває типові певні топонімічно – історичні взаємозв'язки та найпростіші природно – топонімічні взаємозв'язки. Для активізації пізнавальної діяльності студентів обов'язковими є проблемні (пізнавальні) запитання.

Використання топонімічних знань у викладанні географічних дисциплін сприяє розвитку науково-дослідницького рівня знань студентів, в більшій мірі використовуючи самостійну роботу з вивчення дисциплін. Крім практичних робіт, дослідницьких і курсових робіт студентів, топонімічну складову можна використовувати під час польових досліджень навчальних практик студентів.

Список використаних джерел: 1. Методичні вказівки до виконання практичних робіт із дисципліни "Географія рідного краю" / [Укл.: Л.І. Зеленська, О.Є. Афанасьєв.] – Дніпропетровськ : РВВ ДНУ, 2006. – 60 с. 2. Поспелов Е.М. Топонимика в школьной географии: Пособие для учителей. / Е.М. Поспелов. – М.: Просвещение, 1981. – 144 с., карт.

УДК 913:338.48

ТУРИСТСКИЙ ЦЕНТР: КРИТЕРИИ ВЫБОРА

А.А. Сафарян

azatsafaryan@mail.ru

Пермский государственный национально исследовательский университет, г. Пермь, Россия

Вопросы развития туризма стали одним из важных задач экономики стран всего мира. Это связано с двумя факторами, во первых – туризм превратился в популярное занятие для миллиарда людей, во вторых – большинство туристов ездят на отдых периодически, и всегда возникает желание познать новые загадочные места и страны. Следовательно увеличивается туристская карта мира. В работе рассматриваются туристские центры и их влияние на развитие

региона. Часто туристский центр не способствует развитию туризма на всей территории региона и тогда возникает необходимость поиска нового центра, с более благоприятным географическим положением, на развитие которого будут направлены инвестиции и усилия, что показана ниже на примере Республики Армения.

Просматривая территориальную структуру многих туристских регионов становится понятно, что несмотря на разнообразие и распространенность туристских объектов всегда находится один или несколько конкретных атрактивных объектов или мест которые играют роль сформулированные основного туристского потока. Как отмечает Александра А.Ю. [1] туристский центр это место где сходятся туристский спрос и предложения. Например для северной части Франции это город Париж, а для Парижа это Эйфелева башня, для Рима останки старого Амфитеатра. Если смотреть на уровне отдельных стран то например в ОАЭ это город Дубай. Намного труднее сделать выбор центрального туристского объекта для стран с большой территорией в которых туристские традиции сложились давно, например США, Германия, Швейцария,.

Для стран в которых туризм имеет традиционный характер потокообразующими туристскими центрами могут являться несколько мест. Например в Италии трудно будет их сосчитать но понятно, что первыми такими являлись столица Рим, южные части Альп и некоторые прибрежные города. Легко проследить эту тенденцию в странах которые не так давно стали знаменитыми как туристские. Здесь характерным туристским центром является столица, а для стран с морскими берегами еще часть береговой линии и пляжный город. Например для Индии таким является Юга-Западный штат Гоа, для Тайланда Паттайя, в Турции Анталия и т.д. Можно просматривать центры туристского развития как для стран так и для их отдельных регионов.

Проблемой является то, что чаще всего процессы образования туристских центров происходят спонтанно и не организованно. Это может происходить к примеру от получения популярности каким то объектом в регионе, который не имеет туристских традиций, открытие страны для международных туристов с помощью решения геополитических, транспортных проблем, проведение массового международного события и т.д. Также процесс может коснуться территорий и стран которые активно агитируют свой туристский потенциал, хотя сама территория не является традиционно туристской.

В перечисленных случаях проблемой будет являться расположение новой туристской инфраструктуры для избежание социальных (если центром является город) и экологических (если место не заселено) проблем. При этом не изменив географический характер территории. Решение этой задачи является важным шагом для туристского проектирования территории и развития региона.

Нами предлагается критерии выбора центрального места с помощью анализа туристского потенциала [4]. На следующем этапе выбранное место надо рассматривать в аспекте социально-экономических и экологических факторов и сделать корректировки по рельефной и ландшафтной составляющей, чтобы новая инфраструктура не изменил вид территорий, а дополняла его с одной стороны, и второе, чтобы пейзаж выбранного

туристского центра являлся уникальным для данной территории (таб). В туристской литературе центральные места также называются туристским хабом.

Роль туристского хаба заключается в том, что находясь на оптимальном расстоянии и имея необходимую инфраструктуру оно представляет идеальную возможность туристу сначала дойти до него, не упуская достопримечательности на пути, и после успеть насладиться всеми красотами территорий не тратя лишнего времени.

Таблица 1

Выбор хаба для традиционно не туристских регионов

Стадии	Действие
Выбор центра	1. Определить центры всех видов туристских занятий на территории 2. Решить усредненный центр всех выше определенных центров
Корректировка места	1. Определить центры всех видов туристских занятий на территории 2. Решить усредненный центр всех выше определенных центров

Хабом может быть выбран не заселённый район, что даст возможность превратить его в новый туристский город, обустроявая по туристской специфике, например постройкой агрогородка.

Рассмотрим вышесказанное на конкретном примере одного из марзов(область) Республики Армения. Для изучения нами был выбран южная часть Армении марз под названием Сюник. Для начала мы рассмотрели все туристские объекты которые находятся на территории марза, перенесли на карту и оценили их туристское значение. Далее были уточнены усредненные центры, исходя из туристских ресурсов региона. После чего мы рассмотрели исторические аспекты развития туризма в этом регионе, поскольку для каждого региона оно специфично. Город Горис который считается туристским центром региона, не занимает благоприятное положение для развития сферы туризма на всей территории. В рассматриваемом регионе как хаб мы предлагаем место между Шакинским водопадом и Татевским монастырем, между сельскими поселениями Вахатин, Воротан, Шамб, Лтсен и Дарбас.

Обоснование выбора места. С одной стороны, оно находится по середине между северной и южной концентрациями достопримечательностей региона, с другой, расположено на небольшой высоте над уровнем моря, что по классификации Мироненко Н.С. и Твердохлебова И.Т.[3] является благоприятным фактором для организма человека. Кроме этого, как известно, наиболее сильные и разнообразные вещественные и энергетические связи природной территории больше характерны для ландшафтных стыков (границ) и особенно – граничных узлов [2]. Предложенное место благоприятно и с этой точки зрения поскольку в этой части смыкаются границы сразу нескольких ландшафтов. Оно находится на оптимальном расстоянии от крупных городов региона. В предлагаемом хабе имеются населённые пункты, что даст возможность легко разрешить проблемы с инфраструктурой на начальном этапе.

Выбор хаба важен тем, что в горных регионах из-за ограниченности равнинной площади, и хрупкости ландшафтов не уместно бесконечное увеличение площади городов, и необходимо искать новые места заселения. С другой стороны, выбранная территория, в предложенном подходе сохраняет свои природные качества, и является слабо заселенной, что даст возможность проектировать будущее развитие территорий с учетом туристских норм и характеристик. И последнее, благодаря своим природным и туристским качествам оно может стать местом концентрации санаториев, развлекательных центров, тем самым привлечь большие инвестиции, что поможет направить сюда как основной поток из центральной части страны так и туристский поток из соседней страны Иран. Все это поможет решению многих социально-экономических проблем возникших в горном регионе из-за отдаленности от центра.

Список использованных источников: 1. Александрова А.Ю. «Территориальная организация социально-экономической системы международного туризма в условиях глобализации и постфордизма»// география социально-экономического развития. М. 2004. 672 с. 2. Зырянов А.И. Ландшафтные рубежи контрастности и территориальные социально-экономические системы. Пермь: Изд-во Перм. ун-та, 1995. 144 с. 3. Мироненко Н.С., Твердохлебов И.Т. Рекреационная география. М., Изд-во Моск. ун-та, 1981. 207 с. 4. Сафарян А.А. Подходы к оценке туристского потенциала территории // Географический вестник. 2015. № 1 (32). С. 89-102.

УДК 338.48-2-053.6 : 00189

К ВОПРОСУ О НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ РАБОТЕ СТУДЕНТОВ СПЕЦИАЛЬНОСТИ «ТУРИЗМ» КРАЕВЕДЧЕСКОГО ХАРАКТЕРА

Г.А. Сорокина

galina-sorokina@mail.ru

*Луганский государственный университет имени Тараса
Шевченко, г. Луганськ*

Как известно, уникальность туризма заключается не только и не столько в его прибыльности, а, прежде всего, в том, что он имеет большое социальное значение и обеспечивает население рабочими местами, способствует восстановлению физических, интеллектуальных и эмоциональных сил человека. Именно поэтому в развитии туристической отрасли заинтересованы все страны и регионы. Особое значение это приобретает для такого старопромышленного региона как Донбасс, где чрезвычайно актуальны все вышеназванные аспекты. На наш, взгляд решающими факторами развития туризма на Луганщине являются наличие всего спектра туристических ресурсов и, конечно же, краеведческая компетентность будущих специалистов туристической сферы. Студенты в обязательном порядке должны знать все о туристических возможностях своего региона. И хотя на сегодняшний день

региональный туризм на Луганщине не является доходным бизнесом, между тем, у нас есть основания думать, что ситуация в ближайшее десятилетие кардинально изменится.

Учитывая острую актуальность краеведческой подготовки будущих специалистов по туризму, коллектив кафедры туризма, гостиничного и ресторанного дела Луганского государственного университета имени Тараса Шевченко создал научно-исследовательский Центр развития молодежного туризма и краеведения. Целью деятельности Центра является реализация комплекса мероприятий, направленных на изучение современного состояния туристических объектов Луганщины, разработку разнообразных технологий по их использованию для развития регионального туризма, популяризацию достопримечательностей территории как уникальных турресурсов.

В ходе подготовительной работы сотрудниками кафедры были определены основные направления деятельности, которые объединены в несколько групп.

Первая группа – деятельность воспитательного характера. К ней отнесено:

- содействие в удовлетворении потребностей учащейся молодежи в занятиях туризмом, краеведением, физической культурой и спортом;
- сотрудничество со школьниками и активная пропаганда среди них экологически безопасной туристической деятельности.

Следующая группа – деятельность учебно-методического характера. В эту группу входят следующие виды деятельности:

- разработка дополнительных образовательных программ;
- участие в разработке методической документации для качественного функционирования системы дополнительного образования детей туристско-краеведческой, эколого-биологической, культурологической, физкультурно-спортивной и патриотической направленности;
- организация и проведение массовых мероприятий, конкурсов, фестивалей, олимпиад, семинаров, курсов, конференций, выставок и других мероприятий по обобщению и распространению новых образовательных технологий, обеспечивающих развитие дополнительного образования детей и молодежи туристско-краеведческой, экологической, патриотической направленности;
- взаимодействие с образовательными учреждениями различных типов и видов по работе с детьми и молодежью по профилю Центра, информационное и организационно – методическое обеспечение их образовательного процесса;
- организация совместно с образовательными учреждениями высшего профессионального образования курсов повышения квалификации для работников системы дополнительного образования детей туристско-краеведческой, эколого-биологической, культурологической, физкультурно-спортивной и патриотической направленности;
- разработка разнообразных по сложности и тематике туристических маршрутов, рассчитанных на разный возрастной и образовательный уровень туристов;
- оказание содействия деятельности организованного при кафедре туризма, гостиничного и ресторанного дела студенческого кружка

«Экскурсовод», деятельность которого предусматривает разработку инновационного экскурсионного продукта: тематические экскурсии по университету, в том числе для людей с ограниченными физическими возможностями, обзорные и тематические экскурсии по городу Луганску, экскурсии по Луганщине и тому подобное.

Третья группа – деятельность научного и научно-исследовательского характера. К этой категории мы отнесли:

- осуществление целенаправленных исследований по инвентаризации туристических объектов Донбасса с предоставлением подробной их характеристики;

- выявление новых туристических объектов;

- создание полного каталога с кратким описанием туристических объектов, в том числе его электронного варианта;

- создание и ведение информационных баз, обработка данных, подготовка аналитических обзоров, а также информационных банков;

- разработка алгоритма действий по использованию туристических объектов Донбасса для развития существующих или создания принципиально новых направлений регионального туризма;

- оценка экологического состояния туристических ресурсов Донбасса и др.

К следующей группе отнесена деятельность информационно-рекламного характера, а именно:

- публикации статей в популярных изданиях и сети Интернет для широкого круга читателей;

- разработка агитационного материала для туристических агентств;

- организация выставок с использованием фотографий, плакатов, коллекций минералов, горных пород и др.;

Пятая группа предполагает деятельность организационно-хозяйственного характера:

- осуществление экскурсионной, краеведческой и туристской деятельности;

- организация и проведение туристических мероприятий по спортивному туризму (турслеты, походы, туристические соревнования и т.д.);

- предоставление анимационных услуг (на торжественных мероприятиях и др.);

- организация и (или) проведение выставок, выставок-продаж, ярмарок, аукционов, конференций, семинаров, благотворительных и иных аналогичных мероприятий (в том числе: слетов, очных и заочных конкурсов, олимпиад, тематических школ, экспедиций, праздников, фестивалей, видеолекториев) и других мероприятий, в том числе с участием иностранных юридических и физических лиц и др.

В рамках работы данного центра преподаватели кафедры совместно со студентами уже многое сделали. Коллективом преподавателей и студентов разработаны новые туристические маршруты и экскурсии по городу Луганску и Луганской области. В частности были разработаны одно и двухдневные маршруты «Восточные ворота Луганщины», «Духовное наследие Луганщины»,

«Конные заводы Луганщины», «Тропами Беловодщины», «Историко-культурная Луганщина», «Сокровищница Луганщины», «Луганщина южная», «Слобожанщина моя», «Знакомьтесь, Кременная», «Красота Луганщины», разработаны экскурсии «Альма-матер» и «Город на самом востоке Украины». Предложенные маршруты рассчитаны на следующие сегменты туристического рынка: школьники, студенты вузов региона, посетители деловых мероприятий города и области (участники конференций, симпозиумов, форумов и круглых столов), гости Луганского национального университета имени Тараса Шевченко, жители города Луганска и области, жители других регионов Украина. Современная идеология образования предполагает совместную творческую деятельность педагога и студента и, по нашему мнению, такая работа в рамках научно – исследовательского Центра развития молодежного туризма и краеведения является весьма эффективной. Это инновационная форма внеаудиторной работы со студентами, безусловно, уже имеет результат и является достаточно перспективной в контексте подготовки профессиональных кадров по туризму, способных динамично развивать региональный туризм на Луганщине.

УДК 911.3

ОСВІТНЬО-ВИХОВНИЙ КОМПЛЕКС ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

І.А. Шеремета, Н.В. Краснопольська

Sheremeta1994@mail.ua

*Східноєвропейський національний університет імені Л.Українки,
м. Луцьк, Україна*

В умовах глибоких суспільних перетворень в Україні освіта і культура є важливими чинниками людського розвитку й економічного зростання. Соціальна переорієнтація державної політики визначена одним із головних завдань Державної стратегії економічного і соціального розвитку України. Пріоритетною ціллю розвитку країни повинно стати забезпечення якісної освіти впродовж життя та підвищення загального культурного рівня життя населення. У зв'язку з цим виникає потреба в ефективній соціальній політиці, спрямованій на підвищення рівня і якості освіти всіх громадян та спроможній пом'якшити територіальну нерівність у наданні освітніх, культурних послуг населенню і забезпеченні держави кваліфікованими кадрами.

Мета роботи – вивчення особливостей до сучасного трактування освітньо-виховного комплексу; виявлення сучасних рис до територіальної організації ОК.

Аналізуючи наукові літературні джерела, видані на сьогоднішній день можна зробити висновок, що загально прийнятого визначання освітньо-виховного комплексу на сучасний період не існує. Дане поняття включає різні наукові підходи, в основі яких лежать різносторонні характеристики освітньо-виховного комплексу. Одні фахівці (О.І. Вишневський, Л.І. Новікова,

Б.З. Вульф, В.О. Караковський, Н.Л. Селіванова, П.В. Степанов, Б.М. Ступарик, В.А. Семиченко, Г.І. Сорока, М.Г. Стельмахович) бачать суть освітньо-виховного комплексу у формуванні культурних та виховних цінностей. Інші науковці (В.О. Джаман, О.Г. Заячук, В.В. Покшишевський, М.А. Абрамов, С.А. Ковальов, О.О. Любіцева, Т.Ю. Мельниченко) вбачають поєднання сфери культури і сфери освіти як одиниці територіальної організації культурно-освітнього комплексу [1].

Освітньо-виховна система сучасної школи розглядається як ціле направлена, самоорганізуюча система, в якій основною метою є включення підростаючого покоління в життя суспільства, його розвиток як творчих, активних особистостей, здатних успішно жити і працювати в ринкових умовах.

Основними функціями освітньо-виховного комплексу є: освітня, професійно-економічна, культурна, виховна, соціально-селекційна, пізнавальна, історичної спадкоємності, науково-інноваційна, демографічно-урбаністична.

Освітньо-виховний комплекс обласного рівня формують системи закладів освіти, закладів культури та системи обслуговування і управління. Кожна з них складається з елементів нижчого рівня, що взаємодіють між собою як усередині системи, так і зовні. Одним із чинників формування освітньо-виховного комплексу є виробничо-економічний, а саме обсяги реалізованих послуг.

Найбільша частка надаваних послуг на 2014 р. припала на освіту – 94,6% (1,2% загального обсягу) у тому числі: середню освіту – 99,7%; вищу освіту – 98,1% та інші види освіти – 84,0 %; мистецтво, спорт, розваги та відпочинок – 92,8% (0,4). Матеріальна база ОВК Волинської обл представлена 87 закладами позашкільної освіти, які переважно функціонують у містах та адміністративних центрах районів. Професійно-технічна освіта представлена 20 закладами. У області нараховується 29 діючих вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації. У сфері культури освітньо-виховного комплексу нараховується 605 бібліотек, 672 заклади клубного типу, 17 музеїв, 11 демонстраторів фільмів, 2 театри та одна філармонія [2]. Як якісні, так і кількісні показники закладів культури з кожним роком змінюються. Спостерігається тенденція до скорочення кількості закладів культури, зменшення бібліотечного фонду, закриття кіноустановок у сільській місцевості, що призводить до зменшення споживання культурних послуг. Досить повільними темпами здійснюється комп'ютеризація бібліотечних закладів та підключення до мережі Інтернет в адміністративних районах області, що є наслідком відсутності цифрового телефонного зв'язку. Суспільно-географічний аналіз мережі загальноосвітніх навчальних закладів свідчить про негативні тенденції розвитку закладів середньої освіти: зменшення загальної кількості ЗНЗ унаслідок скорочення чисельності учнів; недосконалість профільного навчання, що впливає на подальший вибір професії; низький рівень матеріально-технічного забезпечення. Негативні тенденції щодо розвитку закладів системи культури зумовлені перш за все недостатністю фінансування, а у деяких випадках його повною відсутністю, та зрештою частковою зміною моральних принципів підростаючого покоління. Натомість констатуємо розвиток інформаційних технологій та електронних мереж, що певною мірою заповнює цю нішу.

Основними документами, які окреслюють тенденції, напрямки розвитку освіти та культури в регіоні є Національна стратегія розвитку освіти 2012–2021 рр. Основні положення даної програми передбачають:

- розширення мережі навчально-виховних комплексів типу «дитсад-школа», відкриття груп та дошкільних закладів різних типів та форм власності (у тому числі корпоративних, сімейних дитячих садків), формування дошкільних груп для надання освітніх послуг за скороченим режимом занять тощо;

- здійснення оптимізації мережі загальноосвітніх навчальних закладів з урахуванням демографічних, економічних, соціальних перспектив розвитку регіонів, потреб громадян та суспільства; урізноманітнення моделей організації освіти, зокрема для сільських дітей, створення умов для розвитку мережі недержавних загальноосвітніх навчальних закладів;

- переоснащення навчальної, науково-методичної та матеріально-технічної бази вищих навчальних закладів через цільове фінансування;

- переведення на електронні носії фондову документацію, створення єдиної бази даних фондових зібрань музеїв області.

- поступове переведення сільської кіномережі на відеопоказ, використовуючи сучасні відеопроєкційні системи; здійснення переоснащення кінотеатрів з метою створення базової мережі центрів вітчизняного кіномистецтва;

- проведення реорганізацію бібліотечної мережі у сільській місцевості шляхом об'єднання шкільних і масових бібліотек.

Список використаних джерел: 1. Заячук О.Г. Рівень соціально-економічного розвитку обласного регіону – передумова та індикатор розвитку освітньо-виховного комплексу / О.Г. Заячук // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Л. Українки. Серія: Географічні науки. – Луцьк : Видавництво ВНУ, 2010. – № 15. – С. 60–66.
2. Особливості ринку освітніх послуг у системі вищої освіти / [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vupysku/18/statti/dmitriev.htm

УДК 911.3

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОЦІНКИ ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНОГО ПОЛОЖЕННЯ МІСТ

С.О. Шулевський

shulevskyy@gmail.com

*Одеський національний університет імені І.І. Мечникова,
м. Одеса, Україна*

З розвитком і утвердженням ринкових відносин та початком децентралізаційних процесів в Україні економіко-географічне положення, як фактор зростання міста та формування його функціональної структури набуває ще більшої ваги. А це, в свою чергу, вимагає подальшого поглиблення теорії економіко-географічного положення.

Великі і найбільші міста зосереджують значну частину творчого та економічного потенціалу країни, в них особливо активно протікає процес науково-технічного прогресу, постійно зростає частка працівників науково-дослідної праці серед інших містоутворюючих груп населення. Як правило, ці міста мають складну галузеву структуру народного господарства, а технічний рівень промисловості – вищий, ніж у середньому по країні, що стимулює зростання продуктивності праці і інтенсифікацію виробництва та створює умови для гармонійного розвитку особистості. Найбільші міста є основними центрами підготовки висококваліфікованих кадрів для найважливіших галузей народного господарства і провідними науковими центрами. Вони несуть, як правило, дуже важливе адміністративне навантаження [4].

Значний внесок у вивчення ЕГП міста зробив М.М. Баранський, який розглядав великі міста як опорні точки всієї господарської географії країни, а також як фокуси її культурного та політичного життя. Через призму економіко-географічного положення міста він аналізує географічну орієнтацію того чи іншого міського поселення, розглядаючи, як єдине ціле, положення і самі функції міста. Саме на розвитку великого міста позначається і індивідуалізуюча роль положення, і його органічний зв'язок з територіальною організацією продуктивних сил в масштабах району, країни або цілого континенту, вважав першочергово важливим вивчення економічних зв'язків міст [1].

У характеристиках ряду міст розглядається два його найважливіших методичних принципи: генералізація і конкретизація. Використовуються методи як дрібномасштабного, так і великомасштабного дослідження. М.М. Баранський включив в коло своїх досліджень історико-географічне вивчення міста, і розглядав його в політико-географічному плані.

Продовжував ідеї М.М. Баранського І.М. Маєргойз, який розглядає місто як економічний центр, кожен зі своїм місцем в географічному поділі праці. За його класифікацією виділяються наступні види економіко-географічного положення міст:

1. *Фізико-географічне положення міста* – обмежується лише тими його елементами, які мали або мають те чи інше економічне або історичне значення (межі природних зон і областей, морфоструктурні вузли, виступи і гирла річок, узбережжя морів, тощо).

2. *Транспортно-географічне положення*. Транспорт і транспортна мережа являють собою у відомому сенсі «замкнуту» в собі систему зі строго визначеною взаємозалежністю окремих її ланок. Вивчення транспортної «складової» економіко-географічного положення міста особливо важливе тому, що для багатьох міст найважливішим поштовхом для їх розвитку є їх вигідне транспортне положення. З іншого боку, в міру свого зростання міста, насамперед столичні, самі як би створюють своє транспортне положення – стягують до себе дороги і роблять сильний вплив на конфігурацію мережі шляхів сполучення.

3. *Економічний характер і тенденції розвитку територій*, з якими досліджувані місто найтісніше пов'язане. Важливо усвідомити собі положення міста відносно промисловості та сільського господарства, їх

окремих галузей, видів і підвидів матеріального виробництва цих територій; так само важливе положення по відношенню до наявних в його межах крупних скупчень населення [3].

Перцик Є.М. виділив основні риси, що характеризують складність, діалектичність, багатокомпонентність ЕГП міста:

1. Історизм. Формування територіальної структури господарства та її трансформація, спорудження нових транспортних магістралей, освоєння нових ресурсів, заснування нових міст – все це змінює економічні відносини, систему економічних координат, в яких живе місто. Завдяки цьому ЕГП можна визначити як динамічну систему територіально-часових відносин, що змінюється, набуває нових граней [2].

2. Унікальність, індивідуалізуюча роль.

3. Нероздільний зв'язок з територією, що оточує місто або тяжіє до нього.

4. Інтегральність. «Працює» тільки вся сукупність компонентів економіко-географічного положення.

5. Взаємопов'язаність макро-, мезо- і мікроположення міста. Ці різні компоненти економіко-географічного положення взаємодіють, але вони можуть різною мірою сприяти розвитку міста.

6. Особливе значення макро- і мезоположення. Найбільшим потенціалом зростання володіють міста з видатним макро- і мезоположенням, розташовані у фокусах зв'язків, що скріплюють воєдино великі території, на осях міжареальних зв'язків, в точках контактів різних зон, перепадів економічних потенціалів, в опорних вузлах районів нового освоєння.

7. Тісний зв'язок мікроположення з планувальними та інженерними факторами, що визначають можливості розвитку міста [6].

Паламарчук О.М. інтерпретував ЕГП як цілісну сукупність територіальних і компонентних відношень досліджуваного об'єкта. У цю сукупність входять доступність (близькість) і взаєморозташування — територіальна складова, а також зони матеріального виробництва, ресурси, шляхи сполучення тощо — компонентна складова. Для характеристики ЕГП, крім територіальних відношень він використовує композиційні відношення (центральність, периферійність, глибинність тощо) до країни, району, що включають зазначений об'єкт (місто), а також відношення суміжності, сусідства з іншими об'єктами. Відношення взаєморозташування становлять також основу для поділу ЕГП міста на мікроположення (в адміністративному районі, області), мезоположення (в економічному районі) і макроположення (в країні) [5].

У переважній більшості випадків ЕГП оцінюється як сприятливе або несприятливе. Це не означає, що не може бути зроблена кількісна оцінка, що ЕГП не можна виразити в якихось показниках. Проте певне просування по шляху створення способу кількісної оцінки, якщо не інтегрального, то, так би мовити, субінтегрального ЕГП, є. В.П. Дронов пропонує розглядати ЕГП як систему рентних відносин. Вводиться поняття «рентного поля», яке індукується на територію тим чи іншим об'єктом (наприклад містом). Із сукупності об'єктів формується сукупний рентний простір території. Сумарний рентний потенціал

окремих об'єктів і характеризує кількісно ЕГП. Тим самим ЕГП перетворюється на ринковий ресурс [2].

Тим часом значення ЕГП міст зростає паралельно зі зростанням територіального поділу праці, внаслідок розширення зовнішніх економічних зв'язків, практичним інтересом активізувати чи, навпаки, обмежити зростання міських центрів. Особливо важливе виявлення механізму впливу ЕГП; необхідно навчитися відокремити вплив його та інших факторів, перейти від якісних характеристик до кількісних оцінок; на базі виявлення взаємозалежності ЕГП і результатів його впливу було б важливо вивести певні формули і розрахувати їх емпіричні значення. Тільки так можливо відійти від пануючих нині суб'єктивних оцінок ЕГП міста.

Список використаних джерел: 1. Баранский Н.Н. Об экономико-географическом изучении городов. // *Вопр. географии.* – 1946. – №2. – С. 19–24. 2. Лаппо Г.М. География городов. / Г.М. Лаппо. – М.: ВЛАДОС, 1997. – 479 с. 3. Маергойз И.М. Географическое учение о городах. / И.М. Маергойз; АН СССР, Географическое о-во СССР, АН СССР, Ин-т географии. – Б.м. Наука, 1987. – 118 с. 4. Крупный город: проблемы и тенденции развития. / М.Н. Межевич, В.А. Воротилов, С.М. Захаров и др.; Академия наук СССР; Институт социально-экономических проблем. - Л.: Наука, 1988. – 168 с. 5. Паламарчук М.М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії. / М.М. Паламарчук, О.М. Паламарчук – К.: Знання 1998. – 406 с. 6. Перцик Е.Н. География городов (геоурбанистика). / Е.Н. Перцик. – М.: Высшая школа, 1991. – 319 с.

УДК 911.2

МЕТОДИКА ВИЗНАЧЕННЯ ЕСТЕТИЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ЛІСОВИХ НАСАДЖЕНЬ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ РЕКРЕАЦІЙНОЇ ЛІСОКУЛЬТУРНОЇ СИСТЕМИ ПІВНІЧНО-ЗАХІДНОГО ПРИАЗОВ'Я

А.Д. Яценко

anastasiya.yacenko.88@mail.ru

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна*

Лісокультурні насадження територіальної рекреаційної системи Північно-Західного Приазов'я зростають у степовій зоні, не придатній для зростання лісу. Для раціонального процесу рекреаційного лісокористування потрібно проводити оцінку природного рекреаційного потенціалу лісонасаджень, яка повинна враховувати вплив несприятливих умов на стійкість лісових культур та їх привабливість для відпочивальників. Лісові біогеоценози регіону відчують жорстку конкуренцію зі степовими видами. В межах досліджуваного регіону домінують штучно створені лісові культури, стійкість і тривалість життя яких значно нижча порівняно з насадженнями лісостепової та лісової зон. Згідно з класифікацією лісових антропогенних ландшафтів, запропонованою Г.І. Денисюком [3], територіальна рекреаційна лісокультурна системи (ТРЛС) належить до лісокультурних лісових ландшафтів. Всі лісонасадження регіону належать до першої категорії лісового фонду України, тому їхня рекреаційна оцінка є важливим завданням.

Одним з показників методики визначення рекреаційного потенціалу лісокультурних насаджень є методика визначення естетичної привабливості лісу. Одним із найбільш складних завдань при визначенні рекреаційного потенціалу лісових насаджень є оцінка естетичних якостей, оскільки саме вона дуже часто має суб'єктивний характер. Дотепер багато авторів, серед яких Моїсєєв В.С. та Фоменко Н.В. [5, 7], зацентровують увагу на естетичній цінності лісу, завдяки якій ліс приваблює людину, а людина, в свою чергу, відчуває благотворний вплив довкілля.

У вітчизняній та зарубіжній науці й практиці вплив естетичної оцінки лісових ділянок прийнято визначати за допомогою різних шкал (їх нараховується близько 20), за допомогою яких автори намагаються не тільки порівняти лісові ландшафти, але й окремі їх ділянки, які можуть бути покращені тими чи іншими заходами [4]. Всі існуючі шкали спираються на зорове сприйняття. Воно послуговується інформацією усіх органів чуття та сприймається кожним окремим індивідом, перш за все, у відповідності з його розумінням пейзажу рідних місць, а також рівнем культури та настроєм. Саме через особливості зорового сприйняття всі шкали є суб'єктивними. Тому уникнути суб'єктивності при проведенні оцінки естетичних якостей досить важко. Естетична оцінка – це визначення ступеня краси лісового пейзажу (виду місцевості) в межах оцінюваного насадження. Відповідно до проведених раніше досліджень [2, 4, 6] було визначено, що найбільш об'єктивними факторами впливу на естетичні якості, є просторова структура лісу, яку визначає тип розміщення деревостою, його повнота та ярусність, проглядність та вік насаджень; натуральність лісу, залежно від його походження; різноманіття лісу, на яке впливає видовий склад насаджень, та живого надґрунтового покриву. Відповідно до методики визначення оцінки естетичних якостей, запропонованої О.З. Глуховим [2] та Е.А. Репшасом [6], рекреаційна оцінка естетичних якостей визначається в балах за дев'ятьма показниками (мінімальна оцінка – 3 бали, максимальна – 15).

Оцінка естетичних властивостей лісу базується на показнику просторової структури лісу, показнику різноманіття лісу та натуральності лісу. Кожна з цих показників включає в себе по декілька категорій. До просторової структури лісу відносяться такі категорії: тип розміщення дерев, повнота насаджень, ярусність та вік насаджень, проглядність. Оцінка різноманіття лісу включає наступні категорії: видовий склад деревної рослинності та видовий склад живого надґрунтового покриву. До оцінки натуральності лісу відноситься відповідність деревостою типу умов місцезростання, відповідність живого надґрунтового покриву корінному типу лісу та площа стежкової мережі.

Сумарна оцінка (в балах) естетичних якостей визначається за формулою:

$$E_{\text{як}} = \frac{x_1 + x_2 + x_3 + x_4}{4} + \frac{x_5 + x_6 + x_7}{3} + \frac{x_8 + x_9}{2},$$

де x_{1-9} – значення в балах відповідного показника естетичних якостей;

$E_{\text{як}}$ – оцінка в балах естетичних якостей лісу.

Найвищу оцінку просторової структури, відповідно до запропонованої методики, отримує насадження з чітко вираженим груповим розміщенням

дерев, невеликої повноти та доброї проглядності. Найбільш цінними, з точки зору різноманіття, виявляються насадження, що складаються з 2-х – 3-х порід, мають нещільний підріст та підлісок, а також різноманітний живий надґрунтовий покрив з квітучими травами. На оцінку натуральності лісу впливають відповідність деревостою типу умов місцезростання (ТУМ), ступінь антропогенної зміни трав'яного покриву та площі мережі стежок [2, 6]. Показники та критерії їх оцінки були прийняті згідно з методиками Е.А. Репшаса [6] та С.А. Генсирука [1]. Однак, у показниках замість п'яти градацій [6] було виділено по три градації.

При оцінці естетичних якостей лісонасаджень на основі результатів досліджень, викладених у працях [4, 6], було запропоновано оцінювати також такі показники, як вік насаджень та ярусність, а також походження лісу.

Естетична привабливість лісу зростатиме, якщо в нім є великі узлісся і поляни з добре розвиненою квітучою рослинністю, а також несподівані переходи від відкритих до закритих просторів, зайнятих різними лісовими угрупованнями. Підвищувати естетичну привабливість лісових ландшафтів можливо завдяки проведенню спеціальних лісогосподарських заходів та рубок догляду за лісом.

Список використаних джерел: 1. Генсирук С.А. Рекреационное использование лесов / Генсирук С.А., Нижник М.С., Возняк Р.Р. – К.: Урожай, 1987. – 248 с. 2. Глухов А.З. Рекреационные особенности лесонасаждений на юго-востоке Украины / Глухов А.З., Кочина Е.В. – Донецк: Ноулидж, 2011. – 205 с. 3. Денисик Г.І. Рекреаційні ландшафти Поділля / Г.І. Денисик, В.М. Воловик. – Вінниця: ПП “ТД ЕдельвейсіК”, 2009. – 206 с. 4. Курамин В.Я. Ведение хозяйства в рекреационных лесах / В.Я. Курамин. – М.: Агропромиздат, 1988. – 207 с. 5. Моїсєєв В.С. Ландшафтная таксація и формирование насаждений пригородных зон / Моїсєєв В.С., Тюльпанов Н.М. – Л.: Стройиздат, 1972. – 220 с. 6. Репшас Э. Оптимизация рекреационного лесопользования на примере Литвы / Э. Репшас. – М.: Наука, 1994. – 240 с. 7. Фоменко Н.В. Рекреаційні ресурси та курортологія / Н.В. Фоменко. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 312 с.

УДК 911.3

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КУРСУ «ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ СВІТУ»

Л.М. Нємець, А.В. Соколенко

ann_sokolenko@ukr.net

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

У сучасних умовах розвитку світової економіки туристсько-рекреаційні ресурси відіграють все більш вагомe значення. Туристична галузь виступає одним із джерел фінансування держбюджету, створює імідж країни в очах світового суспільства і презентує державу на міжнародному рівні. Ефективне здійснення туристичної діяльності потребує висококваліфікованих кадрів та серйозної професійної підготовки. Діяльність у сфері туризму вимагає від

фахівця розуміння специфіки туризму в тому чи іншому регіоні світу з урахуванням його історичних та національних особливостей.

Ринок туристичних послуг вимагає підготовки якісних фахівців в цій галузі. Підготовка за спеціальністю «рекреація і туризм» на географічних факультетах спрямована на формування у студентів знань та навичок оцінки клімато-рекреаційних особливостей регіонів світу, етно-культурних традицій населення тощо.

Курс «Туристсько-рекреаційні ресурси світу» читається магістрам, які спеціалізуються за напрямом підготовки фахівців з туризму та рекреації. Метою вивчення дисципліни є формування у студентів необхідних теоретичних базових знань про туристсько-рекреаційні ресурси світу, сучасні підходи до туристичного районування світу, особливості використання туристичних та рекреаційних ресурсів у туристсько-рекреаційній діяльності, а також виявлення проблем і перспектив розвитку туризму в різних регіонах та країнах світу.

Курс складається з двох логічно пов'язаних модулів, кожний з яких об'єднує відносно окремі самостійні блоки дисципліни. У першому модулі розкривається сутність туристсько-рекреаційних ресурсів та їх класифікація, історичні аспекти становлення туризму як самостійного виду економічної діяльності; розглядаються види та форми туристсько-рекреаційної діяльності; розкриваються поняття «географічний образ», «імідж» та «оренд» території. У другій частині характеризуються особливості світового розвитку туризму та існуючі підходи до туристичного районування світу; надається детальна характеристика туристсько-рекреаційні ресурсів Американського, Європейського, Африканського, Азіатсько-Тихоокеанського та Близькосхідного субрегіонів, а також окреслюються проблеми та перспективи розвитку світового туризму в кожному регіоні.

Завдання, які пропонуються у методичних рекомендаціях до проведення семінарських і практичних занять, розроблені з метою виділення основних проблемних питань та надання додаткової інформації для самостійної роботи студентів. Практичні завдання складаються із розрахункових прикладів, ділових ігор та виконання ситуативних вправ. За методикою, наведеною у прикладах, студент має зробити власний аналіз на підставі зібраних ним додаткових даних, бажано останнього звітнього періоду, з обов'язковим поданням узагальнюючих висновків. Ділова гра передбачає підготовчу роботу у групах, публічне обговорення отриманих результатів. Безпосередній спосіб проведення ділової гри обирається в залежності від складності завдання та мети, яку поставив перед групою викладач. Кожна тема курсу має проблемні питання, пошук відповіді на які потребує не лише знань теоретичного матеріалу, а й високої ерудованості слухачів. Також означені питання можуть виступати як теми доповідей та рефератів. Необхідним елементом успішного засвоєння навчального матеріалу дисципліни є самостійна робота студентів із відповідними літературними джерелами.

На підставі знань про закономірності розвитку туристичної галузі країн світу та їх ресурсного потенціалу майбутній фахівець повинен вміти оцінювати перспективи подальшого використання туристсько-рекреаційних ресурсів та

розвитку туризму в країнах світу: аналізувати туристсько-рекреаційні ресурси регіонів світу, а також вміти визначати роль країн у світовому туристичному комплексі; самостійно знаходити та аналізувати джерела географічної інформації, що стосуються туристсько-рекреаційних ресурсів світу та розвитку світового туризму, а також пояснювати регіональні особливості розвитку світового туризму.

Таким чином, ознайомлення з туристсько-рекреаційними ресурсами окремих регіонів та країн світу, виявлення особливостей їх сучасного використання в туристичній діяльності, встановлення проблем та перспектив розвитку світової індустрії туризму є важливою складовою підготовки фахівців у галузі економічної та соціальної географії та туризмознавства.

УДК 911.3

ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВИЛА «РАНГ – РОЗМІР» ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ МІСЬКОГО РОЗСЕЛЕННЯ ХАРКІВСЬКОЇ ТА ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ

К.Ю. Сегіда

Kateryna_segida@bk.ru

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Наявні системи розселення як форма організації населення зумовлюють особливості життєдіяльності суспільства. Для дослідження особливостей розселення населення доцільним є застосування ряду математико-статистичних методів, один із них – метод побудов ранжируваних рядів та рядів розподілу сукупності населених пунктів на певній території та метод відповідних кривих. Саме побудова та аналіз ранжируваних рядів за величиною рядів міських поселень, запропонована Дж. Зіпфом (Ціпфом) та доповнена Ю. Медковим має назву «закон ранг – розмір» або «правило Зіпфа-Медкова». Даний метод широко застосовується в географії поселень та геоурбаністиці для дослідження територіальних сукупностей міст. Згідно гіпотези, для певних систем міст, які входять в єдину систему розселення (в даному дослідженні – регіону), існує специфічна залежність між чисельністю населення міста та його порядковим номером (рангом) за ступенем зменшення чисельності населення в містах. Відповідно, людність певного міста є добутком коефіцієнту першості, людності першого за чисельністю населення міста та коефіцієнту контрастності певної системи розселення (показник, який відображає ступінь гіпертрофованості головного міста: його порядковий номер підведений у ступінь контрастності, який характерний для даної системи розселення) [1, 4].

Розглянемо міста Харківської та Дніпропетровської області за допомогою даного методу (рис. 1, 2). На основі аналізу графіків, побудованих за правилом Зіпфа, можна судити про розподіл міст і рівень сформованості системи міського розселення, в якій співіснують великі, середні та малі міста. Відповідно, аналіз

чисельності населення окремих міст Харківської області свідчить про надмірну концентрацію населення у м. Харкові (рис. 1). Міста Дніпропетровської області підпорядковані Зіпфівській залежності (рис. 2).

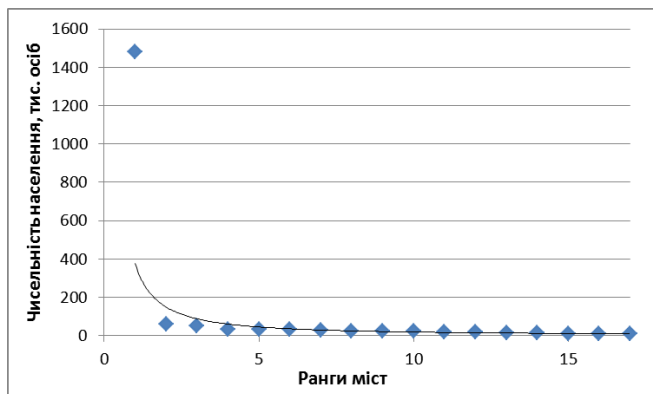

Рис. 1. Залежність чисельності населення та рангами міст Харківської області (побудовано за даними [3])

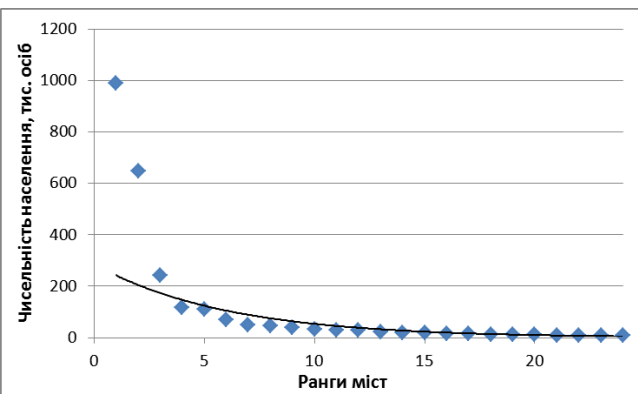

Рис. 2. Залежність чисельності населення та рангами міст Дніпропетровської області (побудовано за даними [2])

Проте слід зазначити, що лінійна шкала на осі ординат для дослідження міст регіону не відображає числових розбіжностей, тому лінійна шкала замінюється логарифмічною (рис. 3, 4), саме цей прийом дає можливість представити залежність між чисельністю населення міста та його рангом у лінійному вигляді [4].

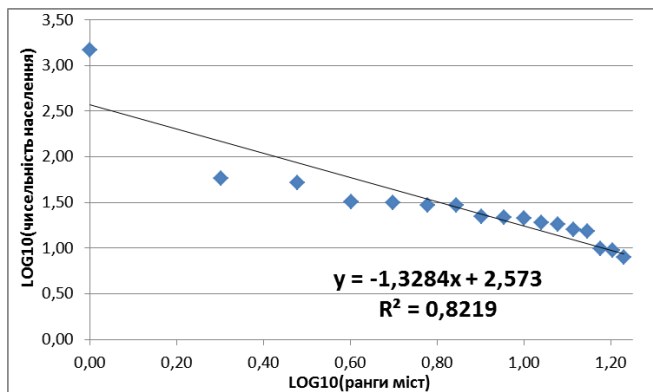

Рис. 3. Залежність чисельності населення та рангами міст Харківської області

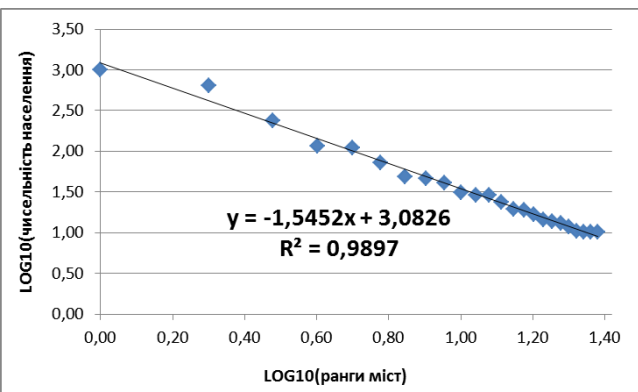

Рис. 4. Залежність чисельності населення та рангами міст Дніпропетровської області

Відповідно, величина апроксимації для обох залежностей свідчить про достовірність результатів, в той же час, підтверджує висновок про підпорядкованість міст Дніпропетровщини правилу «розмір-ранг», адже коефіцієнт апроксимації максимально наближений до одиниці. Теоретична чисельність населення головного міста системи розселення являє собою 10 у ступеню, який дорівнює числовому значенню точки перетину графіку із віссю ординат. Відповідно, для Харківської області це 2,573, для Дніпропетровської – 3,0826. Враховуючи зміст рівняння Зіпфа-Медведкова, коефіцієнт першості (відношення теоретичної та фактичної чисельності населення першого за рангом міста) системи міського розселення Харківської області становить 0,25, а для Дніпропетровської – 1,22. Ступінь контрастності для Харківської області становить -1,3284, для Дніпропетровської – -1,5452. Зазначене дозволяє

обчислити теоретичну чисельність населення для міст кожної з досліджуваних систем розселення (таблиці 1,2).

Таблиця 1

Чисельність населення (фактична та теоретична за методом Зіпфа-Медведкова) та порядкові номери міст Харківської області, 2014 рік (обчислено за даними [3])

Місто	Чисельність населення (H _j), тис. осіб	Порядковий номер (j)	Lg(H _j)	Lg(j)	Теоретична чисельність населення, тис. осіб	Відношення теоретичної та фактичної чисельності населення
Харків	1478,7	1	3,17	0,00	374,11	0,25
Лозова	58,6	2	1,77	0,30	148,97	2,54
Ізюм	51,9	3	1,72	0,48	86,93	1,68
Чугуїв	32,3	4	1,51	0,60	59,32	1,84
Первомайський	31,2	5	1,49	0,70	44,11	1,41
Купянськ	29,7	6	1,47	0,78	34,62	1,17
Балаклея	29,6	7	1,47	0,85	28,21	0,95
Мерефа	22,3	8	1,35	0,90	23,62	1,06
Люботин	21,7	9	1,34	0,95	20,20	0,93
Красноград	21,4	10	1,33	1,00	17,56	0,82
Вовчанськ	19,1	11	1,28	1,04	15,47	0,81
Дергачі	18,2	12	1,26	1,08	13,79	0,76
Богодухів	15,8	13	1,20	1,11	12,39	0,78
Зміїв	15,3	14	1,18	1,15	11,23	0,73
Барвінкове	9,9	15	1,00	1,18	10,25	1,04
Валки	9,5	16	0,98	1,20	9,41	0,99
Південне	7,9	17	0,90	1,23	8,68	1,10

Розрахункові показники чисельності населення міст значно відрізняються від фактичних показників (таблиця 1, 2), оскільки розвиток міст та, відповідно, їхня людність, залежать від соціально-економічних чинників, що в меншій мірі проявлялося за часи командної економіки.

Відхилення розподілу міст в системі розселення від правила «ранг-розмір» пов'язані з особливостями господарського освоєння, розвитком економіки тощо. Застосування зазначеного правила Зіпфа-Медведкова підтверджує гіпотезу, що значущі відхилення від ідеального розподілу існують у регіонах, де є лише одне велике місто, де сконцентрована основна частина міського населення. Це місто «перетягує» на себе основні функції, що спостерігається в Харківській області. Друге за величиною місто області у 25 разів менше першого (1 478,7 тис. осіб у м. Харкові та 58,6 тис. осіб у м. Лозова). По мірі розвитку система розселення все більше відповідає кривій Зіпфа-Медведкова, що спостерігається в системі міського розселення Дніпропетровської області, яка формувалась як промисловий центр, відповідно, в області переважає промислова форма розселення населення, сформована мережа міського розселення. Тож, правило «ранг-розмір» не є універсальним, проте залишається зручним інструментом дослідження системи міського розселення, дає змогу визначити ключові особливості та виявити диспропорції, що може бути покладено в основу

програм та планів удосконалення системи розселення регіону, в тому числі – з огляду на необхідність проведення адміністративної реформи.

Таблиця 2

Чисельність населення (фактична та теоретична за методом Зіпфа-Медведкова) та порядкові номери міст Дніпропетровської області, 2014 рік
(обчислено за даними [2])

Місто	Чисельність населення (Hj), тис. осіб	Порядковий номер (j)	Lg(Hj)	Lg(j)	Теоретична чисельність населення, тис. осіб	Відношення теоретичної та фактичної чисельності населення
Дніпропетровськ	989,8	1	3,00	0,00	1209,48	1,22
Кривий Ріг	647,7	2	2,81	0,30	414,43	0,64
Дніпродзержинськ	240,7	3	2,38	0,48	221,49	0,92
Нікополь	116,8	4	2,07	0,60	142,00	1,22
Павлоград	109,3	5	2,04	0,70	100,59	0,92
Новомосковськ	71,5	6	1,85	0,78	75,89	1,06
Марганець	48,1	7	1,68	0,85	59,81	1,24
Жовті Води	46,8	8	1,67	0,90	48,66	1,04
Орджонікідзе	40,9	9	1,61	0,95	40,56	0,99
Синельниково	31,5	10	1,50	1,00	34,47	1,09
Першотравенськ	29	11	1,46	1,04	29,75	1,03
Терновка	28,9	12	1,46	1,08	26,00	0,90
Вільногорськ	23,7	13	1,37	1,11	22,98	0,97
Підгородне	19,6	14	1,29	1,15	20,49	1,05
Пятихатки	18,9	15	1,28	1,18	18,42	0,97
Верхньодніпровськ	16,6	16	1,22	1,20	16,67	1,00
Апостолово	14,3	17	1,16	1,23	15,18	1,06
Зеленодольськ	13,8	18	1,14	1,26	13,90	1,01
Юбілейне	13	19	1,11	1,28	12,78	0,98
Васильковка	11,9	20	1,08	1,30	11,81	0,99
Широке	10,4	21	1,02	1,32	10,95	1,05
Перещепіно	10,2	22	1,01	1,34	10,19	1,00
Покровське	10,1	23	1,00	1,36	9,52	0,94
Верховцеве	10,1	24	1,00	1,38	8,91	0,88

Список використаних джерел: 1. Медведков Ю.В. Топологический анализ сетей населенных мест. // Вопросы географии. Сб. 77. Математика в экономической географии. М.: Мысль, 1968. С. 159-167. 2. Офіційний сайт Головного управління статистики у Дніпропетровській області. – Режим доступу – <http://www.dnestrstat.gov.ua> / 3. Офіційний сайт Головного управління статистики у Харківській області. – Режим доступу – <http://uprstat.kharkov.ukrtel.net> 4. Пилипенко І.О. Методики суспільно-географічних досліджень (на матеріалах Херсонської області): Навчальний посібник / І.О. Пилипенко, Д.С. Мальчикова. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2007. – 112 с. 5. Сегіда К.Ю. Розселення населення Дніпропетровської області: територіальний аспект / К.Ю. Сегіда, Ю.О. Горбунова // Часопис соціально-економічної географії: міжрегіон. зб. наук. праць. – Харків, ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. – Вип. 15 (2). – С.107-115.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗОВНІШНЬОГО НЕЗАЛЕЖНОГО ОЦІНЮВАННЯ В ДНІПРОПЕТРОВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

В.В. Грушка

Grush_vv@ua.fm

*Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара,
м. Дніпропетровськ, Україна*

Визначення рівня навчальних досягнень учнів є особливо важливим з огляду на те, що навчальна діяльність у кінцевому підсумку повинна не просто дати людині суму знань, умінь та навичок, а сформувати її компетентність як загальну здатність, що базується на знаннях, досвіді, цінностях, здібностях, набутих завдяки навчанню. Поняття компетентності не зводиться тільки до знань і навичок, а належить до сфери складних умінь і якостей особистості. Компетентісний підхід до освіти передбачає вміння на основі знань вирішувати проблеми, які виникають у різних життєвих ситуаціях

Оцінювання - це процес встановлення рівня навчальних досягнень учнів в оволодінні змістом предмета, уміннями та навичками відповідно до вимог навчальних програм.

Аналіз досвіду вступної кампанії до українських вищих навчальних закладів засвідчує, що система зовнішнього незалежного оцінювання знаходиться на стадії доопрацювання і вдосконалення. З введенням ЗНО відбулися позитивні зрушення в забезпеченні рівного доступу громадян до вищої освіти на засадах об'єктивності і справедливості. Сьогодні багато фахівців розцінюють цю соціально важливу акцію як одну з плідних системних реформ української освіти за останні роки

Одним із важливих показників проведення ЗНО є кількість учасників тестування. Для аналізу обрано період з 2010 по 2014 роки, оскільки з 2010 року Українським центром оцінювання якості освіти почала надаватись статистична інформація в розрізі районів та міст обласного підпорядкування, що дало можливість розглядати особливості проведення ЗНО більш детально в рамках окремої області.

Розглянувши загальну кількість учасників ЗНО за досліджуваний період, максимальне значення припадає на 2010 рік, що пов'язано з кількістю випускників загальноосвітніх навчальних закладів (рис 1). В 2011 році спостерігається скорочення кількості учасників ЗНО майже в два рази, в порівнянні з попереднім роком. Така ситуація спричинена переходом системи освіти на 12-річне навчання у 2000-му році. Крім того, в даний рік загальноосвітні навчальні заклади закінчували діти 1993-1994 років народження, які характеризувались низькими показниками народжуваності, пов'язані з економічною кризою в країні.

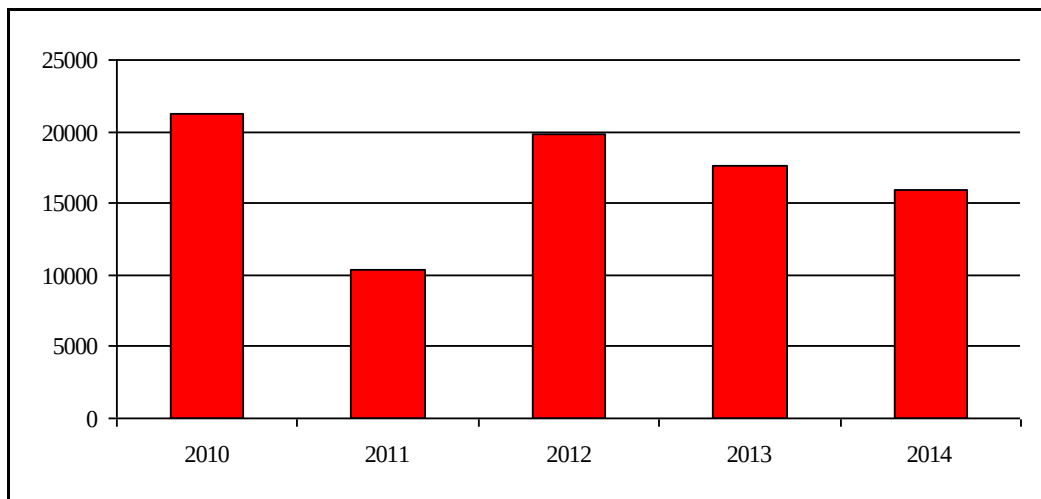

Рис. 1 Кількість учасників ЗНО вДніпропетровській області (за 2014-2015 роки)

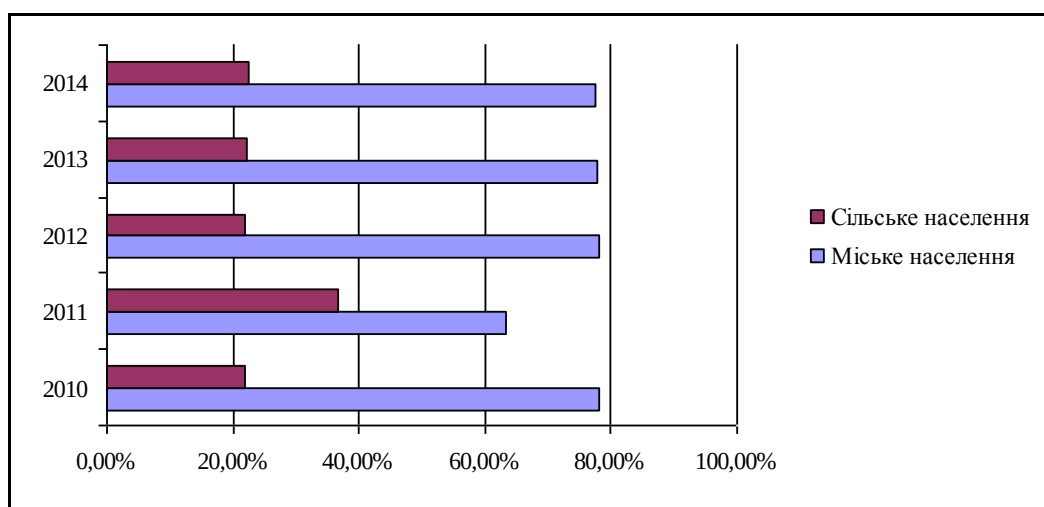

Рис. 2 Розподіл учасників ЗНО в Дніпропетровській області за місцем проживання (за 2010-2014 роки)

В наступний 2012 рік, кількість учасників ЗНО зросла майже в два рази, і з кожним наступним роком зменшувалась майже на 2,5 тис. осіб. Скорочення числа випускників пов'язано з низькими показниками народжуваності в середині 90-х років минулого століття та загальним процесом депопуляції населення в країні.

Аналізуючи кількість осіб, які приймали участь у ЗНО за 2010–2014 роки в розрізі окремих адміністративних одиниць, максимальні показники протягом досліджуваного періоду характерні для великих міст, а саме: м. Дніпропетровськ, м. Кривий Ріг, м. Дніпродзержинськ. Кількість осіб, які складали тестування навіть в 2011 році (році з мінімальними показниками) в цих містах переважала тисячу осіб. В категорію 500–1000 осіб, які проходили тестування, потрапили наступні міста – Нікополь, Новомосковськ, Павлоград (лише в 2011 році кількість випускників в цих містах була менше 500 осіб). В сільських районах та менших містах обласного підпорядкування кількість учасників ЗНО змінювалась в межах 100–500 осіб. Найменша кількість учасників ЗНО характерна для Юріївського району, де протягом розглянутого періоду кількість учасників ЗНО не перевищувала 100 осіб кожного року. Даний

показник прямопропорційно залежить від кількості населення окремої адміністративної одиниці, і чим більша кількість населення в районі чи місті, тим більша кількість випускників загальноосвітніх навчальних закладів і, відповідно, учасників ЗНО. Така залежність не справджувалась лише в 2011 році, що пов'язано з реформою в освітній сфері і введенням 12-річної системи освіти в 2000-му році. Так, в м. Новомосковськ в 2011 році кількість учасників тестування складала лише 38 осіб.

Проаналізувавши розподіл учасників ЗНО за місцем проживання, простежується закономірність переважання учасників з міст над сільським населенням в усі досліджувані роки проведення ЗНО в Дніпропетровській області. Частка міського населення в 2010, 2012, 2013 і 2014 роках складала близько 78% від загальної кількості учасників ЗНО, і близько 22% осіб припадало на випускників з сільської місцевості та селищ міського типу. Лише в 2011 році співвідношення міського і сільського контингенту дещо відрізнялось, і складало 63,3 % та 36,7 % відповідно.

Щодо кількості учасників тестування, яка припадає на один загальноосвітній навчальний заклад, то лідерами за цим показником в 2010 році були міста: Першотравенськ, Павлоград, Дніпропетровськ, Тернівка, Кривий Ріг. В цих містах області припадало більше 40 учасників тестування на один загальноосвітній навчальний заклад. Значно нижчі показники спостерігаються в сільській місцевості та становить менше 10 учасників тестування на одну школу. Це пов'язано з тим, що в селах значно менша наповнюваність класів. В 2011 році, який характеризується мінімумом учасників ЗНО, збереглась тенденція вищих показників в містах, ніж в сільській місцевості.

Таким чином, співвідношення учасників ЗНО міського та сільського населення зберігається сталим зі значним переважанням міського контингенту. Кількісні показники учасників ЗНО, здебільшого, залежать від демографічної ситуації в регіоні.

Список використаних джерел: 1. Лікарчук, І. Л. Зовнішнє незалежне оцінювання навчальних досягнень випускників загальноосвітніх навчальних закладів. Інформаційні матеріали [Текст] / І. Л. Лікарчук (наук. ред.) та ін.. – Український центр оцінювання якості освіти. – К., 2007. – 288 с. 2. Офіційний сайт Дніпропетровського регіонального центру оцінювання якості освіти [Електронний ресурс] Спосіб доступу: URL: <http://dneprtest.dp.ua>. 3. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України [Електронний ресурс] Спосіб доступу: URL: <http://mon.gov.ua/>

МЕТОДИ ПРОВЕДЕННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ТА ТИПІЗАЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ СИСТЕМ РОЗСЕЛЕННЯ

Л.Б. Заставецька

*Тернопільський національний педагогічний університет ім. В.Гнатюка,
м.Тернопіль, Україна*

Територіальні системи розселення сформувалися в Україні в різних соціально-економічних і природних умовах, які зумовили особливості їх функціонування. Для теоретичного обґрунтування закономірностей і принципів формування систем розселення, прогнозування їх подальшого розвитку, необхідно виявити риси подібності та відмінності між окремими системами, провести їх класифікацію та типізацію.

Як зазначає Е. Алаєв (1977), класифікація застосовується найчастіше для відображення стадій розвитку явищ або ієрархічних систем, а типологія фіксує сукупність ознак явищ, що відрізняються; класифікація зазначає переважно кількісні відмінності, а типологія – якісні [1, с.68]. І класифікація, і типізація – це процеси впорядкування, систематизації певної множини об'єктів чи явищ. Але класифікація базується на одній або кількох ознаках, які виділяються, абстрагуючись від інших, а в основі типізації лежить сукупність взаємозв'язаних ознак. При виділенні типів необхідно враховувати внутрішні і зовнішні зв'язки між групами об'єктів. Кожний з типів являє собою певну соціально-економічну цілісність, в якій механізм внутрішніх і зовнішніх зв'язків подібний, це і визначає якісну специфіку кожного типу. Якщо у класифікації важливим є неперекривання різних класів одного рівня, її вичерпність, то в типізації явища накладання спостерігаються дуже часто, а вичерпність не є обов'язковою.

Питання типізації і класифікації систем розселення та населених пунктів вже певним чином розроблене у вітчизняній географічній науці (Л. Корецький, 1982; Ю. Пітюренко, 1987; В. Ковтун, А. Степаненко, А. Доценко, 2003, 2010; Л. Немець, 2009; К. Немець, 2010). Однак ті зміни, що відбуваються у сучасному розселенському процесі під впливом соціально-економічних трансформацій, зумовлюють необхідність нових типологій і класифікацій систем розселення. Головними ознаками, які визначають сутність систем розселення, є такі:

- 1) вид територіальної спільності людей;
- 2) роль у системах розселення;
- 3) зв'язки між поселеннями.

За першою ознакою можна виділити такі типи систем: 1) загальнодержавна; 2) регіональні (міжобласні, обласні); 3) локальні (адміністративних районів, міжрайонні, кущові, первинні). Кожний із цих типів може мати підтипи залежно від господарського освоєння території, що визначає склад систем, їх величину, роль серед інших систем розселення.

Ознаками класифікації систем розселення можуть бути показники середньої людності поселень, рівень урбанізації, щільність поселень і концентрація населення. Але групування систем за цими показниками є однобічним, і тому неповним. Необхідні узагальнюючі підходи, які зводять до спільного знаменника різні окремі показники. Таким, на нашу думку, може бути багатовимірний математичний аналіз. Його суть полягає в тому, що системи розселення одного таксономічного рангу об'єднуються в групи на основі подібності або таксономічної близькості у багатовимірному просторі ознак. До однієї групи ознак входять тільки ті системи, «таксономічні відстані», між якими найкоротша відстань у ознаковому просторі. Сама ж «відстань» визначається переважно за формулою розширеної теореми Піфагора [5, с.57]:

$$d_{ik} = \sqrt{\sum_{j=1}^n (\tilde{x}_{ij} - \tilde{x}_{ik})^2} \quad (1)$$

де: d_{ik} - евклідова відстань;

$\tilde{x}_{ij}$ - нормалізований ряд j -ої ознаки;

$\tilde{x}_{ik}$ - нормалізований ряд i -ої ознаки.

Методику використання різних способів групування об'єктів в багатовимірному просторі ознак розкриває О. Шаблій (1984). Цей метод ще називають кластерним аналізом, бо передбачає групування систем у вигляді кластера – групи явищ з подібними ознаками. Застосування кластерного підходу є ефективним за умови взяття для аналізу великої кількості відносних показників, які корелюються між собою. При цьому необхідне визначення оптимального числа кластерів, для цього необхідно провести розрахунки за формулою [5, с.172]:

$$m = 1 + 2,30259 \lg n, \quad (2)$$

де: n – кількість систем розселення.

Застосування кластерного підходу до групування систем розселення на різні дати (переписи населення) дозволяє прослідкувати переміщення систем від одного кластеру до іншого, виявити тенденції їх розвитку. Крім цього, цей підхід дає можливість виявити спільні риси і проблеми для цілої групи систем розселення чи подібних груп, перейти від діагностики окремих систем до діагностики подібних ситуацій однотипних груп об'єктів.

Одним із методів, за допомогою яких можна здійснювати групування районних і обласних систем розселення, є рейтинговий. Він дозволяє враховувати той факт, коли високі значення одних показників можуть нівелювати низьке значення інших. Рейтингова оцінка здійснюється після ранжування систем за певними індикаторами, тоді системи групуються відповідно до рейтингу (т.з. кластери). При цьому середньозважений ранг визначається за формулою:

$$R_i = \frac{1}{m} \sum_{j=1}^m R_{ij} \quad (3)$$

де: R_i – середньозважений ранг;

R_{ij} – ранг j -ої системи за i -им показником;

m – кількість показників.

В сучасних суспільно-географічних дослідженнях все більше уваги приділяється методу дискримінантного аналізу, який базується на встановленні суттєвих відмінностей між об'єктами. Якщо визначаються відмінності між параметрами об'єктів, то аналіз називають параметричним, а якщо між функціями – непараметричним дискримінантним аналізом. При цьому системи розселення поділяють на групи таким чином, щоб середні значення параметрів якомога більше відрізнялися між собою. Дискримінантна функція є лінійною комбінацією змінних і має вигляд формули 3.

У сучасних суспільно-географічних дослідженнях все більше застосування для групування об'єктів використовують нейромережеві методи (К. Мезенцев, 2004, 2006; М. Барановський, 2009). Серед них - карти самоорганізації Кохонена, які дозволяють кластеризувати регіони за подібністю базових індикаторів на основі нелінійних залежностей. На основі побудови таких карт К.Мезенцев виділив за індикаторами концентрації населення, його природного руху та зайнятості населення шість типів мікрорайонів в Україні, а саме: регіональні ядра, внутрішньорегіональні ядра першого і другого порядку, локальні ядра першого і другого порядку, периферійні території. Ці мікрорайони можуть бути важливою основою делімітації міжобласних і внутрішньообласних систем розселення, їх типізації для потреб оптимізації.

Карти самоорганізації Кохонена, складені на різні дати, можуть ілюструвати зміни у групуванні систем розселення, виявити тенденції таких змін. Застосування різноманітних методів для типізації систем розселення створює наукове підґрунтя для розробки системи заходів майбутньої екістичної політики.

Список використаних джерел: 1. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география : понятийно-терминологический словарь / Э.Б. Алаев. – М.: Мысль, 1983. – 350 с. 2. Барановський М.О. Наукові засади суспільно-географічного вивчення сільських депресивних територій України: [монографія] / М. О. Барановський. – Ніжин: ПП Лисенко М. М., 2009. – 396 с. 3. Мезенцев К.В. Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку : [монографія] / К.В. Мезенцев. – Київ: НВЦ «Київський університет», 2006. – 253 с. 4. Немець Л.М. Системний підхід до суспільно-географічного дослідження населення регіону / Л.М. Немець, К.Ю. Сегіда // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії: збірник наукових праць. Випуск 9. – К. : Інститут передових технологій, 2009. – С.180-184. 5. Шаблій О.І. Математичні методи в соціально-економічній географії / О.І. Шаблій. – Львів: Світ, 1994. – 359 с.

ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ СУЧАСНИХ ГЕОІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В РОЗВИТКУ ЕКОТУРИЗМУ В ДНІПРОПЕТРОВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Казакова Т.А., Шиян Д.В.

shiyandv@mail.ru

*Криворізький педагогічний університет Криворізького національного
університету, м. Кривий Ріг, Україна*

Розвиток світового туристського ринку сприяє пошуку шляхів ефективного розвитку туризму в Україні. На сучасному етапі усе більшого розповсюдження набувають інформаційні технології і програмні засоби у сфері туристського бізнесу. Діяльність по формуванню, просуванню і реалізації туристського продукту стає неможливою без відповідного інформаційного забезпечення.

Можливість швидкого створення привабливих, барвистих і, в той же час, якісних професійно складених карт робить ГІС ідеальним засобом створення рекламних і оглядових матеріалів для залучення публіки до нової сфери екотуризму, що швидко розвивається. Характерною рисою «екотуристів» є їхня глибока зацікавленість в докладній інформації про природні особливості даної місцевості або країни, про процеси, що відбуваються в природі, пов'язані з екологією в широкому сенсі. Серед цієї достатньо численної групи людей великою популярністю користуються створені з допомогою ГІС науково-освітні карти, що відображають розповсюдження рослинних співтовариств, окремих видів тварин і птахів, області ендеміків і таке інше.

Січеславщина – колыска української державності і простір унікальних природних і антропогенних ландшафтів – у добу переходу до постіндустріальної економіки потребує нової стратегії свого подальшого розвитку. У цій стратегії чільне місце повинні зайняти не традиційні для цього регіону «важкі» галузі («випереджаючий» розвиток яких у Донбасі призвів до відомих трагічних подій), а науко- і інтелектомісткі виробництва і сфера послуг, до якої, власне, і належить туризм. Але при зваженому підході наслідки розвитку «важких» галузей у вигляді техногенних ландшафтів можуть являти собою дуже привабливу туристичну атракцію з потужним еколого-виховним навантаженням, про що писалось [2]. Враховуючи унікальність і високу аттрактивність наявних туристичних ресурсів Січеславщини, їхній облік з метою використання у туристичній діяльності потребує новітніх інвентаризаційних підходів, які найкраще реалізуються у сучасних геоінформаційних системах (ГІС). Необхідність створення спеціалізованих географічних баз даних на основі ГІС для розвитку екологічного туризму у Дніпропетровській області, власне, і обумовлює актуальність нашого дослідження. Автори статті мають певні напрацювання як у туризмології [2,3], так і у використанні ГІС для вирішення соціально-економічних завдань [5].

Спеціалізована ГІС з туризму повинна мати у своєму складі чотири бази даних: туристичні ресурси, характеристики сервісу, туристична статистика, географічна інформація [1].

Розробка проекту конкретної ГІС здійснюється, як правило, у три стадії:

- оцінка мети і ресурсів (опис цілей і запитів споживачів, опис і оцінка необхідних даних і методів географічної прив'язки, інвентаризація джерел і специфікація масивів даних);
- генерація і оцінка альтернативних проектів (опис вимог до устаткування і математичного забезпечення, оцінка здійсненності і вартості, опис і оцінка юридичних аспектів);
- загальна оцінка специфікації системи (фінальна оцінка вигоди, вартості і дії).

Враховуючи, що тематична інформація у ГІС накопичується і візуалізується у вигляді окремих шарів, до складу бази даних спеціалізованої ГІС з екотуризму може бути ще включена наступна атрибутивна інформація :

- перелік та інвентаризаційні характеристики об'єктів природно-заповідного фонду;
- перелік та класифікаційні ознаки об'єктів національної екомережі;
- перелік і ареали помешкання раритетних видів флори і фауни;
- перелік та адресна прив'язка зелених садиб;
- перелік та адресна прив'язка екологічно небезпечних підприємств;
- перелік та адресна прив'язка об'єктів альтернативної енергетики;
- перелік та характеристика цікавих техногенних ландшафтів;
- перелік та маршрути попередньо розроблених екологічних стежок.

В якості топографічної основи такої спеціалізованої ГІС можна використати розроблену Інститутом геології НАНУ карту України масштабом 1:500 000, яка містить 43 шари, якими можна активно маніпулювати в оверлеї (рис.1).

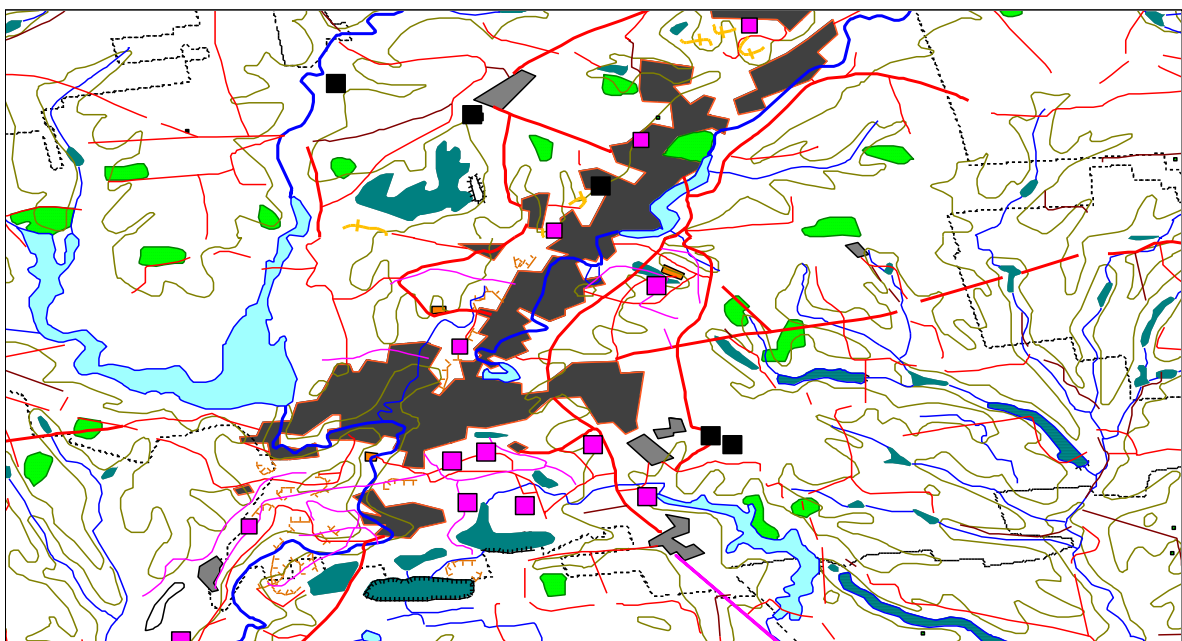

Рис. 1. Топографічна цифрова карта України масштабу 1:500000 (фрагмент)

Використовуючи досвід, накопичений в Уманському національному університеті садівництва щодо створення географічних баз даних з екотуризму Черкащини, можлива адаптація цієї методики до умов Дніпропетровської області [4].

Список використаних джерел: 1. Вишнева Е.В., Климова Т.Б., Зубова И.В. Исследование развития регионального туризма Белгородской области на основе использования геоинформационных технологий. / ФГАОУ ВПО «Белгородский государственный национальный исследовательский университет». - [Электронный ресурс] режим доступа: http://www.rae.ru/fs/?article_id=10001798&op=show_article§ion=content. 2. Казакова Т.А. Екологічний туризм в промислових регіонах (на прикладі Кривбасу) Географічні дослідження Кривбасу. Матер. кафедр-х наук.-дослід. тем. Випуск 5. – Кривий Ріг: КДПУ, 2010. – с. 165-168. 3. Казакова Т.А. Кривбас як потенційний регіон для розвитку техногенного туризму. / Наукові записки державного педагогічного університету ім. М.Коцюбинського. Серія: Географія – Вінниця, 2006. – Вип. 12. – с. 193-202. 4. Сонько С.П. Елементарна ГІС «Об'єкти природно-заповідного фонду Уманщини» і можливості її використання у екологічному туризмі. /Перспективи розвитку туристичної індустрії в Україні: регіональні аспекти. Збірник тез за матеріалами II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, 28 березня 2015 року Умань, «Візаві», 2015. – 314 с. – С.128-134. 5. Шиян Д.В. Суспільно-географічне дослідження захворюваності населення міста Кривого Рогу за допомогою ГІС-пакету MapInfo. / Теоретичні, регіональні, прикладні напрями розвитку антропогенної географії та геології: матеріали Третьої міжнародної наукової конференції. – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2011. – С. 186 – 190.

УДК 911.3

ДО ПИТАННЯ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТОРГОВЕЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ

П.О. Кобилін

kobilin3@rambler.ru

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Сучасна тенденція розвитку суспільства у глобальному масштабі полягає у тому, що на передній план виходять інформаційні технології, сфера послуг. Однією з найбільш динамічних гілок сфери послуг є роздрібна торгівля, що задовольняє потреби людей у товарах. Ця галузь досліджується багатьма науками. Важливим аспектом вивчення торговельної діяльності є аналіз територіальної доступності населення до закладів торгівлі, їх поширення по території певного регіону, що досліджується суспільною географією. Відповідно, існує необхідність в аналізі попередніх досліджень в зазначеному аспекті.

Питання торгівлі розглядає розділ суспільної географії географія торгівлі, що є «прикладною економіко-географічною дисципліною, що вивчає закономірності та особливості розвитку, розміщення та територіальної організації внутрішньої та зовнішньої торгівлі різних країн та регіонів» (За Є.М. Вороною) [2, с. 91]. І.О. Осіпчук дає визначення торговельному

обслуговування населення як «...діяльність усіх підструктур торгівлі, які спрямовані на задоволення потреб населення у товарах» [11, с.4]. У роботі Колосінського Є.Ю. розглянуто напрями трансформації територіальної організації торгівлі регіону в умовах переходу до постіндустріальної моделі розвитку на прикладі Чернівецької області; запропоновано процеси, що характеризують територіальну організацію торгівлі регіону: територіальної концентрації, територіальної диференціації, мережоутворення та віртуалізації; охарактеризовано територіальну організацію торгівлі регіону, зокрема виділено її ядро та перефірійні зони (сектори), розроблено системи заходів по удосконаленню територіальної організації торгівлі для кожного виділено типу районів [7].

Чужкова О.Ю. розглядає питання територіальної організації роздрібної торговельної мережі. Автором дано оцінку забезпеченості регіону торговельними об'єктами, результативності функціонування об'єктів торгівлі, територіальної доступності до об'єктів торгівлі та здійснено групування регіонів України за рівнем територіальної організації роздрібної торговельної мережі, розроблено типологію стратегій забезпечення раціональної територіальної організації роздрібної торговельної мережі та для кожної виділеної групи районів обґрунтовано вибір стратегії. Здійснено порівняння фактичної забезпеченості регіону у торговельних об'єктах із нормативним значенням та обґрунтовано їх оптимальність розміщення по території шляхом визначення оптимального радіусу обслуговування в залежності від щільності населення, площі території [14].

У роботі Іванченка В.П. здійснювалося дослідження стану та шляхів удосконалення торгівлі в середніх містах на прикладі моногалузових міст Донецької області. Автором проаналізовано показники торгової площі магазинів, порівняно їх з нормативами; показано зв'язок розміщення об'єктів торгівлі із плануванням міст; проведено прогнози роздрібного товарообороту за продовольчим та непродовольчим товарним групам, приросту торгової площі непродовольчих магазинів [6].

На прикладі Львівської області Мальською М.П. сформовані науково-методичні основи торгово-економічного комплексоутворення, концепції територіальних торговельних комплексів, територіальної (локальні торговельні комплекси), галузевої (підприємства торгівлі та громадського харчування), функціональної структури торговельних комплексів області, досліджено історичні форми торгівлі і функції на різних етапах розвитку торговельних комплексів області, здійснено типологію адміністративних районів на основі багатовимірної аналізу та картографічної моделі демографічного потенціалу [9].

Мамчур О.І. розглядаються суспільно-географічні проблеми формування ринкової інфраструктури Львівської області, здійснюється характеристика складових ринкової інфраструктури, у тому числі роздрібної торгівлі; розкрито геопросторову організацію ринкової інфраструктури Львівської області, виділено територіальні кластери адміністративних районів області та

охарактеризовано територіальні відмінності за особливостями розвитку ринкової інфраструктури [10].

І.О. Осіпчук здійснено групування районів Рівненської області за рівнем сприятливості середовища для розвитку роздрібної торгівлі на основі інтегрального показника факторних переваг. Розроблено типізацію центрів торговельного обслуговування населення області, визначено межі їх впливу. Зокрема, це торговельні вузли, центри, пункти з їх підтипами. За коефіцієнтом рівня розвитку роздрібної торгівлі виділено райони в межах області [11].

У роботі Ахунова А. розглянуті питання розвитку мережі підприємств масового харчування регіону у період становлення ринкових відносин. Ним уточнено значення урбанізації як соціально-економічної передумови формування попиту населення на послуги підприємств масового харчування в період переходу до ринку, показана ефективність використання мережі підприємств масового харчування в залежності від їх розміщення (чисельності населених пунктів), взаємозв'язок торгового обороту та кількості місць в ресторанах [1].

Проблеми торгово-побутової сфери досліджено у роботі Головня О.М. Вченим запропоновано визначення інтегрального показника розвитку торгово-побутової сфери регіону, удосконалено систему показників щодо оцінки соціальної та економічної ефективності досліджуваної сфери, які враховують специфіку формування та результати господарської діяльності сфери; розроблено пропозиції щодо покращення територіальної організації об'єктів торгово-побутового призначення на засадах цільових програм розвитку зазначеної сфери; здійснено прогнозування кількості об'єктів торгово-побутової сфери по Вінницькій області [3].

Пахомов В.І. акцентував увагу на оптимізації структури і розміщення роздрібної торговельної мережі у найбільших містах. Ним розроблені моделі складу і розміщення мережі підприємств роздрібної торгівлі для найбільших міст при розробці перспективних планів її розвитку і розміщення; виділено типи торговельних центрів та їх радіуси, їх відповідність частинам міста [12].

Окрім безпосереднього дослідження сфери торгівлі галузь вивчається як складова соціальної інфраструктури, що відображено у роботах Жовнір С.М. [4], Запотоцької І.В. [5], Корнус О.Г. [8], Цуциєвої З.Б. [13]. Перелічені автори досліджували різні регіони України (Вінницька, Сумська, Черкаська області тощо), Росії (Республіка Північна Осетія-Аланія).

Таким чином, можна зробити висновки, що з позицій суспільної географії, регіональної економіки існують певні опрацювання з дослідження торговельного обслуговування населення. Вони включають територіальний аналіз розвитку сфери торгівлі, порівняння фактичних параметрів розвитку сфери із нормативними, групування адміністративно-територіальних одиниць тощо. Вдосконалення методик дослідження торговельного обслуговування населення дозволяє поглибити теоретико-методологічну основу дослідження не тільки географії торгівлі, а суспільної географії в цілому, та в подальшому розробляти алгоритми для більш досконалого вивчення торговельного обслуговування регіону.

Список використаних джерел: 1. Ахундов А.Г. Развитие сети предприятий массового питания региона в период становления рыночных отношений: автореф. дис... на соискание ученой степени канд. эконом. наук: спец. 09.00.05 «Экономика, планирование, организация управления народным хозяйством и его отраслей /торговля и общественное питание». – К., 1994. – 21 с. 2. Воронова Е.Н. География торговли // Экономическая география. – К.: Издательство при Киевском университете, 1990. - № 42. – с. 91-97. 3. Головня О.М. Регіональні особливості розвитку торгово-побутової сфери: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. эконом. наук: спец. 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка». – К., 2007. – 20 с. 4. Жовнір С.М. Суспільна та територіальна організація сфери послуг регіону в умовах ринкової трансформації (на прикладі Вінницької області): автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна і соціальна географія». – К., 2008. – 21 с. 5. Запотоцька І.В. Територіальна організація соціальної сфери Черкаської області та основні напрямки її вдосконалення: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна і соціальна географія». – К., 2007. – 21 с. 6. Иванченко В.П. Состояние и пути совершенствования торговли в средних городах (на примере моноотраслевых городов Донецкой области): автореф. дис... на соискание ученой степени канд. эконом. наук: спец. 08.00.05 «Экономика, организация управления и планирование торговли». – К., 1974. – 21 с. 7. Колосінський Є.Ю. Трансформація територіальної організації торговельної сфери регіону в умовах розвитку постіндустріальної економіки: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. эконом. наук: спец. 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка». – Л., 1993. – 20 с. 8. Корнус О.Г. Сфера обслуговування населення Сумської області: суспільно-географічні аспекти / О.Г. Корнус, К.А. Немець, Л.М. Немець, А.О. Корнус. – Х. : Видавництво ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2009 . – 225 с. 9. Мальська М.П. Регіональні особливості формування і розвитку торговельного комплексу області: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. эконом. наук: спец. 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка». – Л., 1993. – 20 с. 10. Мамчур О.І. Суспільно-географічні проблеми формування ринкової інфраструктури Львівської області: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна і соціальна географія». – Л., 2010. – 21 с. 11. Осіпчук І.О. Територіальна організація торговельного обслуговування населення Рівненської області: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна і соціальна географія». – К., 2013. – 20 с. 12. Пахомов В.І. Оптимізація структури і розміщення роздрібно-торговельної мережі в найбільших містах: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. эконом. наук: спец. 08.00.05 – К., 1993. – 18 с. 13. Цуцьева З.Б. География социальной инфраструктуры Северной Осетии: автореферат дис... на соискание ученой степени канд. геогр. наук: спец. 25.00.24 «Экономическая, социальная и политическая география». – Краснодар, 2012. – с. 22. 14. Чужкова О.Ю. Удосконалення територіальної організації роздрібно-торговельної мережі регіонів України: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. эконом. наук: спец. 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка». – Луцьк, 2011. - 19 с.

СЕКЦІЯ 2. МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД У РОЗРОБЦІ СТРАТЕГІЇ ОПТИМАЛЬНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

УДК: 336.73

ВЗАЄМНЕ КРЕДИТУВАННЯ ЯК ПІДТРИМКА ЕКОНОМІЧНОГО, СОЦІАЛЬНОГО ТА КУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ ГРОМАДИ

І.А. Аванесова

ryna_ness@bigmir.net

Київський національний торговельно-економічний університет, Київ, Україна

Наявність розвитку взаємного кредитування, як фінансової послуги кредитних спілок щодо фінансової підтримки їх учасників – фізичних осіб, є необхідною умовою дотримання економічної свободи громадян. В цілому під економічною свободою Глущенко О.В. розуміє «сумісно-розподілену необхідність та відповідальність, домінантою якої є відтворення соціальних умов існування як усіх членів суспільства, так і кожного окремо» [1].

Отже послугу кредитної спілки – взаємне кредитування важливо розглядати в контексті економічного, соціального та культурного розвитку громади. Відомо, що кредитна спілка є неприбутковою організацією, яка засновується фізичними особами на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її учасників у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків учасників кредитної спілки [2]. Тобто, взаємне кредитування є основною послугою кредитної спілки, яка надається учасникам на загальних принципах кредитування: строковості, забезпеченості, зворотності, платності та цільового використання. Важливо, що кредитна спілка надає взаємні кредити лише своїм учасникам на загальних умовах, визначених відповідним внутрішнім положенням, затвердженим спостережною радою кредитної спілки, та на підставі заяви учасника спілки, а відтак - за рішенням її кредитного комітету. Розмір взаємного кредиту, наданого одному учаснику кредитної спілки, не може перевищувати 20 відсотків від капіталу кредитної спілки. Основою формування капіталу кредитної спілки є певні внески її учасників. Всі внески учасників кредитної спілки, що є основою складання балансу кредитної спілки (рис.1.), класифікують за наступними ознаками: обов'язковість (обов'язкові або необов'язкові), зворотність (зворотні або незворотні), можливість нарахування відсотків (розподіл доходу) – (так або ні), економічна природа (належать до капіталу або до зобов'язань), власність на кошти (власність учасників або кредитної спілки), цільове призначення (капітал для взаємного кредитування або капітал кредитної спілки) [3].

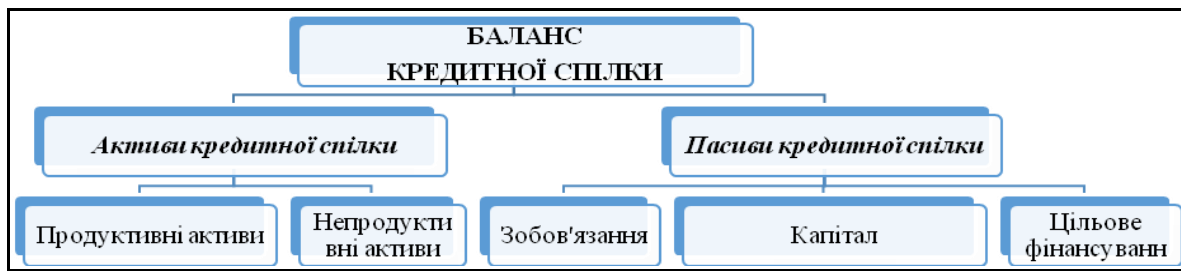

Рис. 1. Структура балансу кредитної спілки

Так, до обов'язкових внесків учасників кредитної спілки відносять вступний та обов'язковий пайовий внески, цільовий внесок в додатковий капітал; до необов'язкових – додатковий пайовий внесок, внесок (вклад) на депозитний рахунок, благодійний внесок в додатковий капітал, внесок до благодійного фонду. За ознакою зворотності розрізняють: зворотні – обов'язковий пайовий внесок, додатковий пайовий внесок, внесок (вклад) на депозитний рахунок, та незворотні – вступний внесок, цільовий внесок в додатковий капітал, благодійний внесок в додатковий капітал, внесок до благодійного фонду. За можливістю нарахування відсотків або розподілу доходу внески учасників кредитної спілки різняться з ознакою «так» – обов'язковий пайовий внесок, додатковий пайовий внесок, внесок (вклад) на депозитний рахунок, та з ознакою «ні» – вступний внесок, цільовий внесок в додатковий капітал, благодійний внесок в додатковий капітал, внесок до благодійного фонду. За економічною природою всі внески, окрім внеску (вкладу) на депозитний рахунок, належать до капіталу кредитної спілки, у тому числі для взаємного кредитування. Право власності на кошти внесків: обов'язкового пайового та додаткового пайового внесків, внесків (вкладів) на депозитний рахунок; зберігається за учасниками кредитної спілки, а інші кошти внесків учасників – є власністю самої кредитної спілки. Такі внески як вступний, цільовий, у додатковий капітал, благодійні в додатковий капітал та до благодійного фонду, – є внесками, що формують власний капітал кредитної спілки. Внесків, що використовуються для взаємного кредитування учасників кредитної спілки, є три – обов'язковий пайовий внесок, додатковий пайовий внесок, внесок (вклад) на депозитний рахунок.

Незважаючи на те, що кількість учасників кредитних спілок в Україні, що мають діючі договори послуги взаємного кредитування суттєво скоротилась за остання два роки (на 31.12.2012 – 254 тис. осіб; на 31.12.2014 – 186,6 тис. осіб), «достатньо велика кількість кредитних спілок 160 (38,2%) об'єднує від 1,0 тис. до 10,0 тис.» учасників [4]. Потенціал взаємного кредитування є однією з умов дотримання економічної свободи громадян, а відтак в цілому, підтримкою економічного, соціального та культурного розвитку громади.

Список використаних джерел: 1. Глущенко О.В. Розвиток економічної свободи у фінансовому секторі : монографія . – Х. : ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2012 С.75; 2. Закон України «Про кредитні спілки» від 20 грудня 2001 року; 3. Фінансові послуги : навч. посіб. \ І.А.Аванесова. – 2-ге вид., допов. та переробл. – К.: Київ. Нац. торг.-екон. ун-т, 2012.- С.176-192; 4.Річний звіт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, за 2014 рік.-Додаток 3. «Підсумки діяльності кредитних установ за 2014 рік». – електронний ресурс. – [режим доступу]: <http://nfp.gov.ua/content/rzviti-nackomfinposlug.html>

ІНСТИТУЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ДЕМОГРАФІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

І.М. Барило

irina.barilo16@gmail.com

*Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
м. Харків, Україна*

Демографічна ситуація будь-якої країни відображає її соціально-економічний розвиток. Однак внаслідок втрати суспільством здатності до самовідтворення населення у необхідній кількості та якості демографічна ситуація в Україні набула кризового характеру. Сучасні тенденції відтворення демографічного потенціалу країни спричиняють порушення стану її демографічної безпеки і призводять до нестабільності суспільного розвитку, що має конкретні соціально-економічні наслідки.

У результаті загострення демографічної безпеки в українському суспільстві зростає необхідність управління демографічним розвитком, яка обумовлюється декількома чинниками. По-перше, необхідність задоволення суспільної потреби у відтворенні населення та його розміщення на території таким чином, щоб це могло сприяти перспективам соціально-економічного розвитку. По-друге, тим, що демографічні процеси та їх об'єктивні суспільно-економічні детермінанти пов'язані безпосередньо через сферу суспільної та індивідуальної свідомості, що виявляється в умовах життєдіяльності і впливають на демографічну поведінку людей. По-третє, тим, що цілеспрямованість впливу потребує ситуаційного вияву тенденцій демографічних процесів на національному та регіональному рівнях [7].

Демографічної політики регіонів України має ґрунтуватися на історичних особливостях життєдіяльності суспільства та співвідношенням поточних і перспективних завдань. Демографічна політика передбачає спрямування на досягнення довгострокової перспективи відтворення населення з урахуванням регіональних особливостей [6]. Вирішення демографічних проблем потребує, з одного боку, охоплення всіх регіонів заходами профілактики негативних демографічних чинників, а з іншого – виділення регіонів з найгострішими проблемами для розробки спеціальних програм.

Стан демографічної політики незалежної Української держави значною мірою пов'язаний з практикою її здійснення у радянські часи, характерною рисою якої була відсутність офіційних заяв стосовно її цілей та системності, цілісності впровадження [6]. Демографічна політика полягала у розумінні її як окремої сфери впливу на відтворення населення. Як наслідок будь-які заходи щодо її реалізації були неефективними. Це пояснює її орієнтацію в основному на підвищення народжуваності шляхом соціальних виплат сім'ям з дітьми, встановлення права працюючих матерів на соціальні відпустки, які

продовжували здійснюватися відповідно до радянського законодавства з незначним коригуванням [7].

Прикладом звуженої демографічної політики в Україні можна назвати низку прийнятих у перше десятиліття незалежності нормативно-правових актів [7]. Так, з метою створення необхідних умов для раціонального поєднання жінкою професійної зайнятості з материнством, поліпшення становища сім'ї, охорони материнства і дитинства запроваджено реалізацію Довгострокової програми поліпшення становища жінок, сім'ї, охорони материнства і дитинства (1992 р.) [1]. Надаючи важливого значення поліпшенню становища сім'ї, урядом розроблено та затверджено заходи щодо посилення охорони материнства та дитинства (1998 р.) [2]. З метою поліпшення демографічної ситуації було прийнято Указ Президента України «Про заходи щодо заохочення народжуваності в Україні» (2002 р.), яким передбачалося забезпечення підтримки сімей з дітьми, посилення соціального захисту материнства і дитинства [3]. На його виконання було розроблено Комплексні заходи щодо заохочення народжуваності в Україні на 2002–2007 роки [2]. У той же час Кабінетом Міністрів України затверджуються Концепція безпечного материнства та відповідні заходи на 2002–2005 роки. Їх прийняття викликане, в першу чергу, стрімким погіршення демографічної ситуації та зниження здорового дітонародження [5].

Проте лише під час проведення у 2003 р. парламентських слухань «Демографічна криза в Україні: її причини та наслідки» було офіційно заявлено про необхідність комплексного вирішення демографічних проблем [4]. Відповідно до Рекомендацій слухань та з метою зменшення наслідків демографічної кризи, усунення загрози національній безпеці України в соціально-економічній сфері, подолання негативних тенденцій відтворення населення урядом України було розроблено та схвалено Концепцію демографічного розвитку на 2005–2015 роки [5]. Даним нормативно-правовим актом було визначено низку демографічних проблем, окреслено основні завдання їх вирішення, намічено пріоритети демографічного розвитку та етапи реалізації Концепції до 2015 р. На сьогоднішній день це остання державна програма з реалізації демографічної політики в Україні.

Незважаючи на важливість і необхідність запланованих дій в Концепції, все ж змістова наповнюваність демографічної політики зосереджена переважно на подоланні негативних тенденцій окремих демографічних процесів та усуненні їх негативних наслідків, а не на створення конкретних соціально-економічних умов, які б сприяли відтворенню населення більш високої якості в усіх соціальних групах. Крім того, низка визначених пріоритетів мають переважно організаційний характер, а тому їх взагалі важко назвати стратегічними [5, 6].

Таким чином, недостатня наукова розробленість проблеми та необхідність формування цілісної моделі державного регулювання демографічного розвитку в Україні потребують в подальшому дослідження питань щодо основних проблем та факторів впливу на демографічну поведінку населення і відповідно конкретизації завдань, напрямів та об'єктів державного регулювання,

функціонально-організаційної структури регулювання з метою вироблення пропозицій адекватного інституційного забезпечення регулюючої діяльності у сфері відтворення населення, визначення більш ефективних способів, прийомів та засобів державного впливу на демографічні процеси тощо.

Список використаних джерел: 1. Про Довгострокову програму поліпшення становища жінок, сім'ї, охорони материнства і дитинства : постанова Кабінету Міністрів України від 28.07.1992 № 431 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>. 2. Про затвердження комплексних заходів щодо заохочення народжуваності на 2002-2007 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.07.2002 № 355-р [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>. 3. Про заходи щодо заохочення народжуваності в Україні: Указ Президента України від 03.01.2002 № 5 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>. 4. Про Рекомендації парламентських слухань «Демографічна криза в Україні: її причини та наслідки»: Постанова Верховної Ради України від 05.06.2003 № 940-IV [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>. 5. Про схвалення Концепції демографічного розвитку на 2005-2015 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.10.2004 № 724-р [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>. 6. Стещенко В.С. Деякі теоретичні аспекти протидії демографічній кризі / В. С. Стещенко, В. П. Піскунов // Формування ринкової економіки: Зб. наук. праць: Спец. вип.: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Демографічний розвиток України та пріоритетні завдання демографічної політики». – Т.1. – К.: КНЕУ, 2006. – С 144-154. 7. Шевчук П.Є. Теоретичні засади демографічної політики в Україні / П. Є. Шевчук, Г. Ю. Швидка // Формування ринкової економіки: Зб. наук. праць : Спец. вип.: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Демографічний розвиток України та пріоритетні завдання демографічної політики». – Т.2. – К.: КНЕУ, 2006. – С. 270-277.

УДК 332.1:330.3:338.24.021.8 (477)

ПІДПРИЄМНИЦТВО І ВТРАТИ ВІД АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ У РЕГІОНАХ ПРОТИСТОЯННЯ

Я.В. Бережний

berezhnyi@niss.gov.ua

Національний інститут стратегічних досліджень, м. Київ, Україна

Соціально-економічні наслідки розгортання конфлікту на Сході України у окремих районах Донецької і Луганської областей не однакові за різних умов його протікання від швидкого військового вирішення до тривалого переговорного процесу з різними умовами припинення. Водночас за будь-яких умов зростають загрози, що обумовлюються наслідками безпосередніх бойових дій та окупацією Російською Федерацією Автономної Республіки Крим і міста Севастополя.

На сьогодні, Україна так чи інакше втратила понад 11,7 % (або 46 051) підприємств, з економіки вилучено до 13,0 % (949,4 тис.) кваліфікованих працівників або до 78,0 % серед тих, хто втратив роботу у виробництві 2014

року, також втрати у випуску готової продукції склали 415,5 млрд. грн. Проте у відносних значеннях по більшості параметрів втрати можна оцінити як не надмірні. Рівень виробництва в Україні практично не знизився.

Прямі втрати від окупації та війни склали лише понад 4,5 млрд. грн. у виробленій продукції, що значно менше одного відсотка (до 0,12 %) від усього виробництва у країні без урахуванням стагнаційного стану економіки України, зокрема інфляційних коливань, експортних втрат і зупинки підприємств з інших причин. Водночас визначальний внесок у вирівнювання виробництва в Україні був здійснений малим і середнім бізнесом, що показав зростання у обсязі виробництва – на 24,2 і 5,0 млрд грн відповідно. Тоді як великі підприємства скоротили виробництво на 33,7 млрд грн.

Активність підприємств у країні практично не знизилась. Дещо змінилась структура галузевої активності у регіонах проведення антитерористичної операції, та її географічна структура по країні. Господарська діяльність у цивільних сферах, у Донецькій і Луганській областях (видобувна, переробна, транспорт ін.), переважно заміщена активною діяльністю у сфері оборони (розміщення і забезпечення військ, надання супутніх товарів і послуг ін.).

Поряд із зниження кількості активних суб'єктів господарювання у регіонах конфлікту на 2,0 % зросла ділова активність на 1,0–4,0 % у м. Києві, Кіровоградській, Черкаській, Херсонській, Хмельницькій та Закарпатській областях. Що часто свідчить про перенесення прибуткових досить мобільних середніх і малих підприємств з території ризику на територію безпеки.

Між тим 44,5 % (20 516) підприємств і 29,0 % (273,6 тис.) працівників від вилучених залишилися на території окупованої автономної республіки і міста Севастополя. Водночас тут відсутні руйнування. Таким чином, втрата Криму у вироблені продукції еквівалентна 24,0 % (99,7 млрд грн) від загальних втрат за час розгортання російсько-українського конфлікту.

Отже, левову частку прямих втрат для економіки країни складають збитку унаслідок ведення воєнних дій на Сході України. Так за час розгортання воєнних дій, у зоні конфлікту опинилася значна кількість промислових підприємств. Індекс промислової продукції у Донецькій і Луганській областях впав після року протистояння на 49,9 і 86,0 відсотків відповідно (станом на червень 2015 р.). Зокрема припинили діяльність понад 25,5 тис. підприємств. Тобто 74,0 % від усіх підприємств двох областей* (60,0 % у Донецькій, 72,0 % – Луганській області), або 6,5 % від усіх підприємств України. Робочі місця втратили понад 673 тис. осіб, що складає 55,0 % від вивільнених працівників на усіх українських підприємствах у 2014 р. (без урахування даних АРК і м. Севастополь).

Серед підприємств переважно втрачено великі та середні, що обмежені у мобільності. Так на Сході України припинили легальну діяльність 68 великих підприємств або 48,0 % від усіх великих підприємств областей (48,0 %

*Станом на липень 2014 р. діяльність була призупинена лише 25,0 % підприємств на Сході України, як правило, великих і середніх підприємств у зоні проведення антитерористичної операції.

великих підприємств у Донецькій і 68,0 % у Луганській), або до 10,0 % від усіх великих підприємств в Україні. Зупинка цих підприємств спричинила вивільнення 322,4 тис. осіб (або 48,0 % від тих, хто втратив роботу внаслідок конфлікту) та втрату виробництва готової продукції на 126,1 млрд грн. (до 40,0 % від втрат у обсягу виробництва двох областей) щорічно.

Не менших втрат зазнав сегмент середніх підприємств. Було зупинено 1230 або 54,7 % від усіх середніх підприємств областей (51,6 % середніх підприємств у Донецькій, і 62,3 % – Луганській), або 6,5 % від усіх середніх підприємств в Україні. Подібно до попередньої ситуації було вивільнено 208,2 тис. осіб (або до 31,0 % від тих, хто втратив роботу внаслідок конфлікту) та втрату виробництва готової продукції на 147,9 млрд грн. (46,8 % від втрат у обсягу виробництва двох областей) щорічно.

До конфлікту сукупна частка підприємств Донеччини складала лише 10,2 % від усіх підприємств у країні, тоді як на території Донецької і Луганської областей зосереджено до 20,0 % великих і 12,0 % середніх підприємств країни. Вони забезпечували до 15,0 % виробництва промислової продукції. Малі та мікропідприємства, зареєстровані у цих регіонах – понад 2,0 %. Рівень виробництва кореспондується із часткою населення регіону і кількістю зайнятих громадян і до конфлікту (таб. 1), і на тепер за значного скорочення промислового потенціалу областей (табл. 2).

Водночас частка Донецької і Луганської областей в економіці України відрізняється. До конфлікту, внесок Луганської області був у понад 2,5 рази нижчим від внеску Донецької області за кількістю підприємств, зайнятістю та видатками підприємств на персонал, і у понад 6,5 раз у виробленні продукції.

Після протистояння у понад 3,5 – 8 разів за різними категоріями, попри те, що і перша, і друга область втратили до 30,0 % території. Тобто характер відновлення та подальша доля як адміністративно-територіальних одиниць цих регіонів має істотно відрізнятися між собою.

Таблиця 1

Донеччина у підприємницькому середовищі України (2013 р.), %

Показники	Усього	Великі	Середні	Малі	Мікро
Підприємства	10,2	19,9	11,9	10,1	10,1
Зайняті працівники	16,1	24,1	13,4	10,6	10,5
Наймані працівники	16,2	24,1	13,4	10,8	10,8
Обсяг виробництва	16,8	21,0	15,0	10,4	10,3

Таблиця 2

Донеччина у підприємницькому середовищі України (2014 р.), %

Показники	Усього	Великі	Середні	Малі	Мікро
Підприємства	4,3	12,7	6,4	4,2	4,0
Зайняті працівники	8,4	13,5	7,4	4,2	4,0
Наймані працівники	8,5	13,5	7,4	4,4	4,2
Обсяг виробництва	9,0	14,0	6,0	4,0	3,8

Така ситуація має подвійний висновок для майбутнього господарського відновлення Донеччини. По-перше, значна концентрація виробництв стала основою домінування великого капіталу в регіоні. Природно це пригнічувало підприємницьку ініціативу мешканців краю та істотно обмежувало формування підприємницької культури для розвитку середнього класу в регіоні. По-друге, наслідки втрати більшості індустріалізованих районів Донеччини свідчать про значну переоцінку їх внеску у розвиток країни у минулому.

Отже, встановлення повноцінного соціально-економічного відновлення Донеччини має передбачати широкий спектр заходів деконцентрації населення і промисловості цього регіону, зокрема щодо сприяння у перенесенні великих підприємств до не індустріалізованих регіонів з відповідним переселенням економічно активних громадян і деіндустріалізації Донецького вугільного басейну шляхом відновлення природних екосистем та розширення аграрного і транзитного потенціалу краю.

Список використаних джерел: *Статистика регіонів. Розвиток підприємництва. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>*

УДК 502.33:338.26

РОЗВИТОК АВТОТРАНСПОРТНОЇ МЕРЕЖІ: АСПЕКТ ДОВКІЛЬНИХ ОБМЕЖЕНЬ

В.М. Гавриленко, О.В. Кохан, К.В. Журбас

vgviktel@gmail.com, interecocentre@gmail.com, kzhurbas08@gmail.com

Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна

Середовище існування людини є складною системою, яка поєднує природну, матеріальну (в сенсі – створену людиною) і соціальну складові. Матеріальна складова цієї системи, так зване техногенне оточення (built environment), має різний ступінь розвиненості, впливу на природну і соціальну складові в залежності від рівня розвитку суспільства: технологічної, культурної, наукової, правової сфер тощо. Розглянемо, яким чином, техносфера, зокрема автотранспорт, загрожує довкіллю.

Транспорт є галуззю, яка знаходиться на стику виробничої сфери і сфери послуг. Він не створює матеріальних цінностей, а забезпечує перевезення вантажів і людей, розвиваючи зв'язки між підприємствами, галузями, регіонами. Європейське довкільне агентство констатує, що система транспорту ЄС не є еко-збалансованою, причому вона скоріше віддаляється, аніж наближається до системи, яку б можна було вважати еко-збалансованою. Зокрема, в зв'язку із викидами CO₂ (що порушує Кіотський протокол).

«Фізичний» слід (просторові характеристики) є відносно невеликим, але «екослід» автотранспортної мережі має значну потужність. Прямий вплив доріг включає: забиття тварин на дорозі, фрагментацію і втрату місць проживання

(«оселищ»), а також зниження зв'язності місць існування. Впливи транспорту – шум від дорожнього руху і фрагментація ландшафтів, – є найбільшою загрозою. Фрагментованість інфраструктурою призводить до розчленування оселищ дикої природи. Правильно сказати: фрагментованість є передумовою до порушення зв'язності, оскільки об'єкти інфраструктури за відсутності руху ними можна вважати проникними для тварин. Наявність огорож створює реальну перепону для переміщення тварин, при цьому чим щільніша огорожа, тим складніше меншим за розміром тваринам долати перешкоду. Найпростіше кількісно фрагментованість можна оцінити густиною транспортної мережі.

Надзвичайно серйозним і, мабуть, домінуючим в сьогодинньому розумінні проблеми фрагментації території джерелом ековпливу є щільність (густина) і структура транспортної мережі, в поєднанні з інтенсивністю транспортного руху. Взагалі кажучи, найвпливовішими показниками, які корелюють з ступенем фрагментації ландшафтів, є щільність населення, валовий внутрішній продукт на душу населення, обсяг щільності пасажироперевезень (1 000 пасажиро-кілометрів/км²) і величина товарообороту (1 000 тон на душу населення). Варіативність рівнів фрагментації є високою – в межах від 46% до 91%. В Україні історично транспортна мережа розвивалася, виходячи з потреб багатогалузевої економіки та оборони, але без врахування вимог функціонування живої природи. Різні частини Європи мають різні домінуючі чинники, які корелюють з ступенем фрагментації ландшафтів. Зусилля із дефрагментації ландшафтів повинні враховувати ці відмінності.

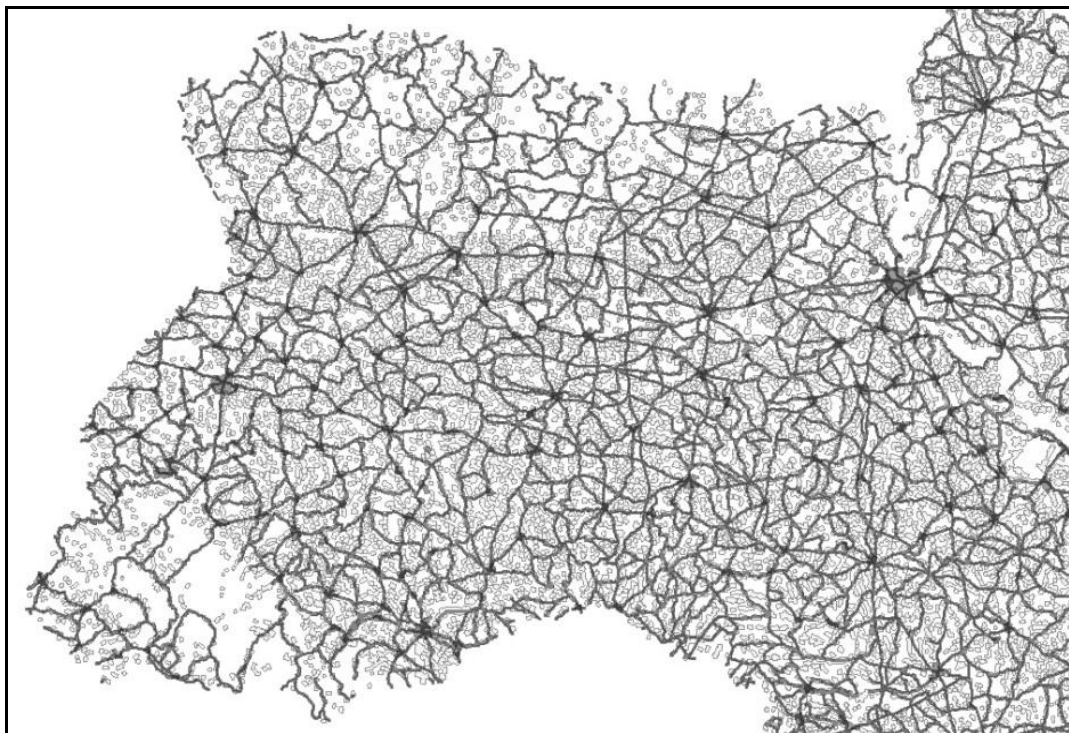

Рис. 1. Фрагментація, пов'язана з сільською забудовою і мережею автодоріг.
Побудовано з використанням засобів ГІС Mapinfo

Автотранспортні мережі подрібнюють («фрагментують») природні оселища на малі ізольовані клапті і створюють перепони між ними. Це

розділення може мати такі первинні наслідки: а) настільки зменшити розміри частин оселища, що ці частини не зможуть підтримувати життєздатні популяції важливих видів; б) призвести до такої взаємної ізоляції, що особини не зможуть переміщуватися між частинами оселищ, а відтак їхні популяції згасатимуть. Через ці процеси подрібнення оселищ транспортними мережами породжені вторинні ефекти, які стали однією з найсерйозніших глобальних загроз біотичному різноманіттю. Незважаючи на те, що людство почало фрагментувати природу багато сторіч тому, інтенсивність впливу фрагментації швидко зростала в індустріальну епоху в зв'язку із будівництвом транспортних мереж, збільшенням інтенсивності руху, а також посиленням руху людей [0].

Накладання карти автодоріг на сельбищну карту ілюструє, наскільки подрібненою (помереженою) є територія України (рис. 1).

Моделювання зв'язку стану довкілля з розвитком транспортної мережі пов'язується з тим впливом, який транспортна мережа (як частина загального антропогенного тиску на довкілля) чинить на середовище існування, шляхи міграції та умови розмноження живої природи.

На європейському рівні Європейська Комісія запропонувала спеціальну низку заходів (так званий «Пакет зеленішого транспорту»)*, завданням якого є розвиток транспортної системи з урахуванням вимог навколишнього середовища. Це триєдина стратегія, що включає такі елементи:

1. Ціни на транспорт повинні краще відображати їх реальну вартість для суспільства з точки зору шкоди довкіллю і у зв'язку із перевантаженням транспортними засобами;

2. Повинні застосовуватися ефективні та екосистемно-значущі дорожні збори для вантажних автомобілів;

3. Повинен бути знижений шум від залізничних вантажних перевезень.

Існує зростаюча потреба і інтерес до включення індикаторів фрагментації ландшафтів в системи моніторингу стану збалансованого розвитку, біотичного різноманіття і якості ландшафтів. Крім цього, необхідне визначення традиційних шляхів міграцій тварин для мінімізації впливів транспорту та для його екологізації шляхом організації біопереходів та заходів екобезпеки.

Суттєвим кроком уперед у методах ландшафтно-ї екології за останні десятиріччя стала розробка геоінформаційних систем (ГІС) [2,3]. Дані дистанційного зондування у поєднанні з геоінформаційними системами (ГІС) можуть забезпечити мінімізацію негативних наслідків фрагментації. Для вивчення можливих конфліктів між природоохоронними інтересами і розвитком інфраструктури, потрібні нові інструменти, такі як комп'ютерне та просторове моделювання. В майбутньому вони будуть мати важливе значення у створенні операційних критеріїв дизайну для розвитку інфраструктури.

*Поняття «зеленіший транспорт» (синоніми: зелений транспорт, збалансований транспорт) – це будь-який спосіб або організаційна форма пересування, що дозволяють понизити рівень дії на навколишнє середовище. До нього можна віднести пішохідний і велосипедний рух, екологічні автомобілі, транзитно-орієнтоване проектування, оренда транспортних засобів, а також системи міського транспорту, які є економічними, сприяють збереженню простору і пропаганді здорового способу життя.

Необхідне інтегрування проектів засобів зв'язності оселищ видів в місцеві плани розвитку землекористування та при розробленні планів і проектів розвитку територій з урахуванням екологічних вимог.

Список використаних джерел: 1. *Habitat Fragmentation due to Transportation Infrastructure / WILDLIFE AND TRAFFIC / A European Handbook for Identifying Conflicts and Designing Solutions (Project: COST 341)* . – 2003. 2. *Beier P. Conceptual steps for designing wildlife corridors [Електронний ресурс] / P. Beier, D. Majka, J. Jenness. – 2007. – Режим доступу до ресурсу: www.corridordesign.org*. 3. *Maanen E. van, Altenburg W., Klaver R., Predoiu G., Popa M., Ionescu O., Jutj R., Negus S., Ionescu G. Safeguarding of the Romanian Carpathian ecological network. A vision for large carnivores and biodiversity in Eastern Europe//A&W ecological consultants, Veenwouden, The Netherlands. Icas Wildlife Unit, Brasov, Romania. 2006.*

УДК 502.36

ОВНС/СДО В УКРАЇНІ: СТАН ТА КОНЦЕПТ РОЗВИТКУ

Р. Гаврилюк, О. Запорожець, Н. Мовчан,

Я. Мовчан, О. Тарасова, Р. Шпанов, О. Гусєв

gavrilyuk.ruslan@gmail.com, zap@nau.edu.ua, movchan-n@rada.gov.ua,

yaroslav.movchan@gmail.com, tarasova.oksana@gmail.com,

roma51veter@gmail.com, a.m.gusiev@gmail.com,

Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна

Системи довкільної (екологічної) оцінки планованої діяльності сьогодні використовуються практично в усіх країнах світу і багатьма міжнародними організаціями як «превентивний», упереджувачий інструмент екополітики. Такий підхід стає актуальним з огляду на потребу просування уявлень про збалансований (сталий) розвиток, оскільки він дозволяє враховувати, поряд з економічними та соціальними, екологічні фактори вже на стадії формулювання цілей, планування та прийняття рішень про здійснення тієї чи іншої діяльності.

Розвиткові, становленню і законодавчому оформленню ОВНС в Україні сприяло прийняття законів України «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991), «Про екологічну експертизу» (1995) та Державних будівельних норм України ДБН А.2.2-1-95 та ДБН А.2.2-1-2003 «Склад і зміст матеріалів оцінки впливу на навколишнє середовище (ОВНС) при проектуванні і будівництві підприємств, будівель і споруд» (1995–2003).

Офіційне нормативне тлумачення терміну ОВНС, наведене в зазначених нормах ДБН, таке: це визначення масштабів і рівнів впливів планованої діяльності на навколишнє середовище, заходів щодо запобігання або зменшення цих впливів, прийнятності проектних рішень з точки зору безпеки навколишнього середовища. Поняття «навколишнє середовище» визначається тут як сукупність природних, техногенних і соціальних умов існування людського суспільства. Це підкреслює комплексність процедури і висновків

ОВНС та її орієнтацію відповідно до принципів збалансованого розвитку на інтегральну систему «природа–суспільство». Метою ОВНС є визначення доцільності і прийнятності планованої діяльності і обґрунтування економічних, технічних, організаційних, санітарних, державно-правових та інших заходів щодо забезпечення безпеки навколишнього середовища. У цьому контексті ОВНС можна також розуміти як певний вид оцінки екологічних ризиків на передпроектній і проектній стадіях. Документом, який в законодавчому полі України регулював зазначену діяльність, була екологічна експертиза.

Екологічна експертиза, згідно закону України «Про екологічну експертизу» [1] передбачає дослідження, аналіз та оцінку передпроектних, проектних та інших матеріалів чи об'єктів, реалізація і дія яких може негативно впливати або впливає на стан навколишнього природного середовища (НПС).

Екоекспертизі також підлягають проекти законодавчих та інших нормативно-правових актів, розвитку галузей економіки, генеральних планів міст тощо. Документація на об'єкти державної екоекспертизи має містити комплексну еколого-економічну оцінку впливу запланованої чи здійснюваної діяльності на стан навколишнього природного середовища, використання й відновлення природних ресурсів, яка оформлена у вигляді окремого тому (книги, розділу) та Заяву про екологічні наслідки діяльності.

Однак, в 2011 р. Верховною Радою був ухвалений Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» [4]. На підтвердження «конструктивності» цього закону, що призупинив чинність багатьох положень Закону про екоекспертизу, називали скорочення кількості дозвільних процедур і часу на їх проходження. В результаті виявилось, що свавілля і корупція почали процвітати з новою силою, органи місцевого самоврядування були відсторонені від вирішення питань про оренду земельних ділянок, розпочалась нова хвиля забудови лісів і берегів річок. Сьогодні масово відбувається ігнорування та маніпуляція документацією ОВНС, яка не піддається оприлюдненню та робиться під вимоги замовника, ліквідується єдиний реальний механізм впливу громадськості на містобудівну політику – громадські слухання. Часто це остання можливість для громадян сказати «ні» небезпечним об'єктам. Таким чином, довкілля України опинилося під серйозною загрозою. Шансом запобігти найгіршому сценарію є застосування міжнародних норм в сфері довкілля. Поштовхом до цього має стати апроксимація / гармонізація вітчизняного законодавства до європейського, відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (2014). Методологія ОВНС дістала своє визнання майже в усіх розвинених країнах. У червні в 1985 р. була введена в дію Директива 337/85/ЄС «Оцінка впливу деяких державних і приватних проектів господарської діяльності на навколишнє середовище», яка в 2011 р. була замінена Директивою 2011/92/ЄС [5]. Остання Директива має бути імплементована до законодавства України протягом 2015–2016 рр. Відповідно до даних Директив, для країн-членів ЄС обов'язковим є проведення ОВНС до видачі дозволу на здійснення всіх великих проектів, що можуть спричинити негативний вплив на НПС.

Десятиріччями готувалося підґрунтя для міжурядової співпраці на рівні міністрів охорони довкілля на європейському континенті, що було оформлене у

вигляді процесу «Довкілля для Європи» (охоплює діяльність країн, що входять до Європейської Економічної Комісії ООН). Діяльність в рамках «Довкілля для Європи» розпочалась з проведення конференції на рівні міністрів у 1991 р. – в Добриші (Чехія), 1993 р. – у Люцерні, 1995 р. – у Софії, 1998 р. – в Оргусі (Данія), 2003 р. – у Києві, 2007 р. – в Белграді. Процес в значній мірі сприяв розповсюдженню позитивного досвіду щодо захисту довкілля на міжнародному рівні. Чи не найкращими прикладами є Оргуська конвенція про доступ до інформації, участі громадськості в прийнятті рішень та доступі до правосуддя з питань, що стосуються довкілля – надзвичайно важливої міжнародної угоди (1998), та протоколи до неї та до Конвенції Еспо, підписані в Києві (2003), зокрема, «Протокол про стратегічну екологічну оцінку (СЕО)» (ратифікований Верховною Радою України 1 липня 2015 р.). Згідно пункту 6 статті 2 Протоколу, СЕО – це оцінка ймовірних екологічних наслідків, зокрема пов'язаних зі здоров'ям населення, яка поєднує визначення сфери застосування екологічної доповіді та її підготовки, забезпечення участі громадськості й консультацій, а також урахування в плані чи програмі положень екологічної доповіді та результатів участі громадськості й консультацій.

Сьогодення вимагає врахування довкільних аспектів і в діяльності міжнародних фінансових структур. Так, Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) пріоритетними напрямками своєї діяльності вважає сприяння здоровому розвитку економіки і захисту довкілля, а саме: сприяння країнам регіону у формуванні екополітики для підвищення якості довкілля; заохочення розвитку промисловості для виробництва екологічно чистих товарів і послуг; організацію і підтримку спеціальних досліджень і програм з розв'язання регіональних та національних екопроблем і сприяння екоосвіті; реалізацію комплексної системи екооцінки проектів ЄБРР; консультації з довкільних питань; включення довкільних умов в угоди; реалізацію і спостереження за конкретними програмами щодо контролю і поліпшення довкілля. Така ситуація, а також підписання Україною Угоди про асоціацію зробили актуальним питання про відновлення в повній мірі чинності норм екоекспертизи та їх гармонізації із вимогами ОВНС/СЕО в міжнародному сенсі.

В Україні розроблено проект Закону «Про оцінку впливу на довкілля», що має покращити правові та організаційні основи оцінки впливу на довкілля. Розгляд проекту наводить на думку, що цей документ потребує суттєвого доопрацювання (щодо повноважень, перегляду ДБН, ПДК, ГДС, ГДВ, процедур, індикаторів, критеріїв впливів тощо). Текст законопроекту має бути значно відредагований, що приведе до його скорочення та ясності викладу положень; необхідне узгодження норм кількох правових документів та розроблення нормативно-методичної бази. Пакетне схвалення такого концептуально доопрацьованого документу стане цивілізаційним проривом.

Список використаних джерел: 1. Закон України «Про екологічну експертизу» N 46/95-ВР від 09.02.95. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/45/95-вр> (дата звернення 10.10.2015). 2. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» № 1268-ХІІ від 26.06.91, ВВР, 1991. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>. 3. Директива 2001/42/ЕС Європейського Парламенту та Ради від 27 червня 2001 року про оцінку впливу на стан довкілля окремих

проектів та програм. – Режим доступу: old.minjust.gov.ua/file/32990. 4. Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17.02.2011 № 3038-VI – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3038-17>. 5. Директива 2011/92/ЄС про оцінку впливу окремих державних і приватних проектів на навколишнє середовище – Режим доступу: http://ec.europa.eu/environment/eia/pdf/EIA_Directive_informal.pdf

УДК 338.48

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ ТУРИСТИЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА НА УМОВАХ ФРАНЧАЙЗИНГУ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

Р.М. Гищук, О.В. Пилипець

pylypets.94@gmail.com

*Чернівецький торгово економічний інститут Київського національного
торгово економічного університету,
м. Чернівці, Україна*

Актуальність. В умовах економічного спаду та зростаючого рівня конкуренції останніми роками достатньо велика кількість туристичних агенцій перестали існувати. Наразі проникнення та входження на ринок нової туристичної агенції є достатньо проблематичним і затратним питанням. У ситуації, яка склалась, застосування франчайзингу як перспективного напрямку ведення бізнесу в нинішніх умовах дозволить зберегти та розширити його можливості.

Дослідженнями питань зі згаданої проблематики займалися Алексанрова О.В., Андрощук Г.О., Бревном А.А., Варналій З.С., Денисюк В.А., Карягіна О. Ю., Кошелева Є.Г., Ляшенко В.І., Мунін Г.В., Широбокова Н.М., Шкроманда В.В.

Франчайзинг – це проста та ефективна форма організація бізнесу, що успішно функціонує на світовому ринку і достатньо швидко почала розвиватись на території України. Зміст франчайзингу полягає у тому, що провідна фірма (франчайзодавець / франшизер) надає право на використання власного товарного знаку, імені, а також ведення бізнесу компанії (франчайзоотримувач / франчайзі) на певних, обговорених та узгоджених, умовах відповідно стандартних та апробованих технологій. Таким чином, франчайзі отримує практично власне готове підприємство з управлінською майстерністю вже «побудованого» великого бізнесу. Саме це, на нашу думку, можна вважати головною і доволі привабливою причиною організувати діяльність туристичного підприємства на основі франчайзингу.

Існують три типи франчайзингу: торговий (товарний); виробничий; франчайзинг «бізнес-формату». Франчайзинг у сфері туристичного бізнесу відносять до франчайзингу «бізнес-формату», що передбачає передачу франшизером ліцензії фізичним чи юридичним особам на право відкриття мережі певних закладів для продажу товарів та послуг під іменем франшизера.

Існують певні переваги у створенні та веденні бізнесу на умовах франчайзингу: 1) робота під відомою маркою; 2) імідж туристичного підприємства буде зростати; 3) франчайзі не втрачає свою незалежність і без проблем може приймати рішення самостійно; 4) відбувається значна економія ресурсів і часу на рекламі, навчанні, проведенні певних маркетингових досліджень, розробці і реєстрації власного товарного знаку, виробленні певного механізму ведення бізнесу, а також шляхів пошуку партнера; 5) діяльність підприємства не розпочинає свою роботу «з нуля».

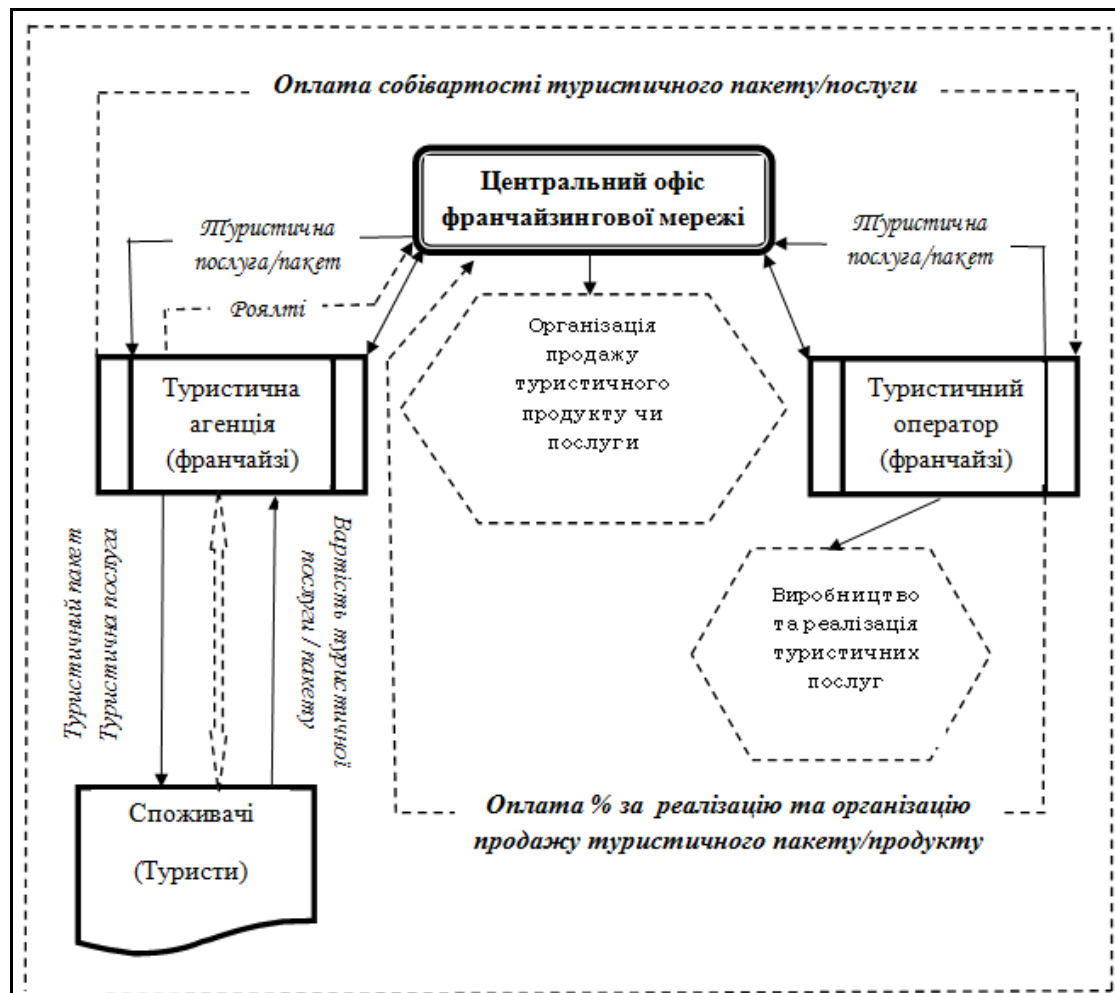

Рис.1. Модель роботи центрального офісу та туристичної агенції (франчайзі)

Існує достатня кількість недоліків та ризиків ведення бізнесу на основі франчайзингу. Проте основною проблемою є можливість економічного ризику через нецільове використання франшизером коштів, які перераховує франчайзі до центрального офісу мережі, що в подальшому може призвести до банкрутства та припинення діяльності франчайзодавця. Як приклад такої діяльності в останньому сезоні можна навести мережу агенцій «Горящі тури». Саме з цих причин нами було оптимізовано модель злагодженої роботи між центральним офісом (франчайзодавець) та туристичною агенцією – франчайзі, від якої тільки виграє кінцевий споживач (турист) (рис. 1).

Сьогодні на ринку України працюють найбільш відомі франчайзингові мережі: «Горячие путёвки», «На каникули», «TPG agent», «Tours and Tickets»,

«Coral travel», «TUI». Утім є *низка недоліків*, які перешкоджають розвитку та використанню їхніх схем в Україні. До них, на нашу думку, варто віднести:

1) відсутність нормативної та законодавчої бази для франчайзингу; 2) достатньо висока вартість франшизи разом із низькою купівельною спроможністю споживачів; 3) відсутність детальної інформації, що стосується франчайзингу; 4) недостатня кількість спеціалістів, які б займались системою та розвитком франчайзингу; 5) достатньо складні умови для ведення бізнесу; 6) жорсткі податкові умови; 7) недовіра населення до туристичних агенцій, операторів та мереж у зв'язку з різким «прогоранням» багатьох фірм в кризові часи, що спричиняє стагнацію збуту.

Недоліки франчайзингових відносин для франчайзі: 1) певні обмеження в прийнятті рішень; 2) дотримання єдиних стандартів якості обслуговування; 3) ризик переоцінки іміджу франшизера; 4) низька вірогідність припинення франчайзингових відносин.

Недоліки франчайзингових відносин для франшизера: 1) відсутність вірогідності одностороннього розірвання контракту; 2) негативний вплив на імідж усієї мережі у випадку недотримання окремих стандартів якості; 3) розголошення комерційної таємниці.

Таким чином, враховуючи актуальність розглянутих питань, мети та поставлених завдань нашого дослідження, можна сформулювати наступні **висновки:**

1. Входження на ринок нової туристичної агенції є достатньо проблемним і затратним питанням, тому застосування франчайзингу як нової форми ведення туристичного бізнесу є сьогодні доволі перспективним напрямом його розвитку;

2. Згідно досліджених переваг та недоліків франчайзингових угод варто зазначити те, що така діяльність і для франчайзерів, і для франчайзі нині є все ж недоконалою і потребує детального та поглибленого вивчення;

3. Розроблено модель роботи центрального офісу та туристичної агенції. Згідно неї кошти за пакетний тур, та будь які інші туристичні послуги будуть сплачувати не ЦО, а одразу оператору. Дана схема збереже кошти туриста у випадку банкрутства ЦО з одного боку, а з іншого туристична агенція також буде застрахована від банкрутства ЦО.

4. Сучасний стан розвитку франчайзингу в Україні показав, що угоди такого типу укладають компанії, які розглядають можливості швидкого впровадження власного бізнесу, не маючи при цьому значного капіталу;

5. Для створення сприятливого середовища для розвитку бізнесу на умовах франчайзингу, перш за все, необхідно внести зміни до нормативної та законодавчої бази франчайзингу, а також максимально наблизити українське законодавство в цих питаннях до міжнародних стандартів.

Список використаних джерел: 1. Довгань В. В. Франчайзинг: путь к расширению бизнеса / В. В. Довгань. – Тольятти: ДОКА-Пресс, 1994. – 230с.; 2. Асоціація франчайзингу в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.franchising.org.ua. 3. International Franchising Association [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.franchise.org

ПРОСТРАНСТВЕННАЯ СТРУКТУРА ОСНОВНЫХ ТИПОВ СЕМЕЙ НАСЕЛЕНИЯ БЕЛАРУСИ В ПЕРИОД СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ИЗМЕНЕНИЙ

Ю.А. Губарева

ygubareva@gmail.com

Белорусский государственный университет, г. Минск, Республика Беларусь

На протяжении последних пяти десятилетий большинство стран Европы, в том числе и Республика Беларусь, столкнулись с проблемой трансформации семейной структуры населения, связанной с кризисом института семьи. Наиболее полно причины социально-демографических изменений объясняет теория «демографического перехода», идея которой заключается в последовательности развития демографических процессов и в определении их долгосрочных тенденций. Период социально-экономических трансформаций, начавшийся в Республике Беларусь в начале 1990-х гг., характеризуется в области семейно-брачных отношений негативными тенденциями сокращения числа браков, сокращения продолжительности первого брака, роста числа разводов, омоложения разводов и др. Данные изменения имплицитно на негативные демографические процессы снижения рождаемости, естественной убыли населения, старения населения. В результате кризис института семьи в стране стал выступать одной из главных демографических проблем и угроз национальной безопасности [1].

Основываясь на теории демографического перехода, с использованием метода ключей и географической адаптации методов социологического опроса населения республики в возрасте 18-35 лет, обладающего наибольшим репродуктивным и семейно-брачным потенциалом, был проведен анализ современной семейной структуры населения республики и выявлены на микроуровне основные пространственные закономерности распределения типов семей в семейной структуре населения. Статистической базой исследования стали данные переписи населения Республики Беларусь 1989 г., 1999 г. и 2009 г. [4], и фондовые материалы Национального статистического комитета Республики Беларусь [2], анализ которых позволил сделать ряд общих и региональных выводов.

В ходе многовекового социально-экономического и демографического развития белорусская семья поэтапно изменилась от многодетной расширенной, до многодетной нуклеарной (конец XIX в. – начало XX в.), к двухдетной нуклеарной (вторая половина XX в.) и к однодетной нуклеарной (с конца XX в.), что в совокупности с изменением основных демографических показателей подтверждает поэтапную смену фаз демографического перехода и проявление признаков второго демографического перехода на территории Беларуси. В настоящее время в семейной структуре населения Беларуси семьи с

детьми в возрасте до 18 лет составляют 44,61%, из них 66,49% приходится на семьи с одним ребенком, 42,58% – на семьи с двумя детьми и 18,38% – на многодетные семьи. Пространственные различия в семейной структуре населения Беларуси связаны с историческим, демографическим, религиозным и социально-экономическим факторами. Они проявляются в изменении преобладающего типа семьи от однодетной – в северо-восточных периферийных районах до двухдетной – в западных районах с преобладанием католицизма, и до двухдетной при распространенности многодетных семей в южных районах, а также в районах урбанизированного типа [2, 4].

Так, доля расширенных семей на микроуровне составляет 6,45% в юго-восточных «чернобыльских» и в крупноселенных полесских районах и 13,71 % – в урбанизированных районах областного и столичного влияния. На долю составных семей приходится от 0,93% до 6,59% семей. При этом их доля увеличивается от районов, пострадавших от аварии на ЧАЭС, а также периферийных малоселенных позерских районов к центральным и западным. Высокая доля многодетных семей (более 5%) характерна исключительно для южных и ряда восточных районов. Это крупноселенные полесские районы, для которых исторически была характерна более крупная по количеству членов семья, а также пострадавшие от аварии на ЧАЭС районы. Вместе с этим доля неполных семей увеличивается с запада на восток от периферийных аграрных районов к урбанизированным промышленно развитым и периферийным пострадавшим от аварии на ЧАЭС. Связано это с более молодой возрастной структурой населения, что приводит к более быстрому распространению новаций, в том числе и демографических, связанных с семейно-брачными отношениями. Нарастающие негативные демографические тенденции, усугубляющие кризис института семьи стали одной из главных угроз демографической безопасности государства. В связи с этим в Республике Беларусь в 2000-х гг. была создана серьезная нормативная правовая и законодательная база в области семейной политики, направленная на поддержку и укрепление института семьи. Главной задачей для обеспечения демографической безопасности, согласно положениям Национальной программы демографической безопасности Республики Беларусь на 2011-2015 гг., является формирование в обществе модели благополучной, успешной семьи с двумя и более детьми, способной к духовно-нравственному саморазвитию и самореализации, при этом основная поддержка, а также дополнительное материальное стимулирование – семейный капитал, целью которого определено увеличение рождаемости, – предусмотрены для многодетных семей [3].

По результатам социально-географического опроса молодого населения в районах ключах 66% опрошенного населения хотели бы иметь 2 детей, 18% – одного и 13% – троих и более. При этом 60% опрошенных планируют иметь 2 детей, 24% – одного и 7% – троих и более детей. Данные результаты говорят о том, что репродуктивное население подсознательно стремится к модели двухдетной семьи, но по тем либо иным причинам не готово воплотить свои репродуктивные установки в реальность. На региональном уровне репродуктивные экспектации молодого населения Республики Беларусь

увеличиваются с севера на юг, от периферийных районов к социально-развитым районам урбанизированного и столичного типа, от северных и восточных районов с преобладанием православного населения к западным районам с католическим населением и еще более к южным районам с высокой долей населения протестантской веры.

Поскольку демографические процессы, являясь неотъемлемой частью системы геопроецессов, носят эволюционный характер, решение существующих демографических угроз, ставящее перед собой количественные цели, должно ориентироваться на аспекты теории и учитывать реальные возможности населения. Следовательно, видится целесообразным акцент на увеличении числа двухдетных семей путем сокращения доли однодетных, а после достижения и фиксации преобладания двухдетных семей в семейной структуре населения, переходить к увеличению доли многодетных. При этом необходима корректировка государственной политики на местном уровне в зависимости от региональных особенностей формирования семейной структуры населения государства. В противном случае достижение положительных количественных показателей не решит эволюционных проблем развития семейной структуры населения и демографической системы в целом.

Список использованных источников: 1. Антипова Е.А. Геодемографические проблемы и территориальная структура сельского расселения Беларуси. Минск, 2008. 2. Демографический ежегодник Республики Беларусь. Национальный статистический комитет Республики Беларусь, 2014. 3. Национальная программа демографической безопасности Республики Беларусь на 2011-2015 годы. Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь, 2011. 4. Перепись населения 2009. Число и состав домашних хозяйств Республики Беларусь. Жилищные условия домашних хозяйств. В 8 т, Минск, 2010. Т. 5, ч. 1.

УДК 911.3

ОЛІЙНА ПРОМИСЛОВІСТЬ В УКРАЇНІ

Н.А. Казакова, О.С. Мастюх
mastiuh.alex@gmail.com

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна.

Вирощування олійних культур є важливою складовою стратегії економічного розвитку держави. Протягом останнього десятиріччя спостерігається стала тенденція розширення посівних площ олійних культур в аграрних підприємствах, що зумовлено вигідністю їх вирощування порівняно з іншими сільськогосподарськими культурами. Україна займає провідні позиції з виробництва насіння соняшнику, забезпечуючи в окремі роки 15-16% його загальносвітового обсягу. Виробництво сої та ріпаку донедавна залишалося поза увагою аграріїв, проте останніми роками воно також почало динамічно розвиватись. І як на нашу думку, перспективність соєвого ринку, вигідність вирощування цієї культури, відсутність проблем зі збутом продукції приваблює дедалі більшу кількість сільськогосподарських підприємств.

Наявність сприятливих ґрунтово-кліматичних умов для вирощування основних олійних культур, значний економічний потенціал створюють необхідні умови для організації ефективного виробництва олієсировини. Фактор, що стримує реалізацію наявного потенціалу та підвищення економічної ефективності, є екстенсивний характер розвитку виробництва продукції олійних культур, насамперед соняшнику. Різним аспектам ефективного функціонування аграрного виробництва, питанням економічної ефективності, розвитку виробництва окремих олійних культур присвятили праці відомі вітчизняні вчені Благодатний В.І., Вишнівський П.С., Голиков А.П., Казакова Н.А., та інші науковці. Проте недостатньо вивченими залишаються проблеми розвитку виробництва олійних культур на регіональному рівні. Виникає необхідність поглибленого аналізу факторів, що зумовлюють кінцеві результати господарювання та обґрунтування напрямів підвищення ефективності виробництва олійних культур за нинішніх умов. Ще, як на мене, недостатньо уваги також приділяється визначенню шляхів використання потенційних можливостей інших олійних культур, зокрема ріпаку та сої. Актуальними завданнями нині є оптимізація структури посівів олійних культур з урахуванням регіональних особливостей. Поглибленого вивчення вимагає аналіз доцільності виходу підприємств на ринок переробки олійних культур інших країн.

Серед основних процесів, що відбуваються в світовому АПК, найбільший інтерес представляють собою трансформації, що мають місце на світових продовольчих ринках. Відповідно до даних організації ФАО, основні тенденції у розвитку світових продовольчих ринків на найближчі 20 років полягають у наступному:

- в найбільш розвинених і багатих країнах попит на продовольство залишиться приблизно на одному рівні, зміни торкнуться в основному структури споживання і якості продуктів харчування;
- торгівля переробленими і готовими до вживання продуктами буде розвиватися швидше, ніж товарами, які не пройшли обробку;
- на перше місце в світовому експорті вийдуть США, Австралія і Нова Зеландія, потіснивши країни ЄС;
- ряд країн, що розвиваються - у Східній Азії і Східній Європі - перетворяться на нетто-імпортерів сільгосппродуктів, а отже, у великих країн - виробників сільськогосподарської продукції та продовольства з'являться нові ринки збуту;
- в результаті ослаблення протекціоністських заходів країни, що розвиваються збільшать імпорт з 8% в 2009 р. до 20% в 2020 р., що може змусити ці країни провести структурну перебудову свого сільського господарства.

В якості негативних тенденцій, здатних стримувати подальше нарощування світового виробництва сільськогосподарської продукції та продовольства, можна виділити: обмеженість як у розвинених, так і в країнах, що розвиваються площ земель, придатних для ведення сільського господарства, що пов'язано з високим рівнем урбанізації та необхідністю збереження лісових масивів; екологічні

ускладнення у зв'язку з подальшим залученням в оборот незадіяних земель, обмеженість водних ресурсів, скорочення фінансування сільськогосподарського виробництва [5]. На нашу думку, безліч чинників спричиняє значний вплив на світовий агропромисловий комплекс. Але є група основних чинників, які безпосередньо впливають на розвиток агропромислового комплексу світової економіки. Серед них необхідно виділити наступні:

- стан земельного фонду планети;
- високі темпи зростання народонаселення;
- скорочення чисельності сільського населення по відношенню до міського;
- невисока частка сільського господарства в ціні кінцевого продукту;
- загроза монополізації агропродовольчого ринку транснаціональними корпораціями.

У зв'язку з цим доцільно розглянути основні олійні культури (табл. 1):

Таблиця 1

Характеристики основних олійних культур [1]

Соя	Світовий Експорт — 38,6 млн. т, (72,5%)
	Найбільші експортери – США, Бразилія, Аргентина і Парагвай (95% експорту усієї сої)
	Середня ціна – 350 до 450 дол./т
	У 2015 р. світове виробництво зерна сої очікується в обсязі 400 млн. т.
Ріпак	Світовий Експорт — 7,36 млн. т (13,8%)
	Посівні площі - близько 20 млн. га світових посівних площ.
	Загальний світовий обсяг виробництва складає близько 12-14%
	Найбільші виробники – Німеччина, Франція, Великобританія і Польща.
	Експортери – Канада, Австралія, Україна і країни Східної Європи.
	Імпорттери – країни ЄС, Японія і США.
	Середня ціна за тону – 400-450 дол.
Соняшник	Світовий Експорт — 4,38 млн. т (8,22%)
	Основні експортери - Росія, Україна, Франція, Аргентина, США (80% всього експорту)
	Світове виробництво соняшнику у 2015/16 МР оцінено в 39,39 млн.тонн, що на 14 тис.тонн менше липневого прогнозу, з них на долю України припадає 10 млн.тонн
	Україна експортує в межах 1,9 – 2,0 млн.т., або 76% від її виробництва.
	Ціни на соняшник на сезон 2015/16 знаходяться сьогодні у стані формування і зазвичай на початку збиральної кампанії вони на 20-30% нижче цін минулого маркетингового року, але з часом – підвищуються.
	Найбільші експортери – Аргентина, Україна, Росія.
	Найбільші імпортери – країни ЄС, Близького Сходу, Північної Африки та СНГ.
	За станом на 1 серпня запаси соняшника в Україні становили 550 тис.тонн, що на 34% менше показника на аналогічну дату минулого року.
Арахіс	Світовий Експорт — 1,67 млн. т (3,13%)
Інші	Світовий Експорт — 1,27 млн. т (2,35%)

При переробці насіння олійних культур одержують олію і шроти. Причому, якщо колись основною продукцією при переробці їх була олія, а шроти вважалися побічною, то поступово їхня цінність зросла, вони все більше використовуються як важливе джерело харчового та кормового білка.

Як можна бачити, за попитом і конкурентоспроможністю на ринку соя перевищує інші білково-олійні і зернобобові культури. Про це переконливо свідчать значно більші обсяги виробництва сої і торгівлі нею та продуктами її переробки, ніж обсяги всіх інших білково-олійних культур разом узятих.

Зважаючи на плани щодо нарощування виробництва біодизелю в ЄС, можна очікувати, що виробництво ріпака та його експорт будуть нарощуватися в Україні і надалі. Проте, на нашу думку, на даний момент ріпак трохи втратив свої позиції. Повністю забезпечені потреби внутрішнього ринку в олійній продукції, зникли сезонні коливання цін. Постійно розширюється географія продажу олії українського виробництва.. Олія соняшникова експортується більш, ніж до 56-ти країн світу. Так же в останні роки стала динамічно змінюватись структура експорту.

Усе більше предметом експорту стає не лише олія первинного добування, а і фасована глибокої очистки, маргаринава продукція і майонез. У структурі експорту продукції АПК України на 2014 рік, продукція олійно-жирової промисловості займає 27%, зокрема, олія – 19,7%. На сьогодні Україна є одним із основних світових виробників насіння соняшнику.

Питома вага України у світовому виробництві соняшнику та олії, виробленої з нього, складає близько 15%. На нашу думку, активний розвиток олійно-жирової промисловості вимагає відповідного рівня забезпеченості олійною сировиною. За період 1990–2014 рр. відбулось значне нарощування потужностей по переробці насіння олійних культур. При цьому, частка переробки соняшнику складає близько 90 % від всієї олійної сировини, яка переробляється олійно-переробними підприємствами.

Географія експорту продуктів, соняшнику та соняшникового комплексу з України розширюється й нині становить понад 40 країн. Протягом останніх років частка України на світовому ринку соняшнику й соняшникової олії мала тенденцію до зростання.

Таблиця 2

Лідери ринку олії

Іноземні компанії	Вітчизняні компанії
«Cargill Industrial Complex»; «Bunge»	«КМТ»; «Кернер»; «Зерноторгівельна компанія»; ЗАТ «Євротек»; Пологівський ОЕЗ; Одеський ОЕЗ; Харківський ОЖК; Запорізький ОЕЗ

Так же слід звернути увагу на постійне зростання обсягів виробництва олії провідними олійно-екстракційними заводами галузі починаючи з 2002 року. Таке збільшення обсягів виробництва пояснюється постійним підвищенням попиту на олію не лише як на експортовану продукцію, але і як на харчовий та технічний продукт для внутрішнього ринку [2]. Отже, спостерігаючи на статистику і даними за останні роки, можна зробити висновок що олійні

культури в Україні займають достатньо велику нішу в внутрішньому аграрному секторі. Та на наш погляд, олійножирова галузь відноситься до тих, що активно розвивається.

Список використаних джерел: 1 Інформаційний бюлетень незалежної громадської Експертної ради з питань цінової ситуації на аграрному ринку на 20 серпня 2015 р. // <http://www.auii.org.ua/rynky-ta-ciny/novini-rinkiv-1> 2. Бабенко А.Г. Аналіз економічних тенденцій та концептуальні положення подальшого розвитку аграрної сфери України // Економіка АПК. – 2009. - №8. – С.37-41. 3. Білоус О. Мацейко Ю. Конкурентоспроможність у сучасному глобальному світі // Економічний часопис-XXI. – 2010. - №9. – С.7-11. 4. Доломан Е. Осборн С. Ломар Б. Динаміка сільськогосподарської конкуренції: уроки політики іноземних держав // Пропозиція. – 2009. - №10. – С.109-111.

УДК 911.3

МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ ЗАЛУЧЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ДО УПРАВЛІННЯ ПРИРОДНО-ТЕХНОГЕННОЮ БЕЗПЕКОЮ, ЩО ВИЗНАЧЕНІ ООН

О.О. Кривець
like_mila@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

В сучасних деклараціях різних міжнародних організацій акцентується увага на створенні ефективної взаємодії урядових та неурядових організацій, науково-дослідних інститутів, що займаються проблемами природно-техногенної безпеки з місцевими громадами, для формування найоптимальніших умов безпеки населення в багатьох країнах світу. На нашу думку найефективніша програма з безпеки – це Сендайська рамкова програма дій. Щодо механізмів, які зазначається в Сендайській рамковій програмі дій для досягнення поставлених цілей, то вони передбачають такі впровадження:

- поліпшити розробку і впроваджувати науково-обґрунтовані методи і засоби для обліку даних про втрати від природно-техногенних катастроф і обміну ними, статистичною інформацією, а також для вдосконалення моделювання, оцінки, картографування і моніторингу ризику небезпек і систем раннього оповіщення, що охоплюють різні види загроз;

- заохочувати проведення комплексних досліджень багатофакторних небезпек і регіональних оцінок ризику небезпек та складання регіональних карт небезпек, у тому числі з відображенням сценаріїв зміни клімату;

- заохочувати і покращувати за допомогою міжнародного співробітництва, в тому числі на основі передачі технологій, доступ до неконфіденційних даних та інформації, обмін ними та їх використання, поширювати геопросторові та космічні технології і відповідні послуги серед місцевого населення; продовжувати і вдосконалювати спостереження за кліматом і Землею на місцях і за допомогою дистанційного зондування; і удосконалювати використання

засобів масової інформації, включаючи соціальні мережі, традиційні засоби масової інформації, мобільний зв'язок, для підтримки національних заходів по налагодженню ефективних систем поширення інформації про можливі небезпеки та катастрофи, що сталися;

- заохочувати спільні зусилля у партнерстві з науково-технічними спеціалістами, науково-дослідницькими установами та приватним сектором економіки для визначення та поширення передових методів і обміну ними в міжнародному масштабі;

- підтримувати розробку місцевих, національних, регіональних та міжнародних зручних для користувачів геоінформаційних систем та послуг з інформування населення з метою обміну інформацією про передові методи, економічно ефективних і простих у застосуванні технологій зі зниження ризику небезпек;

розробляти ефективні загальносвітові та регіональні кампанії для підвищення обізнаності громадськості та просвіти з урахуванням вже існуючих кампаній (ініціатива «Мільйон захищених шкіл і лікарень», кампанія «Забезпечення стійкості міст – Моє місто готове», та ін.) для сприяння формуванню культури запобігання небезпек, зміцнення потенціалу протидії та виховання у громадян відчуття відповідальності, розвитку розуміння небезпеки катастроф, сприяння взаємному навчанню та обміну досвідом; і заохочувати зацікавлені сторони з державного та приватного секторів до активної участі в подібних заходах та розробляти нові ініціативи місцевого, національного, регіонального і загальносвітового масштабу [2];

- удосконалювати науково-технічну роботу з питань зниження ризику небезпек і активніше її просувати за допомогою координації існуючих мереж і роботи науково-дослідних інститутів на всіх рівнях і у всіх регіонах за підтримки Науково-технічної консультативної групи Департаменту з зниження ризиків ООН для вирішення наступних завдань: нарощування фактологічної бази на підтримку здійснення цієї рамкової програми; підтримки наукових досліджень і вивчення закономірностей виникнення ризиків та небезпек, їх причин і наслідків; поширення інформації про ризики з оптимальним використанням геоінформаційних технологій; надання орієнтирів щодо методологій і стандартів для оцінки та моделювання ризику небезпек та використання даних; виявлення дослідних і технологічних прогалин і внесення рекомендацій щодо пріоритетних напрямків досліджень за тематикою зниження ризику небезпек; сприяння формуванню науково-технічних знань і застосуванню їх у процесі прийняття рішень; надання матеріалів для поновлення термінологічного глосарію Департаменту з зниження ризиків ООН 2009 року по зниженню ризику небезпек; використання результатів проведених після оглядів катастроф, що сталися для накопичення знань і вдосконалення державної політики; поширення матеріалів досліджень;

- забезпечувати можливість використання матеріалів, захищених авторськими правами та патентами, в тому числі на основі відповідних домовленостей про поступки;

- розширювати доступність і підтримку інновацій і технологій, а також довгострокових, орієнтованих на конкретні рішення досліджень і розробок у сфері протидії різним видам загроз з метою управління ризиком небезпек [1].

Ці заходи є надзвичайно актуальними для реалізації концепції залучення місцевої громади до регулювання природно-техногенною безпекою. Саме успішна реалізація всіх дій дає можливість громадянам відчувати себе у безпеці та передбачає конструктивну співпрацю місцевих громад з керівництвом країни. Україна, на жаль, не співпрацює на належному рівні з ООН по питанням природно-техногенної безпеки. Це значно обмежує нашу країну в можливості доступу до інформації з безпеки та ризиків та унеможливорює участь України в програмах та кампаніях, які розробляє Департамент з зниження ризиків ООН.

Список використаних джерел: 1. Sendai framework for disaster risk reduction 2015–2030. In: UN world conference on disaster risk reduction, 2015 March 14–18, Sendai, Japan. Geneva: United Nations Office for Disaster Risk Reduction; 2015. Available from: http://www.wcdrr.org/uploads/Sendai_Framework_for_Disaster_Risk_Reduction_2015-2030.pdf [cited 2015 May 11]. 2. Mrittika Basu, Nitin Srivastava, Farah Mulyasari, and Rajib Shaw Making Cities and Local Governments Ready for Disasters: A Critical Overview of a Recent Approaches Mrittika Basu, Nitin Srivastava, Farah Mulyasari, and Rajib Shaw Risk, Hazards & Crisis in Public Policy, Vol. 4, No. 4, 2013 PP250-273

УДК 502.131:330.131

ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ В УКРАЇНІ

О.В. Кубатко, Є.А. Зябіна

okubatko@ukr.net, malaya_jeni4ka@mail.ru

Сумський державний університет, м. Суми, Україна

На сьогоднішній день Україна стоїть перед важливим і складним завданням, щодо переходу від загальноприйнятих застарілих та екологічно неефективних джерел енергії до сучасних, що відповідають актуальним європейським нормам враховуючи можливості майбутніх зобов'язань щодо захисту клімату. В Україні виробництво електроенергії та тепла базується на використанні викопних джерел енергії (вугілля, газ, нафта) та атомній енергетиці. Виходячи з цього та враховуючи неефективне виробництво енергії (застаріле обладнання) та відсутність економії в споживанні електроенергії та тепла енергозалежними промисловими підприємствами дані фактори приводять до надмірно високих викидів. Проблема використання альтернативних джерел енергії детально досліджена такими вченими, як Бузовський Є., Скрипниченко В., Лучник М., Данилишин Б., Мельник Л., Бистряков І., Гринів Л., Веклич О., Харічков С., Хвесика М. та Рязова Т., Забарний Г., Медоуз Д. та ін.

Згідно закону України «Про альтернативні джерела енергії» альтернативні джерела енергії мають наступне визначення: альтернативні джерела енергії – відновлювані джерела енергії, до яких належать енергія сонця, вітрова,

геотермальна, енергія хвиль та припливів, гідроенергія, енергія біомаси, газу з органічних відходів, газу каналізаційно-очисних станцій, біогазів, та вторинні енергетичні ресурси, до яких належать доменний та коксівний газ, газ метан дегазації вугільних родовищ, перетворення скидного енергопотенціалу технологічних процесів[1].

Звичайно, відновлювальні джерела енергії не можуть повністю замінити енергетику, яка працює на вичерпних викопних ресурсах. Але більшу частину енергії альтернативні джерела можуть виробляти, при цьому завдавати мінімальну або навіть нульову загрозу еко-системі в цілому. В таблиці 1, наведена якісна оцінка відновлювальних джерел енергії.

Таблиця 1

Якісна оцінка відновлювальних джерел енергії [2]

Позитивні фактори при використанні відновлювальних джерел енергії	Негативні фактори при використанні відновлювальних джерел енергії
- Невичерпність; - Відсутність шкідливих викидів; - Збереження теплового балансу планети; - Доступність використання; - Можливість одночасного використання землі для господарських та енергетичних цілей; - Можливість використання земель, не пристосованих для господарських цілей (сонячні, вітрові установки та станції)	- Низька щільність енергії; - Необхідність використання концентраторів; - Непостійний, імовірнісний характер надходження енергії (сонце, вітер, меншою мірою ГЕС) - Необхідність акумулювання; - Необхідність резервування (сонячна, вітрова);

Альтернативна енергетика може відіграти вирішальну роль в екологізації економічної системи країни. До найважливіших видів альтернативного палива, які мають реальні перспективи і найближчим часом можуть внести помітний внесок у енергобаланс країни, слід віднести: біогаз (тобто метановмістний, рідше гідрогеновмістний газ, вироблений із твердих і рідких побутових відходів та відходів органіки в аграрному та лісовому комплексах); брикети і пелети (тобто тверді, стандартних форм гранули, сформовані з відходів деревини або соломи); біоетанол (спиртовмісне рідке паливо, вироблене з цукрових буряків, кукурудзи, сорго та ін., а також відходів сільгоспвиробництва, використовується в суміші зі звичайними видами бензину); біодизель (масловмістний вид рідкого палива, вироблений із ріпаку, сої, соняшнику та ін. культур або з жирів тваринного походження і використовується у суміші зі звичайними видами дизельних палив); шахтний метан (попутний газ вугільного виробництва) .

З усіх перелічених видів палива в Україні вже є промислові потужності. Зокрема, функціонують п'ять установок з виробництва біогазу на полігонах твердих побутових відходів. Діють потужності з виробництва біоетанолу на п'яти спиртових заводах, причому у 2011 році обсяг виробництва на них зріс у 7 разів порівняно із попереднім роком. Відкрито кілька потужностей з виробництва біодизелю. Найбільш розвинене у країні виробництво твердого біопалива: сьогодні працюють понад 200 виробників гранул (пелет) і брикетів з

різних видів сировини (деревна стружка, тирса, солома, лушпиння соняшнику, лушпиння зерен та ін.). У масовому порядку стали реалізовуватися проекти переходу на даний вид палива в сільських школах, лікарнях та інших установах. На одній із шахт Донбасу реалізується проект з утилізації шахтного метану, який дозволяє на добу заправляти близько ста автомобілів. У Запоріжжі почав реалізовуватися проект з утилізації тепла каналізаційних стоків і вторинного тепла Запорізької АЕС. До згаданих напрямів альтернативної енергетики необхідно додати реалізовані в Криму проекти вітрової та сонячної енергетики. За оцінками фахівців, внесок згаданих напрямків «зеленої» енергетики може становити від 20 до 50 % енергобалансу країни [3; 4, 5, 6].

Таким чином в сучасних умовах господарювання Україна повинна розвивати сектор відновлювальної енергетики, оскільки для цього є всі необхідні передумови.

Список використаних джерел: 1. Про альтернативні джерела енергії: Закон України: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/555-15>. 2. Полевой М. Производство и рынок биоэтанола в Украине. [Електронний ресурс]. – Режим доступу. <http://minprom.ua/articles/43500.html> (актуально на 01.11.2012). 3. Півняк Г.Г. Альтернативна енергетика в Україні: монографія / Г.Г. Півняк, Ф.П. Шкрабець; Нац. гірн. ун-т. Д.: НГУ, 2013. – 109 с. 4. Семенов В. Г. Печальный опыт продвижения в Украине биодизельного топлива / В.Г. Семенов // Энергосбережение: Всеукраинский научно-технический журнал. – 2011. – № 4. – С. 14–15. 5. Хареба В.В. Наукові аспекти виробництва біоетанолу в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу. // <http://sugar-journal.com.ua/17-19.pdf> (актуально на 01.11.2014). 6. Мельник Л.Г. Ефективність використання природно-ресурсного потенціалу України та передумови формування «зеленої» економіки // Л.Г. Мельник, О.В. Кубатко // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2013. – № 50(2) – С. 169–174.

УДК 338.48

СІЛЬСЬКИЙ ТУРИЗМ В КАРПАТСЬКОМУ РЕГІОНІ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

М.П. Мальська¹, Ю.В. Зінько², П.А. Горішевський³

malskym@ukr.net, zinkoyuriy@gmail.com, ime_tour@mail.ru

¹Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна

²Львівський обласний Центр сприяння розвитку
сільського зеленого туризму, Україна

³Івано-Франківське відділення Спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні, Україна

Сільський туризм є одним із перспективних видів туризму в Україні. У майбутньому він зможе стати суттєвим джерелом надходжень до місцевих бюджетів різних регіонів нашої країни, забезпечити робочими місцями мешканців сільських територій та зробити їх привабливими як для вітчизняних, так і для зарубіжних туристів. Наразі цей вид туризму розвивається на території України досить нерівномірно, зосереджений переважно у відпочинкових

місцевостях і курортних регіонах. Одним із регіонів інтенсивного розвитку сільського туризму є Карпатський. У розвитку сільського туризму в Карпатському регіоні (Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська і Чернівецька області) можна виділити три основних етапи [4, 5]: «літниськовий» етап або становлення сільського туризму (кінець XIX до середини XX століття), етап «приватного квартирного сектору» у рекреаційних зонах (60-80-ті роки XX століття) і етап становлення сільського туризму як самостійної галузі. Кожен з етапів характеризувався особливостями організації, регіонами поширення, функціональними завданнями, напрямками та формами туристичної діяльності.

Найпопулярнішими агротуристичними продуктами у Карпатському регіоні є продукти, пов'язані з національною кухнею, проведенням різноманітних фестивалів, місцевими традиціями. Значного поширення набули оздоровчі послуги (сауни з фіточаями, масажі), зимові розваги (катання на санях). У всіх карпатських областях поширений збір ягід і грибів та кваліфікований туризм (піші, кінні прогулянки). Все більшої популярності набувають форми пізнавального туризму (відвідування народних умільців, домашніх музеїв) [4]. Кожна з областей має свою спеціалізацію в агротуристичних продуктах. Проаналізовані нами пропозиції агротуристичних послуг трьох карпатських областей дозволили встановити найбільш поширені агротуристичні продукти для кожної з областей [4, 5]. Зокрема, у Івано-Франківській і Закарпатській областях поширеними є участь туристів у народних святах і обрядах, відвідування народних умільців, прогулянки на конях. На Львівщині і Буковині популярними є сільські вечорниці та зимові розваги. Сільський туризм в Карпатському регіоні розвивається як у відомих відпочинкових і оздоровчих місцевостях, так і у гірських селах зі збереженням традиційним побутом. Його інфраструктурну основу складають кілька сотень агроосель – переобладнаних або спеціально збудованих садиб для прийому туристів, а також: котеджі, пансіонати та міні-готелі. Найбільше агроосель налічується на Івано-Франківщині – 590, хоча насправді значно більше садиб приймає туристів. На Львівщині за офіційними даними туристів приймає близько 110 агроосель, але насправді таких агроосель 192, а потенційна їх кількість становить близько 500. На Закарпатті діє 172 агрооселі [1]. У Чернівецькій області офіційно діє 120 агроосель, а туристів приймають близько 260 господарств [3].

Ця малоформатна інфраструктура найбільше розвинена у гірських районах Львівщини (Сколівщина, Старосамбірщина, Дрогобиччина); Івано-Франківщини (Яремчанщина, Косівщина, Верховинщина), Закарпаття (Рахівщина, Міжгірщина, Свалявщина). Найщільніше агрооселі розташовані в районах з розвинутою туристичною інфраструктурою, а також з високим показником забезпеченості туристично-рекреаційними ресурсами. Це такі відпочинкові та гірськолижні місцевості: Яремче, Косів, Славське, Солотвино. Вони характеризуються цікавими природничими об'єктами (скелі, мінеральні води, заліснені території), історико-культурною спадщиною (сакральні об'єкти, традиційне сільське будівництво), розвинутою інфраструктурою (гірськолижна, оздоровча) та привабливими видами занять для туристів (ознайомлення з

народними промислами, участь у фестивалях). Разом з тим сучасний розвиток сільського туризму у Карпатському краї стримують такі фактори як: недосконалість сучасного законодавства і відсутність державної підтримки у галузі сільського туризму; недостатній розвиток транспортної і технічної інфраструктури сільських туристичних центрів, високі ціни на продукти і послуги сільського туризму, а також недосконалість в організації просування агротуристичних продуктів на вітчизняному й міжнародному туристичних ринках [6].

Пріоритетними напрямками розвитку складових сільського туризму на найближчі роки можна визнати:

- організаційне і нормативно-правове забезпечення розвитку сільського туризму у регіоні (як і в Україні загалом), у тому числі і категоризація агроосель;
- забезпечення партнерства державних органів, місцевої влади, бізнесових структур та громадських організацій у становленні та розвитку сільського туризму в Українських Карпатах;
- розвиток інфраструктури агротуристичних місцевостей та мережі нічліжних, гастрономічних і розважальних закладів;
- підготовка кадрів для роботи у галузі сільського туризму;
- розробка маркових туристичних продуктів та забезпечення якості послуг, впровадження інноваційних агротуристичних послуг і продуктів;
- забезпечення просування агротуристичного продукту Українських Карпат на вітчизняному і міжнародному туристичному ринку.

Для забезпечення сталого розвитку сільського туризму в Карпатському регіоні зусиллями громадськості і місцевих органів влади реалізовано низку заходів і проектів. Наприклад, проект «Івано-Франківська область – край для туризму» на Івано-Франківщині передбачає розробку Регіональної цільової програми розвитку туризму на 2016–2022 роки, де важливе місце займатиме сільський туризм, зокрема і реалізація програми категоризації агроосель. Інший проект – «Трансфер ідеї зеленого туризму в Україні на основі системи сертифікації GoToCarpathia», реалізовано у 2014 р. у чотирьох модельних регіонах Українських Карпат (Чорногора, Горгани, Бескиди, Вулканічні Карпати). Тут розпочались інформаційно-організаційні роботи щодо впровадження міжнародного (східнокарпатського) сертифікату *GoToCarpathia* [2, 7] для об'єктів туристично-готельного бізнесу, власників агросадиб та туристичних, природоохоронних і культурно-освітніх організацій. Найближчими роками заплановано створення української мережі сертифікованих об'єктів *GoToCarpathia*, що надаватимуть якісні послуги і продукти зеленого туризму на національному і міжнародному ринках.

Реалізація таких проектів поступово наближає стандарти сільського туризму Карпатського регіону України до міжнародних, бо впроваджує найкращий досвід сусідніх країн у цій галузі. Подібні проекти є дуже перспективними і для інших регіонів України, оскільки дають можливість об'єднати зусилля місцевої влади і громадськості задля успішного розвитку сільського туризму.

Список використаних джерел: 1. Грицку-Андрієш Ю. Географія сільського зеленого туризму у Закарпатській області / Ю. Грицку-Андрієш, В. Грицку. – Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. – 2014. – Вип. 34. – С. 48–55. 2. Довідник з популяризації ідеї зеленого туризму згідно з системою GoToCarpathia / за ред. Гжегош Сітко. – Устрики Дольні, 2014. – 103 с. 3. Зелений туризм у Чернівецькій області лякає цінами [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://vidido.ua/index.php/pogliad/article/zelenii_turizm_u_chernivec_kii_oblasti_ljaka_e_cinami/. 4. Зінько Ю. Маркетингові дослідження сільського туризму в Карпатському регіоні / Ю. Зінько, П. Горішевський, М. Петришин, В. Васильєв, О. Гундяк. – Науковий вісник Національного аграрного університету. – К., 2008. – Вип. 124. – С. 32–40. 5. Зінько Ю. Аналіз проблем та перспектив розвитку сталого туризму в Українських Карпатах / Ю. Зінько, П. Горішевський, В. Терес. – Наукові вісті Галицької Академії. – 2009. – Спеціальний випуск. – С. 28–32. 6. Мальська М. Інноваційні форми занять сільського туризму та агротуризму в Карпатському регіоні / М. Мальська, Ю. Зінько, П. Горішевський // Історико-культурні пам'ятки Прикарпаття та Карпат – важливі об'єкти в розвитку туризму: [Текст]: Зб. матер. Всеукраїнської наук.-практ. конф. – Львів: ЛІЕТ, 2013. – С. 286-295. 7. GoToCarpathia / Офіційна сторінка [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.gotocarpathia.pl/>.

УДК 330.34

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО РИНКУ СФЕРИ ПОСЛУГ

Ю.В. Марченко

yakymenko_julia@ukr.net

*Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова,
м. Київ, Україна*

Постановка проблеми. Сфера послуг – це зведена узагальнююча категорія, що включає відтворення різноманітних видів послуг, що надаються підприємствам, організаціям, та фізичним особам. Формування міжнародного ринку послуг засвідчує що обмін послугами є потужним глобалізаційним чинником та ознакою інтеграції країни до світогосподарської системи. У світовій економіці спостерігається тенденція зростання частки сфери послуг в сукупному ВВП, яка в даний час досягла понад 70 %. Тому визначення тенденцій та закономірностей розвитку світового ринку сфери послуг є досить важливим аспектом дослідження цієї проблеми, що й зумовило актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження сфери послуг зробили такі вчені, як Т. Бурменко, С. Мочерний, Б. Данилишин, Т. Корягіна, Т. Арбузова, В. Базилевич, Т. Блінов, Б. Бресєв, О. Гаврилюк, Ю. Головін, М. Долішній.

Мета статті полягає в узагальненні та характеристиці особливостей розвитку ринку сфери послуг в умовах глобалізації та трансформації світового господарства. Сфера послуг на сучасному етапі характеризується випереджуючими темпами розвитку, інтенсивною диверсифікацією галузевої

структури та територіальною диференціацією в залежності від рівня соціально-економічного розвитку. Обсяги світового ринку послуг постійно зростають, досягаючи майже четвертої частини вартості світового експорту. На нього припадає 40% прямих інвестицій в світі. Відповідно зростає й чисельність зайнятих, оскільки більшість робочих місць створюється саме в сфері послуг. Простежується загальна тенденція прямої залежності між рівнем розвитку окремої країни, часткою сфери послуг у ВВП та часткою зайнятих: чим вищий рівень економічного розвитку, тим більш розвиненим є національний ринок послуг, тим більшу роль він відіграє на світовому ринку послуг, оскільки може продукувати послуги, що виступають товаром міжнародної торгівлі [3].

Технологізація всіх сфер життєдіяльності диверсифікувала галузеву структуру послуг у напрямку зростання частки виробничих послуг. Зростання частки інноваційної продукції, що випускається дрібними партіями відповідно до змін попиту стимулює аналогічні трансформації в секторі надання послуг з обслуговування такої продукції, тобто об'єктивно сприяє реструктуризації ринку послуг, зумовлює зрушення у галузевій, територіальній та організаційній структурі. В свою чергу розвиток виробничих послуг сприяє загальній інтенсифікації виробництва, докорінно змінюючи логістичну систему, реструктуризуючи структуру виробництва [4]. Аналіз динаміки галузевої структури постіндустріальних країн свідчить, що найбільш швидкими темпами розвиваються комунікаційні послуги. Одночасно в цій галузі послуг спостерігається повсюдне зменшення чисельності зайнятих в результаті запровадження відповідного технічного обслуговування. Далі за темпами та часткою у ВВП виділяються виробничі та споживчі, транспортні та фінансові послуги. Найменший інноваційний потенціал мають торгівля, готельний та ресторанний бізнес, соціальні, приватні та інші види послуг, тобто послуги, пов'язані зі значним використанням ручної праці [1].

Найсуттєвішими технологічними інноваціями останнього часу є впровадження та використання комп'ютерних технологій, Internet, інтерактивного телебачення, банківських карток. Розвиток банківських послуг обумовлений тією роллю, яку відіграє рух капіталу. Потреби обслуговування ринку капіталу зробили фінансові послуги одним з найдинамічніших секторів сфери послуг, який застосовує найновітніші технології. Проведення банківських операцій сприяло не лише впровадженню комп'ютерних технологій, а й реорганізації сутності банківської роботи, стимулювало виникнення нових видів послуг (банківські операції в системі on-line, застосування електронних грошей тощо). Використання найсучасніших технологій зумовлює виникнення нових видів та форм послуг. Значного поширення набула електронна торгівля на базі використання Internet, особливо в постіндустріальних країнах. Наприклад, в Японії на неї припадає понад 70% обсягів роздрібної торгівлі [1]. Реклама стала одним з провідних секторів третинної сфери, охопивши не лише засоби телекомунікації, а й видавничу діяльність. Серед десяти провідних рекламних агентств світу п'ять розташовані у США, по два — в Японії та Великій Британії, одне — у Франції.

Транснаціоналізація послуг, глобальність форм їх організації проявляється в концентрації найбільш інноваційних видів діяльності в центрах ділової активності світової економіки. Особлива роль тут належить фінансовому сектору. Фінансово-кредитна система сформувала потужну банківську інфраструктуру, яка, завдяки використанню новітніх технологій, утворює глобальні мережі та ядра концентрації управлінської діяльності. Ділову активність забезпечує зв'язок, транспортні комунікації (особливо показовими є міжнародні авіаперевезення), її рушійною силою є реклама [2].

Аналіз динаміки структурних зрушень на ринку послуг у другій половині XX ст. та на початку XXI ст. свідчить, що особливо швидкими темпами відбулося зростання зайнятості в сфері послуг у постіндустріальних країнах. Темпи зростання виробничих галузей перевищували відповідні показники споживчого сектору на ринку послуг, але були більш диференційованими по країнах, що свідчить про значний вплив внутрішніх умов ринкового середовища на розвиток цього сектору. У структурі експортних операцій світового ринку послуг переважають, традиційні види послуг: транспортні та туристичні. На транспортні послуги, що включають оренду транспортних засобів, які здійснюють перевезення пасажирів та вантажів, і комплекс супутніх послуг з обслуговування в портах (навігаційне, технічне обслуговування, розвантажувально/навантажувальні роботи, зберігання тощо) припадає майже чверть загальних обсягів діяльності.

Висновки з проведеного дослідження. Основою зростання сфери послуг, трансформації її галузевої та територіальної структури, інтенсивного формування ринку послуг на всіх рівнях є об'єктивні суспільні зрушення. Таким чином, формується лінійно-вузлова територіальна структура сфери послуг, що є просторовим каркасом територіальної організації третинної сфери на глобальному рівні. Точкові елементи територіальної структури ієрархізовані, зони їх впливу формуються відповідно інноваційному потенціалу галузей спеціалізації та рівнів концентрації в ньому інноваційних галузей послуг. Також слід зазначити характерні відміни ринку послуг, якому притаманна значна диференціація залежно від рівня економічного розвитку національних ринків, динаміка росту обсягів діяльності та структурні зміни. Інноваційні технологічні процеси у сфері послуг вторинні, але мають структуроутворююче значення, сприяючи інтенсифікації диверсифікаційних процесів. Форми територіальної організації ієрархізовані залежно від ступеня концентрації інноваційних галузей діяльності. Можна виділити локальні форми, які формуються та функціонують в межах національних економік та інтернаціональні (глобальні) форми.

Список використаних джерел: 1. Алдакушина Е.С. Сучасна міжнародна торгівля послугами // Зовнішня торгівля. 1999. №3. 2. Армстронг Г., Сондерс Д., Вонг В., Котлер Ф. Основи маркетинга, 4-е европейское издание / Г. Армстронг, Д. Сондерс, В. Вонг, Ф. Котлер.- М: ООО «ИД Вильямс», 2007. — 1200 с. 3. Киреев А.П. Международная экономика: учеб. пособие: В 2 ч. Ч.І. Международная микроэкономика: движение товаров и факторов производства. — М.: Междунар. Отношения, 1998. — 416 с. 4. Рум'янцева А.П., Коваленко Ю.О. Міжнародна торгівля послугами: Навч. посіб.: 2-ге вид., перероб та доп. — К.: Центр навчальної літератури, 2003. —198 с.

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПІДХІД ДО КОМПЛЕКСНОГО АНАЛІЗУ ЗМІН ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Л.Б. Поліщук, А.А. Мороз, В.С. Попов

l.polischuk@physgeo.com, admin@physgeo.com

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Для Харківської області характерною рисою є високий рівень перетворення природних ландшафтів, що пов'язано із значним сільськогосподарським освоєнням території, розвинутою урбанізацією та індустріалізацією. Разом з тим, недотримання правил будівництва, землеробства, нераціональне використання земель, знищення рослинності активізує несприятливі екзогенні геодинамічні процеси, перш за все зсуви, суфозію, ерозію, обвали, підтоплення, делювіальний процес, дефляцію. В цілому такі впливи, що призводять до суттєвих змін в природних ландшафтах, потребують комплексного системного дослідження параметрів їх стану, через дослідження складових характеристик ландшафтів, компонентів та елементів, як вираження їх вертикальних та горизонтальних особливостей, так звані складові блоки дослідження ландшафтів будь-якого рівня [5, 6]. Дослідження особливостей впливу господарювання на природні територіальні комплекси, формування внаслідок цього антропогенних ландшафтів, як в межах межиріч так і в басейнах малих, середніх і великих річок, повинні проводитись на засадах рівнозначності всіх природних комплексів незалежно від масштабу [4].

Харківська область розташована в Лісостеповій та Степовій природних зонах і представлена межирічними, долинними та балково-долинними ландшафтами [3]. В межах вододільних просторів, серед межирічних ландшафтів виділяють: лесові рівнини піднесені, на палеогеновій та неогеновій основі; лесові рівнини відносно-вирівняні та вирівняні на неогеновій основі. Долинні ландшафти представлені: лесово-терасовими рівнинами, хвилястими на неогеновому алювії (пліоценових терас); лесово-терасовими рівнинами на антропогеновому алювії давніх четвертинних терас; лесово-терасовими рівнинами на антропогеновому алювії молодих четвертинних терас; піщано-борово-терасові дрібно горбисті поверхні; заплавні плоскі поверхні на піщано-муловому алювії. Балково-долинні ландшафти розвинені в межах як межирічних, так і долинних (лесово-терасових) ландшафтів. Природний територіальний комплекс, в якому всі, або один з природних компонентів змінені, або створені в результаті діяльності людини перетворюється на антропогенний ландшафт, який потребує постійного догляду та регулювання. При цьому переважна більшість антропогенних ландшафтів підкоряються широтній зональності. У відповідності до класифікації [1, 2] в межах Харківської області виділяються наступні антропогенні ландшафти: сільськогосподарські, сельбищні, промислові, транспортні, аквальні, лісові та інші антропогенні комплекси.

Сільськогосподарські ландшафти мають широке розповсюдження, серед них: польові, садові, луково-пасовищні. Польовий тип – орні землі, що сформувалися в результаті розорювання незайманих ділянок (рілля, перелоги, багаторічні насадження), городи і розроблювані землі, а також покинуті землі. В їх межах сформований певний агрофітоценоз – закономірна сукупність культурних, бур'янів та грибів та агробіогеоценоз – з відповідними мікрокліматом, водним режимом, рослинним та тваринним світом. Садовий тип – зустрічається часто в межах пересічного рельєфу. Луково-пасовищний тип – до нього відносяться луки вторинні, сіножаті, пасовища. Ці ландшафти часто супроводжуються техногенними елементами: терасовані схили, зрошувальні канали.

Сельбищні ландшафти представлені ландшафтами населених пунктів (міст, селищ) з будівлями, кварталами (малоповерховий, багатоповерховий тип забудівлі), вулицями, дорогами, садами, парками культури та відпочинку, скверами, набережними, бульварами, лісопарками, гаями, гідропарками, лугопарками, зеленими зонами та ін.

Промислові ландшафти включають кар'єрно-відвальні та рекультивовані і мають місце в місцях видобутку та розвідки родовищ корисних копалин. Ці антропогенні ландшафти виникли завдяки розвиненій в Харківській області сировинній базі, що складається з паливно-енергетичних корисних копалин (нафта, газ, конденсат, кам'яне та буре вугілля), а також з сировини для виробництва будівельних матеріалів, групи гірничо-хімічних корисних копалин, питних, технічних та мінеральних підземних вод, а також сировини кольорових металів (рудопроявлення срібла, родовища германію, розсіпні родовища титано-цирконійових руд). Завдяки промисловості будівельних матеріалів, розвиненню гірничо-добувного комплексу, відбувається формування великих обсягів відходів, активізація і розвиток небезпечних екзогенних геологічних процесів, порушення гідрогеологічних умов, що потребує проведення рекультивації. Транспортні антропогенні ландшафти Харківської області відповідають місцям розміщення і представлені такими складовими, як автомобільні, залізничні, авіаційні, магістралі газопроводів та ЛЕП.

Аквальні антропогенні ландшафти включають перш за все водосховища мілководні та глибоководні, а також болота. До аквальних антропогенних ландшафтів відносяться ставки: улоговинні та лощинні, заплавні. Призначення цих антропогенних ландшафтів – сільгоспводопостачання, поповнення малих річок, зрошення, водозабезпечення, рекреація, риборозведення та інші потреби. До аквальних ландшафтів відносяться також водозахисні споруди для захисту від затоплення дамбами обвалування, берегоукріплювальні споруди від берегоруйнування, інші гідротехнічні споруди (канал Дніпро-Донбас I черга, водовод Кочеток-Харків, водовод Краснопавлівське водосховище), гідротехнічні споруди для регулювання річищ, спрямлення річок і спрямування руслового потоку.

Лісові антропогенні ландшафти представляють первинно-виробничі натуралізовані, лісокультурні ландшафти в місцях розміщення полезахисних лісових смуг, де має місце лісовідновлення та захисне лісорозведення. До

виникнення цих ландшафтів приводить також створення захисних лісонасаджень, збільшення лісистості за рахунок створення лісів на непридатних для ведення сільського господарства землях, а також в межах розвинених ярів та різноманітних балок.

Інші антропогенні комплекси представлені перш за все рекреаційними об'єктами в межах рекреаційних зон Харківської області, а також мають місце в межах деяких об'єктів природно-заповідного фонду (національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, дендрологічні та зоологічні парки, ботанічний сад, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва), де має місце рекреаційна діяльність, організація туризму і відпочинку. Крім того, до інших антропогенних комплексів відносяться: кургани, ями, культові об'єкти, земляні оборонні вали, кладовища.

Вплив сільськогосподарського виробництва, промисловості, розвиток комунікацій, урбанізація й індустріалізація мають прогресуючий характер, нерідко погіршують умови проживання і господарювання, обумовлюють високий ступінь антропогенного впливу на природні ландшафти Харківської області та призводять до формування відповідних антропогенних ландшафтів, що потребують всебічного вивчення.

Список використаних джерел: 1. Мильков Ф.Н., *Человек и ландшафты*. М.: Мысль, 1973 - 224 с. 2. Мильков Ф.Н. *Рукотворные ландшафты* //Ф.Н. Мильков. М.: Мысль, 1978. - 86 с. 3. Поліщук Л.Б., Карпов В.Г. *Ландшафти. Харківська область: шкільно-краєзнавчий атлас – К. : ГУГКК при Кабінеті міністрів України, 1993. – С.19.* 4. Поліщук Л.Б., Лебедь В.В. *Дослідження природно-ресурсного потенціалу у вирішенні регіональних природоохоронно-екологічних проблем / Регіон – 2010: стратегія оптимального розвитку: Матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Харків, 4-5 листопада 2010 р.) / Гол. Редакційної колегії В.С.Бакіров. – Х.: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2010. – С. 323-325.* 5. Топчиев А.Г. *Геоэкология. Географические основы природопользования*, Одесса, Астропроект, 1996, - 392 с. 6. Поліщук Л. Б., Попов В. С. *Природоохоронно-екологічна діяльність та регіональне природокористування / Проблеми безперервної географічної освіти і картографії. – Х.: ХНУ ім. В.Н. Каразіна – Випуск 18. – С. 135 – 138.*

УДК 332.135

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МІЖРЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З ЄС

І.А. Попова, О.В. Перепелюкова
ira_porova_dik@mail.ru

*Луганська філія Інституту економіко-правових досліджень НАН України,
м. Сєвєродонецьк, Україна*

Розвиток міжрегіонального співробітництва є одним з пріоритетних напрямів регіональної економічної політики. Слід зазначити, що саме співпраця між регіонами складає основу практичного діалогу між країнами Європейського Союзу, Молдовою, Румунією іншими країнами та Україною. Міжрегіональне

співробітництво є важливою складовою стратегічного партнерства України з іншими державами. Так, у ЄС вважають, що лише спільні дії, збереження й зміцнення добросусідських та дружніх відносин, взаємна відкритість можуть гарантувати гармонійний розвиток територій [1].

Дослідження міжрегіонального співробітництва між Україною та Польщею довели, що українсько-польські стосунки здійснюються на різних рівнях. Так, на рівні центральних органів виконавчої влади з двох сторін, які координуються МЗС, Міністерством економічного розвитку та торгівлі, Міністерством регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ, а з боку Польщі – Міністерством внутрішніх справ, Міністерством регіонального розвитку та МЗС. На міжурядовому рівні створено Українсько-польську Міжурядову Координаційну Раду з питань міжрегіонального співробітництва. До компетенцій цього органу входить вирішення ключових питань міжрегіонального співробітництва, визначення напрямів його розвитку, координація міжрегіонального співробітництва на рівні областей України та воєводств Республіки Польща. Також у складі ради функціонують комісії з питань пунктів пропуску та прикордонної інфраструктури, транскордонного співробітництва.

Майже усі області України уклали угоди з воєводствами Республіки Польща. Найбільше угод укладено з Львівською, Одеською, Івано-Франківською, Вінницькою, Волинською областями. На регіональному та місцевому рівнях між Україною та Польщею підписано понад 450 угод про міжрегіональне співробітництво. В рамках домовленостей між регіональними та місцевими органами влади обох держав проводяться спільні культурні заходи, реалізуються проекти взаємообміну молоді, проводяться стажування, відбуваються конференції, семінари тощо. В рамках реалізації проекту «Польсько-українська інтеграція молодих людей під призмою загрози європейському спокою», відправлено на відпочинок 17 дітей з окупованих територій АРК та східних регіонів та дітей сімей військовослужбовців, які беруть участь у зоні проведення антитерористичної операції. Одним з найважливіших аспектів українсько-польського співробітництва є залучення фінансових коштів для реалізації проектів. Перспективними напрямками співпраці є взаємодія в рамках міжнародних організацій та інституцій (Конгрес місцевих та регіональних влад Європи, Вишегородської групи, Веймарського трикутника, ЦЄІ, ОЧЕС, ГУАМ).

Співробітництво між Україною та Німеччиною було започатковано наприкінці 80-х років. Зараз, основним етапом розвитку українсько-німецьких стосунків є проведення українсько-німецьких конференцій міст-побратимів.

22 травня 2013 року було підписано угоду між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Білорусь про міжрегіональне та прикордонне співробітництво між Україною та Республікою Білорусь. В рамках цієї угоди сторони сприяють розвитку торговельно-економічного, науково-технічного, соціального, екологічного, культурного, етнокультурного, гуманітарного співробітництва між регіонами, а також розвитку інфраструктури прикордонних регіонів, співробітництву у сфері освіти, охорони здоров'я, інформаційних технологій, енергетики, агропромислового комплексу та в інших

сферах [2]. Розвиток українсько-шведського регіонального співробітництва характеризується широким спектром напрямів співпраці, зокрема в економічній, соціальній, культурній та гуманітарній галузях. Прикладами такого співробітництва є впровадження спільних ініціатив та реалізація проектів у сфері муніципальної економіки, житлово-комунальної галузі, соціальної та молодіжної політики, питань освіти, культури та спорту. Найбільшу частку займають проекти у сфері житлово-комунального господарства (близько 45%), у галузі культури (близько 25%) та гуманітарній сфері (близько 20%).

Важливу роль відіграє співробітництво між містами України та Королівства Швеція, які підписали відповідні угоди (міста-побратими), зокрема між Києвом і Стокгольмом, між Хмельницьким і Крамфорсом тощо. Українські міста Київ, Львів, Одеса та Харків співпрацюють зі шведськими містами Стокгольм, Гьотеборг та Мальмо в рамках мережі розвитку регіонального співробітництва «Євросітіз». Асоціація міст України розвиває партнерські відносини з Асоціацією місцевих влад Швеції. Останніми роками регіональне співробітництво між Україною та Швецією значно поживалося, особливо в сферах розвитку громадянського суспільства, культури та енергетичного сектору. Одним з вагомих напрямів регіонального співробітництва між Україною та Швецією є аграрний сектор. Зокрема, протягом останніх років представники Херсонської області відвідали шведську провінцію Сконе з метою налагодження міжрегіональної співпраці в аграрному секторі, зокрема щодо вирощування екологічної сільськогосподарської продукції та виробництва продуктів дитячого харчування. Впродовж останніх років міжрегіональне співробітництво позначилося підвищеною увагою сторін до теми енергоефективності. З метою ознайомлення зі шведським досвідом у галузі енергозбереження та використання альтернативних джерел енергії до Швеції здійснили візити делегації Київської, Рівненської, Івано-Франківської, Тернопільської та Одеської обласних державних адміністрацій. Шведські компанії «Альфа Лаваль» та «ABB» беруть участь у реалізації низки проектів щодо модернізації систем теплопостачання з використанням енергоефективних технологій в містах Рівне, Тернопіль, Лубни. Представники шведських компаній «Екоенерджі» та «Біогазпром» підписали угоди про співпрацю з низкою населених пунктів України, зокрема Луцьком, Миргородом, Новоград-Волинським, Новою Каховкою, Конотопом, Старокостянтинівим тощо. Таким чином, українсько-шведське регіональне співробітництво динамічно розвивається та робить суттєвий внесок у розбудову дружніх відносин між Швецією та Україною.

У 2014 році адміністрація Тернопільської області вела активну співпрацю з керівництвом автономної провінції Больцано (Італія). В рамках цієї співпраці сторони домовилися про початок реалізації проекту з будівництва на території Бучанського району сучасного плодосховища з регульованим газовим середовищем і сортувально-пакувальною лінією, а також постачання до України високоякісних саджанців кісточкових та ягідних культур.

Достатньою інтенсивністю контрактів та розгалуженістю міжрегіональних зв'язків характеризується Одеська область, яка підписала угоди про співпрацю

з Німеччиною, Болгарією, Грецією, Румунією, Італією, Польщею, Угорщиною, Чехією, Литвою, Болгарією тощо. Також Одеська область є членом п'яти організацій: Асамблеї європейських регіонів, Асоціації європейських прикордонних регіонів, Конференції приморських регіонів Європи, Робочої співдружності придунайських країн, Асамблеї європейських виноробних регіонів. Одеська область в рамках Конференції Приморських регіонів Європи працює у складі Балкансько-Чорноморської Комісії. Цілями діяльності якої – є розвиток транспортних коридорів; створення стійкої міжнародної структури з метою поглиблення співробітництва та інтеграції у Чорноморському басейні та Балканському регіоні; реалізація проектів захисту навколишнього середовища у сфері забруднення рік і морів; співробітництво в області охорони природних ресурсів і культурної спадщини; співробітництво між вищими навчальними закладами. Значно сприяє міжрегіональному співробітництву в Одеській області проведення Міжнародних конференцій з питань транскордонного, регіонального співробітництва та розвитку євро регіонів.

Таким чином, налагодження міжрегіонального співробітництва є одним із ключових інструментів щодо розвитку та розширення інтеграційних зв'язків між Україною та країнами ЄС.

Список використаних джерел: 1. Величко В.В. Передумови розвитку відносин між Україною та Європейським Союзом// Економіка України. – 2007. - №7. – С. 95; 2. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Білорусь про міжрегіональне та прикордонне співробітництво між Україною та Республікою Білорусь №781 від 23.10.2013 р./.

УДК 574:379.85:332.145:502.7

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ ЕКОТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КАРПАТСЬКОМУ БІОСФЕРНОМУ ЗАПОВІДНИКУ СПРЯМОВАНІ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНУ ТА ОПТИМІЗАЦІЮ СПІВПРАЦІ З ТЕРИТОРІАЛЬНИМИ ГРОМАДАМИ

Я.М. Рещук

reshchuk@mail.ru

Карпатський біосферний заповідник, м. Рахів, Україна.

Сучасний ринок туристичних послуг надзвичайно динамічний, і постійно виникає необхідність пошуку нових методів приваблювання відвідувачів. Це спонукає суб'єктів туристичного бізнесу до перейняття позитивного досвіду та впровадження успішних туристичних тенденцій у своїй діяльності. Зараз нікого не здивуєш гуцульським баношем і ліжниками, вони масово поширюються по всій території України і таким чином нівелюється їхня унікальність. Така сама ситуація і з культурним досвідом, гуцульські награвання і співанки можна почути далеко за межами регіону. Тож для багатьох відвідувачів Карпатського краю вони знайомі, і втрачають пізнавальний інтерес. Основним завданням на

сьогодні для нашої туристичної сфери є максимальне задоволення прагнень відвідувачів у нових враженнях. В цьому контексті виникає необхідність аналізу та пошуку особливостей культури та природних цінностей, які були б характерними лише для даного регіону і стали його «родзинкою». Йде мова про розробку туристичного бренду, почувши про який у людей одразу виникає асоціація з конкретним місцем. На даний час таким брендом можуть бути високогірні полонини та створення на їх базі показових полонинських господарств – нового напрямку екотуризму. Дана ідея також ідеально вписується в концепцію сталого розвитку. Створення показових полонинських господарств має величезне значення в збереженні місцевої культури та традицій, які формувалися віками а зараз активно забуваються. Крім того, на відміну від баносу і гуцульських мотивів полонини не можна відтворити поза межами їх природного розташування, а саме це і є тим фактором, який мотивує людей відвідати та відкрити для себе ці місця.

Як відомо базою для розвитку екотуризму є природоохоронні території, такі як Карпатський біосферний заповідник. Його територія охоплює найвищі гірські масиви Українських Карпат, зокрема Чорногірський, Свидовецький та Марамороський, де зосереджена основна частина полонин, яких в заповіднику понад 50. Звичайно, частина з полонин розташована в ядровій зоні і будь-яка діяльність тут заборонена, а частина досі використовується для випасання худоби місцевими жителями в літню пору року (у 2014 році на полонинах заповідника випасалося 5600 овець, 295 голів ВРХ та 2 коні) [1].

Показові полонинські господарства слід створювати на базі функціонуючих зараз полонин. Серед них необхідно вибирати ті, які знаходяться поблизу та на екотуристичних маршрутах, де спостерігається постійний потік відвідувачів. Завдяки такому розташуванню зникне необхідність додаткових витрат на картування, прокладання підхідних стежок, маршрутів тощо. Говорячи про Карпатський біосферний заповідник такими дестанаціями можуть бути полонини Козньиска, Гропа, Шумнеска, та Рогньиска. Ці полонини розташовані вздовж туристичних маршрутів біля найвищих і найпопулярніших вершин Українських Карпат – Говерли, Петроса та Близнець[2].

Створення показових полонинських господарств широкопрофільна клопітка справа, яка вимагає комплексної взаємодії між громадами, органами місцевого самоврядування, заповідними територіями, суб'єктами туристичного бізнесу, постачальниками послуг, туроператорами та іншими зацікавленими сторонами. Даний процес надзвичайно трудомісткий і повинен відбуватися в декілька послідовних етапів.

Для показових полонинських господарств слід планувати два типи відпочинку: екскурсійний (транзитний) та багатоденний (тури вихідного дня, корпоративний туризм тощо). Екскурсійний тип відвідування полягає у короткочасній (від декількох годин до одного дня) мандрівці до показового полонинського господарства, як додаткової зупинки на екотуристичному маршруті. Цей тип відвідування повинен передбачати коротку інформативну розповідь та демонстрацію основних елементів і етапів господарювання на

полонині. Також сюди можна віднести замовлення традиційного обіду, дегустацію виробленої тут продукції, чи проведення цікавого майстер-класу.

Ідея багатоденного тематичного туру на полонину полягає в повному зануренні й залученні відвідувачів в процес традиційного полонинського господарювання, в результаті якого вони мають нагоду відкрити для себе унікальну, автентичну пастушу культуру та отримати незабутні враження. Для дотримання встановлених лімітів та запобігання негативного впливу на природні екосистеми від рекреації, цей вид туризму має здійснюватися невеликими групами до 15 осіб. Обмеження кількості відвідувачів сприяє ексклюзивності цього виду відпочинку, що впливає на ціноутворення та його популярність. При логістичному плануванні таких турів необхідно передбачити і забезпечити проїзд, проживання, харчування та програму заходів (проведення часу на полонині), які будуть демонструватися. При цьому, слід надавати перевагу найбільш традиційним для даного регіону методам (якщо транспорт – то на кінній повозці, харчування – виключно місцеві страви). Важливо й не забувати про комфорт і безпеку відвідувачів. З цією метою в комплексі полонинської інфраструктури необхідно збудувати компактний будиночок-садибу з усіма зручностями. З урахуванням географічних особливостей регіону, для його енергозабезпечення можна використати сонячні батареї. Всі будівлі та інфраструктура полонини повинні відповідати традиційному стилю та порядку розташування, вписуючись в природний ландшафт. Саме ці фактори забезпечують незабутню атмосферність і автентичність полонин. Дотримуючись запропонованих умов можливо створити дійсно цікавий і прибутковий туристичний продукт, та популяризувати його на сучасному ринку послуг.

Перспектива створення показових полонинських господарств для Карпатського біосферного заповідника дуже актуальна. На даний час, існує досить складна ситуація взаємодії адміністрації заповідника та громад в зоні його діяльності. Вона полягає в обмеженні використання природних ресурсів та забороні впровадження деяких видів діяльності, що тягне за собою погіршення економічного становища населення та не бачення вигоди від заповідання території. Для досягнення порозуміння та оптимізації взаємовідносин необхідно запропонувати і показати громадам спосіб економічного збагачення, який би не суперечив інтересам обох сторін. Залучення громад та органів місцевого самоврядування до написання і створення подібного роду проектів лише поглибить співпрацю та продемонструє спільне бажання до економічного розвитку, збереження своїх традицій та піклування про навколишнє середовище.

Список використаних джерел 1. Статистична звітність використання природних ресурсів Карпатського біосферного заповідника. 2. Літопис природи Карпатського біосферного заповідника Том 38. – Рахів. 2015р. – 513 с.

ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ТА ЗМІНА ПРІОРИТЕТІВ

О.С. Салтанова

elenka-s82@mail.ru

*Житлово-комунальний коледж Харківського національного університету
імені О. М. Бекетові, м. Харків, Україна*

Обов'язковою умовою забезпечення економічного зростання є здійснення державою виваженої інвестиційної політики. В умовах досягнення фінансової стабілізації активізація інвестиційної діяльності повинна бути спрямована на забезпечення прогресивних структурних зрушень в економіці, оновлення виробничої бази, формування конкурентоспроможних господарських структур, соціальної орієнтації виробництва, вирішення питань зайнятості населення. Ефективне регулювання процесів відтворення фондів потребує їх узгодження з рухом і використанням робочих місць, вдосконалення статистичного обліку, який повинен відображати реальні масштаби акумуляції коштів. Для амортизації, застосування підприємствами її прискореного нарахування, відновлення обліку структури машин і обладнання за віком.

Посилення державного впливу повинно проявлятися, перш за все, у виваженій бюджетній політиці у взаємозв'язку із грошовою політикою. Річ у тому, що у сфері грошового обігу проводилась достатньо послідовна і достатньо жорстка політика, спрямована на приборкання інфляції за рахунок, зокрема, раціоналізації державних витрат і зниження грошової маси. Однак, сама по собі стабілізація національної грошової одиниці не є самоціллю, а доречна лише тоді, якщо мають місце позитивні зрушення у реальному секторі.

В цих умовах доцільним є впровадження помірних бюджетних витрат на цілі інвестування в розрахунок на так званий ефект мультиплікатора. Суть його полягає в тому, що інвестиції у ефективні проекти викликають хвилі відповідних витрат у суміжних виробництвах, тобто формують (множать) ефективний попит як серед суб'єктів господарювання, так і працівників підприємств (внаслідок зростання їх доходів), що в свою чергу стимулює подальший розвиток виробництва. Таким чином, активізація державних інвестицій на цілі структурної перебудови є достатньо обґрунтованим заходом, якщо при цьому, по-перше, є реальна програма інвестування конкретних проектів дійсно пріоритетного значення з впливом на сумісні виробництва, по-друге, – забезпечується їх цільове використання з достатньо великою ефективністю і швидкою окупністю.

Дійовим інструментом активізації інвестиційних процесів в умовах ринкової трансформації виступає державна амортизаційна політика, яка повинна забезпечити надійне внутрішнє джерело фінансування капітальних вкладень. Саме за рахунок амортизації у розвинутих країнах формується до

70–80% інвестицій. Слід підкреслити, що амортизація є однією з найскладніших економічних категорій ринкової економіки, яка впливає на процеси, що знаходяться на стику фінансово-бюджетних (податкових) та інвестиційних інтересів.

І якщо перші мають переважно короткотерміновий характер, то інвестиційна діяльність – середньо- і довготерміновий, а сама амортизаційна політика – це своєрідний компроміс зазначених аспектів державного регулювання економіки.

Важливим аспектом амортизаційної політики лишається оцінка вартості основних засобів. В цьому зв'язку доцільно передбачити здійснення переоцінки (індексації) за ініціативою як державних органів, так і суб'єктів господарювання (при цьому доцільно застосування експертних моделей оцінки), індексувати всі основні фонди (в т.ч. й ті, стосовно яких застосовуються методи прискореної амортизації), а також не оподатковувати індексовану вартість, що, зокрема, передбачено п.8.3. ст.8 Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств" і стримує підприємства у застосуванні індексації основних фондів за своєю ініціативою. Доцільним є також одномоментне списання зайвих основних фондів без віднесення змін в їх оцінці на результати фінансової діяльності.

Слід сприяти зростанню обсягів амортизаційних відрахувань, наблизивши умови діяльності вітчизняних підприємств до загальносвітових. Зокрема, якщо в Україні частка амортизаційних відрахувань до собівартості продукції чорної металургії становить 6%, то в Японії і Німеччині -14,5% і 8,9% відповідно. І це при тому, що в цих країнах практично не існує власного гірничорудного виробництва – підгалузь з більш високими показниками розміру амортизації.

Важливим напрямом активізації інвестиційної діяльності є впровадження і подальше розповсюдження лізингових відносин. Лізинг являє собою як одну з форм товарного кредиту та інвестицій, а ризик в цьому випадку розповсюджуються між суб'єктами лізингових відносин.

Для поліпшення інвестиційного клімату необхідно здійснювати комплекс заходів як загальноекономічного характеру, що розповсюджується на вітчизняних інвесторів, так і безпосередньо стосовно створення належних умов для іноземного підприємництва.

Це буде сприяти інтеграції національної економіки у світовий економічний простір, а також подоланню кризових явищ і забезпечення економічного зростання.

Список використаних джерел: 1. Інноваційні форми регіонального розвитку (навчальний посібник) / [за ред. Стеченко Д.М.]. -К:Вища школа., 2002.- 254 с. 2. Інноваційна стратегія українських реформ / [за ред. А.С.Гальчинського, В.П.Семіноженко.] - К.:ЗнанняУкраїни,2002. – 336 с. 3. Інвестиційний менеджмент [за ред. д.е.н., проф.В.М. Гриньової В.М.] -Харків.:ВД «Інжеск»,2004 – 368 с.

ФОРМУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ УТВОРЕНЬ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

В.Т. Семенов, Т.М. Апатенко, Н.В. Мороз, А.М. Панкєєва

e-mail:kafedrambg@mail.ru

Харківський національний університет міського господарства імені

О.М. Бекетова, м. Харків, Україна

Одним з найбільш перспективних напрямів містобудівної діяльності є територіальне планування як важливий інструмент забезпечення комплексного, збалансованого й цілісного розвитку держави, її регіонів, ефективного використання економічних, природних та інших ресурсів з урахуванням їх територіальних особливостей, усього різноманіття сучасних та перспективних потреб суспільства. Територіальне планування є незамінним для узгодження секторальної політики, загальнодержавних, регіональних та місцевих інтересів, подальшої інтеграції України до єдиного Європейського простору [1]. Обмеженість простору як ресурсу ставить усі дослідження, що стосуються оптимального його використання, у коло актуальних. Відповідно, можна припустити, що проблема криється у відсутності науково обґрунтованих, оптимальних схем використання просторово-територіальних ресурсів як міської так й сільської місцевостей. Одним із найважливішим аспектом просторової організації територій є необхідність взаємоузгодження стратегічного і територіального планування. Для цього стратегії соціально-економічного розвитку територій, узгоджені з документами стратегічного планування державного рівня, повинні стати основою розробки схем територіального планування регіонів України. За останні роки процес концентрації адміністративно-територіальних одиниць європейських країн набув ознак постійності. Деякі країни Європи провели свої реформи, які суттєво зменшили кількість адміністративно-територіальних одиниць базового рівня (муніципалітетів). Кожна така реформа відбувалась через встановлення параметрів майбутніх об'єднаних одиниць і створення на цій основі карт об'єднання. Для визначення нових кордонів муніципальних новоутворень бралися різні критерії, але всі вони мали комплексний, кількісно-якісний характер. У результаті було підготовлено карту взаємозв'язків і взаємозалежностей окремих територій. Також було проведено детальний аналіз «ефекту масштабу» з метою оптимізації надання населенню різних типів соціальних послуг [2].

Зарубіжний досвід свідчить, що ефективність застосування тих чи інших критеріїв адміністративно-територіальних перетворень визначається тим, що критерії повинні носити різноаспектний характер, враховувати не лише кількісні, але й якісні показники; перелік їх не повинен бути надто великим; критерії мають бути усталеними, а для цього вони повинні мати нормативно-правове закріплення [3].

Згідно із законом України № 676-VIII від 04.09.2015 «Про добровільне об'єднання територіальних громад» передбачено об'єднання територіальних громад та встановлено порядок регулювання відносин, що виникають у процесі добровільного об'єднання цих громад, сіл, селищ, міст. Таким чином, об'єднана територіальна громада, адміністративним центром якої визначено місто, є міською територіальною громадою, центром якої визначено селище, – селищною, центром якої визначено село, – сільською [4].

Розглянемо хід децентралізації на прикладі Харківської області. Спираючись на закон, Харківська обласна рада прийняла «Проект перспективного плану формування територій громад Харківської області», яким передбачено створення 59 спроможних територіальних громад замість 459 існуючих на сьогоднішній день. Проект перспективного плану дозволить забезпечити реалізацію добровільного об'єднання громад, що надасть змогу сформувати самодостатні територіальні громади, які б володіли відповідними матеріальними і фінансовими ресурсами, територією та об'єктами соціальної інфраструктури для ефективного виконання покладених на них завдань та функцій [5]. Існуючі територіальні громади в Україні внаслідок об'єктивних причин різноманітні за своїми розмірами, чисельністю населення, економічним потенціалом та іншими критеріями, так деякі з них мають весь спектр критеріїв, що дозволяє таким утворенням мати позитивні прогнози. Деякі мають тісні різноманітні зв'язки як з крупними центрами (місто, районний центр) так і між собою, що сприяє їх сталого розвитку. Інші територіальні громади знаходяться на стадії розпаду або поглинання іншими більш потужними населеними пунктами. Внаслідок територіальної реформи можливо відродження громад, які знаходяться на стадії розпаду за суб'єктивними та об'єктивними ознаками, шляхом встановлення втрачених потенціалів та зв'язків за рахунок успішних, маючих сталий розвиток громад або центру.

Настійно необхідна розробка методики розвитку економіки територіальних утворень на основі аналізу функціонування систем розселення і подальшого формування територіальних громад. Тому створення концепцій розвитку в рамках окремих територіальних громад, їх об'єднань і, звичайно ж, в абрисі регіонів вкрай актуальна інтеграція цих стратегічних концепцій з подальшою розробкою або коректуванням генеральних планів розвитку територій забезпечить стабільність їх функціонування. Укрупнення територіальних громад – це шлях, який повинен привести до агломерування, так як базується на принципах об'єднання населених пунктів в агломерацію, що діє в розвинутих країнах таких як Франція, США, Швейцарія, Данія, Великобританія та інших.

Багато фахівців, що досліджують проблеми формування і розвитку сучасних агломерацій, відзначають, що на сьогоднішній день існуючий в країнах пострадянського простору штучний поділ територій на адміністративні одиниці стає гальмом розвитку, і пропонують розглянути питання переоформлення звичної карти подібних територій не на основі їх адміністративного поділу, а з урахуванням інших критеріїв (ступінь капіталізації та привабливості території). Після цього на мапі територіальних громад з'являться нові одиниці розвитку, міські зони, а на карті регіону –

урбанізовані кластери (спеціалізовані економічні зони), які формуються не за принципом адміністративної приналежності, а за принципом сталих економічних зв'язків між різними суб'єктами господарської діяльності.

Таким чином, укрупнення територіальних громад, перетворює територію в ареал стійкого і динамічного зростання зі значним соціальним та економічним ефектом. У ході розвитку цих об'єднань реалізується процес переходу до економіки розвитку і в реальні терміни послугує імпульсом для вирішення основних проблем розвитку територій громад (підвищення їх конкурентоспроможності; модернізація та інтеграція комунальної, транспортної, інженерної інфраструктур; забезпечення якості життя населення; зміцнення і підйом громад, що знаходяться на стадії розпаду; збільшення числа поселень, що володіють найбільш привабливим середовищем в соціальному відношенні; можливість всіх її жителів користуватися послугами, які доступні населенню, що проживає у великих містах).

Список использованных источников: 1. Мальчикова Д.С. Територіальне планування сільської місцевості в контексті сучасних суспільних трансформацій [Текст] / Д.С. Мальчикова // Проблемы материальной культуры – Географические науки: наук.-техн. зб. – Симф.: Електронні текстові відомості, 2013. – Вип. 162. – С.20-23. 2. Анимича Е.Г. Основы местного самоуправления / Е.Г. Анимича, А.Т.Тертышный. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 208 с. – (Серия «Высшее образование») – ISBN 5-16-000134-4 3. Бодрова І.І. Європейський досвід удосконалення місцевого самоврядування / І.І. Бодрова; Нац. акад. прав. наук України, Наук.-дослід. ін-т держ. буд. та місц. самоврядування; редкол. Ю. П. Битяк [та ін.]. – Х.: Оберіг, 2012. – 64 с. 4. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua> 5. Офіційний сайт Харківської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kharkivoda.gov.ua/news/74421>

УДК 911.3

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ КРАЇН СВІТУ У ТУРИЗМІ: СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

І.Г. Смирнов, Т.І. Михайленко

smyrnov_ig@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

м. Київ, Україна

Конкурентоспроможність у туризмі розглядається як один із важливих напрямків географічних та економічних досліджень у працях Т. Сорокіної [2], Н. Морозової [1], Крауча та Рітчі [3], Дваєра та Кіма [4]; цінова конкурентоспроможність – в працях Форсайта і Дваєра [5]. Є різні підходи до визначення конкурентоспроможності національного туристичного господарства на світовому ринку. Один із них – це методика розрахунку коефіцієнту виявлених порівняльних переваг (RCA, англ. Registered Competitive Advantages), який визначається як відношення частки країни на світовому ринку

даного товару до частки країни у світовому експорті [6, 181]. Дана методика по відношенню до туристичного господарства дозволяє визначити, наскільки привабливим для іноземних споживачів є турпродукт певної країни в порівнянні з іншими статтями її експорту. Застосування коефіцієнту RCA туристичного господарства в якості показника конкурентоспроможності країни на світовому туристичному ринку ґрунтується на прямій залежності іноземних туристичних прибуттів від стану експорту вихідної держави. Розрахунки рекомендується здійснювати за наступною таблицею (табл. 1).

Таблиця 1

Показники конкурентоспроможності туристичного виробництва
країн світу [6, 181]

Країна	Експорт товарів та послуг, млрд.дол.	Частка країни у світовому експорті товарів та послуг, %	Прибуття іноз. туристів, млн.осіб	Частка країни у світовому прибутті іноз. туристів, %	Показник конкурентоспроможності туристичного виробництва країни
--------	--------------------------------------	---	-----------------------------------	--	---

Перевагою цього підходу є можливість самостійного визначення рівня конкурентоспроможності країн світу у сфері туризму на потрібний рік, оскільки показники величини експорту товарів та послуг країн світу та показники прибуття іноземних туристів є у вільному доступі в довідниках (у т.ч. в Інтернеті). За Д.С. Ушаковим, що рекомендує цю методику [6, 199-200], показник конкурентоспроможності туристичного виробництва змінюється від 57,73 (найвищий показник, Багамські о-ви) до 0,09 (найнижчий показник, Японія) при середньосвітовому рівні 1,0. Відповідно, країни діляться одразу на 2 групи: 1) у яких показник конкурентоспроможності вище середньосвітового; 2) у яких показник нижче середньосвітового. У першій групі виділяються підгрупи: 1) країни з дуже високим показником конкурентоспроможності туристичного продукту та його виробництва (коефіцієнт $RCA > 10$); 2) країни з високим показником коефіцієнта RCA (3-10). Агрегуючи показники експорту та туристичних прибуттів різних країн, можна скласти таблицю показників конкурентоспроможності туристичного виробництва в регіонах планети (табл. 2).

Таблиця 2

Конкурентоспроможність туристичного виробництва в регіонах світу [6, 204]

Регіон світу	Експорт, млрд.дол.	Частка на світовому туристичному ринку, %	Показник конкурентоспроможності туристичного виробництва
Європа	2214,8	52,1	1,25
Америка	845,9	27,3	1,72
АТР	1188	15,6	0,70
Решта світу	1096	5	0,24

З таблиці 2 видно, що незважаючи на безумовне лідерство Європи як туристичного напрямку, конкурентоспроможність її туристичного господарства

дещо поступається подібному показнику Нового Світу через значну частку регіону у світовому експорті. При цьому слід мати на увазі, що показники конкурентоспроможності туристичного виробництва різних країн та регіонів світу, отримані за методикою коефіцієнтів RCA є досить умовними, характеризують відношення середньостатистичного туриста до можливості здійснення подорожі у той чи інший регіон світу, не враховують реальних географічних відстаней, різниць у доходах туристів та місцевих жителів, інші екзогенні чинники (політичний, економічний, екологічний тощо).

Інший спосіб оцінювання ефективності функціонування туристичних систем на мегарівні – це оцінювання конкурентоспроможності туристичної країни світу за індексом конкурентоспроможності. Звіт «Travel and Tourism Competitiveness Report» (Конкурентоспроможність у сфері подорожей та туризму) від Світового економічного форуму (WEF) підготовлено у співпраці зі Стратегічним партнером із розробки Booz&Co, з партнерами – Світовою організацією туризму (ЮНВТО), Світовою Радою з подорожей та туризму (WTTC), Міжнародною асоціацією повітряного транспорту (IATA), Міжнародним Союзом із збереження природи (IUCN), аудиторською фірмою Deloitte та було вперше опубліковано у 2007 р. з поданням даних про 124 країни світу, у 2009 вже були дані по 133, у 2011 р. – по 139 і в 2015р. – по 141 країні світу. Індекс (показник) конкурентоспроможності країн з подорожей та туризму (індустрії туризму) відображає загальну оцінку чинників, що сприяють розвитку туристичного бізнесу в окремих країнах, а не привабливість країн як туристичних дестинацій.

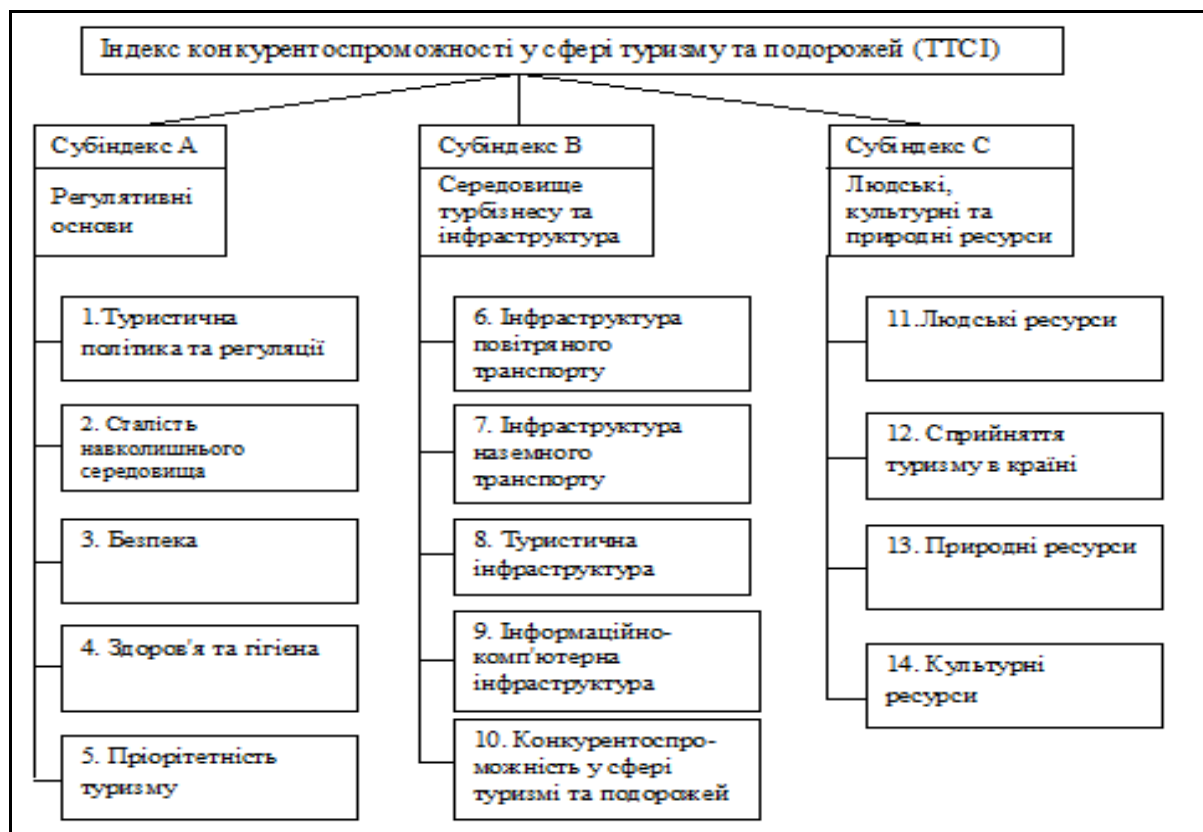

Рис. 1. Структура Індексу конкурентоспроможності у сфері туризму та подорожей (ТТСІ) (складено авторами за [7])

Індекс ТТСІ оцінює та вимірює «набір чинників та політик», що забезпечують сталий розвиток сектору подорожей і туризму, що, своєю чергою, забезпечує успішний розвиток та конкурентоспроможність країни» [7]. Згідно гасла «Зростання, незважаючи на перешкоди» («Growing Through Shocks», англ.) у доповіді 2015 пояснюється, чому на сектор подорожей та туризму ґрунтовно не вплинули дестабілізуючі щодо туризму чинники і чому світовий туризм розвивався динамічніше, ніж уся світова економіка. Доповідь ранжує країни за величиною індексу конкурентоспроможності у сфері подорожей та туризму (англ. ТТСІ) з градацією від 1 до 7 на підставі оцінювання країн за трьома головними субіндексами (субпоказниками): 1) регулятивні основи; 2) середовище турбізнесу та інфраструктура; 3) людські, культурні та природні ресурси для розвитку туризму та подорожей. У свою чергу субіндекси включають 14 складників (pillars, англ.) (рис.1).

Список використаних джерел: 1. Морозова Н.С. Концепция формирования и развития конкуренции в туризме: монография/Н.С.Морозова.- М.:Рос НОУ, 2011.\ 283 с. 2. Сорокина Т.В. Управление конкурентоспособностью объектов индустрии гостеприимства : теория и методология: автореферат дис. д-ра экономических наук/ Т.В. Сорокина.-М.:, 2011.- 30 с. 3. Crouch G.I. Tourism, competitiveness and social prosperity/ G.I. crouch, J.R. Ritchi// Journal of Business Research.- 1999.- №44.-PP.137-152. 4. Dwyer L. Destination competitiveness: a model and indicators/L. Dwyer, C.W.Kim// Current issues of Tourism.-2003.- Vol.6, 35.- PP.369-413. 5. Forsyth P. Exchange rate changes and the cost competitiveness of international airlines: the aviation trade weighted index/ P. Forsyth, L. Dwyer// Research in Transport Economics.-2010.- Vol.24.- PP.2117. 6. Ушаков Д.С. Экономика туристской отрасли: уч.пос./Д.С. Ушаков.- Ростов н/Д:НЦ «Март», Феникс, 2010.- 446с. 7. Travel and Tourism Competitiveness Report 2015 [Електронний ресурс]-Режим доступу: www.wforum.org/docs/WEF_TTCReport_2015.pdf

УДК 502.33; 911.91

ПЕРСПЕКТИВИ ТА НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В ПРОМИСЛОВОМУ МІСТІ

І.М. Суматохіна

sumatokhina_ir@ukr.net

*Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара,
м. Дніпропетровськ, Україна*

Туризм як прибуткова галузь, що найбільш динамічно розвивається, здійснює суттєвий вплив на інші галузі (готельне господарство, транспорт, виробництво товарів широкого вжитку, будівництво, зв'язок) та економіку міста в цілому за рахунок мультиплікативного ефекту. Сьогодні в Україні відбуваються процеси відновлення та розвиток інноваційних традиційних галузей економіки, тому перетворення туристичної сфери в один із пріоритетних напрямів регіонального розвитку є актуальним науково-практичним завданням. Мета статті – визначити перспективи і основні напрямки розвитку туризму в промисловому місті на основі співставлення

чинних цільових програм державного, регіонального і муніципального рівня та аналізу реалізації їх заходів. Важливу роль в розвитку туризму відіграє держрегулювання, яке визначає пріоритети розвитку регіону, приймає стратегічні плани, розробляє концепції державних цільових програм. Не менш важливою є діяльність органів місцевого самоврядування, які розробляють та реалізують регіональні і муніципальні програми розраховані на різні терміни. Аналізуючи існуючі державні та регіональні програми розвитку туризму, можна розподілити їх на групи за різними ознаками: за охопленням території – державні, регіональні, муніципальні; за призначенням – цільові, галузеві, адресні, інвестиційні; за терміном дії – короткострокові (до 3-х років), середньострокові (3–5 років), довгострокові (5–15 років).

В державних цільових програмах визначені два стратегічних напрямки розвитку туризму (внутрішнього та в'їзного) з метою створення сприятливих умов для залучення інвестицій [1, 3]. Цільові програми орієнтовані забезпечити розвиток туристичної та транспортної інфраструктури відповідно до міжнародних стандартів, що обов'язково позначиться на якості туристичних послуг. Програми містять заходи з визначення туристичної спеціалізації регіонів, виявлення територій пріоритетного розвитку туризму та здійснення туристичного районування країни, забезпечення доступності туристичних послуг для осіб з інвалідністю, створення системи розповсюдження інформації про туристичний потенціал України, підвищення безпеки туристів. Концепція розвитку туризму та курортів з причини складних політико-економічних умов на сьогодні [1] втратила чинність (Постанова КМ № 71 від 05.03.2014).

Регіональні програми розвитку туризму [2, 4] приведені у відповідність до програм державного рівня. В нашій країні є регіони, для яких туристична галузь є однією з найважливіших для економіки регіону (Карпатський, Причорноморський, Приазовський, тимчасово окупований Кримський). Водночас, існують інші регіони, дефіцит бюджету яких утворюється за рахунок галузей промисловості та сільського господарства (наприклад, Придніпровський), але вони також потребують створення умов для задоволення потреб населення у відпочинку й оздоровленню, залучення інвестицій. Особливо це стосується великих промислових багатофункціональних міст, де сформувалося історико-культурне середовище, є попит на безпечне й комфортне для життя і здоров'я середовище, здатне забезпечити всі необхідні умови для реалізації права громадян на відпочинок. Розвиток туризму у містах відбувається відповідно до програм державного і регіонального рівня.

В Дніпропетровській області реалізуються довгострокові регіональні програми: «Програма збереження та розвитку об'єктів культурної і природної спадщини, розташованих на території Дніпропетровської області, на 2014–2019 роки» (від 31.01.2014 № 524-25/VI; від 05.12.2014 №594-28/VI); «Програма розвитку туризму у Дніпропетровській області на 2014–2022 роки» (від 20.06.2014 №532-26/VI). Програми обласного рівня, які спрямовані на розвиток, збереження та забезпечення життєздатності, цілісності та автентичності об'єктів культурної та природної спадщини, формування виняткового і різноманітного туристичного продукту регіону, просування його на

внутрішньому та міжнародному ринках шляхом рекламно-інформаційної кампанії, розвиток туристичної інфраструктури належного рівня. Розроблені програми визначають як пріоритетні регіональні напрямки сільський зелений та промисловий (індустріальний) туризм Дніпропетровщини та напрямки розвитку туризму на муніципальному рівні. Основними напрямами розвитку туризму в окремих містах регіону є такі: у Дніпропетровську та Кривому Розі – промисловий та велосипедний туризм; в Нікополі – промисловий, екскурсійний історичний і доповнюючий його, фестивальний туризм. Стандартними для усіх міст є заходи з впровадження стандартів туристичних послуг і покращення потенціалу туристичних провайдерів, створення хостелів на базі гуртожитків ПТНЗ та ВНЗ, ідентифікація та маркування туристичних та рекреаційних об'єктів. У містах особливого розвитку набув промисловий туризм по найпопулярніших маршрутах до кар'єрів (м. Кривий Ріг), «ІНТЕРПАЙП СТАЛЬ» – найбільшого електросталеплавильного комплексу в Європі та СНД, аерокосмічного комплексу (м. Дніпропетровськ), ВНЦ «Трубосталь» (м. Нікополь).

Висновки. Аналіз програм розвитку туризму промислових міст та механізмів їх реалізації дозволяє зробити висновки, що вони відповідають стратегічним цільовим програмам, ґрунтуються на переважному використанні стандартного інструментарію для розвитку туризму. Механізми реалізації муніципальних програм передбачають формування системи юридичних документів, адаптацію муніципальних програм до державної стратегії розвитку туризму, моніторинг її виконання.

Конкретизація інструментарію здійснюється з урахуванням специфіки місцевих природних, історико-культурних і соціально-економічних переваг. Муніципальні програми розробляються для задоволення потреб громадян у відпочинку, удосконаленню міжрегіональних зв'язків, залучення зарубіжних туристів, формування іміджу міста, регіону, країни, залучення інвесторів, диверсифікації монопрофільних міст. Подальшому розвитку туризму в промислових містах сприятиме вирішення усіх питань на місцях на засадах і принципах ринкової «самоорганізації» і місцевого самоуправління.

Список використаних джерел: 1. Концепція Державної цільової програми розвитку туризму та курортів на період до 2022 року, яка схвалена розпорядженням КМУ від 1 серпня 2013 р. № 638-р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>. 2. План реалізації Стратегії розвитку Дніпропетровської області на період 2014 – 2016 роки (Узагальнення програм та проектів регіонального розвитку, ініційованих територіальними громадами області). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mled.org.ua. 3. Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження Державної цільової соціальної програми розвитку в Україні спортивної та туристичної інфраструктури у 2011-2022 роках» від 29 червня 2011 р. № 707. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show>. 4. Регіональні цільові програми розвитку Дніпропетровської області. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oblrada.dp.ua/region-programmes>

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

А.Б. Ховалко

anna.khovalko@gmail.com

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
м. Львів, Україна*

Розвиток туристично-рекреаційної сфери для багатьох країн Європи та України є одним з головних завдань на сьогодні. Україна, яка розташована на перехресті транспортних шляхів Європи, і має для розвитку своєї рекреаційної сфери сприятливі природно-кліматичні умови, значний природний та історико-культурний потенціал, необхідні людські та матеріальні ресурси, значно відстає від більшості європейських країн за рівнем розвитку туристично-рекреаційних послуг. Такий стан з одного боку дозволяє швидкими темпами стимулювати дані послуги, а з іншого – потребує активізації процесів щодо створення в нашій державі потужної рекреаційної індустрії.

Загалом розвиток туристично-рекреаційної галузі в Україні відповідає динаміці економічних процесів, що відбуваються в державі. Водночас світові політичні та економічні процеси останніх років також справляють суттєвий вплив на обсяги, напрямки та структуру туристичних потоків. Тому стратегічною метою розвитку туристичної індустрії в Україні можна вважати створення конкурентоспроможного на світовому ринку туристичного продукту, здатного максимально задовольнити туристичні потреби населення країни, забезпечити на цій основі комплексний розвиток територій та їхніх соціально-економічних інтересів при збереженні екологічної рівноваги й історико-культурного довілля, розроблення нормативно-правової бази туризму.

Розвиваючи туристично-рекреаційну індустрію, необхідно зауважити, що розвиток цієї діяльності має і певний негативний вплив, в першу чергу: на природне середовище; на соціально-культурне середовище; на економічне середовище. Вплив на соціально-культурне середовище характеризується погіршенням стану культурно-історичних пам'яток, об'єктів та територій у зв'язку з інтенсивним їх використанням в туристичних цілях, негативний вплив на місцевих жителів, їх традиції та звички, зростання криміналітету серед місцевих жителів. До основи планування розвитку туристично-рекреаційного комплексу може бути покладена ідея природно-історико-етнографічної рекреації, яка базуватиметься на створенні рекреаційного середовища на найбільш раціональному використанні територіальних поєднань природних умов, ресурсів, історичних і архітектурних пам'яток. У перспективі – створення природно-історико-етнографічних туристично-рекреаційних комплексів «Гуцульщина», «Бойківщина» та ін.

Безпосередньо для Західного регіону України туристично-рекреаційну діяльність доцільно планувати з використанням значних цілісних територіальних утворень, наприклад таких як єврорегіон – організаційна юридично закріплена форма транскордонного регіонального співробітництва між територіальними громадами та/або органами державної влади прикордонних регіонів кількох держав зі спільним кордоном. У загальноєвропейській системі пріоритетів єврорегіон розглядається як інструмент інтеграції держав через інтеграцію регіонів. Їх діяльність спрямовується на прискорення соціально-економічного розвитку регіонів і формування їх експортної спеціалізації, інфраструктурну підготовку для поглиблення співробітництва з Європейським Союзом, розвиток системи міжрегіональних зв'язків у сфері туризму, рекреації, охорони навколишнього природного середовища. Структуризація єврорегіону щодо туристично-рекреаційних потреб потребує поєднання регіональних і локальних підходів, де локальні ознаки послугують уточненню регіональних. Так, Карпатський єврорегіон утворюють поєднані регіони п'яти держав, які характеризуються власними особливостями як ресурсними, так і функціональними, що значною мірою залежить від ступеня розвитку в цих країнах туристично-рекреаційної індустрії. Різноманіття розвитку туристично-рекреаційної галузі між країнами породжує різноманіття структурної організації єврорегіону. Таким чином на перший план повинні виходити наявні та можливі зв'язки між структурними складовими єврорегіону.

УДК 528.94

ДОСЛІДЖЕННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ПРИКОРДОННИХ РЕГІОНІВ В АСПЕКТІ КАРТОГРАФУВАННЯ МИТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Н.М. Дук

natalya.duk@gmail.com

*Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
м. Дніпропетровськ, Україна*

Україна належить до країн, для яких зовнішня торгівля (ЗТ) є одним з основних факторів сталого економічного зростання і розвитку національної економіки. Це обумовлює необхідність розробки і впровадження ефективної митної політики, застосування адекватних митно-тарифних і нетарифних інструментів регулювання ЗТ. Роль митно-тарифних регуляторів полягає у можливості забезпечити регулювання різних форм зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД), відповідність вимогам ринкової економіки, захист економічного суверенітету держави при посиленні іноземної конкуренції на національному ринку, можливість оперативного вирішення проблем структурної та просторової незбалансованості певних товаропотоків, можливості створення адекватного механізму регулювання й управління

міжнародними зв'язками як на національному, так і на регіональному рівні. Ефективне регулювання зовнішньої торгівлі можливе за умови ретельного аналізу зовнішніх і внутрішніх умов її здійснення, а також постійного моніторингу й оцінки результатів застосування тих чи інших інструментів регулювання ЗЕД. Такого роду моніторинг потребує опрацювання великих об'ємів просторово координованої інформації щодо обсягів, структури, динаміки та ефективності зовнішньої торгівлі країни та її регіонів, яку найкраще представляють картографічні твори.

З цією метою нами запропоновано серію карт, що відображають систему показників, які вимірюються у вартісній і натуральній формі та характеризують міжнародну торгівлю України та її регіонів [1]. Основні з них є традиційними [2] і широко використовуються при дослідженні міжнародної торгівлі (рис. 1). Для оцінки наслідків змін митно-тарифної політики важливим є представлення цих та інших показників в динаміці, з обов'язковим врахування тих дат, коли відповідні зміни відбулися.

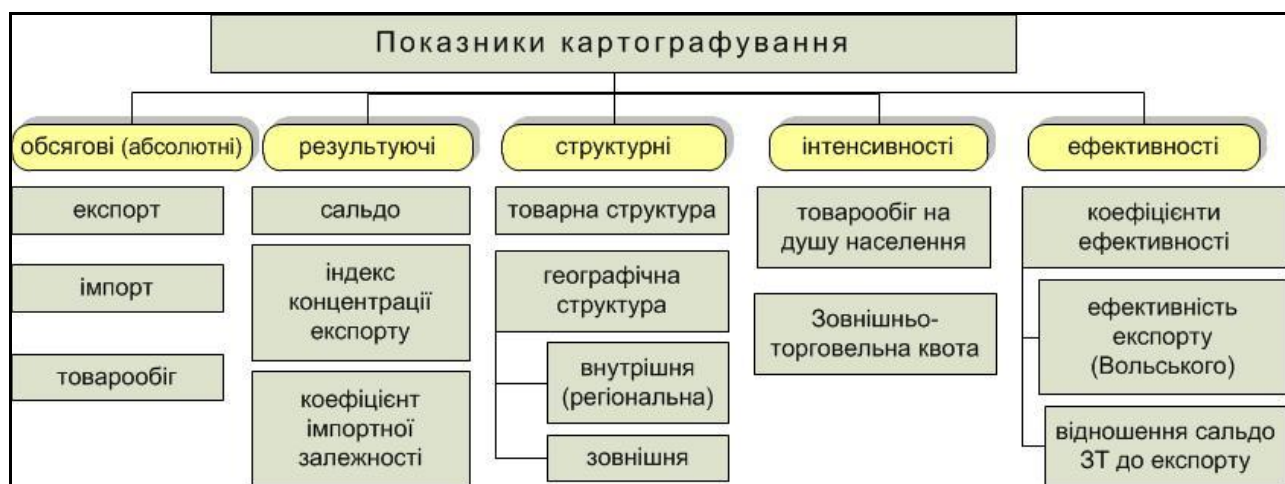

Рис. 1. Система показників картографування зовнішньої торгівлі

В процесі дослідження ЗЕД особливе значення має аналіз прикордонних регіонів (ПР), які, з одного боку, завдяки своєму положенню мають ряд переваг для розвитку ЗТ, а з іншого, є місцями зосередження митної діяльності, приуроченої до митних кордонів, які практично співпадають з державними. Ці особливості необхідно враховувати при картографуванні ЗТ.

Слід відзначити, що митні органи в прикордонних регіонах мають підвищене навантаження порівняно з внутрішніми, оскільки здійснюють не лише оформлення, а й пропуск через митний кордон експортних, імпорتنних, а також транзитних товарів. Тому при вивченні й картографуванні зовнішньої торгівлі ПР необхідно враховувати не лише число учасників зовнішньоекономічного обміну в даному регіоні, але й з інших областей, які обслуговуються прикордонними митницями, а також кількість учасників ЗТ в країнах-контрагентах, а особливо в суміжних з регіоном, співвідношення експорту й імпорту товарів у порівнянні з суміжними регіонами країн-сусідів; співвідношення обсягів внутрішньої і зовнішньої торгівлі; співвідношення експорту, імпорту і транзиту товарів за видами транспорту.

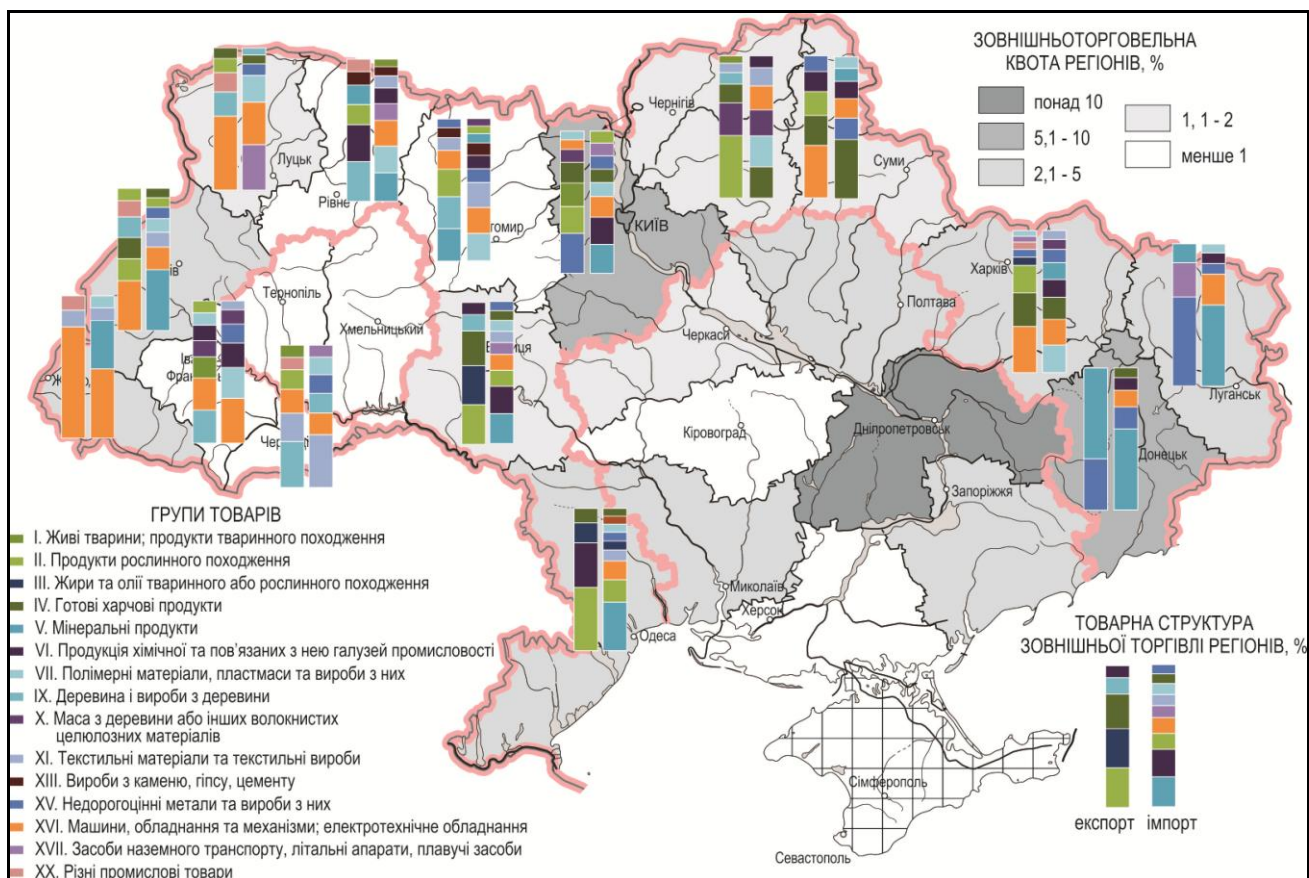

Рис. 2. Товарна структура експорту і зовнішньоторговельна квота прикордонних регіонів України

До особливостей прикордонних регіонів належить і так званий прикордонний рух, тобто переміщення осіб, що проживають поблизу кордону (зазвичай в межах 30-км зони), відносно яких встановлені особливі умови перетину кордону і провозу вантажів. Зауважимо також, що в межах прикордонних областей функціонують такі транскордонні об'єднання, як єврорегіони, в межах яких також можуть діяти особливі умови зовнішньої торгівлі, що теж потребує спеціальних сюжетів при картографуванні ЗТ прикордонних регіонів. За способом перетворення і видом виділяються аналітичні і синтетичні показники. Перші відображаються на картах фактологічного типу і являють собою зазвичай кількісні дані (натуральні і вартісні, абсолютні й відносні) про обсяги і структуру ЗЕД (рис.2). Синтетичні – це переважно оціночні показники, які представляють характер динаміки та ефективності ЗТ та вплив митно-тарифного регулювання ЗЕД на відповідних картах.

Серія карт прикордонних регіонів, що представляє означені вище характеристики їх ЗТ, забезпечить просторовий аналіз і прогноз розвитку зовнішньоторговельних відносин, виявлення можливостей підвищення ефективності зовнішньої торгівлі, поліпшення її структури, визначення напрямів товарної і географічної диверсифікації. Як складова інформаційної підтримки прийняття рішень, прогнозування і планування митної справи в Україні, сприятиме пошуку шляхів підвищення ефективності митно-тарифного регулювання ЗЕД та оптимізації міжнародних відносин як України в цілому, так і її прикордонних регіонів.

Список використаних джерел: 1. Карти митної діяльності в інформаційному забезпеченні регулювання зовнішньої торгівлі України / Наукові записки ТНПУ Серія: географія №1 (34) 2013. – С. 128-133. 2. Циганкова Т.М., Петрашко Л.П., Кальченко Т.В. Міжнародна торгівля: Навч. посібник. - К.: КНЕУ, 2001. - 448 с.

УДК 911.6:913 (470.325)

ОЦЕНКА АНТРОПОГЕННОЙ НАГРУЗКИ НА ТЕРРИТОРИИ СТАРООСКОЛЬСКО-ГУБКИНСКОЙ АГЛОМЕРАЦИИ*

Н.В. Лихневская, Н.В. Чугунова

likhnevskaya_nv@rambler.ru, Chugunova@bsu.edu.ru

*Белгородский государственный национальный исследовательский
университет, г. Белгород, Россия*

В последние десятилетия человечество вступило в техногенную фазу взаимодействия с окружающей средой, в которой практически не осталось природных комплексов, не испытывавших воздействия человека. Поэтому объектами научного изучения все чаще становятся территории интенсивного хозяйственного освоения, природные комплексы, измененные техногенезом [1].

Агломерация – это новый этап во взаимоотношениях города и пригорода, характеризующийся количественным ростом населения и качественным его изменением.

Предметом исследования являются процессы антропогенного давления в урбанистической структуре Старооскольско-Губкинской агломерации.

Главная задача нашего исследования заключается в оценке степени антропогенной нагрузки, уровня ее дифференциации по территории агломерации. Для ее решения использованы картографический, статистико-математический методы и статистические сведения о населении муниципальных районов Белгородской области за период с 1989 по 2014 гг., программа QGIS 2.8.1.

В состав Старооскольско-Губкинской агломерации включены (при делимитации) городские округа Старый Оскол, Губкин (ГО), Чернянский район (муниципальные образования - МО). Степень антропогенного воздействия мы оценивали по показателям плотности населения, как обобщенного индикатора давления на территорию агломерации. Диапазон полученных результатов варьирует от 7,5 до 2082 чел. на км² (рис. 1).

Пространственный анализ нагрузки населением позволил прийти к выводу, что плотность до 43, 7 чел. на кв. км - это в подавляющем большинстве случаев плотность размещения сельского населения, входящего в состав ГО Старого Оскола и Губкина, Чернянского МО. По нашему мнению, антропогенное давление в диапазоне 7,5–12,7 можно считать незначительной, а до 20,7 – низкой, поскольку она существенно ниже средней по агломерации (98 чел. на км²).

**Публикация подготовлена в рамках поддержанного РГНФ научного проекта №15-13-31001.*

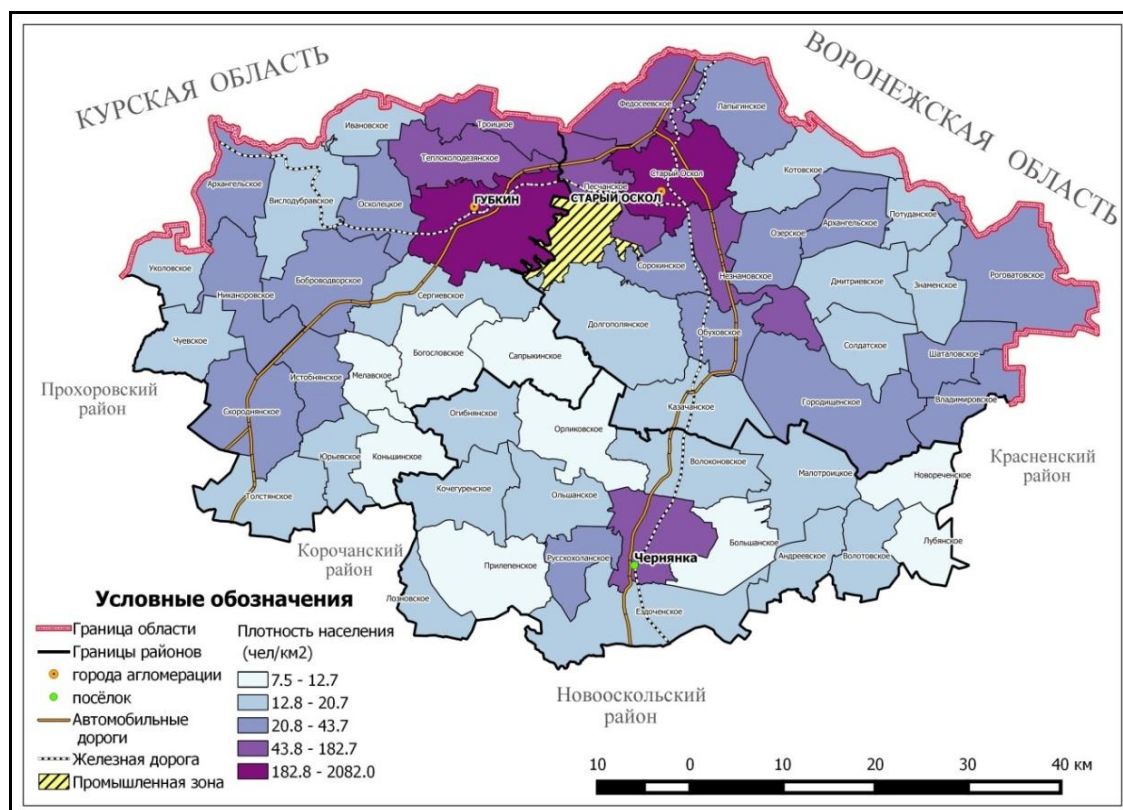

Рис. 1. Уровень антропогенной нагрузки (составлено автором по источникам №№2, 3, 4)

Средняя степень антропогенной нагрузки характерна для сельских поселений, расположенных в непосредственной близости от центра агломерации (Троицкое и Теплоколодезянское сельские поселения Губкинского ГО, Незнамовское, Песчанское и Федосеевское сельские поселения Старооскольского ГО), а также на территории п. Чернянка. Максимальна она в городах Старый Оскол и Губкин.

Наши дальнейшие расчеты показали, что 13% территории агломерации условно не испытывают антропогенной нагрузки, 18% территории подвержено значительной нагрузке, 6% охвачено средней нагрузкой. Основная часть территории (52%) может быть отнесена к зоне незначительной антропогенной нагрузки. Низкая нагрузка, о которой мы говорили выше, занимает 10% территории Старооскольско-Губкинской агломерации.

Значительный «вклад» в техногенный пресс территории агломерации вносят предприятия черной металлургии, на которой специализируется промышленная агломерация, но это уже задача специального исследования. Здесь мы только отметим, что на территории Старооскольского ГО располагается промышленная зона, площадью в 200 кв. км, специфической особенностью которой является концентрация крупных промышленных узлов.

Таким образом, территория Старооскольско-Губкинской агломерации значительно дифференцирована по степени давления населением, но в перспективе она будет сглаживаться за счет роста плотности населения в пригородной зоне в связи с начавшимся переселением среднего класса в пригороды агломерации – процессами субурбанизации.

Отмеченная выше дифференциация антропогенной нагрузки вызвана структурой размещения населения по территории агломерации, находящая свое отражение в соотношении численности городского и сельского населения (с выделением из городского населения в качестве самостоятельного элемента ГО Старый Оскол) (рис. 2).

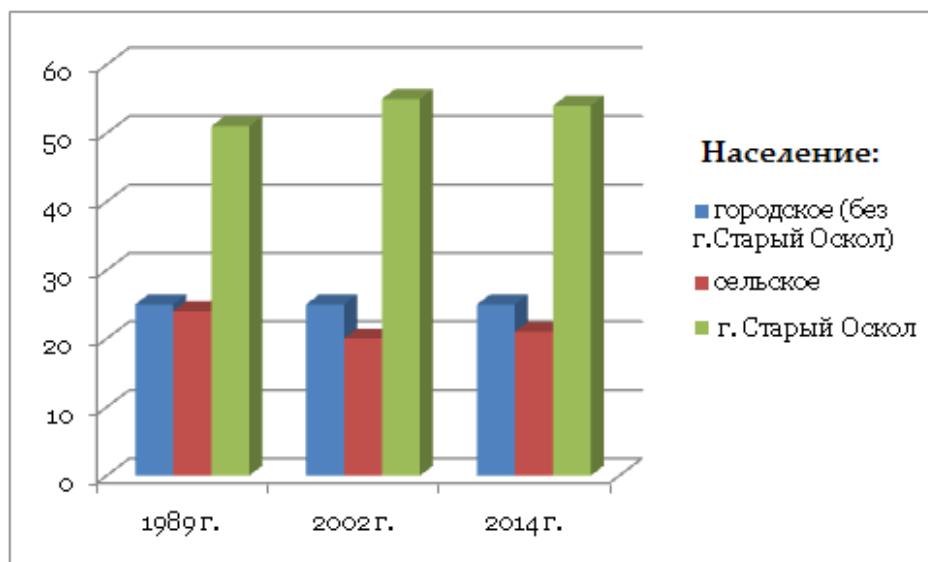

Рис. 2. Структура населения Старооскольско-Губкинской агломерации (составлено автором по источникам №№2,3,4).

Рост численности населения г. Старый Оскол и сокращение численности сельского населения агломерации отмечался в период с 1989 по 2002 гг. в результате увеличения миграционного притока в Белгородскую область из ближнего зарубежья и северных районов РФ. К 2014 г. произошел небольшой рост сельского населения и сокращение населения г. Старый Оскол за счет процессов субурбанизации. Мы считаем, что следуя закономерностям развития урбанизации в ближайшей перспективе, произойдет дальнейшее сокращение численности населения ядра и рост числа жителей пригородной зоны.

Выводы. Проведенное исследование позволяет утверждать, что территория Старооскольско-Губкинской агломерации значительно дифференцирована по степени давления населением, но в перспективе она будет сглаживаться за счет роста плотности населения в пригородной зоне. Процессы увеличения антропогенного давления населением в первом пригородном поясе агломерации следует учитывать уже сейчас при проектировании рекреационных зон (и инфраструктуры).

Список использованных источников: 1. Беспалов С.Д. К концепции эколого-географического состояния земельных угодий территории интенсивного хозяйственного освоения // Вестник Воронежского гос. Университета. Серия география, геоэкология. – 2001. – №1 – С. 123-124. 2. Муниципальные образования и численность населения Белгородской области на 1 января 2014 г. Стат. сб. / Белгород, Белгородстат. –2014. – 643 с. 3. Сельские населенные пункты Белгородской области (по данным Всесоюзной переписи населения на 12 января 1989 года). Белгород, 1990. 128 с. 4. Основные итоги всероссийской переписи населения 2002 г. Стат. сб. / Белгород, Белгородстат, 2005. – 138 с.

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ЗОНУВАННЯ ВЕЛИКОГО МІСТА ЯК ОСНОВА ОПТИМІЗАЦІЇ МІСЬКОГО ПРОСТОРУ

А.В. Мазурова

a.v.mazurova@ukr.net

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Актуальність. На даному етапі розвитку суспільства відбувається кардинальна зміна структури місцевого простору. Наразі сучасне місто – це складна та динамічна система природних об'єктів і споруд, зайнятих виробничими підприємствами, житловими комплексами, громадськими центрами, місцями відпочинку населення, транспортними й інженерними спорудами. Оптимальне розміщення вказаних об'єктів на території міста можливе лише у разі функціонального зонування території міста, тобто розчленовування всієї планованої території на функціональні зони з певним містобудівним режимом і переважним видом господарського використання.

Головним призначенням сучасного міста насамперед є забезпечення найкращих та найкомфортніших умов проживання для населення, тому вивчення питання функціонального зонування території міста є актуальним у багатьох галузях наук, пов'язаних з урбаністикою.

Метою даної статті є аналіз існуючих теорій функціонального зонування великого міста як основи оптимізації міського простору.

Виклад основного матеріалу. Ідея функціонального зонування у містобудуванні буда відома ще з давніх часів. Проте найбільшого розвитку із застосуванням наукових методів вона отримала у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. як раціоналістична реакція проти хаотичної забудови на території міста житлових будинків, промислових об'єктів, складів, під'їзних колій та інших елементів транспортної інфраструктури. До середини ХХ століття ця ідея оформилася як провідна містобудівна концепція, але показала й свої недоліки. Великі території, організовані за монофункціональною ознакою, втрачають багато якостей, які властиві повноцінному соціальному життю міста, і потребують розумного доповнення елементами громадського призначення [1, 2]. Жодна з окремих функцій міста не може існувати самотійно. Чергування життєвих циклів праці, побуту й відпочинку є основою комфортного проживання населення на території будь-якого міста. Тому планувальну структуру міста не можна звести до структурної організації функціональних зон та їх елементів. Її визначають, насамперед, їх раціональним розташуванням відносно одне одного і можливістю створення зручного, постійного й надійного взаємозв'язку всіх частин міста між собою. Функціональне зонування територій передбачає комплексний розвиток функціонально-планувальної структури території міста шляхом формуваннядиної системи житлових районів і мікрорайонів (кварталів), загальноміського центру, громадсько-ділових,

виробничих, рекреаційних, інших є функціонально-планувальних утворень, параметри й характеристики яких установлюються відповідно до державних норм і правил. Згідно з Державними нормами будівництва «Містобудування, планування та забудова міських і сільських поселень України» (ДБН 360-92) міська територія за функціональним призначенням та характером використання поділяється на такі основні зони: селітебну (житлову), промислову (в т.ч. комунально-складську і зовнішнього транспорту), ландшафтно-рекреаційну (рис. 1) [3].

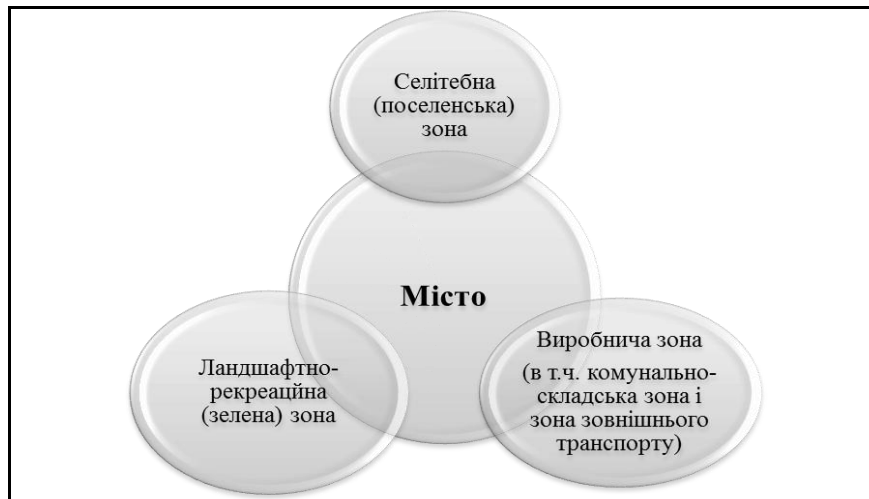

Рис. 1. Класифікація зон міської території за функціональним призначенням та характером використання (побудовано автором за даними [3])

До селітебної зони входять ділянки житлових будинків, громадських установ, у т.ч. науково-дослідних, проектних, навчальних та інших інститутів, внутрішня селітебна вулично-дорожня і транспортна мережа, а також площі, парки, сади тощо. Проте у її межах розміщується переважно житлова та громадська забудова, яка повинна мати зручний зв'язок з місцями прикладення праці, центром міста та зонами відпочинку.

Виробнича зона призначена для розміщення промислових підприємств і пов'язаних з ними виробничих об'єктів, у т.ч. комунально-складських, санітарно-захисних зон промислових підприємств, споруд зовнішнього транспорту і шляхів сполучення, внутрішньоміської вулично-дорожньої і транспортної мережі. Виробничі зони розміщуються з урахуванням забезпечення зручних транспортних та пішохідних зв'язків із селітебними зонами. Склади повинні мати зв'язок із залізницею та транспортний зв'язок з селітебною зоною. Зона зовнішнього транспорту призначається для обслуговування пасажирських та вантажних перевезень дальнього міжміського та приміського транспорту.

До ландшафтно-рекреаційної зони входять озеленені й водні простори у межах забудови міста і його зеленої зони, а також інші елементи природного ландшафту. До її складу можуть входити лісопарки, ландшафти, що охороняються, землі сільськогосподарського використання та інші угіддя, позаміські зони масового короточасного і тривалого відпочинку та курортні зони. Ландшафтно-рекреаційні зони розміщуються на території природних

комплексів міста, тісно пов'язуються з селітебною територією та зеленою зоною приміської території [3].

Проте, на нашу думку, більш раціональною є класифікація функціональних зон міста за Н. Штомпелем (рис. 2). У структурній системі міста від виділяє такі зони: житлова, громадська, рекреаційна, зона інженерно-транспортної інфраструктури, промислова та комунально-складська зона.

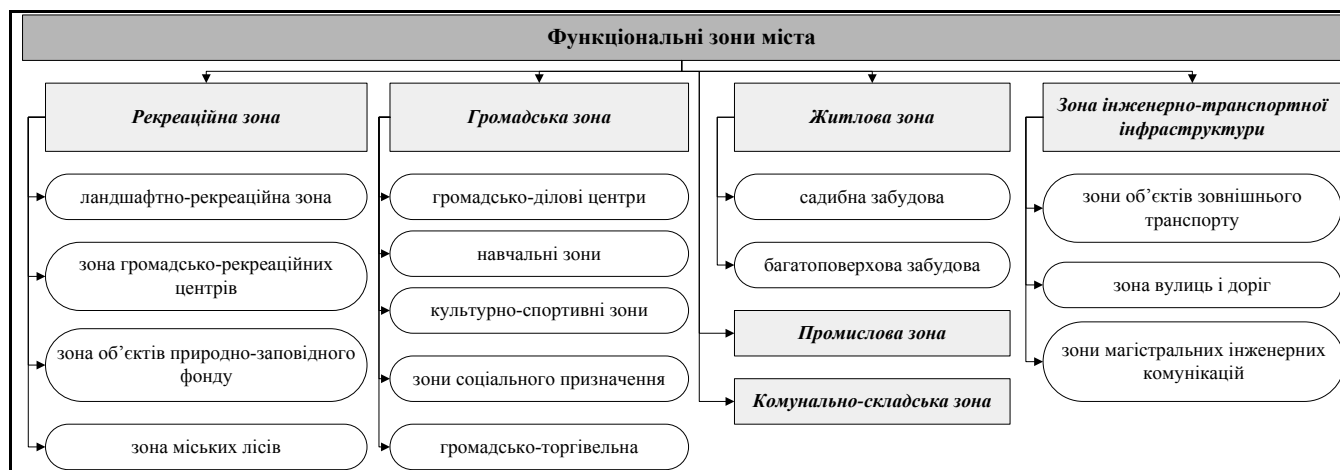

Рис. 2. Функціональні зони міста (побудовано автором за даними [4])

Аналізуючи наведену класифікацію, на нашу думку, було б більш доцільним виділити адміністративно-діловий центр міста як окрему функціональну зону, тому що саме ця зона кардинально відрізняється від інших своїм призначенням у системі громадської зони, є важливим елементом, що значно впливає на її формотворення та розвиток усіх інших зон міста. Саме вона є ланкою, що об'єднує інші зони міста в одне ціле. Історично такі центри і навіть окремі будівлі великої місткості стають осередками утворення адміністративно-ділової підзони громадської зони міста.

Висновки. Територіальна структура великих міст визначається взаємно узгодженим розміщенням територій для певного використання – функціональних зон, які об'єднуються комунікаціями в єдину систему. Функції, які визначають структурну систему будь-якого великого міста, можливо розділити на три основні категорії: промисловість, житло та рекреація. Проте з урахуванням високого ступеня диференційованості міського простору слід також виділяти громадську, адміністративно-ділову зону та зону інженерно-транспортної інфраструктури. Саме таке функціональне зонування міської території дозволить сформулювати оптимальну систему міського простору із забезпеченням комфортних умов проживання населення.

Список використаних джерел: 1. Безлюбенко О.С. Планування і благоустрій міст: навч. посібник. для студентів / О.С. Безлюбенко, О.В. Завальний, Т.О. Черносова. – Х.: ХНАМГ, 2011. – 191 с. 2. Безлюбенко О.С. Урбаністика: навч. посібник / О.С. Безлюбенко, О.В. Завальний. – Х.: ХНАМГ, 2013. – 273 с. 3. Державні будівельні норми України «Містобудування. Планування і забудова міських і сільських поселень» ДБН 360-96. – К.: Держбуд України, 1996. 4. Штомпель Н. Методичні вказівки з дисципліни «Містобудування» / Укл.: Н.Е. Штомпель – Харків: ХНАМГ, 2009 – 38 с.

Н.М. Сысоева*syssoeva@oresp.irk.ru**Иркутский научный центр СО РАН, г. Иркутск, Россия*

Важнейшим фактором, влияющим на экономический рост в регионах, является дефицит инвестиций. Основной задачей местные и региональные власти считают привлечение средств на развитие из внешних источников. Другой стороной отсутствия капитала в регионах является отчужденность населения от процессов экономического роста и развития, когда эффект от сложившейся экономической модели получает меньшинство, в то время как основные массы могут балансировать на грани бедности.

Для всех регионов России реально существует проблема накопления капитала. Промышленные активы, формирующий капитал, к настоящему времени фактически ушли из территорий. Капитал в региональных сообществах реально может накапливаться в других, не промышленных видах деятельности. Эрнандо де Сото главным первичным условием накопления капитала при анализе положения в разных странах ставит собственность на недвижимость, которая в определенных условиях может превращаться в капитал, т.е. приносить доход [1]. Эти два аспекта – доступные для населения виды деятельности и собственность, способная приносить ренту и служить залогом для привлечения финансов, в их региональном преломлении могут отражать потенциал накопления капитала по регионам.

В пределах Сибирского федерального округа в лидеры по частному владению землей выходят наименее развитые регионы – Забайкальский край, Республика Алтай, Алтайский край. Во всех регионах, как и в стране в целом, в структуре частных земель преобладают земли сельскохозяйственного назначения, к ним можно присоединить еще огороды, которые входят в категорию земель поселений. В определенной мере это может считаться возможностью получения доходов, однако сельскохозяйственная деятельность является одной из наименее прибыльных и выживает только за счет государственных дотаций. Собственность на земли промышленности, где создаются производства и оказываются деловые услуги, имеет очень низкие показатели – максимум из сибирских регионов в Иркутской области не достигает и десятой доли процента. Т.е. реальной основы для получения ренты и накопления капитала гражданами вне сложившихся форм распределения активов почти нет.

При анализе видов деятельности, доступных для граждан, опираются на показатели развития малого и среднего бизнеса. Однако в его структуре не выделяется вынужденное предпринимательство, связанного с поиском средств существования при отсутствии рабочих мест, высокая доля которого

наблюдается именно в слаборазвитых регионах. Двигает развитие добровольное предпринимательство, который повышает статус человека в обществе и дает ему более высокое материальное благополучие по сравнению с работой по найму. Наиболее привлекательными для добровольного предпринимательства являются так называемые интеллектуальные виды деятельности.

В любой программе при описании потенциала региона указывается образовательный уровень населения, который связывается с инновационными перспективами. Государственная статистика дает укрупненные виды деятельности, не подразумевающие таких категорий. Поэтому мы взяли промежуточные итоги статистического обследования малого и среднего бизнеса, которое проводится Росстатом раз в пять лет. В выборке от 2010 г. к интеллектуальным видам деятельности отнесены финансовая деятельность, операции с недвижимым имуществом, деятельность, связанная с использованием вычислительной техники и ИТ, научные исследования и разработки.

В структуре занятости в малом и среднем бизнесе эти 4 позиции составляют по стране 8,4%, а в сибирских регионах – 8,1%, т.е. почти общероссийский уровень. Но в Сибири существуют достаточно большие различия. Низкий уровень имеют, с одной стороны, бедные регионы: Республики Алтай, Тыва, Забайкальский и Алтайский края, а с другой – богатые нефтегазовые регионы: Ямало-Ненецкий округ и Югра. Этим районам такая деятельность и не требуется – это внутренние колонии страны. Выше среднего – Кемеровская область, за ней Новосибирская, Томская и Омская области, т.е. развитые регионы с перерабатывающей промышленностью.

В структуре интеллектуальной деятельности преобладает занятость в операциях с недвижимостью – и в стране, и в Сибири, при этом в Сибири их доля несколько выше. Весьма незначительна доля финансовой деятельности, связанной с территорией, что обусловлено концентрацией финансовых ресурсов в столицах. Две оставшихся позиции – деятельность, связанная с использованием вычислительной техники и информационных технологий и научные разработки относятся к категории деловых услуг, которые в Глобальном мониторинге предпринимательства выделяют как оказывающие наибольшее воздействие на экономическое развитие через свой инновационный потенциал [2]. Доли занятых в этих услугах невелики как в России, так и в Сибири, но в Сибири чуть меньше. Лидер здесь – Томская область, более чем в два раза превосходящая российский уровень. Именно эти две позиции вместе дают крайне высокую отрицательную корреляцию ($-0,8$) со средними данными по оттоку населения за последние 10 лет для сибирских регионов.

Во всех выделенных видах деятельности доля выручки в общей выручке страны или региона, как правило, меньше, чем занятых, за исключением финансовой деятельности. Можно сказать, что эти отрасли менее доходны на одного занятого, чем материальные отрасли. Однако эта сфера – наиболее трудная для контроля за доходами, т.е. ее показатели всегда занижены, а в случае использования налога на вмененный доход они отражают только минимальную оценку дохода предприятия.

Считается, что в таких ресурсных регионах, как сибирские, местные власти не могут развивать интеллектуальные виды деятельности, поскольку на них объективно низкий спрос. Но пример Томской области, нефтедобывающего региона, показывает, что развитие научного сектора – это результат не рыночных сил, а вполне конкретных действий. Подобные начальные вливания реальны на уровне регионов, но они размываются в общих фондах по поддержке малого предпринимательства независимо от вида деятельности, при этом предпочтение отдается материальным производствам. Кроме того, на региональном уровне возможно устранение других препятствий для накопления капитала в этих отраслях. Так отрицательное воздействие оказал закон 94 о государственных закупках, по которому в качестве главного ориентира выступала цена, а не содержание или уровень услуги. Вслед за государством оплату этих услуг стал снижать и частный сектор. Кроме того, нестандартность и уникальность таких услуг стали дополнительным фактором коррупции в тендерах, ухода от налогов [3].

Эти отрасли являются наиболее динамичной и перспективной сферой для развития инициативного предпринимательства, предъявляющей высокие требования к интеллекту, а значит, здесь может быть востребовано высшее гуманитарное образование, включая экономическое и юридическое, носители которых в настоящее время рассматриваются как лишние люди на местных рынках труда.

Список использованных источников: 1. Эрнандо де Сото. Загадка капитала. Почему капитализм торжествует на Западе и терпит поражение во всем остальном мире. — М.: «Олимп-Бизнес», 2004. — 272 с. 2. Глобальный мониторинг предпринимательства. Россия 2013. Национальный отчет. URL: <http://gemconsortium.org/country-profile/104>. (дата обращения: 20.09.2015). 3. Кетова Н.П., Овчинников В.Н. Интеллектуальные услуги в экономике России: факторы развития, структура, мотивация продвижения в регионы. Научные труды ДонНТУ. Серия экономическая. – 2013. – № 4 (46). – С. 61–70.

УДК 908:338.48-32 (477)

ТУРИСТИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО: ЗБІРКА ФАКТІВ АБО РЕСУРС ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ТУРИСТИЧНОГО ІМІДЖУ РЕГІОНУ

Л.І. Зеленська

ZelenskiLI@mail.ru

*Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
Дніпропетровськ, Україна,*

Серед науковців, що працюють в сфері географічного краєзнавства та туризмології на регіональному рівні, іноді існує думка, що краєзнавство – це «скарбниця фактів». Фактів різноманітних, нерівно вагомих, багатозначних... Питання риторичне... Розглянемо деякі обставини.

По-перше, що ми розуміємо під поняттям «край»? Район, область, крупний регіон, що відповідає ландшафтному або економічному районуванню?

Найчастіше в краєзнавстві під поняттям «край» розуміють область, яка відповідає адміністративно-територіальному поділу держави. Але з цим можна не погодитись тому, що в краєзнавстві завжди важливою є історична складова. Тому ми повинні розглядати «край» з точки зору історичних змін кордонів. Наприклад, Дніпропетровська область – в XIX столітті Катеринославська губернія – вміщувала територію сучасної Запорізької області, значні частини сучасних Донецької, Херсонської областей, частки території Росії. Тому, в краєзнавстві сучасна адміністративна область не може розглядатися як базовий таксон або головний територіальний рівень. Вважаємо обов'язковим включення до поняття «край» в туристичному краєзнавстві не тільки сучасну територію, а й всі території і акваторії, які знаходились на історичному шляху розвитку регіону.

Оскільки проблему ми розглядаємо в межах туристичного краєзнавства, додамо, що в туристсько-екскурсійної діяльності в області (регіоні) часто пропонуються екскурсійні маршрути вихідного дня, коли туристи бажають відвідати сусідні області, які колись входили до складу регіону і мають спільні риси. Наприклад, заміська екскурсія із Дніпропетровська до Запоріжжя («Хортиця – перехрестя культур», «Запоріжжя: до друзів і сусідів»), із Дніпропетровська до Полтави («Полтава: слід в історії», «Полтавські зустрічі»), із Дніпропетровська до Кривого Рога («Криворізький меридіан», «Кривий Ріг – місто величаве») та ін.

По-друге, щоб відповісти на проблемне питання: туристичне краєзнавство – це збірка фактів або ресурс для підвищення туристичного іміджу регіону, треба акцентувати увагу на краєзнавстві як методі дослідження і невід'ємної частини змісту освіти і громадського сподвижництва. Якщо розглянути туристичне краєзнавство як метод дослідження, то необхідно проголосити основну мету – підвищення туристського потенціалу та іміджу території («края») шляхом високого рівня підготовки кадрів, які спроможні працювати креативно, вирішувати задачі пошукового характеру, що сприятиме комерційного успіху.

По-третє, треба признати, що туристичне краєзнавство – синтетична дисципліна, яка вивчає «край», як єдиний природно-соціально-економічний комплекс, зафіксований у геопросторі, часі, внутрішніх і зовнішніх зв'язках з іншими «краями» та державами.

Розглянемо головні напрямки та підходи в туристичному краєзнавстві. Перший підхід – науковий, іншими словами, комплексний, проблемний, еволюційний. Він потребує розробки дослідницьких програм, головними методами повинні бути пошук, синтез інформації з метою отримання нових знань. В даному випадку, найбільші результати надає порівняльне туристичне краєзнавство, досягненнями якого можуть бути нові класифікації, типології та ін., що дозволяє визначити місце Дніпропетровського регіону серед інших регіонів України та світу.

Другий підхід – інформаційний. Основний від діяльності – колекторська робота, яка складається із зібрання та передачі інформації, накопичення та систематизації матеріалів, створення банків даних, підготовка оглядів та

аналітичних довідок. Систематизація відповідає таким напрямам в туристичному краєзнавстві як природниче (геологічне, в тому числі мінералогічне, палеонтологічне, гемологічне, петрографічне та ін.), історичне, літературне, біографічне та багато ін., що відповідає сучасним потребам туристів.

Так, актуальним є політехнічний напрям, коли систематизація здійснюється на користь технократам або просто шанувальникам техніки. Так, краєзнавча інформація про історію розвитку транспорту в регіоні на прикладі Катеринославського трамваю, який був побудований за кошти бельгійського капіталу третім в Російській імперії, лягла в основу тематичної екскурсії «Старовинним трамваєм по старовинному проспекту». Інформація про будівництво мостів надало можливість розробити екскурсію «Мости як мереживо над Дніпром» та ін. Для Дніпропетровського регіону найбільш привабливою є інформація про стан та розвиток ракетно-космічної галузі.

Третій підхід – публіцистичний, головна мета – презентаційна, а результатом дослідження є нові образи, зміна іміджу, реклама регіону.

Четвертий підхід можна назвати світоглядно – освітнім, головна мета якого – навчально-виховна. При цьому здійснюється передача методів вивчення та знань про предмет дослідження, а результатом можуть бути навчальні тексти, навчальні або пробні екскурсії.

П'ятий підхід, конструктивний, який відповідає за розвиток стратегії і тактики трансформації туристичного простору в регіоні в прогресивному напрямі. Розробка сценарію розвитку не може не залучати світовий та національний досвід, який наведений в матеріалах міжнародного наукового семінару в роботі С. Кузика [1].

Таким чином, туристичне краєзнавство можна назвати скоріше видом наукової діяльності у міждисциплінарному сенсі ніж наукою, теза про туристичне краєзнавство як «збірку фактів», на наш погляд, не має підстави для використання в освітянській площині.

Список використаних джерел: 1. С. Кузик *Теорії та концепції досліджень географії туризму: Матеріали міжнар. наук. семінару.* – Львів.:2005. – с. 200-210

ОСОБЛИВОСТІ СПОРТИВНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Г.О. Кулешова, А.В. Гура
aafranchuk@mail.ru

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Розвиток спорту, утвердження здорового способу життя, організація змістовного дозвілля громадян та будівництво спортивної інфраструктури є одним із пріоритетів державної політики в Україні та регіональної політики в Харківській області [1].

З метою покращення умов для залучення населення до занять фізичною культурою і спортом у Харківській області розширюється мережа спортивних об'єктів, які відповідають міжнародним стандартам, удосконалюється мережа об'єктів дитячо-юнацького спорту та підготовки спортивних резервів для збірних команд України. Однак, в деяких районах області стан окремих спортивних споруд є незадовільним. Тому суспільно-географічне дослідження сучасного стану спортивної інфраструктури Харківської області є важливим та актуальним.

Спортивна інфраструктура є важливою складовою соціальної інфраструктури Харківської області. Її розвиток направлений на забезпечення потреб населення у заняттях фізичною культурою та спортом. До об'єктів спортивної інфраструктури належать заклади фізичної культури та спорту, а також об'єкти спортивно-оздоровчого призначення, а саме стадіони, площинні спортивні об'єкти (майданчики з тренажерним обладнанням, тенісні корти, футбольні поля), плавальні басейни, стрілецькі тири тощо [3].

Підготовка молодих спортсменів у Харківській області здійснюється в дитячо-юнацьких спортивних школах (ДЮСШ), спеціалізованих дитячо-юнацьких школах олімпійського резерву та в Школах вищої спортивної майстерності.

Станом на кінець 2013 р. в Україні функціонувало 1455 ДЮСШ, 85 з яких – в Харківській області. За цим показником регіон посів третє місце в Україні. У ДЮСШ України займалися 555 086 учнів, серед них 47 792 особи навчалися в ДЮСШ Харківської області. За кількістю учнів у ДЮСШ Харківська область у 2013 р. посіла перше місце серед регіонів України.

В Харківській області діють 6 спеціалізованих дитячо-юнацьких спортивних шкіл олімпійського резерву, в яких навчаються 1189 вихованців. В м. Харкові функціонують дві Вищі школи спортивної майстерності (ВШСМ). Всього в Україні працюють 35 ВШСМ, з них 6 – в м. Києві, по 2 – в Миколаївській, Чернігівській та Харківській областях, в решті регіонах України – по одному закладу [2].

Освітню діяльність, пов'язану із здобуттям повної вищої освіти та відповідної кваліфікації у галузі фізичного виховання і спорту в м. Харкові здійснює Харківська державна академія фізичної культури.

Аналіз об'єктів спортивно-оздоровчого призначення дозволив встановити, що всього в Україні станом на кінець 2013 р. налічувалося 1102 стадіони з трибунами на 1500 місць і більше, у тому числі в Харківській області – 53 (4,8% від їх загальної кількості в країні). За цим показником область посіла сьоме місце серед регіонів України. В країні також налічувалося 65 827 площинних спортивних споруд, у тому числі 11 655 майданчиків з тренажерним обладнанням, 1372 тенісних кортів, 11658 футбольних полів, 41 142 інших майданчиків [2]. В Харківській області у 2013 р. нараховувалося 3888 площинних спортивних споруд (7,2% від їх загальної кількості в країні), у тому числі 780 майданчиків з тренажерним обладнанням, 92 тенісних корти, 645 футбольних полів, 2371 інших майданчиків [4]. За кількістю майданчиків з тренажерним обладнанням Харківська область серед регіонів України у 2013 р. посіла третє місце, за кількістю тенісних кортів – шосте, за кількістю футбольних полів – третє.

В Харківській області функціонує 31 плавальний басейн (30 з яких – криті), з них 4 – 50-метрові, 27 – 25-метрові. За кількістю плавальних басейнів область у 2013 р. зайняла шосте місце серед регіонів України. В Харківській області також є 1208 приміщень для фізкультурно-оздоровчих занять, що становить 7,4% від їх кількості по Україні (16394 одиниць). Серед об'єктів спортивної інфраструктури важливе значення мають стрілецькі тири (криті та напіввідкриті на дистанцію не менше 25 м). Їх в Харківській області налічується 290 одиниць, що становить 5,7% від загальної кількості по країні (5083 одиниць). За кількістю стрілецьких тирів Харківська область у 2013 р. зайняла шосте місце серед регіонів України [2, 4].

На основі аналізу ранжирування регіонів України за показниками спортивної інфраструктури визначені сумарні рейтинги для кожної області, що дозволило виділити групи регіонів України з високим, вище середнього, середнім та низьким рівнями розвитку спортивної інфраструктури (табл. 1).

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що Харківська область належить до групи регіонів України з високим рівнем розвитку спортивної інфраструктури. Проте, потужна база об'єктів спортивної інфраструктури не повністю задовольняє потреби мешканців регіону у заняттях фізичною культурою та спортом. Зокрема, це стосується віддалених від Харкова районних центрів та сільських територій, де значна частина спортивних споруд експлуатується більше ніж 30 років, багато з них розташовані у переустаткованих приміщеннях і вимагають капітального ремонту та реконструкції. Деякі спортивні споруди не відповідають нормативним вимогам та не мають необхідного обладнання та інвентарю.

З метою оптимізації розвитку спортивної інфраструктури в Харківській області доцільним є проведення моніторингу об'єктів спортивно-оздоровчого призначення у кожному населеному пункті, що дозволить оцінити стан наявних спортивних майданчиків та виявити території, де є потреба у їхньому створенні

відповідно до потреб місцевих мешканців. Це вимагає проведення додаткового комплексного суспільно-географічного дослідження.

Таблиця 1

Групування регіонів України за рівнем розвитку спортивної інфраструктури
(станом на 2013 рік)

<i>Області та міста</i>	<i>Сумарний рейтинг</i>	<i>Рівень розвитку спортивної інфраструктури</i>	<i>Області та міста</i>	<i>Сумарний рейтинг</i>	<i>Рівень розвитку спортивної інфраструктури</i>
Донецька	27	високий	Івано-Франківська	154	середній
Дніпропетровська	30		Хмельницька	165	
Харківська	61		Полтавська	167	
Львівська	66		Черкаська	185	
Одеська	77		Рівненська	190	
м. Київ	98		Херсонська	190	
Луганська	103		Сумська	191	
Київська	119	вище середнього	Житомирська	192	низький
АР Крим	122		Чернігівська	197	
Запорізька	126		Волинська	216	
Вінницька	135		Тернопільська	225	
Миколаївська	137		Кіровоградська	233	
			Закарпатська	238	
			Чернівецька	252	
			м. Севастополь	262	

Пріоритетним завданням у розвитку спортивної інфраструктури в Харківській області є будівництво мережі районних та міських центрів фізичного виховання та спорту. Покращення якості послуг, що надаються об'єктами спортивної інфраструктури та задоволення потреб населення у дозвіллі, у тому числі в спорті, є одним із важливих завдань соціально-економічного розвитку регіону.

Список використаних джерел: 1. Державна цільова соціальна програма розвитку в Україні спортивної та туристичної інфраструктури у 2011-2022 роках [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/707-2011-%D0%BF>. 2. Заклади культури, мистецтва, фізкультури та спорту України у 2013 році: Статистичний бюлетень / відп. за випуск І. В. Калачова. – Київ, 2014. – 94 с. 3. Закон України «Про фізичну культуру і спорт» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3808-12>. 4. Основні показники розвитку фізичної культури і спорту за період 2012-2013 роки у Харківській області / Департамент у справах молоді та спорту Харківської обласної державної адміністрації. – Харків, 2014. – 15 с.

СЕКЦІЯ 3.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНІВ

УДК 911.3 (477.52)

АВТОМОБІЛІЗАЦІЯ ЯК ІНДИКАТОР СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ (НА ПРИКЛАДІ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

В.В. Авраменко, С.І. Сюткін

avramenkovitavasulivna@ukr.net, siutkin-sergiy@ukr.net

*Сумський державний педагогічний університет ім. А.С.Макаренка
м. Суми, Україна*

З кожним роком в Україні спостерігається стабільне зростання кількості автомобілів, незважаючи на кризові явища і тенденцію зменшення чисельності населення. Це призводить до перевантаження вулично-дорожньої мережі міст і загострює соціально-економічні, санітарно-гігієнічні й технічні проблеми, пов'язані із здоров'ям людей та організацією дорожнього руху. Розвиток автомобільного транспорту супроводжується двома протиріччями. З одного боку – досягається високий рівень задоволення потреб населення в транспортних засобах, а з іншого боку – збільшується негативний вплив на довкілля, особливо у великих містах. Масова автомобілізація в Україні на сьогодні є однією з головних проблем великих міст.

Автомобілізація розглядається як важливий показник рівня соціально-економічного розвитку країни чи регіону. Чим вище рівень життя в країні, тим вища купівельна спроможність населення. *Автомобілізація* – складний соціально-економічний процес, який є наслідком абсолютного та відносного збільшення автомобільного парку і підвищення ролі автомобілів в житті суспільства. Кількість автомобілів в Україні станом на 1.01.2015 року – 8602000. В середньому на 1000 мешканців України припадає 187 автомобілів.

Експерти передбачають, що чисельність автомобілів в Україні буде постійно зростати, доки не досягне показника 350 – 500 автомобілів на 1000 жителів, в той час, як транспортна інфраструктура практично не розвиватиметься, що зменшить швидкість пересування автомобільним транспортом та негативно вплине на безпеку руху [2]. На 1000 жителів Сумської області припадає 158 автомобілів, це дещо менше середньоукраїнського показника (рис 1). Автомобілізація безпосередньо залежить від рівня життя населення, який визначається двома основними показниками: доходами та цінами, проаналізувавши які можна побачити рівень життя в цілому та рівень соціально-економічного розвитку регіонів.

В рейтингу Social Progress Imperative за індексом соціального розвитку Україна посідає 62 місце в світі, тоді як за рівнем автомобілізації – 83 місце.

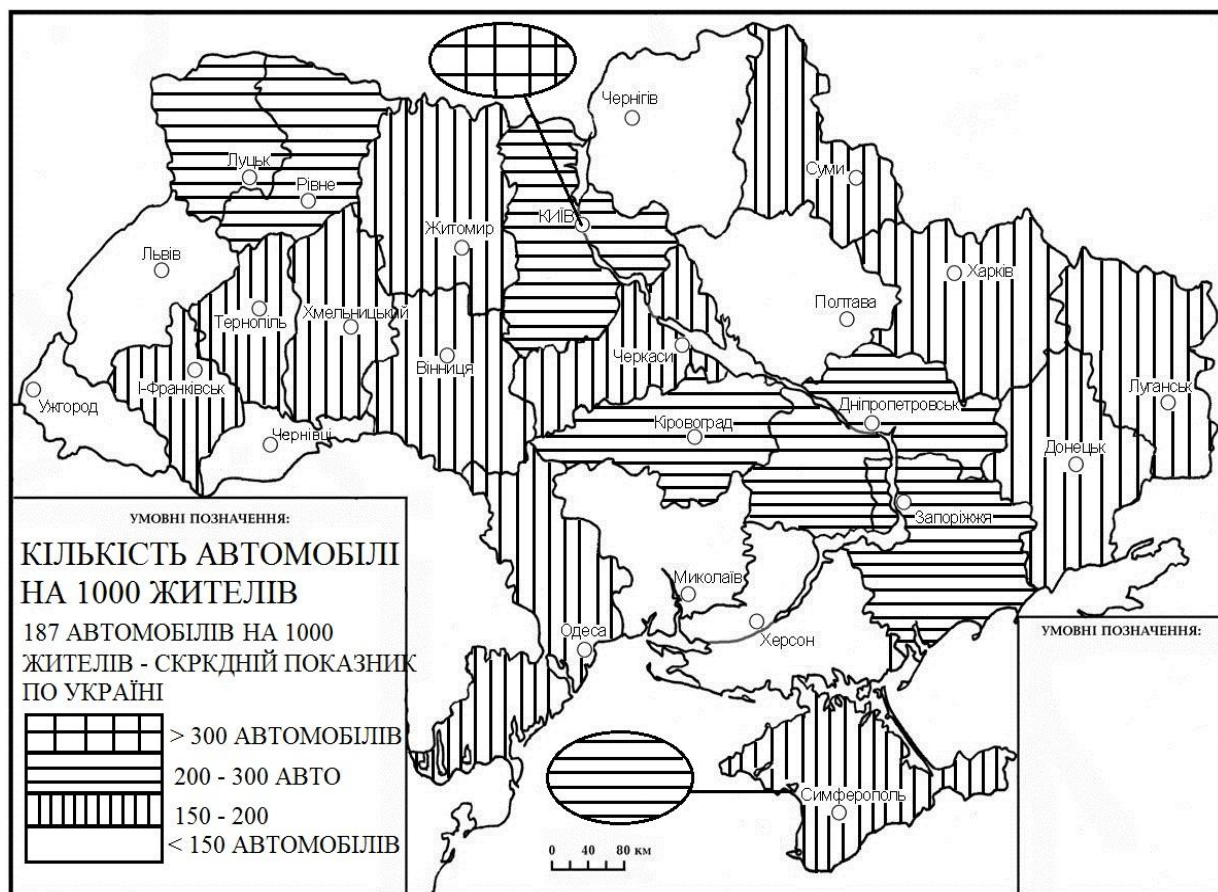

Рис. 1. Рівень автомобілізації в адміністративно-територіальних одиницях України в 2014 році (побудовано за даними [4]).

Рівень автомобілізації вважається також важливим показником добробуту населення: чим вище рівень добробуту людей, тим більша ймовірність придбання ними нового автомобіля. Розрахунки ООН показують, що автомобіль мають можливість придбати за умови, коли річний дохід особи (сім'ї з 3–4 осіб) дорівнює його вартості; якщо 0,85 – 0,9 від вартості – зробити це важко, а якщо менше 0,85 – то купити новий автомобіль неможливо. Якщо говорити про можливість Українців придбати новий автомобіль, то слід зазначити, що за підсумками 2014 року Україна за кількістю проданих нових автомобілів займає 19 місце в Європі [3]. Найпопулярнішим автомобілем за кількістю продаж в Україні є LANOS [5]. В залежності від комплектації ціна на даний автомобіль становила 211500–265000 гривень.

Середня заробітна плата в Україні в січні 2015 року становила 3455 гривень, в Сумській області – 2841 грн. Мінімальна заробітна плата – 1218 гривень [1]. Середня вартість автомобіля LANOS – 240000 гривень.

Якщо враховувати дохід сім'ї, де 2 працюючі особи, то маємо показник:
 $(3455 \cdot 12) \cdot 2 = 82920$ гривень (для України), що становить 0,35 вартості авто;
 $(2841 \cdot 12) \cdot 2 = 68184$ гривень (для Сумської області) – 0,28 вартості автомобіля;

$(1218 \cdot 12) \cdot 2 = 29232$ гривень (при мінімальній заробітній платі), що становить 0,122 від вартості автомобіля.

При цьому не враховуються витрати на харчування, комунальні послуги, проїзд в транспорті та покупку речей, витрати на виховання дітей тощо.

Отже, середньостатистична українська сім'я не може придбати новий автомобіль, а зростання рівня автомобілізації пояснюється перш за все покупкою вживаних автомобілів віком старше 10 років.

В останні роки помітна тенденція до підвищення цін на всі товари і послуги та зниження купівельної спроможності населення, але незважаючи на це спостерігається досить стабільний приріст кількості автомобілів в регіоні (від 95 автомобілів на 1000 населення в 2003 році до 158 авто на 1000 жителів на початку 2015 року). Динаміка рівня автомобілізації в Сумській області наведена на рисунку 2.

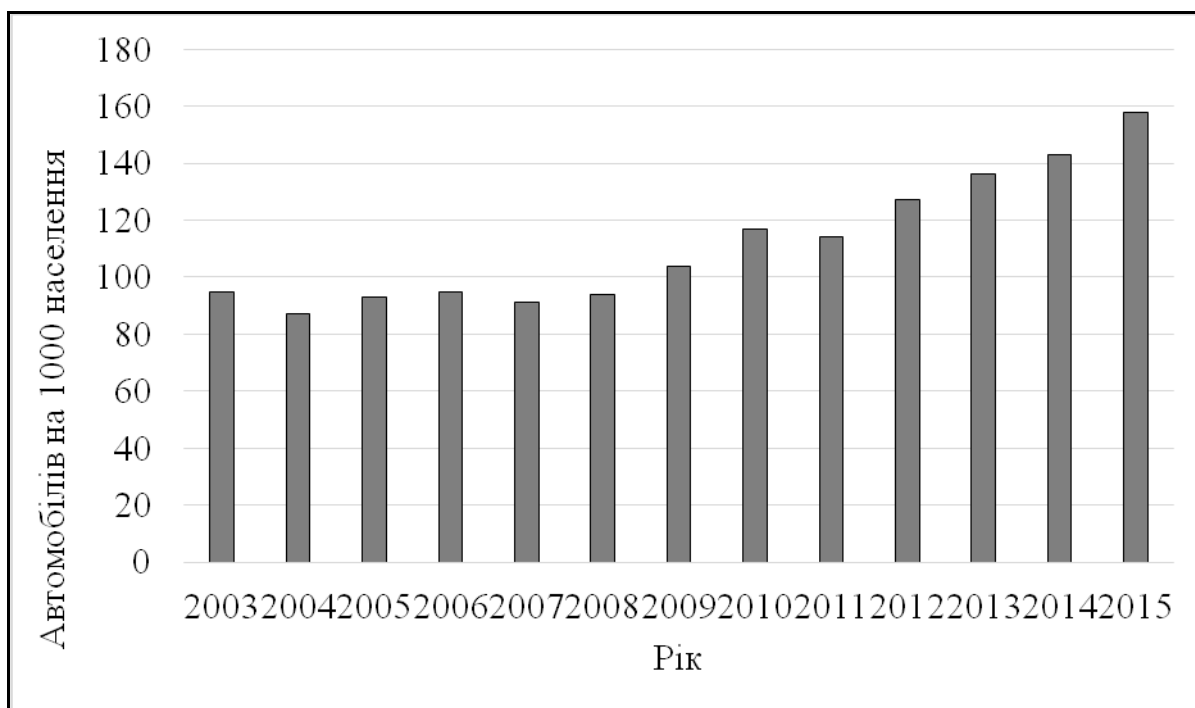

Рис. 2. Динаміка процесу автомобілізації в Сумській області (2003 – 2015 рік)

Слід зазначити, що інтенсифікація процесів автомобілізації практично в усіх регіонах України відбувалася переважно під одночасним впливом двох факторів – нарощування парку легкових автомобілів, що знаходяться у приватній власності, та зменшення чисельності наявного населення.

Автомобілізація є закономірним і невід'ємним наслідком розвитку національної економіки.

Список використаних джерел: 1. Інвестиційний паспорт Сумської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrproject.gov.ua/sites/default/files/upload/sumi_dlya_saytu_1.pdf 2. Кишун В.А. Автомобілізація України: Крок вперед / В.А. Кишун // Наукові нотатки. – 2014. – Вип. 45. – с. 265-270. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nn_2014_45_43.pdf 3. РІА-Аналітика. Центр економічних досліджень. (Рейтинг країн світу за ВВП на душу населення) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ria.ru/research> 4. УкрАвтопром (статистика продажу автомобілів за 2014 рік) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrautoprom.com.ua/statistika/statistika-2014> 5. Управління Державтоінспекції в Сумській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gaissumy.gov.ua/>

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ МІСТА КИЄВА В ТРАНСФОРМАЦІЙНИЙ ПЕРІОД

М.Д. Бикова

mariya_bykovad@ukr.net

Інститут географії НАН України, м. Київ, Україна

В умовах зміни моделі соціально-економічного розвитку досить інтенсивно відбувається трансформація як функцій, так і просторової організації міст. В міському середовищі інтенсивно формуються зони ділової активності з досить помітною спеціалізацією. В цьому контексті галузі сфери послуг є своєрідним індикатором складних міських просторових трансформацій. Проте не дивлячись на актуальність географічного дослідження цього сектору економіки, наукових робіт з даної тематики поки що недостатньо. Тому аналіз тенденцій розвитку банківської системи, яка надає ділові послуги і яку називають «кровоносною системою» економіки, є досить актуальним питанням.

Потужна банківська система є необхідною умовою забезпечення сталого економічного зростання. В свою чергу швидка зміна умов функціонування спонукає банківську систему до постійних економічних трансформацій. На карті Києва досить чітко виділяється історичне ядро столиці як зона найбільшої концентрації і активності банківської діяльності. Намагаючись розташуватися в центральній частині міста, банки досить успішно конкурують з іншими, менш процвітаючими видами діяльності, поступово «витісняючи» їх. Варто зазначити, що глобальна архітектурна трансформація центральних районів міста, очевидцями якої ми є, розпочалася з реконструкції приміщень під банківські офіси. Так, на розміщення банків на сучасному етапі певною мірою вплинула історія формування банківської системи в Києві в ХІХ – на початку ХХ століття. Так, у 1839 році в місті, якому відводилася значна роль у геополітичних планах, почала діяти контора Державного комерційного банку.

Проте системна діяльність зі створення банківської мережі в Україні розпочалася з контор Державного банку Російської імперії, заснованого в 1860 році. У 1868 році розпочав роботу Київський приватний комерційний банк, а в 1871 році – Київський промисловий банк, в 1872 році – Земельний банк, а в 1882 році – державний Селянський поземельний банк. На початку ХХ сторіччя Київ займав помітне місце у кредитно-банківській системі Російської імперії. В місті налічувалося 10 філій великих загальноімперських банків, 10 банківських контор, 5 власне київських банків та 10 банкірських контор. В 1913 році київські банки проводили 30% головних операцій від здійснюваних усіма банками тогочасної України. Приміщення київських банків розташовувалися на вулицях Хрещатик, Інститутській, Пушкінській, Миколаївській (нині вулиця Архітектора Городецького), а також на Подолі (нині Контрактова площа), де знаходився на той час осередок бізнесу. З тих часів окремі колишні

банківські будівлі відновили свої функції – тут, як правило, зосереджені центральні офіси крупних комерційних банків. Через своє вигідне положення в центральній частині міста, вони стали осередками для створення нових банків. Так, до цих пір збереглися представницькі будівлі зведені в 1910-х роках для київських відділень Санкт-Петербурзького облікового і позикового банку (Хрещатик, 8), Волзько-Камського комерційного банку (Хрещатик, 10), Російського банку для зовнішньої торгівлі (Хрещатик, 32). Нині будівлю за адресою Хрещатик, 8 використовує банк «Хрещатик».

Протягом існування соціалістичної системи Україна не мала автономної кредитно-фінансової системи, оскільки банківська система була сформована із всесоюзних банків, а у кожній із республік знаходилися їх філії. З січня 1989 року в республіці починається створення комерційних і кооперативних банків. Перший в Україні комерційний банк – Інвестиційний банк був заснований у Києві в 1989 році. У 1990 році в столиці вже функціонувало 5 комерційних і 3 кооперативних банки. З середини 90-х років Київ став ареною конкуренції між багаточисельними банківськими установами, кількість яких продовжувала зростати.

Переважає більшість головних офісів банків України знаходиться нині у Києві і їх чисельність зростала до 2013 року – 115 банків та 2072 банківські підрозділи проти 114 банків та 1808 банківських підрозділів у 2009 році [2]. Проте з 2014 року банківська мережа міста почала дещо скорочуватися. Однією з причин її оптимізації є безумовно економічна ситуація в Україні. В цілому ж нині у Києві сконцентровано 11% всіх банківських установ України та на 10000 осіб населення припадає 8 од. банківських установ (в Україні цей показник складає лише 5 банківських установ) [1].

Існуюча нині тенденція посилення концентрації значної кількості банків у місті Києві вказує на нерівномірний характер функціонування економіки, а саме, послаблення її регіонального розвитку. Зосередження більшості фінансових ресурсів у єдиному центрі є одночасно важливим індикатором динаміки і стану економічного та соціального розвитку. Слід також акцентувати увагу на тому, що зміни в банківській мережі носять в більшій мірі індивідуальний, ніж системний характер, і в основному вони пов'язані з внутрішньою політикою кожного окремого банку [1].

Найбільш привабливим для банківського сектору залишається Київ, де спостерігається приріст комерційних банків з іноземним капіталом. Це є не лише свідченням розширення ринків ведення бізнесу для іноземних банків, а й показовим прикладом приходу світової практики ведення фінансової діяльності, новітніх технологій та інновацій банківської галузі. Крім того посилюється практика ряду столичних банків, спрямована на активне залучення клієнтів із різних частин міста та одночасне охоплення їх своїми філіалами. Аналіз свідчить, що банківські послуги найчастіше орієнтуються на клієнтів-юридичних осіб або громадян з високим рівнем прибутків. Продовжується в місті тенденція посилення нерівномірності територіального розподілу банківських установ. Не випадковим є бажання банків відкривати філіали на найбільш престижних магістралях міста: бульвар Т. Шевченка, вулицях

Володимирська, Жилианська, Червоноармійська (Велика Васильківська), Дмитрівська.

Концентрація банківських офісів свідчить про ступінь престижності того чи іншого району Києва. Визначені за цією ознакою ареали високого рівня концентрації банківських установ в основному співпадають з зонами тяжіння елітних магазинів, хоча існують і деякі відмінності. Поряд з центральними зонами Печерського, Шевченківського та Подільського районів, які фактично утворюють єдиний ареал, виділяються район Оболоні (вул. Тимошенка та проспект Героїв Сталінграда), метро «Лівобережна», де зосереджена значна частина житлових кварталів бізнес-класу. Банківська активність проявляється і за межами центральних районів міста. В першу чергу, це проспект Перемоги, особливо ті частини, що прилягають до станцій метрополітену. Досить обширна та мозаїчна зона формується в районі Солом'янки. Помітні точки росту активності банківської системи спостерігаються і вздовж лінії метрополітену – станції Либідська-Теремки. Проте всі ці зони складно порівнювати як за рівнем концентрації банків, так і за ступенем привабливості з центром. В цілому ж для банківської сфери Києва характерна локально-концентрована модель локалізації на території міста, яка є відображенням тенденцій у формуванні зон підвищеної ділової активності.

В цілому ж дослідження тенденцій розвитку банківської системи міста Києва є досить показовим явищем, що відображає всю складність процесу просторової трансформації міської системи під впливом формування нової соціально-економічної моделі та загальносвітових тенденцій. Протягом останнього періоду в Києві формуються центри та ареали концентрації галузей сфери послуг, прослідковується певна спеціалізація територій та одночасно стає помітною і диференціація соціальної структури населення, тобто все більш чіткими стають нові тенденції, що зумовлені трансформаційними процесами просторової організації міста.

Список використаних джерел: 1. Ніценко В.С. Тенденції розвитку банківської мережі в Україні / В.С. Ніценко, Є.С. Кузьменко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Економіка і менеджмент. – 2012. – Вип. 4. – С. 21-26. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvmgu_eim_2012_4_7.pdf – Загол. з екрану. 2. Щомісячний бюлетень Незалежної асоціації банків України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nabu.ua/ukr/analytics/bankivska-sistema-ukrayini/shhomisjachnijj-bjuleten/> – Загол. з екрану.

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНІВ УКРАЇНИ**Т.В. Буличева, К.О. Буткалюк, Т.А. Гринюк, І.М. Харенко***Katya.1955@mail.ru**Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова**м. Київ, Україна*

Актуальність теми. Необхідність першочергового розв'язання соціально-економічних проблем та збалансування соціально-економічного розвитку регіонів України в сучасних умовах господарювання потребують формування не лише виробничого й соціального потенціалу територій, а й інтелектуального. Більше того, досягнення конкурентного рівня розвитку регіонів є неможливим без наукових пошуків, інноваційної діяльності, наявності та впровадження високих технологій і тих організацій, які їх продукують. В сучасній Україні та й світі в цілому формується інноваційно-зорієнтований економічний простір, в якому кожен регіон визначає свої позиції й конкурентоздатність на основі розробки, впровадження й модернізації новітніх технологій.

Аналіз попередніх досліджень засвідчує значну зацікавленість багатьох науковців до питань формування та розвитку інноваційної діяльності. Зокрема, це праці Т. Мельниченко, Л. Федулової, О. Грішнєвої, О.Хомича, В. Шинкарука, В. Семиноженка, В. Кременя тощо.

Мета дослідження – виявити територіальні особливості розвитку і розміщення інноваційної діяльності в Україні.

Виклад основного матеріалу. У регіональному аспекті наявність та кількість науково-дослідних організацій України можна охарактеризувати наступним чином. Абсолютним лідером за кількістю наукових установ є місто Київ. Там нараховується 327 науково-дослідних інститутів, науково-технічних комплексів та обсерваторій, що становить більше 26% загальної кількості науково-дослідних установ усієї території України. Друге місце у цьому рейтингу належить Харківській області, де розміщено 189 науково-дослідних установ країни, що становить більше 15% від загальної кількості по Україні. Третє місце посіла Львівська область з 76–ма закладами, або більше 6% від загальної їх кількості по Україні. Аутсайдерами у представленому рейтингу є Хмельницька область, де розміщено всього 6 науково-дослідних установ (0,5%), Житомирська – 10, або 0,8% та Волинська – 12, або 1%[1].

Найбільшими технопарками в Україні є:

- технопарк «Інститут електрозварювання імені Є.О. Патона» (Київ). Пріоритетом його діяльності є зварювання та сумісні технології в різних галузях електроніки. За роки його існування головними проектами були: вперше в світі розроблене високочастотне зварювання м'яких живих тканини; створені кращі у світі машини для стикового контактного зварювання високоміцних рейок швидкісних залізниць; розроблені технології виплавки

високоякісних зварювальних флюсів, що не мають аналогів у світі; виготовлено сучасне енергозберігаюче обладнання для дугового зварювання; запропоновані оригінальні технології магнітної генерації та магнітно-флотаційного збагачення залізних руд[2];

- технопарк «Напівпровідникова технології і матеріали, оптоелектроніка та сенсорна техніка» (Київ). Пріоритетні напрями діяльності: отримання та обробка вихідної сировини, виготовлення напівпровідникових, діелектричних, електропровідних матеріалів та багатошарових структур на їх основі, а також виробів з них для промислової та побутової електронної техніки;

- технопарк «Вуглемаш» (Донецьк). Основна мета – створення та запровадження нових технологій розвитку інноваційної діяльності у паливно-енергетичному комплексі, а також у коксохімічній, гірничорудній, металургійній, хімічній галузях, на транспорті, машинобудуванні;

- технопарк «Інститут технічної теплофізики» (Київ), зорієнтований на проведення фундаментальних та прикладних досліджень, конструкторсько-технологічних робіт, розробку технологій та обладнання для теплоенергетики, нетрадиційної енергетики, енерго- та ресурсозберігаючих технологій, екології;

- технопарк «Укрінфотех» (Київ) створено для проведення фундаментальних та прикладних досліджень, конструкторсько-технологічних робіт, розробки технологій і систем, матеріалів, обладнання, надання науково-технічних, інформаційних та інших послуг у сфері інформаційних технологій та телекомунікаційних систем;

- технопарк «Київська політехніка» (Київ) створений як об'єднання суб'єктів науково-технічної та підприємницької діяльності. Головним завданням технопарку є формування сприятливого середовища для організації, розвитку і діяльності малих підприємств наукомісткого, високотехнологічного бізнесу, підтримка творчої активності викладачів та студентів, просування науково-інноваційних розробок, дослідно-конструкторських робіт, винаходів та відкриттів;

- технопарк «Інститут монокристалів» (Харків) – один з найбільших у світі центрів розробки, дослідження та застосування функціональних матеріалів, що використовуються в електронній, лазерній та інших новітніх галузях сучасної техніки.

Таким чином, інноваційно-зорієнтовані установи в Україні, де провідне місце посідають великі технологічні досягнення і які мають проривне значення, представлені технопарками. Місто Київ за кількісним та якісним складом науково-дослідних установ випереджає регіони України і є найбільш інноваційно привабливим.

Список використаних джерел: 1. <https://inventory.com.ua/news/ukraine>. 2. Мазур А.А. Технопарк Інститута електросварки ім. Е.О. Патона НАНУ: Результати і перспективи // Наука та інновації, №1, 2008. – С. 74 – 80

ОРГАНІЗАЦІЯ БІЗНЕС-ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ

Р.М. Гищук, Г.С. Арбузова
ankaarbuzova@gmail.com

Чернівецький торговельно-економічний інститут КНТЕУ
м. Чернівці, Україна

Сільський зелений туризм – це рекреаційні подорожі в сільську місцевість як реакція на тисняви та перенаселеність у містах. Це також один з видів малого бізнесу, який піднімає роль краєзнавства, створює життєве середовище, що наближене до природи. Сільський туризм переконливо довів, що він є важливим фактором вирішення соціально-економічних проблем села – це зростання зайнятості на селі, розвиток сільської інфраструктури, отримання стабільних та вагомих прибутків селян, зміцнювання бюджету сільських поселень [1].

Сільський зелений туризм слід розглядати як один з засобів диверсифікації джерел прибутків сільського населення, як компонент комплексного розвитку сільських територій та сільської інфраструктури, а також як один з факторів стратегії подолання бідності в сільській місцевості. Цей вид туризму відроджується у нас на нових засадах. Сьогодні понад 400 сільських господарів у Карпатському регіоні готові прийняти гостей у своїх садибах, а по Україні цей показник сягає значення близько 1000 садиб [2].

До них туристів приваблює зручна система поселення, сучасне обладнання приватних пансіонатів, близькість до природи, співвідношення ціна-якість, гостинність та домашня атмосфера відпочинку. У сільському зеленому туризмі саме рекреаційні ресурси є фундаментом успішного процесу розвитку екоагротуристичного бізнесу. Туристичні ресурси виступають передумовою виробництва конкурентного туристичного продукту. Часто господарі окрім наданих послуг проживання різних категорій і смачного домашнього харчування пропонують цілий комплекс додаткового екологічного обслуговування: збирання ягід і грибів, екскурсії, походи в гори, риболовлю, що урізноманітнюють і збагачують враженнями відпочинок [3].

На жаль, на території України не існує чіткої нормативно-правової бази і концепцій розвитку такого туризму в регіоні. Звітність об'єктів, зайнятих у зеленому туризмі зводиться до обліку садиб у списках. Статистичних даних по зеленому туризму не можна знайти в жодних довідниках, і така інформація втрачається, як втрачається інформація про прибутки таких суб'єктів. Виникає термінова необхідність створення чіткої нормативної бази, розробка звітності, інструкції з обліку на таких об'єктах, а також програм, які автоматично спрощуватимуть роботу бухгалтерів, наприклад, 1С: Бухгалтерія.

Згідно Всесвітньої туристичної організації (ВТО) сільський зелений туризм з початку ХХІ ст. є одним із секторів туристичного бізнесу, який

характеризується динамічним розвитком. Офіційні статистичні дані ВТО свідчать, що «зелені» подорожі сьогодні займають від 7 до 35 % у загальному обсязі турпоїздок [4]. В Україні станом на 2012 р., згідно даних Державної служби статистики України, кількість розміщених у готелях та аналогічних засобах розміщування налічувалося 4 983 858 осіб. Середньорічна завантаженість становить близько 40%. Шляхом певних розрахунків можна констатувати, що мінімально у сфері СЗТ в Україні відпочиває більше 700 000 туристів [4]. Загалом, по Україні темпи зростання сільського зеленого туризму оцінюються від 10–20% до 30% на рік (для пригодницького туризму, до складу якого він входить за статистикою ВТО), а його частка в доходах від міжнародного туризму сягає 10–15%. Таким чином, ринок сільського зеленого туризму в нашій державі знаходиться на стадії становлення.

У 2008 році Спілкою сприяння розвитку сільського туризму в Україні була запроваджена система категоризації сільської нічліжної бази «Українська гостинна садиба», основною метою якої є розвиток різних форм поселення у сільських садибах, підвищення якості комплексного обслуговування туристів, надання послуг розміщення та сприяння розвитку сільських територій в Україні (Програма добровільної категоризації у сфері сільського зеленого туризму).

Відповідно до Загальних положень Програми підготовку добровільної категоризації в сфері сільського зеленого туризму «Українська гостинна садиба» та категоризаційних вимог здійснено на підставі закону України «Про туризм», міждержавних стандартів на туристично-екскурсійне обслуговування та аналогічних стандартів країн-членів Європейської федерації сільського та фермерського туризму EUROGITES (Австрії, Ірландії, Німеччини, Польщі, Угорщини, Швеції, Швейцарії, Чехії) [3]. Згідно статистики Спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні, станом на 1 січня 2012 року, категоризацію пройшли 84 садиби з 16 областей, у тому числі отримали сертифікат:

- базового (найнижчого) рівня – 46 садиб;
- першого – 10;
- другого – 17;
- третього (найвищого) – 11.

Одним із пріоритетних напрямків туристичної галузі на Буковині є розвиток зеленого туризму. Станом на 1 січня 2013 року в області зареєстровано 112 сільських приватних садиб, з яких діяло 17. Найбільша кількість садиб знаходиться у Вижницькому, Путильському та Хотинському районах [1]. Активно Спілка сприяння розвитку зеленого туризму діє в Чернівецькій області, яка постійно поповнює свою Інтернет-сторінку адресами сільських садиб, що діють на території області. Сільський туризм на Буковині сьогодні розвивається нерівномірно. Найбільше садиб та агросадиб припадає на гірські райони Буковини – Вижницький та Путильський, де виділяються два ареали їхнього зосередження: Черногузько-Розтоцький та Путильський, а значна концентрація садиб знаходиться в селах, розташованих неподалік перевалу «Німчич» у Виженці (6 садиб) і Розтоках (4 садиби) та ін.

Найвищий рівень якості в Західній рекреаційній зоні мають садиби Карпатського регіону України, серед яких найліпша позиція характерна для Закарпатської області. Своєрідним аутсайдером є Тернопільська область, яка відстає майже по всіх рівнях. Усього по території України налічується 46 садіб сільського зеленого туризму за базовим рівнем якості. 27 із них (58,7%) знаходяться саме в Західній рекреаційній зоні, де 25 (більше половини від усіх – 54,3%) зареєстровано в Карпатському регіоні. З-поміж інших категорій, за рівнями якості, в Україні зареєстровано 11 садіб III (найвищої) категорії якості, 17 – II категорії та 10 – I категорії, причому більше половини кожної з них, зокрема, зареєстровано в Західній рекреаційній зоні, де абсолютним лідером є Карпатський регіон.

Отже, високий рівень якості надання послуг в Карпатському регіоні має сьогодні важливе значення для розвитку сільського туризму для Західної та загалом України. Це дасть змогу забезпечити притік як іноземних, так і внутрішніх туристів, створить позитивний імідж регіону, популяризує державу на міжнародному рівні, простимулює розвиток інших форм і видів туризму та суміжних галузей економіки.

Список використаних джерел: 1. Андрущак В.І. Сільський зелений туризм на Буковині / В.І. Андрущак, В.М. Приказка, А.О. Слюсаренко // Туризм у XXI столітті: глобальні тенденції і регіональні особливості: Мат. міжнар. конф. – К. : Знання України, 2002. – С. 472-476. 2. Прокопенко С.С. Програма села потрібна людям : Проект «Заможне село» / С.С. Прокопенко // Аспекти сільського розвитку. - 2005. - №3. – С.8-16. 3. Главацька В.В. Сільський зелений туризм: сутність, функції, основи організації / В.В. Главацька // Економіка АПК. – 2006. – №10. – С. 148-155. 4. Головне управління статистики в Чернівецькій області. Туризм та відпочинок в області : статистичний збірник / [за ред. Г.І. Петрова]. – Чернівці, 2013. – 80 с.

УДК [338.439.4:633](477.85)

ДИНАМІКА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ РОСЛИННИЦЬКОЇ ГАЛУЗІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА У ЧЕРНІВЕЦЬКОМУ РЕГІОНІ ЗА ПЕРІОД НЕЗАЛЕЖНОСТІ

В.С. Грицку, Ю.П. Грицку-Андрієш

veronika-hrytsku@ukr.net, hrytsku@gmail.com

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,

Чернівецький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

До найбільш значних змін територіальної структури сільського господарства віднесемо зменшення (збільшення) обсягів виробництва тих або інших видів сільськогосподарської продукції по області загалом та по адміністративних районах і сільськогосподарських зонах, отже, зрушення у територіальній спеціалізації. Головними елементами територіальної структури обласного сільськогосподарського виробництва є значні у територіальному відношенні спеціалізовані утворення. На початку 90-х років у рослинницькій

галузі сільського господарства Чернівецької області склалися зони спеціалізації. Рівнинна зона зернового господарства, буряківництва, овочівництва та садівництва, займає 48,3 % території області й охоплює такі адміністративні райони як: Сокирянський, Кельменецький, Хотинський, Заставнянський, Новоселицький, Кіцманський. Передгірська сільськогосподарська зона спеціалізувалася на зерновому господарстві, картоплярстві та овочівництві. Вона займає 33,1 % території області і включає Глибоцький, Герцаївський,

Сторожинецький, південну частину Кіцманського північно-східну частину Вишнівецького району. Головними елементами територіальної структури обласного сільськогосподарського виробництва є значні у територіальному відношенні спеціалізовані утворення. На початку 90-х років у рослинницькій галузі сільського господарства Чернівецької області склалися зони спеціалізації. Рівнинна зона зернового господарства, буряківництва, овочівництва та садівництва, займає 48,3 % території області й охоплює такі адміністративні райони як: Сокирянський, Кельменецький, Хотинський, Заставнянський, Новоселицький, Кіцманський.

Таблиця 1

Динаміка виробництва основних сільськогосподарських культур рослинного походження в Чернівецькій області у господарствах всіх категорій, (тис. тонн), (складено за даними статистичних щорічників Чернівецької області за 1996 та 2014 роки[2,3])

Рік	1990	1995	2000	2005	2010	2013	2014	У відносно 1990р. %
Зерна та зернобобових	581,9	485,3	325,9	426,9	488,5	625,5	669,7	115,3
Пшениці	241,1	226,6	113	125,8	106,4	164	196,5	81,5
Ячменю	102,7	83,5	32,7	58,5	45,8	48,6	66,6	65,3
Кукурудзи на зерно	167,5	135,4	155,3	227,7	329	407,1	399,7	238,3
Цукрових буряків	974,9	557	321,6	181,5	103,9	90,3	109,5	11,2
Соняшнику	0,9	6	6,2	9,6	8	16,8	10	1111,2
Ріпаку	2,2	0,4	3,7	1,3	10,7	29,9	33,6	1527,7
Картоплі	386,9	306,1	418,1	420,1	496,4	597,1	617	159,5
Овочів	123,9	75,6	146,2	184,5	219	232,1	232,2	187,4
Плодів та ягід	87	71,9	52,6	63,5	97,2	162,9	171,2	196,8
Соя	3,6	0,1	0,3	8,4	77,8	111,6	168,5	4680,6
Кормові коренеплоди	587,6	392,3	205,8	303,3	162,6	181,9	178,5	30,38
Кукурудза на силос	998,2	627,3	239,9	151,4	60,2	63,4	51,3	5,1

Головними елементами територіальної структури обласного сільськогосподарського виробництва є значні у територіальному відношенні спеціалізовані утворення. На початку 90-х років у рослинницькій галузі

сільського господарства Чернівецької області склалися зони спеціалізації. Рівнинна зона зернового господарства, буряківництва, овочівництва та садівництва, займає 48,3 % території області й охоплює такі адміністративні райони як: Сокирянський, Кельменецький, Хотинський, Заставнівський, Новоселицький, Кіцманський. Передгірська сільськогосподарська зона спеціалізувалася на зерновому господарстві, картоплярстві та овочівництві. Вона займає 33,1 % території області і включає Глибоцький, Герцаївський, Сторожинецький, південну частину Кіцманського північно-східну частину Вишницького району. Гірська зона спеціалізувалася на вівчарстві, кормовиробництві, картоплярстві. Вона є найменшою в області (18,6 % території); включає території Путильського та південно-західної частини Вишницького району[1]. У 2014 році реалізація зернових та зернобобових культур на вищому рівні була у Заставнівському районі (107,8 тис.т або 16,3%); у Кельменецькому районі 100,4 тис.т або 15,4%); у Кіцманському районі (94,0 тис.т або 14,2%) та у Новоселицькому районі (96,5 тис.т або 14,8%). Ці райони зберегли зернову спеціалізацію рослинницької галузі. Разом вони виробили 60,7% зерна та зернобобових. Територіальну спеціалізацію у виробництві даної продукції втратили Сокирянський та Хотинський райони. Така ситуація характерна і для виробництва пшениці.

Значні територіальні зрушення відбулися у виробництві цукрових буряків. Виробництво та реалізація цієї продукції збереглася тільки у Заставнівському районі. Тут у 2014 році було вироблено 100,8 тис.т або 92,2%. Значення спеціалізації втратили Кельменецький, Кіцманський, Новоселицький, Хотинський та Сокирянський райони. Виробництво соняшнику спостерігається у таких районах: Сокирянський — 2,3 тис.т (23,1%), Кельменецький — 3,2 тис.т (32,2%) та Глибоцький — 1.1 тис.т (11,0%). Разом у трьох адміністративних районах виробилося 66,3% соняшнику. Практично припинено виробництво соняшнику у Вишницькому, Герцаївському, Сторожинецькому районах. Такі територіальні зрушення ми вважаємо доцільними та обґрунтованими. Виробництво соняшнику у названих передгірських районах було нерентабельним з огляду на надміру вологи та недостатню кількість тепла. Зміни характеризують динаміку виробництва та реалізації картоплі. Так, у 2014 р. порівняно з 1990 р. обсяги в реалізаціях збільшилися у 1,6 разів. При цьому відбулися істотні зрушення у територіальній структурі виробництва. Якщо раніше основні обсяги виробництва забезпечували Глибоцький, Заставнівський, Кіцманський, Новоселицький (68, 9 % виробництва у 1990 р.), то у 2014 р. виробництво картоплі зосереджували Сторожинецький, Глибоцький та Заставнівський райони (60,3%). У вирощуванні овочів також сталися істотні територіальні зрушення. Територіальна спеціалізація у їх виробництві перемістилася із Заставнівського, Кіцманського та Новоселицького районів у 1990 р.(відповідно 49,9 %) у Хотинський та Сокирянський райони (відповідно 41,1%). Виробництво та реалізація плодів і ягід збільшилася у 2 рази. У 2014 р. у Хотинському районі виробилося 32,3% а у Сокирянському – 22,3 %.

Зменшення виробництва кормових коренеплодів у всіх районах, а по області загалом більш ніж у 3 рази, зменшення виробництва кукурудзи на силос

у 20 разів ми вважаємо катастрофічно нераціональним явищем, адже це призводить до повного згортання тваринницької галузі. Таким чином, у територіальній структурі рослинницьких галузей найбільш значні структурні зрушення торкнулися буряківництва, картоплярства, виробництва олійних культур збільшення обсягів виробництва олійних культур не можна вважати раціональним з огляду на їх невисоку урожайність, енергоємність, і отже, невисоку рентабельність.

Список використаних джерел: 1. Грицку В. С. Структурні зрушення та ефективність функціонування регіональних АПК (на матеріалах Чернівецької області). / В. Грицку // Наукове видання. – Херсон: ХДАУ, «Колос», 2002. – 152 с. 2. Статистичний щорічник Чернівецької області за 1996 р. – Чернівці, 1997. – 284 с. 3. Статистичний щорічник Чернівецької області за 2014 рік / Головне управління статистики у Чернівецькій області; за ред. А.В. Ротаря – Чернівці 2015.

УДК 911.3

ЧЕРНІВЦІ – ПОТЕНЦІЙНИЙ ЦЕНТР РОЗВИТКУ ЕТНІЧНОГО ТУРИЗМУ

Я.В. Джаман

ydzhaman@mail.ru

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна*

Потенційно найпривабливішими центрами для розвитку етнотуризму виступають поліетнічні міста. Яскравим прикладом перспективного розвитку етнічного туризму є поліетнічні й полікультурні Чернівці. Впродовж багатовікової історії місто входило до складу різних держав. За даними археологічних досліджень, заселення території міста розпочалося ще в період раннього палеоліту [2, с. 66-67]. У різні часи територію краю заселяли різні племена і етнокультурна ситуація ускладнилася в I–II ст. н. е., коли тут мешкало змішане населення, в середовищі якого простежуються слов'янські, дакійські, сарматські та германські елементи [1, с. 20]. У II–IV ст. н. е. спостерігається стабілізація етнічних процесів у регіоні – чітко виділяються дві археологічні культури: черняхівська та карпатських курганів. Пам'ятки черняхівської культури дають підстави твердити, що одним з етнічних компонентів культури був слов'янський. З появою у VI ст. перших писемних згадок про слов'ян, територія Чернівців входила до ареалу їх розселення [1, с.21].

Місто Чернівці виникло в другій половині XII ст. і входило до складу Київської Русі, спочатку в Галицьке князівство, а з 1199 року до середини XIV ст. – до Галицько-Волинської держави. Після її розпаду Чернівці на короткий час були загарбані Угорським королівством і потрапили до складу Польського королівства. З середини XIV ст. місто перебувало у складі Молдавського князівства (1359–1538 рр.), Османської імперії (1538–1774 рр.), Австрійської та Австро-Угорської монархії (1774–1918 рр.), королівської Румунії

(1918–1940 рр.), Української РСР в межах СРСР (1940–1991 рр.), з 1991 року – України. Кожна держава, до складу якої входили Чернівці, суттєво впливала на зміни в етнічній структурі населення, залишала свій відбиток у містобудівному й архітектурному середовищі міста, матеріальній і духовній культурі чернівчан.

Швидкий розвиток Чернівців розпочався після приєднання Буковини до Австрійської монархії Габсбургів. У 1775 р. розробляється перший план міста, з 1779 р. Чернівці стають адміністративним центром Буковини, у 1786 р. отримали австрійський міський статут і стають центром Чернівецької округи у складі коронного краю Галиції і Лодомерії. Після прийняття в Австрії конституції у 1849 р. Буковина була визнана окремим (відділеним від Галичини) автономним краєм із титулом герцогства, а Чернівці отримали статус столиці герцогства Буковини.

Детально про етнічну структуру населення міста Чернівці можна говорити з кінця XIX ст., коли уряд Австро-Угорщини провів детальні переписи населення. За даними перепису 1890 р. переважаючою етнічною групою в Чернівцях були євреї – 15223 особи, що становили 41,8% всього населення; другою етнічною групою були українці – 7242 особи (19,9%), третьою – поляки (6511 осіб, 17,9%), четвертою – німці (5266 осіб, 14,4%), п'ятою – румуни (2105 осіб, 5,8%). Строкатим в етнічному відношенні було й населення передмість Чернівців: національну основу Роші складали румуни (45,1%), німці (40,6%), і українці (9,0%); Горечої – румуни (74,7%), українці (11,3%), німці (6,5%) і євреї (5,3%); Клокучки – румуни (31,8%), українці (26,9%), євреї (16,5%), німці (13,9%) і поляки (10,4%); Каличанки – румуни (25,8%), українці (24,6%), поляки (21,6%), німці (19,9%) і євреї (6,4%); Монастирської – українці (47,6%), євреї (18,1%), німці (14,1%), румуни (10,2%) і поляки (9,2%) [2, с. 226-229].

Етнічна різноманітність населення Чернівців, за умов толерантності Австро-Угорщини до національних меншин, сприяла розвитку етнічних громад і культур. У кінці XIX – на початку XX століть у місті були побудовані та відкриті народні доми: український, польський, єврейський, німецький, румунський, російський. Усі вони були ліквідовані радянською владою влітку 1940 року. Після проголошення незалежності України національно-культурні товариства етнічних меншин у Чернівцях відроджуються. Найактивнішу громадську культурно-просвітницьку діяльність ведуть єврейські національно-культурні товариства: «Єврейська громада Буковини», «Мир-Ассалам», «Єврейської культури ім. Е.Штейнбарга», «Єврейський громадсько-культурний фонд», благодійний фонд «Хесед Шушана»; румунські національно-культурні товариства: науково-педагогічна асоціація «Арон Пумнул», благодійний фонд культури «Дім румунської мови», «Голгофа», «Стежарул», «Румунської культури ім. М. Емінеску»; товариства: польської культури ім. А.Міцкевича, австрійсько-німецької культури, Конгресу азербайджанців, вірменське «Аревік», союзу білорусів, німецької молоді в Україні «Буковинський фенікс», «Центр корейської культури», «Російська община Буковини», «Асоціація Альянс Франсез», відділення Товариства «Україна-Румунія», російське культурне товариство ім. академіка А. Сахарова.

Міжнародне культурне співробітництво Чернівці розвивають з містами-побратимами: Солт Лейк Сіті (США), Саскатун (Канада), Конін (Польща), Сучава, Ясси, Тімішоара (Румунія), Назарет Ілліт (Ізраїль), Клагенфурт (Австрія), Подольськ, Брянськ (Росія), Бельци, Кишинів (Молдова).

Туристичний потенціал Чернівців зумовлений насамперед наявністю великої кількості пам'яток різних історичних епох і етнічних культур, багатою палітрою культурних звичаїв і традицій. У Чернівцях представлені різноманітні архітектурні стилі: романський, візантійський, модерн, готичний, класицизм, неокласика, бароко, псевдобароко, мавританський, флорентійський, еkleктика та інші. Архітектурною перлиною Чернівців вважається ансамбль колишньої Резиденції митрополитів Буковини і Далмації, який у 2011 р. включений до списку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Історія кожної національної громади міста Чернівців є цікавою і неповторною, кожна створила пам'ятки матеріальної і духовної культури. Мабуть найпомітніший слід у культурному минулому міста залишили національні громади: українська, німецька (і австрійська), румунська (і молдавська), єврейська, польська, вірменська, російська. Розроблені каталоги туристичних об'єктів і екскурсійні пішохідні маршрути, що висвітлюють культурну спадщину вказаних семи національних громад. Кожен окремий екскурсійний маршрут знайомить з історією й культурою тієї чи іншої етнічної громади Чернівців. При цьому ці маршрути дуже часто пролягають тими самими вулицями та площами. Кожний маршрут включає в себе найголовніші установи Чернівців – міську раду, університет, театр, філармонію, храми, школи, гімназії, народні доми, цвинтарі та ін. – які є спільним надбанням усіх національних громад Чернівців. Саме це необхідно підкреслювати під час екскурсій. Не вип'ячувати, не протиставляти один народ іншим, а розкривати місце конкретної етнічної громади у колективному, спільному житті єдиної чернівецької громади. Австрійський письменник Георг Дроздовський так описав толерантність поліетнічних чернівчан: «Велике число національностей, які проживали у цій привабливій місцевості, допускало таке порівняння: ми були розмаїттям у єдності і чудово ладнали між собою. Жити і давати жити іншим – ми дотримувалися цього принципу, і принагідні суперечки про прикордонний камінь, або й серйозніші суперечки навколо питання – де колись проживали румуни, а де мешкали українці – мали радше науковий характер» [3, с. 4].

Список використаних джерел: 1. Буковина: історичний нарис [редкол.: С.С.Костишин (голова) та ін.]. – Чернівці: Зелена Буковина, 1998. – 416 с. 2. Джаман В.О. Національна структура населення етноконтактних зон / В.О.Джаман, І.І.Костащук. – Чернівці: ЧНУ, 2009. – 288 с. 3. Старик В.П. Чернівці мультикультурні / В.П.Старик. – Чернівці Золоті литаври, 2012. – 18 с.

ОСОБЛИВОСТІ ВИРОЩУВАННЯ ЦУКРОВИХ БУРЯКІВ У ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Н.В. Добровольська

e-mail: natalie-d@mail.ru

*Харківський торговельно-економічний інститут КНТЕУ, м. Харків, Україна,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна*

Цукровий буряк – високопродуктивна сільськогосподарська культура, яка забезпечує населення продуктами харчування, харчову промисловість – сировиною, створює для аграрних підприємств експортний потенціал, а також є шадною культурою для природної родючості ґрунтів. Проте останніми роками в Україні загалом та в Харківській області зокрема сільськогосподарські підприємства все частіше відмовляються від розвитку буряківництва в бік вирощування олійних культур – соняшнику та ріпаку, які є більш прибутковими. Таким чином, сучасні економіко-географічні дослідження набувають все більшої актуальності для подальшого вирішення проблем розвитку буряківництва та підвищення його ефективності у регіональному розрізі [1, 2, 3].

За роки незалежності України в Харківській області відбувається постійне скорочення посівних площ під цукровими буряками (рис. 1).

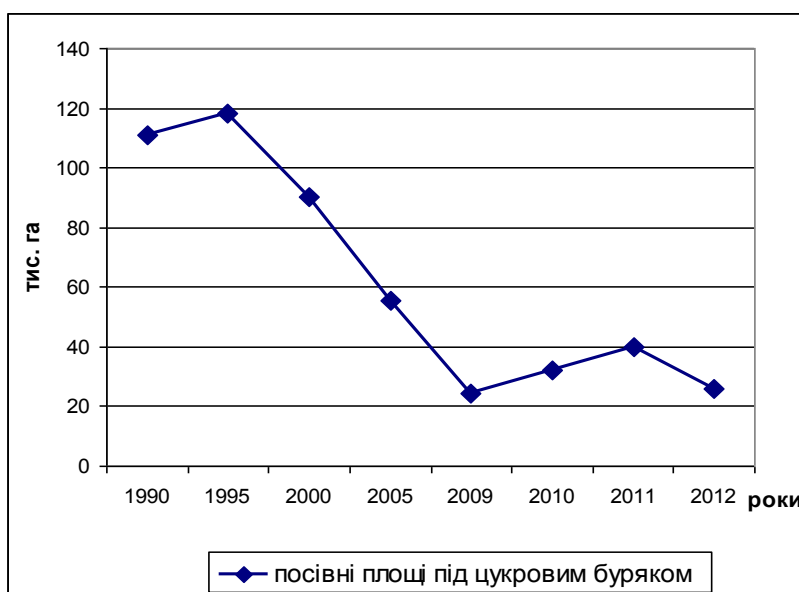

Рис. 1. Посівні площі під цукровим буряком у господарствах всіх категорій Харківської області (побудовано за даними [4, 5, 6, 7])

Ще у 1990-х роках посівні площі під цукровими буряками в області займали більше 100 тис. га, а у 2012 році вони займали трохи більше 25 тис. га, тобто посівні площі скоротилися більше, ніж у 4 рази. Стрімке скорочення посівних площ під цукровими буряками в Харківській області у 1990-х рр. при

зменшенні їх урожайності призвело до падіння їх виробництва у 2000 р. до 1,1 млн т, що становить 40% рівня 1990 р. При підвищенні урожайності цукрових буряків з 2000 до 2008 рр. при загальній тенденції скорочення посівних площ спостерігалася стагнація в галузі буряківництва. Після чергового спаду виробництва цукрових буряків у 2007–2010 рр. намітилось поживавлення в галузі, і у 2011–2012 рр. їх річні валові збори досягли 0,8–0,9 млн т при середній урожайності 270–350 ц з га. Проте станом на 2013 р. буряківництво досягло лише 14% рівня 1990 р. (рис. 2).

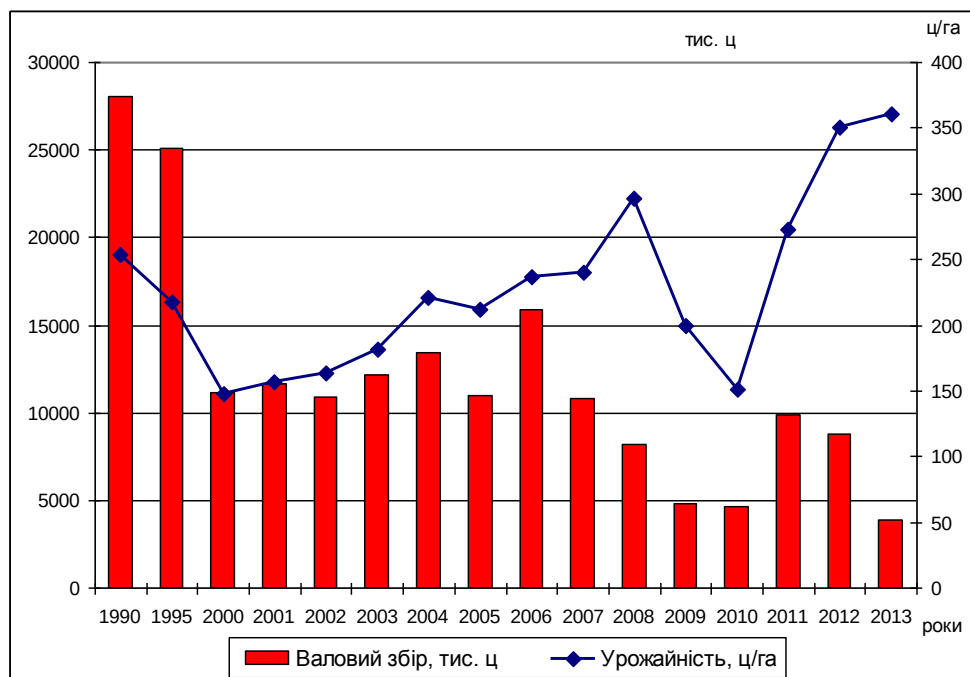

Рис. 2. Валові збори та урожайність цукрових буряків у господарствах усіх категорій у Харківській області (побудовано за даними [4, 5, 6, 7])

Криза у буряківництві зумовлена нерентабельністю цукрового виробництва, яке скорочується в регіоні, закриттям значної кількості цукрових заводів в області, що призводить до зменшення вирощування цукрових буряків. У 2013 р. питома вага цукрових буряків, вирощених у Харківській області, в загальнонаціональному обсязі становила лише 3,6%, а виробництво цукру – 3,0%. З 2011 р. по 2013 р. у Харківській області виробництво цукру з цукрових буряків на одну особу скоротилося майже у 3,5 рази – з 47,6 до 13,8 кг у розрахунку на одну особу. Реалізація цукрових буряків безпосередньо залежить від валових зборів даної культури, тому також поступово зменшується. Після стійкого зниження рентабельності виробництва цукрових буряків з 1995 до 2010 рр. з 83% до –27% лише останні 3 роки рентабельність є додатною, що у перспективі може мати позитивні наслідки для буряківництва – розширення посівних площ та збільшення валових зборів (рис. 3).

Аналізуючи територіальні особливості вирощування цукрових буряків, потрібно відзначити, що за агрокліматичними умовами найбільш сприятливою природною зоною для розвитку буряківництва є лісостеп. Відповідно найбільші валові збори цукрових буряків у північних лісостепових районах Харківської

області – Краснокутському, Богодухівському, Золочівському, Вовчанському, Великобурлуцькому (рис. 4).

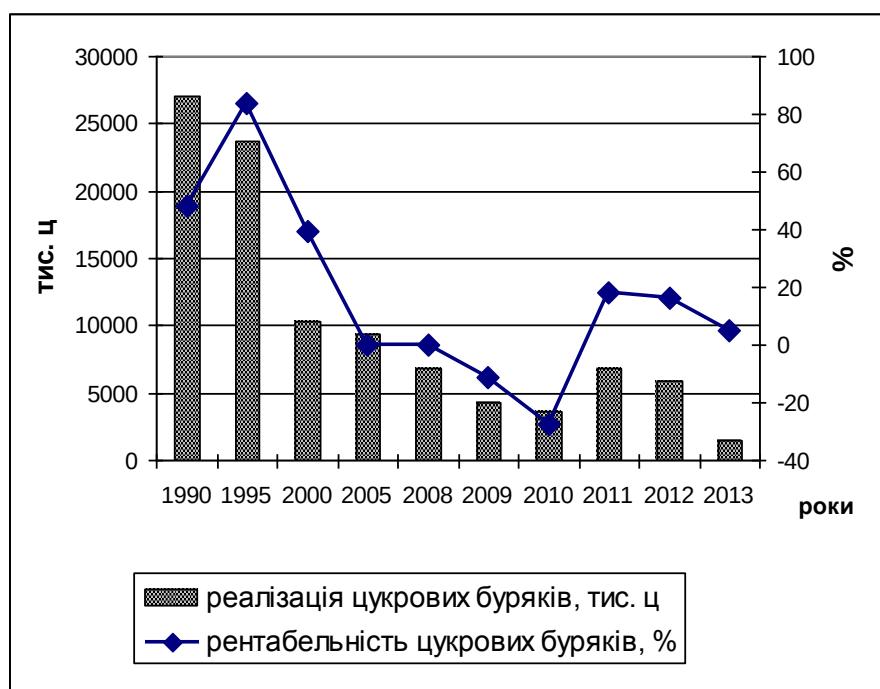

Рис. 3. Реалізація та рентабельність виробництва цукрових буряків у сільськогосподарських підприємствах Харківської області (побудовано за даними [4, 5, 6, 7])

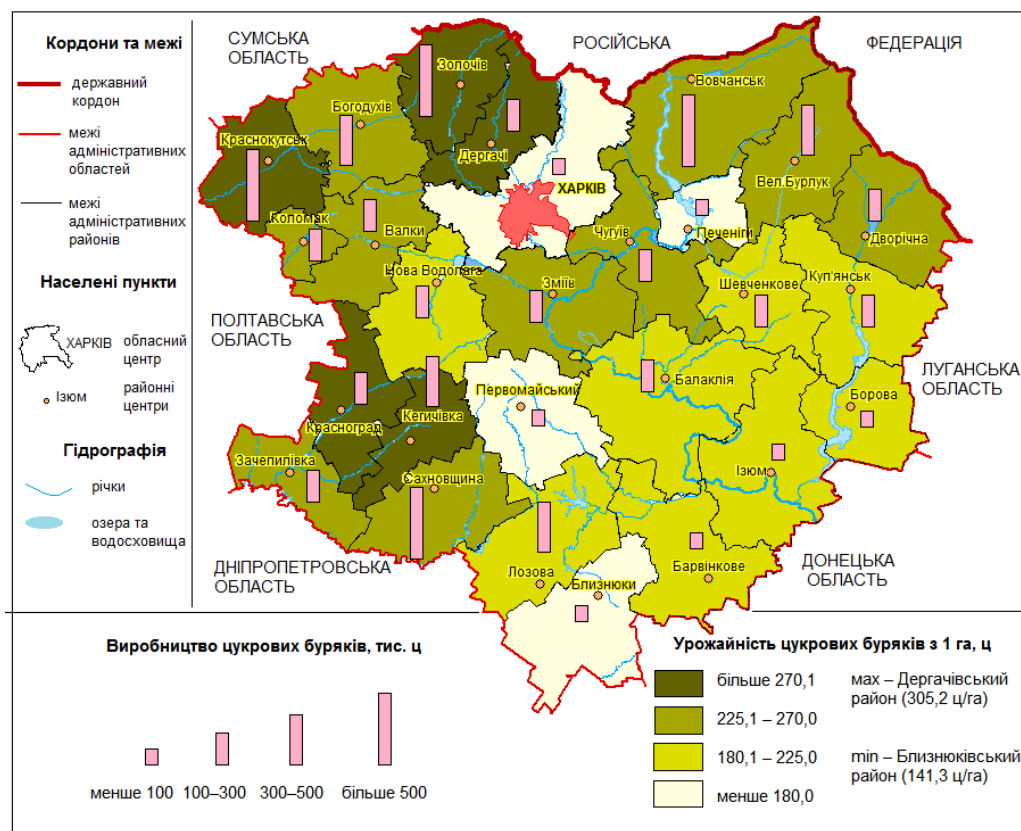

Рис. 4. Виробництво та урожайність цукрових буряків у сільськогосподарських підприємствах по районах Харківської області за 2007–2013 рр. (середньорічні показники) (побудовано за даними [4, 5, 6, 7])

Крім того, у північно-західних районах зосереджено 5 із 8 цукрових заводів області: Пархомівський, Конгресівський, Новоіванівський, Первухінський, Мурафський, які забезпечують переробку місцевої цукросировини. У степових Сахновщинському і Кегичівському районах великі обсяги вирощування цукрових буряків пов'язані з можливістю їх реалізації на місці – на цукровому заводі ТОВ «Цукрове», розміщеному в смт. Чапаєве Кегичівського району. Найвищу урожайність цукрові буряки мають теж у лісостепових районах Харківської області, а також у Красноградському і Сахновщинському районах (понад 260 ц з га). Найнижча урожайність і валові збори цукрових буряків спостерігаються у Харківському (буряківництво не є галуззю спеціалізації), Печенізькому (рекреаційна спеціалізація), у степових районах – Первомайському, Борівському, Близнюківському та ін.

Отже, на розміщення буряківництва на території Харківської області впливають як природно-географічні чинники – ґрунтово-кліматичні умови, так і суспільно-географічні чинники – периферійність районів виробництва та висока землезабезпеченість у них на душу населення, близькість споживача – цукрових заводів.

Таким чином, на сьогодні буряківництво Харківської області перебуває у кризі – скорочуються посівні площі, валові збори, обсяги реалізації цукрових буряків, проте після тривалого періоду з від'ємною рентабельністю буряківництва в останні три роки спостерігається позитивна тенденція збільшення прибутковості цієї галузі.

Список використаних джерел: 1. Март'янов В.П. Ринок цукру України: проблеми, перспективи розвитку / В.П. Март'янов // Формування та розвиток аграрного ринку: Матеріали Шостих річних зборів Всеукраїнського конгр. вчен. економістів-аграрників, Київ, 16-17 січ. 2004 р. / [редкол.: П.Т. Саблук та ін.] – К.: ННЦ ІАЕ, 2004. – 586 с. 2. Кандиба Ю.І. Територіальна диференціація цукробурякового виробництва у Харківській області / Ю.І. Кандиба // Актуальні проблеми дослідження довкілля: Зб. наук. праць (за матер. IV Всеукр. наук. конф. з міжнар. участю для молодих учених, 19-21 травня 2011 р., м. Суми). – Суми: Вінниченко М.Д., 2011. – С. 332-336. 3. Ковальова О.В. Пропозиція цукрових буряків та ресурсне забезпечення буряківництва регіону. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки. Вип. 113. — Харків: ХНТУСГ. — 2011. — 505 с. 4. Сільське господарство Харківської області (статистичний збірник) / Головне управління статистики у Харківській області / [відповідальна за випуск К.П. Воловікова]. — Х., 2012. — 159 с. 5. Харківська область у 2008 році (статистичний щорічник) / Головне управління статистики у Харківській області; [за ред. М.Л. Чмихала].— Х. : ТОВ «Золоті сторінки», 2009. — 580 с. 6. Харківська область у 2010 році (статистичний щорічник) / Головне управління статистики у Харківській області; [за ред. О.С. Никифорова]. — Х.: ТОВ «Золоті сторінки», 2011. — 568 с. 7. Харківська область у 2013 році (статистичний щорічник) / Головне управління статистики у Харківській області; [за ред. О.Г. Мамонтової] [Електронний ресурс]. — Х., 2014. — 492 с.

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

К.Ф. Кича, А.С. Кича

katerina9999@ukr.net

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна*

Легка промисловість належить до галузей зі швидким оборотом капіталу і як показує досвід багатьох країн, такі галузі роблять значний внесок у формування валового національного продукту. Саме з випереджаючого розвитку виробництва товарів широкого споживання починалося становлення економіки країн, які сьогодні є визнаними лідерами світових ринків.

Легка промисловість Рівненської області представлена текстильними та швейними підприємствами (спеціалізуються переважно на пошитті одягу).

Впродовж 2010–2014 років (за винятком 2013 року, коли спад виробництва становив 5,8 %), легка промисловість демонструвала тенденцію до зростання (рис. 1). У 2014 році ріст виробництва продукції галузі становив 5,5 %, водночас в загальному по Україні був зафіксований спад на 2,7 %.

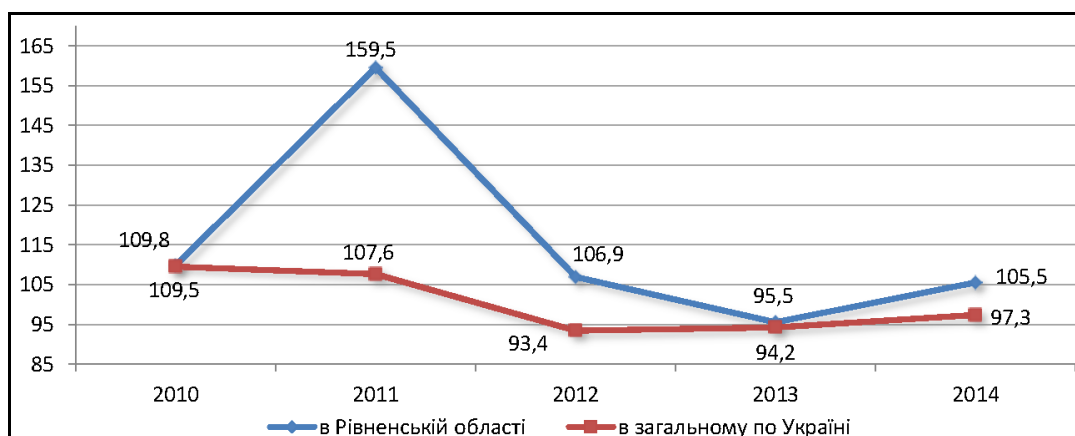

Рис. 1. Індекси виробництва продукції легкої промисловості в Рівненській області та в загальному по Україні у 2010–2014 роках, %, (побудовано за матеріалами[0])

У структурі реалізованої промислової продукції Рівненської області питома вага продукції легкої промисловості є порівняно невисокою – 1,4 %. Основними видами продукції є сорочки, пальта, напівпальта, костюми, жакети, сукні, спідниці, блузки.

Питома вага експорту продукції легкої промисловості у загальному обсязі експорту товарів Рівненської області становить близько 3,4 % і основною експортною статтею є одяг текстильний (91 %), проте імпортує область у загальному обсязі імпортованих товарів продукції легкої промисловості близько 7 % – основними статтями імпорту є вата (18,9 %), вовна (13,3 %) хімічні штапельні волокна (12,5 %) та нитки синтетичні або штучні (10,6 %) [0].

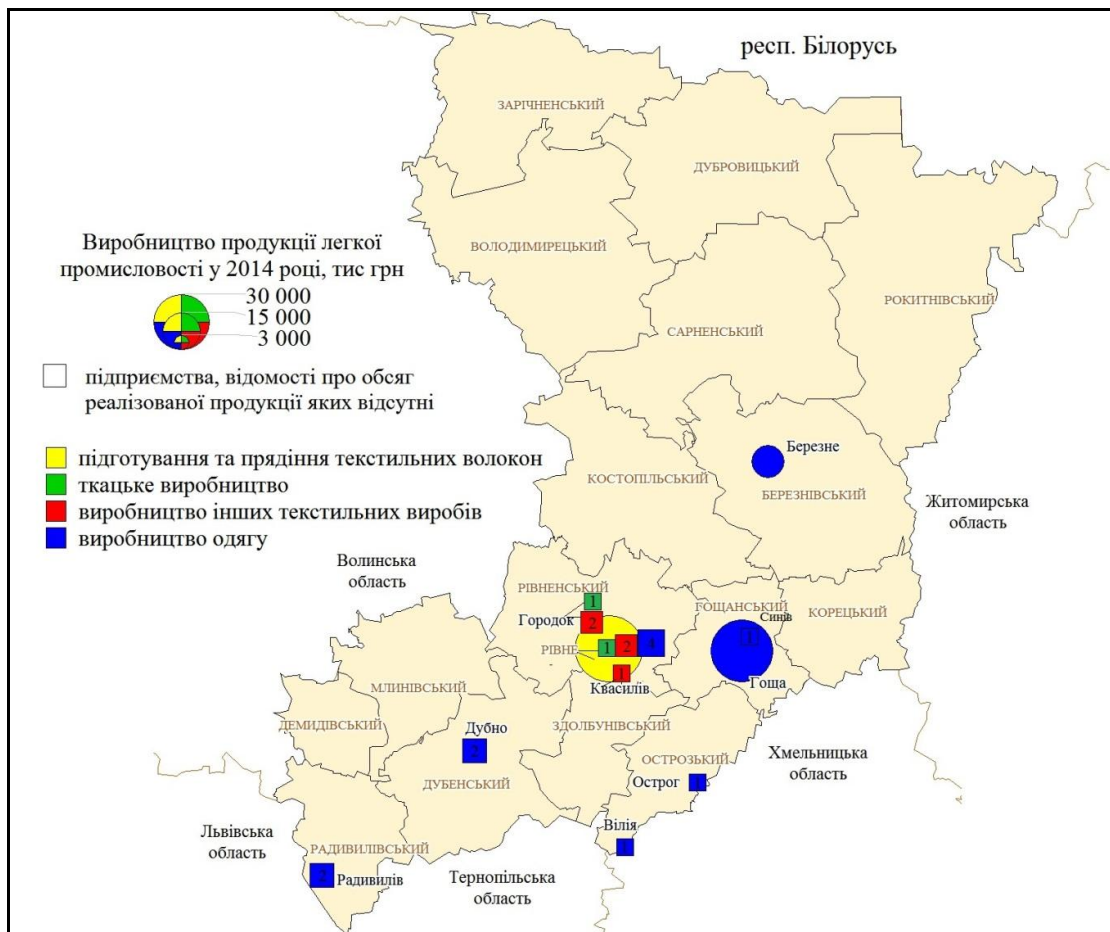

Рис 2. Підприємства легкої промисловості Рівненської області (побудовано за [0])

Найбільшим підприємством області є ПАТ «Рівненська фабрика нетканих матеріалів», що розташована у м. Рівне і виготовляє неткані матеріали (виготовлено 3,9 тис т продукції і реалізовано на суму 41 млн грн у 2014 році) (рис. 2). Підприємство є збитковим (62 тис грн). Тут працює 396 працівників. Рівненська фабрика нетканих матеріалів – одне з найбільших підприємств по виготовленню нетканих полотен в Україні і країнах СНД, що працює з 1970 року. До складу ПАТ «Рівненська фабрика нетканих матеріалів» входить ДП «Тек-Стиль», засноване у 1999 році. Це єдине в Україні підприємство по виготовленню нетканих матеріалів різними способами виробництва: голкопробивання; термоскріплення; просочення полімерними зв'язуючими; ниткопрошивна технологія. На підприємстві встановлено обладнання провідних фірм Німеччини, Італії, Нідерландів. Технологія дозволяє використовувати натуральні та хімічні волокна, відходи та вторинну сировину текстильних виробництв. Споживачами є підприємства швейної та мебельної промисловості, а також послуги по виробництву готових текстильних виробів, крім одягу, а саме: ковдри, подушки, чохла. Основні покупці: ТЗОВ «Пульсар і К» м. Рівне та ТОВ «Літма» м.Хмельницький, ПП Булавський А.Б., ТОВ «МТВ Групп» м.Москва. Трикотажна галузь розвивається у м.Дубно, де діють два підприємства, що спеціалізуються на виробництві трикотажних виробів: ТЗОВ «Веснянка-Д» та ДП «Орнамент».

Також у Рівному діє підприємство текстильної промисловості ТОВ «Т-Стиль», що було засновано у 2008 році на базі Рівненського Льонокомбінату. На виробництві задіяні понад 300 працівників. Підприємство виготовляє та реалізовує тканину різного типу: кулірка, піке, плюшева тканина, інтерлок, резинка (рубчик та рібана), двонитка, три нитка, використовуючи бавовняну, віскозну, акрилову, поліефірну пряжі та їх суміші, а також шиють готовий одяг. Потужність виробництва – 5 тонн полотна за добу, працюють 18 швейних бригад та закрийний цех. Найбільш поширеним напрямком легкої промисловості області є швейна промисловість. Найбільш потужним підприємством швейної галузі є ТзОВ «Фапомед Україна» у смт Гоща, що спеціалізується на виробництві медичного одягу і забезпечує майже 48 % в.р.п.п. району (35 млн грн у 2014 році). Підприємство було засноване у 2007 році іноземним інвестором (Португалія). Також у с. Синів Гощанського району діє ТОВ «Коттон-стиль», що спеціалізується на пошитті робочого одягу. У м. Острог два підприємства спеціалізуються на пошитті одягу - Колективне підприємство «Фабрика"Вілія"» та Швейний цех ЗАТ «Рівне стиль» Львівської фірми «Тротол». У Радивиліві ТзОВ «Модас-Україна» швейно-торгове підприємство «Маяк» спеціалізується на виробництві чоловічих сорочок.

Враховуючи наявність дешевої та, що найголовніше, висококваліфікованої робочої сили, в Рівненській області відкривають власні виробництва іноземні компанії. Так у місті Березне, Березнівського району французьким інвестором було засновано швейну фабрику ТОВ «УКЛЕНКО». Підприємство працює з давальницькою сировиною і виключно на експорт. На підприємстві задіяні близько 150 чоловік. І ще одним прикладом, такого використання трудових ресурсів Рівненщини є ВАТ «Морган Феніче», що знаходиться в смт. Квасилів, Рівненського району. Підприємство спеціалізується на меблевому виробництві, поруч з яким функціонує швейний цех. Дане підприємство входить в холдинг «Хоум Групп» і є найбільшим в даному холдингу. На підприємстві щодня виготовляють більше 500 диванів, більше 200 чоловік зайняті в швейному цеху.

Єдине, що дана галузь може протиставити своїм конкурентам, – це інновації в легкій промисловості. Вони повинні спрямовуватися на пошук замінників традиційної сировини, розвиток вітчизняного машинобудування та хімічної промисловості, прогресивні форми вирощування природної сировини (льону, конопель), створення нових систем управління, які сприяють зростанню ефективності виробництва, розвитку маркетингових стратегій тощо.

Враховуючи вищезазначене, можна зробити наступні висновки. У Рівненській області легка промисловість відіграє важливу роль. Підприємства галузі, особливо швейної промисловості, зберегли традиції та накопичили потенціал, який можна використати для інноваційного розвитку. Цикл виробництва швейної продукції є невеликим, що забезпечує прискорення оборотності оборотних коштів. Проте робота на умовах давальницької сировини призводить до нестачі власного оборотного капіталу.

Список використаних джерел: 1. Інвестиційна карта Рівненської області. [Електронний ресурс].- Режим доступу:<http://investmap.rv.ua>

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ МЕДИЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ

О.Г. Корнус, А.О. Корнус

a_kornus@ukr.net

*Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка,
м. Суми, Україна*

Сумська область має доволі розвинену та розгалужену регіональну систему охорони здоров'я, елементами якої є медичні заклади різної потужності та функціонального призначення. Станом на 1.01.2015 р. у регіоні налічувалося 8 обласних лікарень, 8 обласних диспансерів, 6 міських лікарень, 18 центральних районних лікарень (ЦРЛ), 1 районна лікарня, 4 селищних лікарень, 8 сільських дільничних лікарень (СДЛ), 19 центрів первинної медико-санітарної допомоги (ЦПМСД), у т.ч. 4 – у складі ЦРЛ, 155 сільських, міських та селищних лікарських амбулаторій, 214 фельдшерських (ФП) та фельдшерсько-акушерських (ФАП) пунктів, 2 станції (міста Суми та Шостка) і 17 відділень швидкої (екстреної) медичної допомоги. Хоча мережа лікарняних закладів у регіоні у цілому відповідає сучасному адміністративно-територіальному поділу та поселенській структурі, заклади охорони здоров'я нерівномірно розміщені по території та недостатньо задовольняють потреби населення в медичних послугах.

Мережа лікувально-профілактичних закладів (ЛПЗ) у Сумській області поступово скорочується. Протягом 2005–2013 рр. відбулося зменшення їх чисельності з 841 закладу у 2005 р. до 759 – у 2013 р., що відповідає зменшенню на 9,75% (рис. 1). Найбільша кількість медичних закладів розташована у Роменському (74 заклади), Сумському (54), Конотопському (53) та Глухівському (50) районах. Найменша кількість ЛПЗ працює в Ямпільському (20), Середино-Будському (28) та Великописарівському (29 закладів) районах.

Найчисельнішою медичною одиницею є ФАП/ФП, які на території області розподілені нерівномірно. У ході дослідження було встановлено розосередженість ФАП/ФП та кількість сільських населених пунктів (снп), що припадає на 1 заклад цього типу. У середньому по області у зону обслуговування одного ФАП/ФП відноситься населення 1,91 снп. Найменше навантаження на медичні заклади спостерігається у Великописарівському (1,16 снп на 1 ФАП/ФП) та Шосткинському (1,34) районах, найбільше навантаження на ці медичні заклади відмічається у Недригайлівському (2,55), Білопільському (2,65), Ямпільському (2,90) та Лебединському (3,07 снп на 1 медичний заклад). Протягом 2005–2013 рр. кількість ФАП/ФП в області скоротилася на 7,17% переважно через закриття закладів чи реорганізацію їх у АЗПСМ.

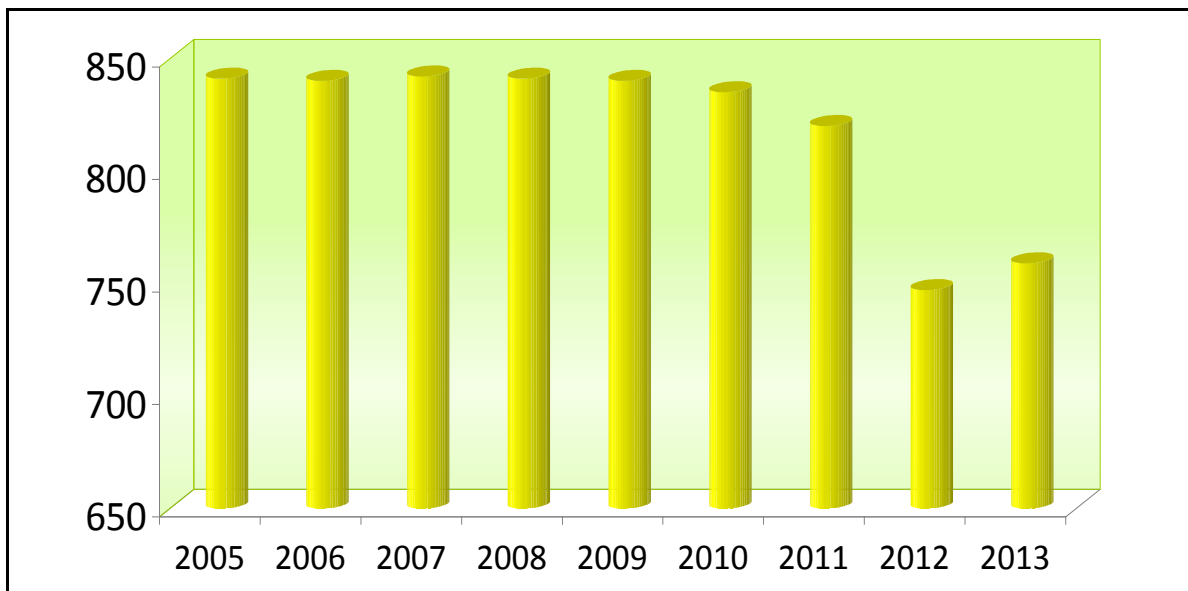

Рис. 1. Динаміка кількості медичних закладів у Сумській області протягом 2005–2013 рр.

Чисельність лікарських амбулаторій та АЗПСМ, які надають первинну догоспітальну допомогу, протягом досліджуваного періоду зросла на 22,3%. Станом на 1.01.2014 р. в регіоні налічувалося 155 амбулаторій, у т.ч. 21 – міська (селищна). Найбільшу кількість лікарських амбулаторій мають Сумський (25), Роменський (18), Конотопський (15), Кролевецький (13) та Краснопільський (13) райони, у той час як у Буринському, Ямпільському та Середино-Будському районах є лише по 3 лікарські амбулаторії.

Протягом досліджуваного періоду відбулося також скорочення мережі СДЛ та кількості ліжок у них. Так якщо у 2005 р. в області налічувалося 18 СДЛ на 215 ліжок, то у 2013 р. їх кількість знизилася до 8 закладів на 120 ліжок. Також відбулося скорочення чисельності міських та селищних лікарень. За 8 років кількість цих медичних закладів зменшилася з 11 (на 215 ліжок) у 2005 р. до 4 (на 50 ліжок) у 2013 р.

Для надання медичної допомоги на догоспітальному етапі хворим і потерпілим у різних пригодах, діє Сумський обласний центр екстреної медичної допомоги та медицини катастроф, який у своєму підпорядкуванні має, як уже зазначалося, 2 станції (міста Суми та Шостка), 17 підстанцій (відділень у районних центрах області), які включають 40 пунктів постійного та 2 тимчасового базування бригад екстреної (швидкої) медичної допомоги (у м. Суми). Крім того, спеціалізована психіатрична бригада, що є складовою обласного психоневрологічного диспансеру, забезпечує надання виїзної психіатричної допомоги населенню м. Суми.

Ще один показник, який показує рівень розвитку системи охорони здоров'я, – забезпеченість населення медичними кадрами та лікарняними ліжками. Станом на 1.01.2014 р. забезпеченість лікарями в області становила 34,4 фахівця на 10 тис. населення. У м. Суми забезпеченість лікарями була найвищою і дорівнювала 66,4 лікарів на 10 тис. населення, а в районних медичних закладах на 10 тис. осіб припадало 21,4 лікарів, що нижче, ніж у

середньому по Україні (41,5) та у країнах Європейського Союзу (33 лікарів на 10 тис. осіб) [2]. У сільській місцевості регіону кількість лікарів становила 7,76 фахівців на 10 тис. осіб. Кількість середнього медичного персоналу в середньому по області становить 99,7 працівників на 10 тис. населення.

У регіоні станом на 01.01.2014 р. працювало 245 сімейних лікарів, які обслуговують 45% населення області, у т.ч. 57% сільського населення. Середня по області забезпеченість сімейними лікарями складає 2,1 спеціаліста на 10 тис. населення (Україна – 1,8). Адміністративні райони неоднаково забезпечені сімейними лікарями. Найгірша ситуація склалася Середино-Будському районі, де взагалі відсутні сімейні лікарі та у Путивльському й Глухівському районах, де на 10 тис. населення припадає по 0,3 та 0,5 сімейних лікарів. Найбільше сімейних лікарів працює в лікарняних закладах Лебединського (4 лікарів на 10 тис. осіб), Сумського (3,6), Охтирського (2,9) та Недригайлівського (2,7 лікарів на 10 тис. осіб) районів.

Загальнообласний показник забезпеченості населення сімейними медичними сестрами у Сумській області становить 4,9 на 10 тис. осіб і також суттєво відрізняється від району до району. Функції сімейних медичних сестер значно ширші, ніж у медсестер зі стаціонару, вони не тільки надають медичну допомогу, а й проводять профілактичні та реабілітаційні заходи прикріпленому населенню. Найбільш сприятлива ситуація склалася у Сумському (12,2 медсестри на 10 тис. осіб), Недригайлівському (11,3) та Лебединському (10,2) районах. Показники значно нижче середньообласного мають Ямпільський (0,8), Путивльський (0,7) та Середино-Будський (0,6 медсестри на 10 тис. осіб) райони.

Забезпеченість населення регіону стаціонарними ліжками порівняно з 2005 р. зменшилася з 93,2 до 89,9 ліжок на 10 тис. населення, але у цілому залишається вище загальноукраїнського показника – 81,47. Забезпеченість населення ліжками в денних стаціонарах становить 20 ліжок на 10 тис. осіб (Україна – 16 на 10 тис. осіб у 2012 р.). У розрізі адміністративних районів найбільш забезпечені лікарняними ліжками медичні заклади Ямпільського (61,29 на 10 тис. населення) та Середино-Будського (60,34) районів, у той час як найнижчий показник має Сумський район – 39,77 на 10 ліжок тис. осіб. Помітною проблемою є кадрове забезпечення медичних закладів, особливо у сільській місцевості (укомплектованість лікарських посад в СЛА та дільничних лікарнях становить 66%, а середніх медичних працівників у ФАП/ФП – 98%).

Список використаних джерел: 1. Довідник показників діяльності установ охорони здоров'я Сумської області за 2013 рік : Суми : Обласний інформаційно-аналітичний центр медичної статистики м. Суми, 2014. – 285 с. 2. Матеріали МОЗ України від 18.07.2013 р. [Електронний документ]. – Режим доступу : http://moz.gov.ua/ua/portal/pre_20130718_p.html. 3. Руководство по разработке стратегий обеспечения качества и безопасности с позиции систем здравоохранения. – Копенгаген: ЕРБ ВОЗ, 2008. – 86 с. 4. Самооцінка населенням стану здоров'я та рівня доступності окремих видів медичної допомоги у 2010 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЛЬВІВСЬКОГО РЕГІОНУ

А.В. Лагун

4malika4@mail.ru

Харківський торговельно-економічний інститут КНТЕУ, м. Харків, Україна

Впродовж останніх десятиліть індустрія туризму динамічно розвивається і стає однією з найрозвиненіших сфер економіки Львівської області, яка забезпечує вагомий дохід бюджету як місцевому, так і державному. Львівський регіон володіє унікальними рекреаційними, історико-культурними та трудовими ресурсами. Розвинена туристична інфраструктура і вигідне розташування міста сприяють туристичній привабливості. Подальший розвиток потребує активізації досліджень інноваційних технологій та управлінських методик для створення конкурентоспроможних туристичних продуктів у Львівській області.

Впровадження інформаційних систем і новітніх технологій повинно стати ключовим напрямком розвитку сфери туризму. Саме це сприятиме перетворенню Львівської області на великий туристичний центр України, зростанню привабливості регіону для іноземних туристів, поповненню бюджету, підвищенню рівня життя населення та розвитку даної галузі.

Актуальність дослідження, пошук та впровадження інновацій в туризмі Львівської області обумовлена суспільною значущістю туристичної індустрії в економіці регіону, а також дуже високою конкуренцією на ринку туристичних послуг. Метою роботи є дослідження туристичної галузі Львівської області, перспективи використання туристично-рекреаційного потенціалу Львівського регіону, розроблення та просування іміджу Львівської області як одного з головних центрів вітчизняного та міжнародного туризму.

Головним елементом для виходу туристичної галузі Львівської області на новий рівень є застосування технологічних інновацій: створення нових туристичних продуктів, освоєння нових туристично-рекреаційних територій, нових сегментів туристичного ринку, залучення до туристичного сегменту нових видів ресурсів. Перспективним є розвиток слаборозвинених форм туризму. Це, насамперед, молодіжний (студентський туризм), спортивний туризм, екологічний туризм. Перспективи розвитку туристичної індустрії у Львівській області є одними з найкращих в Україні.

Розвинена туристична інфраструктура та вигідне місцезнаходження сприяють туристичній привабливості. Проте є ряд суттєвих проблем, а саме:

- недостатній рівень фінансування туристичної галузі;
- невідповідність стану туристичної інфраструктури міжнародним стандартам;
- слабкий зв'язок пов'язаних та підтримуючих галузей із туристичною.

Тому подальший розвиток туристичної сфери потребує використання найновіших технологій та принципово нових управлінських рішень для створення конкурентоспроможних туристичних продуктів у Львівській області.

Впровадження нових технологій та інформаційних систем є головним напрямком розвитку туристичної сфери. Отже, саме цей шлях сприятиме перетворенню Львівської області на великий туристичний центр України, зростанню привабливості регіону серед туристів, поповненню бюджету, підвищенню рівня життя населення. Впровадження технологічних інновацій в туристичну галузь Львівського регіону сприятиме покращенню якості послуг.

Список використаних джерел: 1. Бойко М.Г. Туристична привабливість України: закономірності формування та орієнтири розвитку. / М.Г. Бойко // Інвестиції: практика та досвід. – 2009 - № 16. – С. 34. 3. Готельне господарство та туризм у Львівській області статистичний збірник. – Львів, 2010. – 111 с. 4. Гарбера О.Є. Основні теоретичні та практичні аспекти інноваційної діяльності в туристичному господарстві України./ О.Є. Гарбера // Інвестиції: практика та досвід. – 2009 - № 23. – С. 29-31.

УДК 911.3

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СФЕРИ КУЛЬТУРИ У ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

М.О. Логвинова, Ю.І. Кандиба
geo94mari@mail.ru, kand77@ukr.net

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Культура є потужним ресурсом розвитку будь-якої економіки, виступає одним із головних факторів формування конкурентоспроможності, привабливості та позитивного іміджу територій, є індикатором розвитку людського потенціалу та інноваційного мислення суспільства.

Саме тому вивчення та аналіз конкурентних переваг, територіального розташування об'єктів сфери культури Харківської області є актуальним, оскільки їх визначення дозволяє раціонально використовувати наявні історико-культурні ресурси, виступає основою збалансованого соціально-економічного розвитку територій.

Мета дослідження – розкрити територіальні особливості сфери культури Харківської області.

Кисіль Н.М. дає визначення сфери культури (називаючи її соціально-культурною сферою) як комплексу відносно самостійних галузей економіки, що охоплюють широкий спектр відносин людського розвитку і котрі об'єднані спільністю суспільного замовлення на продукування соціально-культурних цінностей і благ, спорідненістю характеру діяльності, що реалізується у формі специфічного товару – послуг (споживчої вартості та вартості), вагомістю результативних ефектів, що мають здатність до накопичення у вигляді знань, інтелектуальних, фізичних і духовних сил соціуму (людського капіталу), володіють власним ресурсним потенціалом, інфраструктурою і зв'язками [3].

У законі України «Про культуру» до об'єктів культурного призначення відносять цілісні майнові комплекси клубних закладів (клубів, будинків культури, палаців культури тощо), парків культури та відпочинку, бібліотек, музеїв, архівів історико-культурних заповідників, театральних-видовищних закладів (театрів, філармоній, концертних організацій, музичних колективів, ансамблів тощо), кінотеатрів, інших закладів культури; пам'ятки культурної спадщини, предмети колекцій, зібрання, фонди, будівлі, споруди культурного призначення та інші культурні цінності [2].

Харківська область має дуже високий рівень розвитку сфери культури відносно всіх областей України. Так, за кількістю музеїв Харківська область займає 4 місце в Україні, поступаючись м. Києву, Полтавській та Чернігівській областям, а за кількістю театрів поступається м. Києву, Дніпропетровській та Львівській областям.

Розглядаючи динаміку кількості найбільших популярних культурних закладів – театрів та музеїв, можна сказати, що протягом 1995-2014 років загальна кількість театрів у Харківській області зросла з 6 до 7. Кількість музеїв у 1995 р. складала 18, у 2005 р. – 24, а у 2010 р. зросла до 33, що обумовлено культуризацією суспільства [6].

У розміщенні підприємств сфери культури Харківської області спостерігаються значні територіальні відмінності. Так, головна роль у формуванні культури регіону належить місту Харкову, де розташовані більшість об'єктів сфери культури.

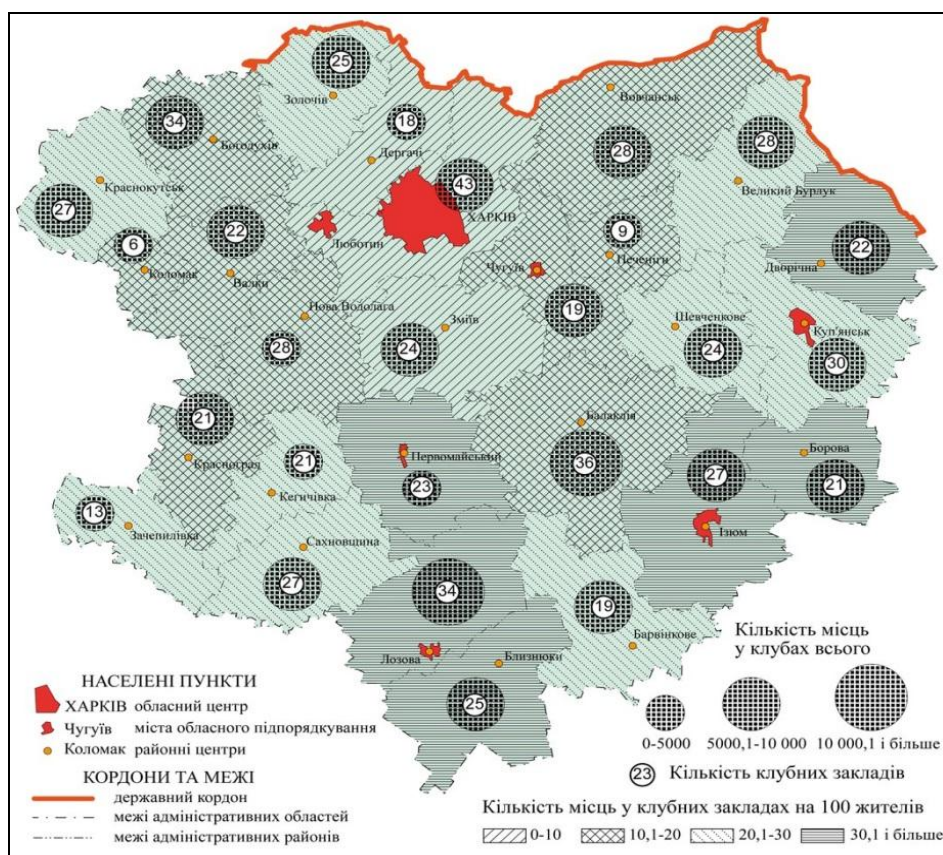

Рис. 1. Клубні заклади Харківської області у розрізі районів за 2014 р. (без урахування міст обласного підпорядкування) [6]

Високий розвиток сфери культури мають також прилеглі до обласного центру райони – Чугуївський, Зміївський, Дергачівський. Так, наприклад, до найбільш забезпечених клубними закладами районів Харківської області належать Харківський, Балаклійський та Лозівський райони, проте у розрахунку кількості місць у клубах на 100 осіб виділяються Борівський, Ізюмський, Близнюківський, Дворічанський та Первомайський райони. Причинами такої диференціації є відносна невелика кількість населення у даних районах та велика кількість клубних закладів у різних територіальних громадах районів [4] (рис. 1).

Не менш важливими, ніж клуби, є бібліотеки, кількість яких щороку зменшується через недофінансування даної галузі. Найбільша кількість бібліотек у Харківському, Балаклійському, Зміївському районах (рис. 2.). Ці райони відрізняються і найбільшим книжковим фондом у бібліотеках.

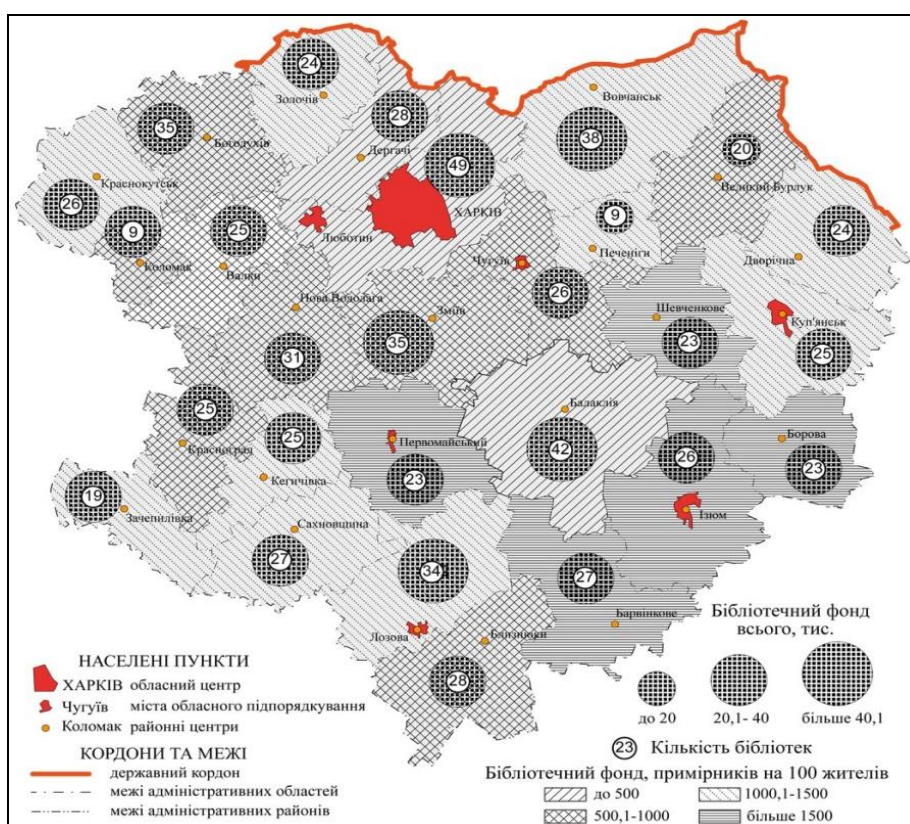

Рис. 2. Бібліотеки Харківської області у розрізі районів за 2014 р. (без урахування міст обласного підпорядкування) [6]

Аналізуючи кількість примірників книжкового фонду у розрахунку на 100 жителів, варто відзначити, що найбільше примірників припадає на читачів Шевченківського, Борівського, Барвінківського, Первомайського районів, де проживає менша чисельність населення, а бібліотеки розміщені практично в усіх сільських та селищних радах. Найменше примірників на 100 осіб припадає у Харківському, Дергачівському, Балаклійському районах, де вищий рівень інтернетизації зменшує потреби населення у використанні бібліотечних фондів.

Отже, сфера культури має велике значення у житті суспільства, сприяє повноцінному спілкуванню, відпочинку, проведенню дозвілля. Проте, сфера

культури Харківської області в цілому та окремих її адміністративно-територіальних одиниць отримує недостатнє фінансування, через що кількість об'єктів культури щороку зменшується [5]. Тому необхідною умовою повноцінного розвитку сфери культури, на наш погляд, є підтримка на державному та регіональному рівнях, залучення іноземних та вітчизняних інвесторів, реалізація інноваційних проектів у даній галузі.

Список використаних джерел: 1. Голіков А. П. Харківська область, регіональний розвиток: стан і перспективи: монографія / А. П. Голіков, Н. А. Казакова / За ред. чл.-кор. НАН України, проф. В. С. Бакіров. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 224 с. 2. Закон України «Про культуру» № 2778-VI від 14.12.2010 / Електронний ресурс. – Режим доступу: http://ukr-kodeksy.com/pro_kulturu.htm, 3. Кисіль Н.М. Соціально-культурна сфера: територіальна організація та особливості розвитку (на матеріалах Львівської області): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.10.01 «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка» / Надія Михайлівна Кисіль. – Львів, 2002 4. Міста та райони Харківської області у 2014 році (статистичний щорічник) [за ред. О.Г. Мамонтової]. – Х.: Харківське обласне управління статистики, 2014. – 577 с., 5. Моштаківа Н.В., 2011: Територіальна організація сфери культури регіональної соціогеосистеми (на прикладі Луганської області): автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 „Економічна та соціальна географія”, Харків: 24 с.; 6. Офіційний сайт Головного управління статистики у Харківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kh.ukrstat.gov.ua/> 7. Шаблій О.І. Соціально-економічна географія України: Навчальний посібник / Олег Іванович Шаблій. – вид. 2-е, перероб. і доп. - Львів: Світ, 2000. – 680 с.

УДК 911.3

ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ТУРИСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

А.С. Матяш

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, Україна

У сучасному світі відзначається невпинно зростаюча роль рекреаційної, споживчої та культурної діяльності людей, найбільш привабливим різновидом якої є саме туризм. Туристична діяльність приваблює до себе увагу як ланка економічної діяльності, здатна забезпечити значний і суттєвий господарський чи фінансовий ефект. Під впливом потреб туристської економіки збільшується попит на робочу силу в готельному господарстві, у структурі суспільного харчування, у технічній сфері організації туристського руху (екскурсоводи, водії автокарів, організатори туристських бюро й агентств) [1].

Досить актуальне в науковому плані є дослідження інфраструктури туризму, його соціальних чинників із метою з'ясування шляхів та способів подальшого розвитку й удосконалення індустрії туризму та її соціокультурного змісту. Головними методологічними працями цього напрямку можна вважати роботи різних закордонних та вітчизняних авторів: В.Ф. Данильчук, В.Ф. Буйленка, Н.Ф. Голікова, С.П. Кузика, К.В. Кривега, І.М. Школа та ін.

Польща – це край багатой природи і скарбниця пам’яток культури. Це також демократична країна в центрі Європи. Тут проживають гостинні люди, що будують сучасну економіку і піклуються про свою спадщину. Економіка Польщі, головним чином, ґрунтується і на туристичній діяльності. Через це, Польщу відвідують щорічно більше десятка мільйонів туристів.

Сучасна туристична інфраструктура дає можливість організувати відпочинок на високому рівні. Багата природа, в деяких районах країни зберегла свій первинний вигляд, що не зустрічається в інших регіонах Європи, дає можливість активно відпочивати в будь-який період року [2].

У структурі туристичної інфраструктури діють підприємства, установи та заклади, діяльність яких спрямована на задоволення потреб людей, що беруть участь в оздоровленні чи відпочинку, а також шляхів сполучення і транспорту та об’єктів розміщення туристів, що забезпечують умови стабільного функціонування (рис. 1) [3].

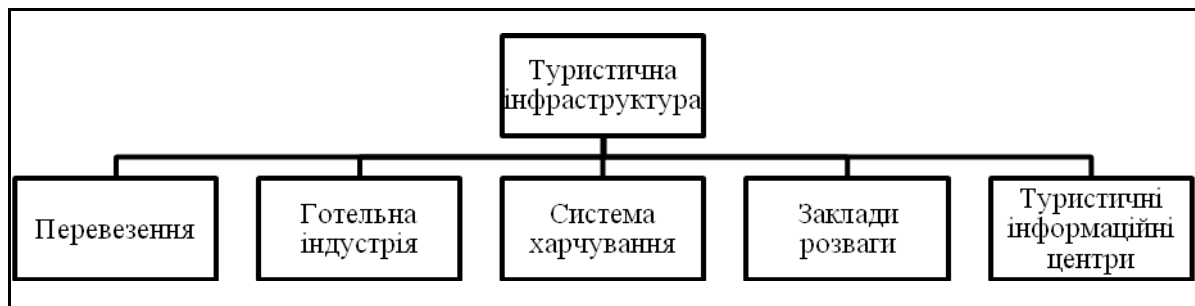

Рис. 1. Складові туристичної інфраструктури (складено за [4])

Для того, щоб показати загальну оцінку туристичної інфраструктури Республіки Польща по воєводствах і коректно оцінити її якість, автором був застосований картографічний метод стандартизації показників інфраструктури, що базується на основі відхилень неоднорідних сукупностей. Головним завданням стандартизації є приведення показників ознакової множини до однієї основи (до безвимірних величин) за умови збереження співвідношення між ними. Процедура стандартизації безпосередньо пов’язана із шкалами вимірювання показників ознакової множини [5]. Такі узагальнюючі показники розраховуються на основі відхилень $(x_{ij} - a)$, стандартизованих варіаційним розмахом $(x_{max} - x_{min})$. Тобто показується відносна позиція j -ої одиниці сукупності в діапазоні варіації за i -ою ознакою. При високих значеннях i -ої ознаки узагальнюючий показник наближається до 1, при низьких – до 0. Розрахунок показника стандартизації розраховується за формулою (1.1):

$$z_{ij} = \frac{x_{ij} - x_i^{\min}}{x_i^{\max} - x_i^{\min}}, \quad (1.1)$$

де, z_{ij} – стандартизоване значення i -го показника у j -го об’єкта;

x_{ij} – значення i -го показника у j -го об’єкта.

Отже, чим вищий рівень розвитку явища, тим далі від нуля відхиляється значення узагальнюючого показника.

Розрахунки показали, що найбільш розвинену туристичну інфраструктуру має Малопольське воєводство (0,771). Адже воєводство є одним з найбільш динамічно розвинутих регіонів в Польщі та Центральній Європі. Володіє унікальними перевагами і привертає до себе увагу 8-10 мільйонів туристів щороку. На другому місці за розвитком інфраструктури знаходиться Нижньосілезьке воєводство із центральним містом Вроцлав (0,571). Воно відрізняється своєю неповторністю та оригінальністю атракцій

Через великий потік туристів, який щороку збільшується, інфраструктура тут працює на високому рівні. На третьому місці розмістилося Сілезьке воєводство із адміністративним центром міста Катовіце. Транспортна інфраструктура тут на першому місці. Прокладені довгі автомобільні шляхи, які з'єднуються як із сусідніми воєводствами, так і з країнами-сусідами Чехією та Словаччиною. Найменший показник розвиненості туристичної інфраструктури спостерігається у Підляському, Лодзинському та Свентокшиському воєводствах. Це пов'язано із меншим використанням туристами туристичними закладами розміщення, туристичним транспортом. У цих воєводствах не так багато атракцій, які б привертали увагу туристів (рис. 2).

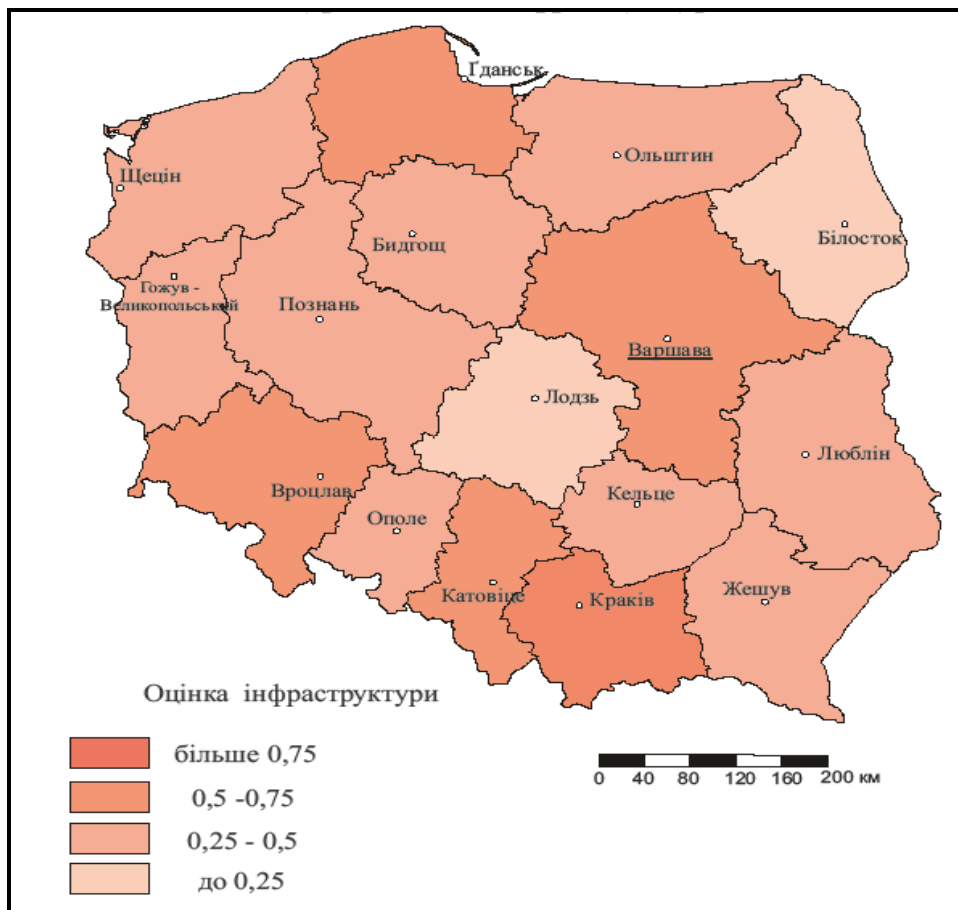

Рис. 2. Оцінка туристичної інфраструктури Польщі

Таким чином зробимо висновок, що туристична інфраструктура Польщі досить розвинена, розвинута залізниця, довжина автомобільних шляхів задовольняє потреби туристів, зосереджена значна кількість аеропортів. Варто відзначити високий рівень готельної сфери. Всі показники сприяють розвитку туристичної галузі. За розвитком інфраструктури лідирують Малопольське

воєводство. Тут спостерігається найбільше число закладів громадського харчування та закладів розміщення. Всі інші показники інфраструктури знаходяться на високому рівні. Далі – Мазовецьке воєводство. Воно вирізняється високими показниками розвинутих шляхів та високе число закладів громадського харчування. По відношенню до інших воєводств, тут не так багато закладів харчування та об'єктів, які увійшли до реєстру пам'яток. Далі – Сілезьке воєводство. Воєводство має високі показники закладів харчування та об'єктів, що внесені до реєстру пам'яток. Не так багато тут закладів розміщення для туристів та місць, що надаються туристам для ночівлі.

Список використаних джерел: 1. Школа І.М. Менеджмент туристичної індустрії : Навчальний посібник / І.М. Школа. – Чернівці : ЧТЕІ КНТЕУ, 2012. – с. 166. 2. Воскресенський В.Ю. Міжнародний туризм: Навчальний посібник / В.Ю. Воскресенський. – М. : «ЮНІТІ-ДАНА», 2006. – 255 с. 3. Буйленко В.Ф. Розвиток сучасного туризму: Навчальний посібник / В.Ф. Буйленко. – М. : «Фенікс», 2008. – 416 с. 4. Бовсуновська А.Я. Географія туризму : Навчальний посібник / А.Я. Бовсуновська. – Донецьк : ДІТБ, 2010. – 410 с. 5. Вацаєв С.С. Методологія побудови узагальнюючих статистичних показників: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня к. ек.н.. Спеціальність 08.03.01 – статистика / С.С. Вацаєв ; КНЕУ. – Київ : КНЕУ, 2001. – 21 с.

УДК 911.3:338.487(477.82)

СУЧАСНИЙ СТАН ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

О.В. Міщенко

mischenkoolena.lutsk@rambler.ru

*Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна*

Актуальність дослідження туристичного ринку регіону зумовлена його багатогранністю та суспільною значущістю, бо він не тільки впливає на такі сектори народного господарства, як транспорт, торгівля, будівництво тощо, але й сприяє здоров'ю й культурному збагаченню суспільства.

Метою дослідження – аналіз сучасного стану туристичного ринку Волинської області, виявлення тенденцій його розвитку.

Однією із провідних складових розвитку туризму в регіоні слугують туристичні підприємства, мета функціонування яких полягає в активізації туристів, а сутність діяльності – у створенні комплексного турпродукту. Згідно із українським законодавством, підприємницька діяльність може здійснюватись як зі створенням, так і без створення юридичної особи. Так у 2014 р. кількість юридичних підприємств, що займались продажем туристичного продукту сягала 27, підприємців фізичних осіб фіксувалось 53 одиниць [2]. За обсягом та характером діяльності, організацією виробничого процесу ці підприємства поділяються на туроператорів, турагентів та суб'єктів, що здійснюють екскурсійну діяльність.

На території Волинської області склалася розгалужена мережа туристичних підприємств. На це вказують такі порівняльні числові показники: 2007 р. – 67, 2012 р. – 83, а у 2014 р. – 80 туристичних підприємства [1]. Дохід туристичних підприємств Волинської області у 2014 році сягав 5030,5 тис. грн [2].

Основні статистичні показники розвитку туристичної галузі Волинської області за 2014 рік свідчать про спад туристичної активності. Крім того, як видно з рис. 1 і сама структура туристичних потоків області останнім часом зазнала змін. Так, якщо у 2000 р. переважали внутрішні туристичні потоки – 93 %, то у 2014 р. їх частка зменшилася до 23 %, а кількість туристів, що виїжджали за кордон за цей час збільшилася з 4,5% до 30 %.

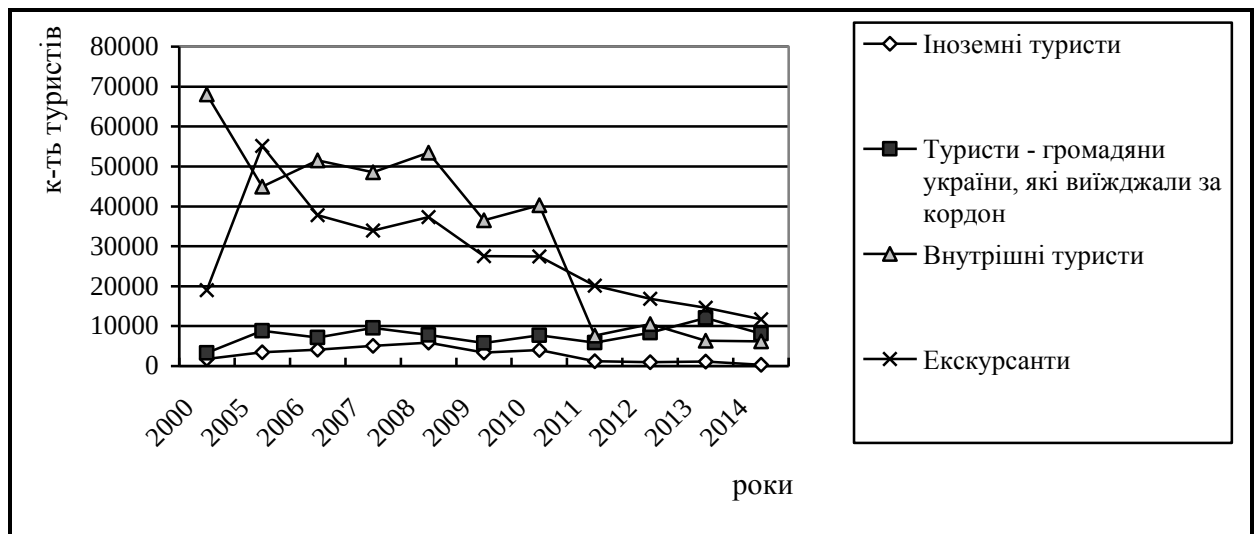

Рис.1. Динаміка туристичних потоків Волинської області у 2000–2014 рр.

Розвиток іноземного туризму здатен забезпечити одержання валютних коштів за туристичний продукт у державний бюджет області, формування позитивного іміджу регіону на міжнародній арені. Показник кількості іноземних туристів, що подорожували областю низький й простежується тенденція до його спаду [3]. Так, у 2007 році фіксується найвищий показник кількості іноземних туристів – 5103, у 2010 р – 4021, 2013 р – 1095, а у 2014 р. – 349 осіб [2].

Слід зазначити, що розвиток внутрішнього туризму (без екскурсантів) відбувається дуже повільними темпами й навіть іде на спад. Зокрема, чисельність внутрішніх туристів за 2013 р. зменшилася майже на 4110 тис. осіб порівняно з 2012 р. Така ситуація засвідчує непопулярність національного туристичного ринку, зумовлена низькою якістю послуг, ціновою невідповідністю, слабким розвитком соціального туризму.

У зв'язку з тим, що сусідні держави пропонують якісний туристичний продукт за цінами не набагато вищими за вітчизняні, це призводить до того, що гроші, які громадяни України витрачають на відпочинок, ідуть на розвиток туристичної інфраструктури інших країн, а не власної держави. Найбільшою популярністю серед волинян користуються тури до Польщі, Туреччини, Єгипту. Серед іноземців, які відвідали область, переважають громадяни Російської Федерації, Польщі, Білорусі, Німеччини, Швеції, Литви.

Слід відзначити, що спостерігається тенденція зниження кількості й екскурсантів в області. Так, у 2010 р їх налічувалось 27481, у 2012 р. – 16850, а у 2014 р. – 11725. Хоча у 2005 р. кількість екскурсантів сягала 57283, а у 2006 р. 40552 [2].

Кількість туристів, що користувалися послугами туристичних підприємств Волинської області у 2014 р. сягала 14593 осіб. Їх розподіл за метою відвідування наведено на рис. 2.

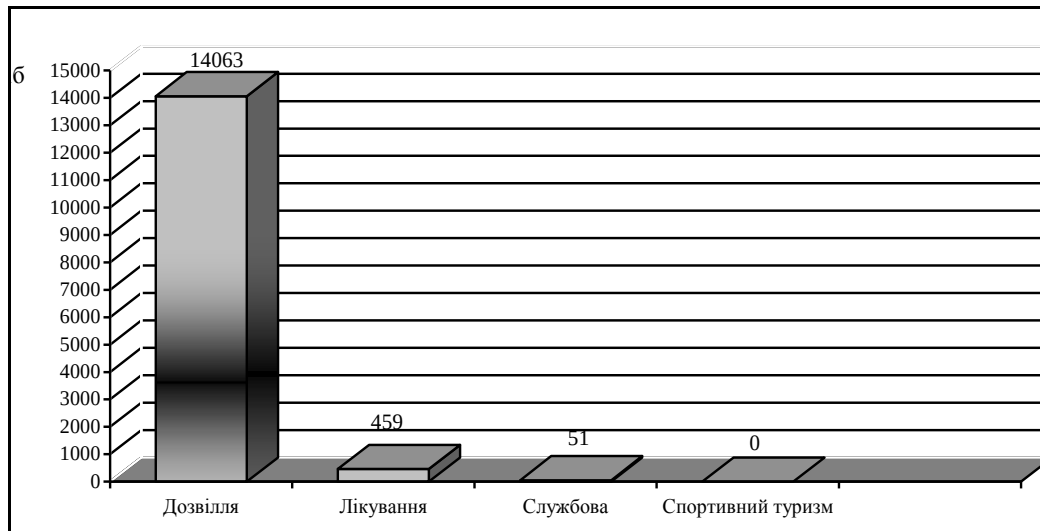

Рис. 2. Розподіл туристів, що обслуговувались туристичними підприємствами Волинської області у 2014 р. за метою відвідування

Серед волинян, які подорожували за кордоном, й в Україні найулюбленишим видом рекреаційної діяльності є дозвілля. Крім того, розвивається й лікувальна рекреаційна діяльність. Так у 2014 р. з метою лікування подорожували в межах країни 165 жителя Волинської області й з цією ж метою приїздили до Волині 277 іноземців. Не дивлячись на те, що діловий туризм – цей вид туризму, що на сьогодні динамічно розвивається в світі й в Україні частка службових поїздок, що забезпечують туристичні фірми області є незначною. Така ситуація виникла через високий рівень депресивності території Волинської області й пояснюється низьким рівнем розвитку економіки, промислового виробництва, що в свою чергу обмежило до певних меж ділове спілкування. Низький рівень соціального забезпечення регіону призвів до практично занепаду спортивного та спортивно-оздоровчого туризму.

Порівнюючи дані щодо туристичних потоків та кількості туристів, які були обслуговані суб'єктами туристичної діяльності, можна зробити висновок, що туристи почали віддавати перевагу самостійним подорожам, не вдаючись до послуг туристичних організацій. Така ситуація пов'язана з тим, що в останні роки збільшилася можливість самостійного бронювання туристами транспортних квитків та місць у готелях через мережу Інтернет, що значно полегшує процедуру придбання туристичних послуг.

Таким чином, на території Волинської області простежуються тенденції зростання обсягів самостійно подорожуючих громадян; виїзний туризм

розвивається більш стрімкими темпами, ніж іноземний, тому стратегічною метою розвитку туризму в області є створення конкурентоспроможного туристського продукту, який зможе гідно представити себе на світовому ринку.

Аналіз стану туристичного ринку у Волинській області показав цілий комплекс проблем, що стримує входження держави у світовий туристський простір. І від того, наскільки ефективно та швидко розв'язуватимуться ці проблеми в подальшому, залежить розвиток туристичної інфраструктури регіону та економічного стану України загалом.

Список використаних джерел: 1. Головне Управління статистики у Волинській області [Електронний ресурс]. Режим доступу <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua>. 2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. Режим доступу <http://www.ukrstat.gov.ua>. 3. Черчик Л. Сучасний стан розвитку туристично-рекреаційний комплекс Волинської області: Монографія. / Л. Черчик, І. Ерко, Н. Колена, О. Міщенко; МОНУ. – Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2014. – 154 с.

УДК 911.3:379.85(477.82)

ДИНАМІКА ТА СТРУКТУРА ТУРИСТИЧНИХ ПОТОКІВ У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Т.С. Павловська, І.М. Оніщук

pavlovska2011@gmail.com

*Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна*

Волинська область має вигідне географічне положення та значний туристсько-рекреаційний потенціал, що дає усі підстави для успішного розвитку тут туристичної галузі. За умови детального вивчення проблем і перспектив розвитку цієї сфери на Волині та в Україні, а також належної державної підтримки туризм може стати стратегічною основою регіонального розвитку Волинської області.

Сьогодні в області сформувалась розгалужена мережа туристичних підприємств. Усього в 2014 р. їх нараховувалося 80, за кількістю переважали турагенції (60). Незважаючи на прогресуючий розвиток туристичної індустрії в регіоні, кількість туристів, обслуговуваних суб'єктами туристичної діяльності Волинської області впродовж 2000-2014 рр. була дуже мінливою, що визначається загальнодержавними й світовими тенденціями в сферах економіки, політики, туризму тощо. Найбільша кількість туристів спостерігалася в 2000, 2006-2008 рр. (рис. 1). У зв'язку зі світовою економічною кризою 2008-2009 рр. кількість подорожуючих зменшилася. На Волині таке скорочення стало особливо помітним з 2011 року. Ймовірно, на таку динаміку вплинуло й те, що в останні роки туристи почали віддавати перевагу самостійним подорожам, не вдаючись до послуг туристичних організацій, оскільки зросли можливості бронювання транспортних квитків і туристичних путівок самостійно через мережу Інтернет.

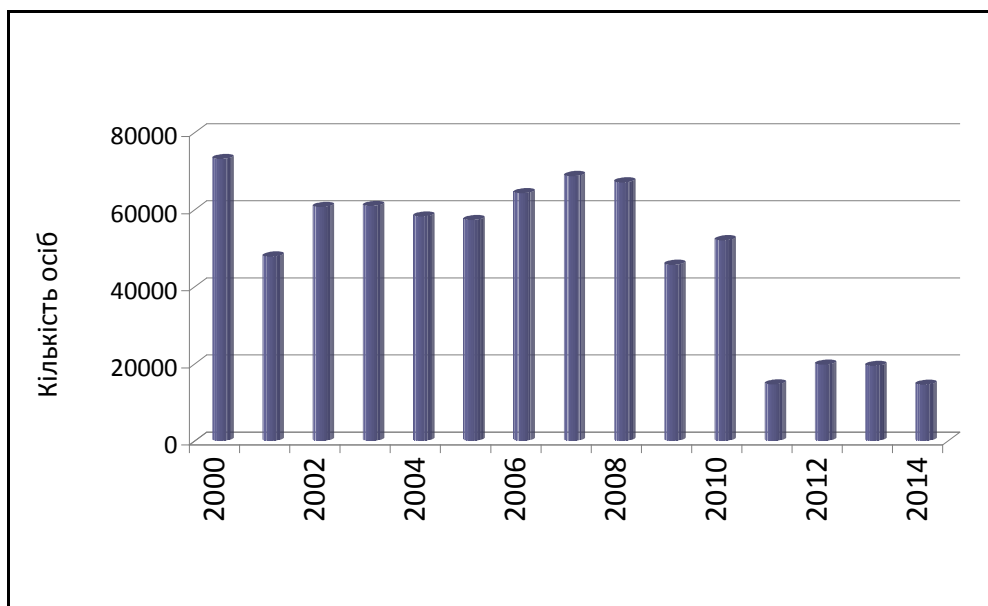

Рис. 1. Кількість туристів, обслуговуваних суб'єктами туристичної діяльності Волинської області [1–3]

Упродовж 2000–2014 рр. суттєво змінилася структура потоків за видами туризму. На рис. 2. видно, що у напрямку до сьогодення зменшується частка внутрішніх туристів (95% у 2001 р., 33% у 2013 р., у 2014 р. – 42%), натомість інтенсивно зростає частка туристів-громадян України, які виїжджали за кордон (4% у 2001 р. проти 62% у 2013 р., у 2014 р. – 55%). Стосовно іноземних туристів, то їхній відсоток від загальної кількості туристів змінювався від 1 (в 2001 р.) до 9% (у 2008 р.), опустившись у 2014 р. до 2%.

Рис. 2. Динаміка структури туристичних потоків за видами туризму у Волинській області [1–3]

Чисельність іноземних туристів, які прибували в область, відносно невелика та має тенденцію до зниження. Так, у 2001 р. Волинь відвідало 520

осіб. Поступово їх кількість зростала, досягнувши найбільшого значення у 2008 р. (5826 осіб). У 2014 р. кількість іноземних туристів була найменшою за весь досліджуваний період – 349 осіб (рис. 3). Очевидно, такі тенденції в туристичній галузі значною мірою продиктовані суспільно-політичними та економічними обставинами в нашій країні протягом останніх двох років.

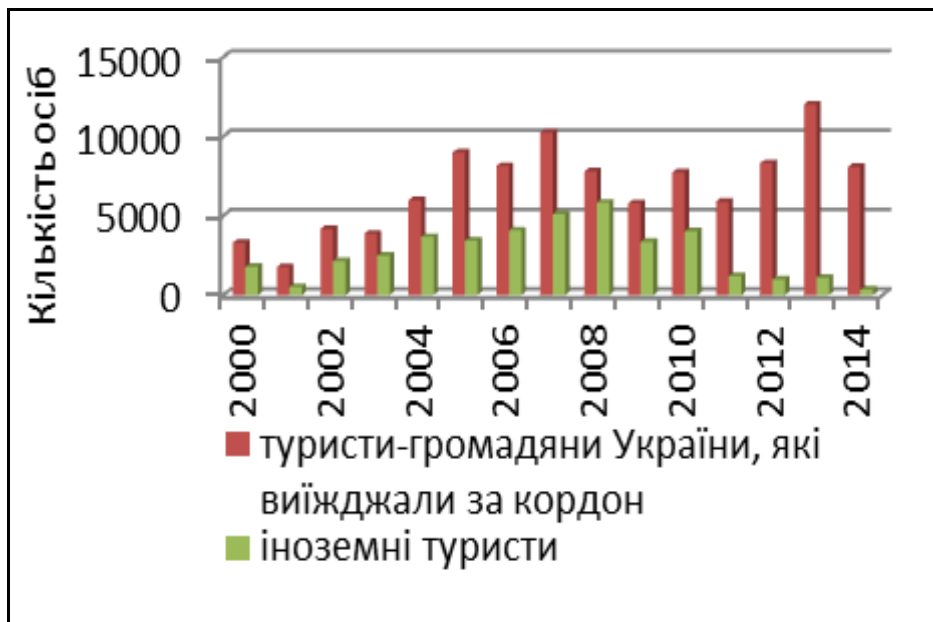

Рис. 3. Динаміка туристичних потоків в'їзного та виїзного туризму у Волинській області [1–3]

Найчастіше іноземні туристи прибувають на Волинь із Російської Федерації, Польщі, Білорусі, Німеччини, а також з Азербайджану, Австрії, Угорщини, Туркменістану з метою лікування та відпочинку. Хоча співвідношення прибулих із цих країн з року в рік є змінним, однак лідерами за кількістю залишаються туристи з Росії (у 2010 р. – 50,1% від загальної кількості іноземних туристів, у 2011 – 96,2%, у 2012 р. – 96,0%, у 2013 р. – 93,3%). У 2014 р. кількість прибулих туристів у Волинську область становила лише 349 осіб, проте всі 100% з них були громадянами Російської Федерації.

Динаміка чисельності туристів-мешканців Волинської області, які виїжджали за кордон, характеризується значними коливаннями (див. рис. 3). Причиною такого явища є нестійкість курсу гривні відносно американського долара, внутрішня політична нестабільність та викликані цим різного роду соціальні напруження в деяких країнах, які приймали наших туристів. Проте в цілому простежується тенденція до зростання кількості туристів цієї категорії. Виїзні туристи надавали перевагу відпочинку, дозвіллі, лікуванню, а також 0,6% з них виїжджали за кордон у службових, ділових цілях та з метою навчання. У 2012-2014 рр. волиняни відпочивали переважно в Туреччині та Єгипті, а також в Болгарії, Греції, Словаччині, ОАЕ, Тунісі та Російській Федерації. Порівняно менше волинські туристи відвідують Іспанію, Кіпр, Шрі-Ланку, Хорватію, Чехію, Угорщину, Чорногорію, Таїланд (100–200 осіб у рік). Упродовж цих трьох років туристи з Волинської області побували також в Андоррі, Азербайджані, Австрії, Бельгії, Білорусі, Китаї, Кубі, Данії,

Домініканській Республіці, Естонії, Фінляндії, Франції, Німеччині, Гуам, Угорщині, Індії, Індонезії, Ізраїлі, Італії, Йорданії, Литві, Мальті, Мексиці, Нідерландах, Норвегії, Португалії, Сінгапурі, В'єтнамі, Словенії, Швеції, Швейцарії, Туркменістані, Великобританії, Танзанії та США [2; 3].

У 2014 році найбільшою популярністю серед громадян України, мешканців Волині, користувались Єгипет (30,1% з числа туристів, подорожуючих за кордон), Туреччина (17,7%), Болгарія (12,9%), а також Польща (12,1%). У такі країни як Польща, Російська Федерація, Словаччина та Греція туристичні путівки купували переважно юридичні особи, а покупцями турпослуг в інші країни зазвичай були фізичні особи [1; 3].

Упродовж 2000-2014 рр. суттєво зменшилася кількість внутрішніх туристів (68034 у 2000 р., 6171 осіб у 2014 р.) [3]. Така ситуація засвідчує непопулярність національного туристичного продукту через низьку якість послуг, їх цінову невідповідність і слабкий розвиток інфраструктури. Стосовно мети подорожі, то внутрішні туристи витрачали свій вільний час переважно на дозвілля, відпочинок і лікування.

Щодо чисельності екскурсантів, яким надавались екскурсійні послуги в межах області, то впродовж 2000-2014 рр. найбільше їх відмічалось у 2005 р. (57283 осіб), поступово скоротившись до 11728 осіб у 2014 р. Попри таку тенденцію кількість відвідувань музеїв на Волині із кожним роком зростає [2; 3].

Отож, можна констатувати, що на Волині в останні чотири роки простежується тенденція до скорочення обсягів туристичних потоків, зокрема кількості туристів-іноземців та внутрішніх туристів. Натомість відмічається деяке зростання кількості туристів-громадян України, які виїжджали за кордон, хоча чисельність цієї категорії туристів у 2014 р. теж дещо знизилася.

Вважаємо, що для успішного розвитку туристичної індустрії Волинської області насамперед необхідні: підтримка державою сільського, внутрішнього й в'їзного туризму як основних напрямів залучення коштів до державного бюджету; покращення стану історико-культурних пам'яток, інфраструктури; стимулювання розвитку санаторно-курортного туризму; розробка централізованої державної рекламної програми, спрямованої на приваблення туристів в Україну та Волинь зокрема.

Список використаних джерел: 1. Економічна діяльність. Туризм. / Головне управління статистики у Волинській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua/>. 2. Статистичний щорічник. Волинь 2013. /За ред. В.Ю. Науменка; відпов. за вип. Л.С. Баранюк. – Луцьк. МКФ „Християнське Життя”, 2014. – 509 с. 3. Туристична діяльність на Волині у 2014 р.: буклет /Відпов. за вип. Берегович Н. Д. // Головне управління статистики у Волинській області. – Луцьк, 2015. – 6 с.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТУРИСТСКО-РЕКРЕАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА В РЕГИОНАЛЬНОМ РАЗВИТИИ БРЯНСКОЙ ОБЛАСТИ

А.А. Подвойская

n.podwoiskaya@yandex.ru

*Брянский государственный университет им. акад. И.Г. Петровского,
г. Брянск, Россия*

Обеспечение сбалансированного развития экономики регионов является стратегической задачей субъектов РФ. Особенно актуально это для староосвоенных районов, где сложились отраслевые диспропорции с недостаточным развитием отраслей непроизводственной сферы.

Брянская область образована в 1944 году, в современных границах занимает площадь в 34 857 кв. км, что составляет 5,4 % от площади Центрального федерального округа РФ. На 01.01.2015 г. численность населения составляет 1 232 940 человек (3,2 % населения ЦФО РФ). По величине среднедушевых денежных доходов Брянская область занимает 9 место среди 18-ти субъектов РФ, входящих в Центральный федеральный округ [2]. Невысокие доходы населения формируют спрос в первую очередь на развитие внутреннего туризма.

Брянская область длительное время развивалась как индустриально-аграрный район с высокой долей обрабатывающих производств. В промышленности региона доминируют машиностроение и металлообработка, а также пищевая отрасль. Происходит постепенное увеличение доли черной металлургии, деревообрабатывающей промышленности, производства строительных материалов. Традиционно в области доминируют отрасли производственной сферы. В целом экономику области можно охарактеризовать слабо диверсифицированной и в силу этого уязвимой по отношению к колебаниям товарной конъюнктуры.

Одним из диверсификационных механизмов является развитие туристской отрасли. Традиционно роль туризма рассматривается в социально-культурной сфере. В то же время, развитие туристско-рекреационного сектора способствует созданию новых рабочих мест, уменьшению социальной напряженности, привлечению денежных средств в регион. Отметим, что туризм не может развиваться без поддержки таких отраслей, как строительство, сельское хозяйство, общественное питание и торговля, транспорт и связь.

Современный туризм как экономическое явление выступает в виде туристского продукта и услуг, которые не могут накапливаться и транспортироваться. Эффективное использование туристских ресурсов позволяет существенно повысить конкурентоспособность экономики регионов.

Возможности развития внутреннего туризма области предопределены наличием водных, лесных, биологических, культурно-исторических ресурсов.

Своеобразие туристского потенциала Брянской области заключается уже в его географическом положении на стыке трех государств – России, Белоруссии и Украины, что отражается в этно-культурных особенностях области. По данным Управления по туризму Брянской области в списке памятников истории и культуры региона насчитывается 2122 объекта культурного наследия, из них 81 имеют статус объектов федерального значения и 1941 – регионального [3]. 10 поселений области входят в список исторических поселений России. К ним относятся Брянск, Дятьково, Карачев, Клинцы, Мглин, Новозыбков, Почеп, Севск, Стародуб и Трубчевск. Но наиболее популярными историко-культурными достопримечательностями региона являются музей-усадьба Ф.И. Тютчева в с. Овстуг Жуковского района и музей-усадьба А.К. Толстого в с. Красный Рог Почепского района. Патриотический маршрут «Партизанскими тропами Брянщины», был представлен на Всероссийской конференции по военно-патриотическому туризму в г. Орел в феврале 2015 года и вызвал достаточно высокий интерес среди туроператоров России.

К 2018 году в области планируется создание туристско-рекреационного кластера «Хрустальный город». В проект войдут: территория Дятьковского хрустального завода, который называют жемчужиной Российского художественного стеклоделия, храм «Неопалимая Купина», а также музеи хрусталя и Мальцовского промышленного округа. Создание кластера определило включение Брянской области в список перспективных регионов по развитию туризма.

Пресеченный рельеф в сочетании с обилием водных объектов и удивительными лесами формирует наиболее благоприятные условия для развития разнообразных направлений туризма.

Более 30 % территории области покрыто еловыми, широколиственно-еловыми и широколиственными лесами. Животный мир Брянских лесов представлен такими промысловыми видами как барсук, лесная куница, горностай, ласка, выдра, кабан, косуля, лось и некоторые другие. Богатое разнообразие растительного и животного мира создает предпосылки для развития охоты, фото-охоты, сбора грибов, ягод и орехов, что всегда привлекало местное население, а в последнее время становится популярным и среди многочисленного населения столичного региона.

Особое место в туристической сфере области занимает развитие оздоровительного санаторно-курортного отдыха. Минеральные ресурсы области используются для лечения различных заболеваний в санаториях, санаториях-профилакториях и домах отдыха. На территории области располагается 21 санаторно-курортная организация, в т.ч. 12 – санатории и пансионаты, 4 – санатории-профилактории. Остальную часть составляют базы отдыха, кемпинги, туристические базы и другие организации отдыха [1]. Наиболее посещаемыми являются санатории: «Затишье» (Клинцовский р-н), «Снежка» (Брянский р-н), «Жуковский» (Жуковский р-н), «Синезерки» (Навлинский р-н) и «Вьюнки» (Клинцовский р-н).

Рациональное использование природных ресурсов неразрывно связано с их охраной, с каждым годом все большей востребованностью пользуется

экотуризм, для развития которого наиболее привлекательны территории ООПТ. В Брянской области располагается государственный природный биосферный заповедник федерального значения «Брянский лес» и государственный природный заказник федерального значения «Клетнянский комплексный охотничий заказник». В 2001 году решением Международного комитета программы ЮНЕСКО «Человек и биосфера» природный район Брянской области и созданная здесь система ООПТ – заповедник «Брянский лес», его охранный зона, заказники и памятники природы – признаны территорией отвечающей критериям биосферного резервата.

Несмотря на столь разнообразные природные и историко-культурные ресурсы туристская сфера в области не получила необходимого развития. Прежде всего, это объясняется недостаточным уровнем развития туристской инфраструктуры, значительным износом материальной базы, недостаточным количеством и низким качеством средств размещения приезжающих граждан.

На территории области организацией отдыха занимаются 60 предприятий с общим количеством занятого в данной сфере населения – 194 человека. Отмечается также слабая конкуренция между турпредприятиями. Основными направлениями туризма при этом выступают зарубежные туры. Внутренний туризм в регионе поддерживается слабо. В регионе услуги по размещению предоставляют 66 организаций с общим количеством мест 2482. Большая часть средств размещения (42 организации) расположено в г. Брянск. Для развития внутреннего туризма необходимо обеспечить доступность гостиничного комплекса для большинства населения, т.е. стоимость услуг должна быть сопоставима с доходами большинства. Гостиничный комплекс Брянской области пока не удовлетворяет данным условиям и отличается дороговизной и низким качеством услуг.

Очевидно, что недостаточный уровень развития инфраструктуры не позволяет в полной мере использовать богатый туристско-рекреационный потенциал, в то же время туристско-рекреационную сферу можно рассматривать как одно из приоритетных направлений развития Брянской области.

Список использованных источников: 1. Брянская область. 2014: Стат. сб. Брянск: Брянскстат. 2014, 2. Социально-экономическое положение Брянской области за январь-февраль 2015: Доклад/ Брянскстат. Брянск, 2015, 3. Управление по туризму департамента культуры Брянской области [Электронный ресурс]. URL: <http://kultura32.ru/struktura/turizm.html>.

ЧАСОВІ ОСОБЛИВОСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ХАРКІВСЬКОМУ РЕГІОНІ

І.О. Полевич

ipolevich@mail.ru

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Економічне зростання України та її майбутнє співробітництво з високорозвиненими ринковими структурами має відбуватися шляхом запровадження високотехнологічних та інвестиційно привабливих виробництв і реформування інноваційно-інвестиційної галузі держави. До напрямів розвитку інноваційної компоненти країни належать науково-технічна модернізація національної економіки для забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств, впровадження сучасних продуктів, послуг, застосування новітніх ефективних технологій, методів управління та організації господарської діяльності. Харківська область є важливим культурним, транспортним, а також науковим та індустріальним регіоном країни, що формує його нерозривний інноваційно-інвестиційний потенціал. В області функціонують безліч перспективних інноваційно-активних підприємств, діють наукові заклади та технопарки, де проводяться сучасні та унікальні інноваційні дослідження. Залучення інвестицій сприятиме розширенню мережі наукових закладів, впровадженню передових технологій на підприємствах, забезпечить можливість використання сучасних науково-технічних розробок, що виведе соціально-економічний стан регіону та країни в цілому на якісно новий рівень.

Харківська область за обсягом інвестицій посідає одну із провідних позицій в Україні. Найбільше прямих іноземних інвестицій надходить у галузі промисловості, зокрема у харчову. Також великий обсяг прямих іноземних інвестицій надходить у фінансову сферу. Переважаюча кількість прямих іноземних інвестицій надходить у Харків (80 %) і лише 20 % їх надходить у райони Харківської області [4].

Залучення інвестицій, в свою чергу, регулює та підвищує рівень інноваційно активних підприємств в регіоні (рис. 1), тому починаючи з 2010 року кількість інноваційно-активних підприємств у промисловості Харківської області за напрямками інноваційної діяльності нарощує свій потенціал у виробництві та використанні новітніх технологій [1, 4, 5].

У 2013 р. інноваційною діяльністю у промисловості було зайнято 168 підприємств (або 22,1% від загальної кількості обстежених промислових підприємств області) проти 158 підприємств (18,4%) у 2012р. Загальний обсяг інноваційних витрат промислових підприємств області склав 642,3 млн. грн (у 2012 р. – 738,2 млн. грн). Найбільшу частку в обсязі витрат (73,5%) у 2013 р. становили витрати на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення для інноваційних цілей [4, 5].

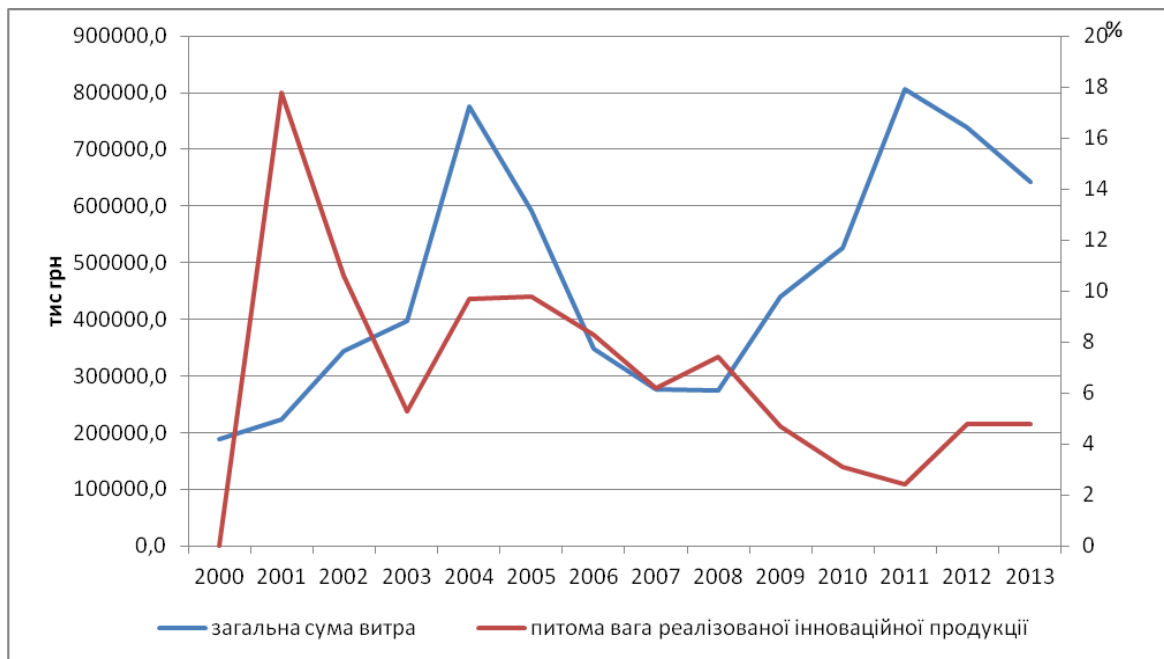

Рис. 1. Динаміка основних показників інноваційної діяльності в Харківській області, 2000 – 2013 рр. (побудовано автором за [4])

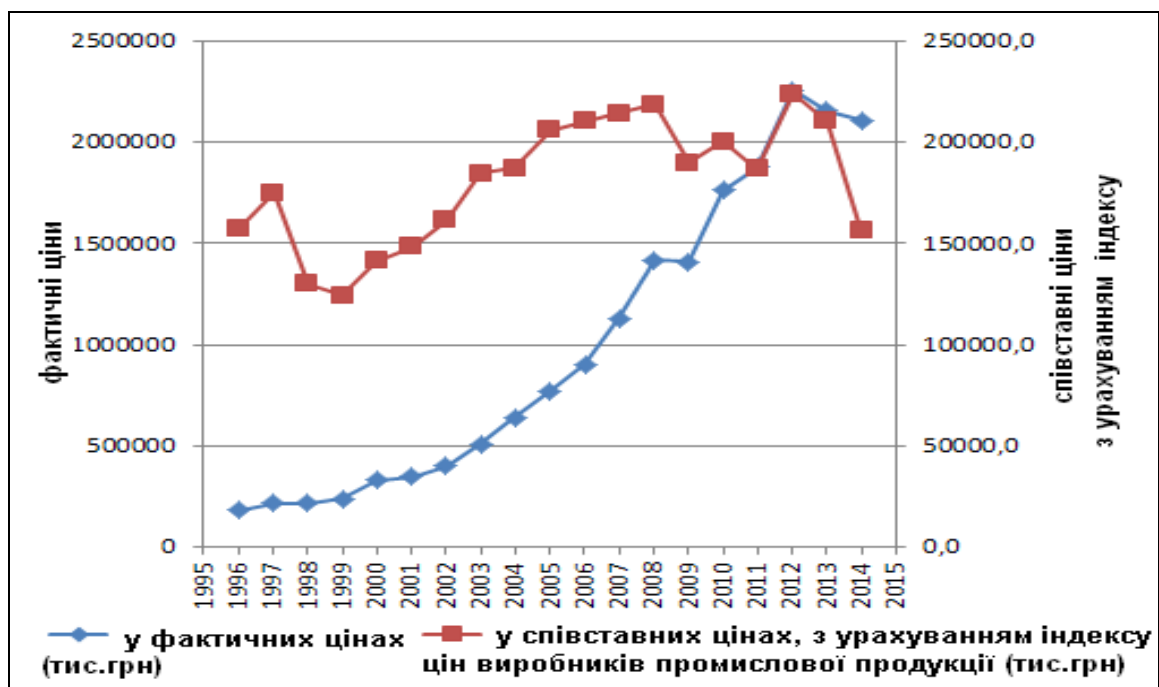

Рис. 2. Динаміка обсягу виконаних науково-технічних робіт у Харківській області, 1996 – 2014 рр. (побудовано автором за даними [3])

Як і в попередні роки, у 2013р. основним джерелом фінансування витрат на інновації були власні кошти підприємств. Їх частка у загальному обсязі фінансування інноваційних витрат становила 87,3% (у 2012р. – 91,3%). У 2013р. було освоєно 246 інноваційних видів продукції, з яких 89 – належить до машин, устаткування, приладів, апаратів тощо. Також у виробництво впроваджено 375 нові технологічні процеси, з них 62 – маловідходні та ресурсозберігаючі (рис. 2).

Обсяг інноваційної продукції, реалізованої промисловими підприємствами області впродовж 2013р., становив 2972,3 млн. грн або 4,8% від загального обсягу реалізованої промислової продукції (у 2012р. – відповідно 2878,0 млн.грн. або 2,4%) [1, 4].

На рис. 3 представлено динаміку обсягу виконаних науково-технічних робіт у фактичних та реальних цінах, приведених до базисного 1995р. для урахування інфляції, розрахунки яких представлені у таблиці 1.

Графік демонструє зміни тенденції протягом різних років досліджуваного періоду. Після підвищення показників у 1997р. спостерігається спад виконаних науково-технічних робіт до 1999 р.

Таблиця 1

Приведення фактичного обсягу виконаних науково-технічних робіт до цін 1995 року (складено та обчислено за даними [2, 3, 4])

Обсяг виконаних науково-технічних робіт у фактичних цінах	Рік	Індекс за рік	Індекс з урахуванням попередніх років	Обсяг виконаних науково-технічних робіт у спів ставних цінах з урахуванням індексу
111412,1	1995	100		Базисний рік
184254	1996	117,3	117,3	157079,3
215823,5	1997	105,0	123,17	175231,2
217136,3	1998	135,3	166,64	130300,9
240323	1999	115,7	192,81	124645,6
329456,7	2000	120,8	232,91	141453,3
348822,3	2001	100,9	235	148432,0
400884,4	2002	105,7	248,4	161386,6
509899,6	2003	111,1	275,97	184764,7
640935,9	2004	124,1	342,48	187144,6
772485,3	2005	109,5	375,02	205986,5
901357,7	2006	114,1	427,89	210649,3
1130481,9	2007	123,3	527,59	214271,0
1418959,9	2008	123,0	648,94	218657,7
1408911,4	2009	114,3	741,74	189946,9
1765480,9	2010	118,7	880,45	200521,4
1879263,7	2011	114,2	1005,5	186904,3
2257904,3	2012	100,3	1008,5	223890,8
2156509	2013	101,7	1025,6	210262,1
2111070,2	2014	131,8	1351,8	156169,8

Потім відбувалося стрімке нарощування обсягів виконаних робіт до 2008 р., після чого у кризовому 2009 р. знову спостерігаються зниження показників майже до рівня 2004 р. З 2011 р. до 2012 р. відбувається нарощування показників, які є максимальними за досліджуваний період, але у наступні 2 роки тенденція змінилася і обсяги виконаних науково-технічних робіт повернулися до рівня 1996 р. у співставних цінах, тобто з урахуванням інфляції. Зауважимо, що за 18 років фактичні обсяги зросли майже у 19 разів.

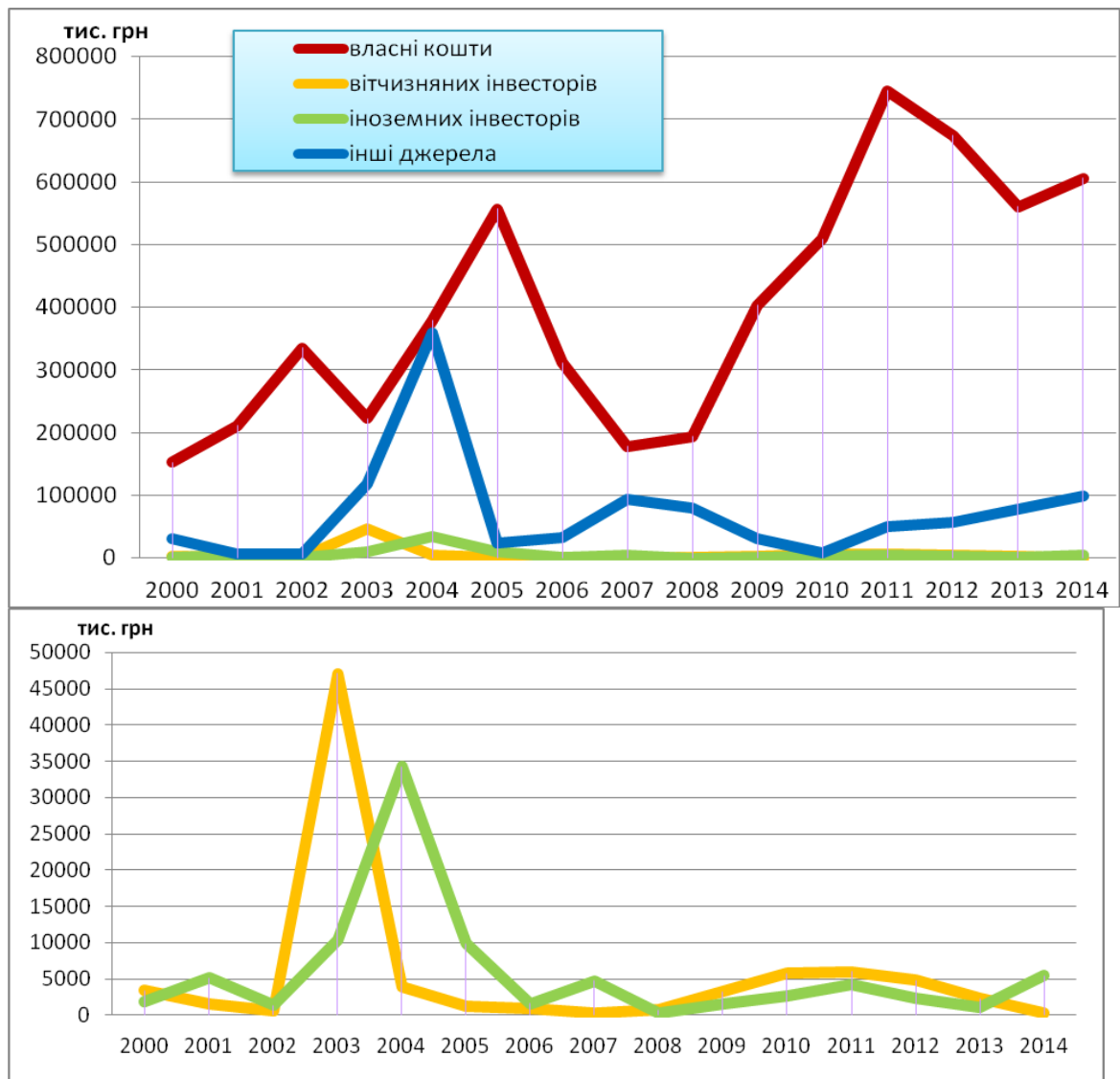

Рис. 3. Динаміка джерел фінансування інноваційної діяльності в Харківській області, 2000-2014 рр. (побудовано автором за даними [3])

Протягом періоду 2000 р. по 2014 р. власні кошти підприємств значно переважали над іншими джерелами фінансування, а показники вітчизняних та іноземних інвесторів мали найнижчі показники, обсяги яких в найкращі роки – 2003 р. для вітчизняних та 2004 р. для іноземних інвесторів не перевищували 50 млн. грн. Значні зростання обсягів фінансування власними коштами спостерігається у 2002, 2005, 2011 рр., а суттєві зниження відбувалися у 2003, 2007 та 2008, також у 2013 рр. На інші джерела припадають обсяги до 10 млн. грн. у більшості років, крім суттєвого зростання у 2004 р.

Стратегією інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів пріоритетним напрямом зазначено інноваційний розвиток економіки держави та окремих її регіонів [1]. Харківська область є індустріально та економічним розвинутим регіоном України, залишається потужним науковим центром, має одні з найкращих перспектив на найвагоміші передумови розвитку інноваційного потенціалу. В той же час, варто зазначити, що інноваційна орієнтація економіки є новим напрямом в розвитку, тому не має

належного інституційного та організаційного підґрунтя, основою якого мають виступати результати комплексних суспільно-географічних досліджень.

Список використаних джерел: 1. Булыга С.Н. Инновационный потенциал Харьковской области и некоторые возможности его использования / С. Н. Булыга, В. А. Гусев [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eprints.kname.edu.ua/30561/1/82.pdf>. 2. Інноваційна діяльність у Харківській області за 2013 рік. Статистичний збірник [Текст]. Х.: Головне управління статистики у Харківській області, 2014. – 99 с. 3. Офіційний сайт Головного управління статистики в Харківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uprstat.kharkov.ukrtel.net>. 4. Офіційний сайт Харківської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kharkivoda.gov.ua>. 5. Полевич І. Інноваційна компонента економічного потенціалу Харківського регіону / І. Полевич // Регіон – 2013: стратегія оптимального розвитку: матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Харків, 7–8 листопада 2013 р. / Гол. ред. колегії В.С. Бакіров. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. – с. 330 – 332.

УДК 911.3 : 338.4

СУЧАСНИЙ СТАН І ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

І.Р. Рудакевич

ivaco@ukr.net

*Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна*

Туристична галузь є одним з стратегічних напрямів розвитку господарського комплексу Тернопільської області та визначена перспективним напрямом збільшення надходжень до місцевих бюджетів. У регіоні наявні всі передумови для інтенсивного розвитку внутрішнього та іноземного туризму. Тернопільська область також вирізняється зростаючими обсягами туристичних потоків протягом останніх кількох років. Проблематика досліджень розвитку туристичної інфраструктури Тернопільщини на сьогодні є досить актуальною, оскільки із загостренням конкуренції у сфері туризму перед даним регіоном стоять завдання її модернізації та подальшої розбудови.

Теоретичні та методичні аспекти дослідження туристичної інфраструктури окремих регіонів України обґрунтовані у наукових працях О. Бейдика, О. Бордун, С. Кузика, О. Любіцевої, М. Мальської, М. Рутинського, Т. Сокол, С. Юрченко. Окремі компоненти та особливості функціонування туристичної інфраструктури Тернопільської області досліджені у публікаціях А. Вільчинського, О. Гарбери, К. Дударчук, О. Заставецької, М. Мальської, Я. Мариняка, О. Стецюк, О. Яремчук та інших авторів.

Метою даної публікації є геопросторова характеристика сучасних тенденцій розвитку туристичної інфраструктури Тернопільської області, її проблем, а також перспектив подальшої розбудови індустрії туризму в регіоні.

У багатьох наукових працях поширене означення туристичної інфраструктури як сукупності підприємств, установ і закладів, діяльність яких спрямована на задоволення потреб людей в оздоровленні та відпочинку, а також шляхів сполучення, транспорту й об'єктів розміщення туристів. Існує ще інший підхід, згідно якого туристична інфраструктура – це сукупність транспортних, гастрономічних, екскурсійних, інформаційних, пізнавальних, торговельних, фінансових й інших послуг, які надаються на певній території туристам. Більшість науковців вважають, що транспорт, заклади розміщення, харчування і дозвілля є базовими складовими туристичної інфраструктури [2].

Розташування Тернопільської області на перетині давніх торгових шляхів сприяло спорудженню густої мережі автомобільних доріг. Через автошляхи регіону забезпечується доступ подорожуючих до туристичних пам'яток і об'єктів краю. Водночас зростаючий туристичний потік сприяє розвитку придорожного сервісу та населених пунктів на автотранспортних магістралях. Через територію Тернопільської області пролягають дві автомобільні траси міжнародного, дві національного та 6 регіонального значення.

Всі автомобільні дороги міжнародного, національного, регіонального та місцевого значення облаштовані твердим покриттям, а загальна їх протяжність становить 4980 км (станом на 1.01.2014 р.) [1]. Однак якість цього покриття, особливо на місцевих дорогах є дуже низькою. За даними Тернопільського облавтодору капітального ремонту потребують більше 85 % усіх автошляхів області. Найгірший стан доріг насамперед місцевого значення, а також в межах населених пунктів. До таких шляхів, зокрема, належать під'їзні дороги до популярних туристичних об'єктів: печери «Кришталева» і «Млиники», Червоногородський та Русилівські водоспади. До них немає якісних під'їзних шляхів, по яких можуть проїхати сучасні туристичні автобуси. Причому протяжність автодоріг до таких туристичних об'єктів є невеликою, що не вимагатиме значних капіталовкладень для їх реконструкції чи ремонту.

Вже більше 140 років на території Тернопільської області функціонує залізничний транспорт, який забезпечує перевезення пасажирів і вантажів не лише з містами України, але й із сусідніми країнами. Мережа залізничного транспорту Тернопільщини налічує 777,3 км колій (станом на 1.01.2014 р.), з яких експлуатаційна довжина становить 634 км. Найбільші обсяги перевезень забезпечує двоколійна електрифікована залізниця Красне – Тернопіль – Підволочиськ – Хмельницький – Жмеринка, яка є частиною міжнародного транспортного коридору «Європа – Кавказ». Решта залізничних ліній в області є одноколійними та не електрифікованими. Найважливішими з них є: Тернопіль – Чортків – Заліщики – Коломия (з відгалуженням на Чернівці), Тернопіль – Ланівці – Шепетівка, Тернопіль – Потутори – Ходорів, Вигнанка – Іване-Пусте, Гусятин – Чортків – Бучач.

У Тернополі функціонує також система електричного (тролейбусного) транспорту. У місті експлуатуються близько 80 км троллейбусних мереж, на яких діють 9 маршрутів, що охоплюють найбільші міські житлові масиви. Щоденно на лінії виходить більше 50 троллейбусів. З 2009 року у місті можна замовити

спеціальний екскурсійний тролейбус, який призначений насамперед для перевезення туристів.

Інфраструктура авіаційного транспорту представлена аеропортом поблизу Тернополя, який вже кілька років регулярно не працює. Летовище іноді функціонує для прийому офіційних делегацій, землемірних і сільськогосподарських робіт, а також для обслуговування небагатьох приватних авіа польотів. Річковий транспорт функціонує також у межах м. Тернополя. По акваторії Тернопільського ставу здійснюються пасажирські перевезення річковим транспортом (катерами). Щорічно ним перевозиться більше 30 тис. пасажирів. Незначні перевезення річковими суднами здійснюються на р. Дністер також поблизу м. Заліщики.

Станом на початок 2015 року на території Тернопільської області функціонувало близько 80 готельних закладів різних видів. Найбільша кількість таких підприємств зареєстрована у м. Тернополі та м. Кременці, а також відповідно у Тернопільському та Кременецькому районах. У Тернополі функціонує 22 готелі, у Кременці – 10, у Тернопільському районі – 7 готелів.

Однак реальна кількість готельних закладів на території Тернопільської області є більшою, оскільки багато діючих готелів ще офіційно не введені в експлуатацію і не охоплюються статистичною звітністю. Іншою проблемою є недостатня кількість недорогих готелів і хостелів на території Тернопільської області. Переважна більшість подорожуючих і активних туристів є людьми з невисокими доходами, на яких, як не дивно, не зорієнтовані більшість готельних підприємств нашого регіону.

Станом на початок 2015 р. в Тернопільській області діяло близько 1,8 тисяч закладів ресторанного господарства. До таких підприємств належать насамперед ресторани, а також кафе, бари, піцерії, закусочні, заклади швидкого харчування, тощо. Найбільше закладів ресторанної сфери зосереджено у м. Тернополі – майже 300 об'єктів. Значна кількість підприємств харчування розташована також у Бучацькому, Кременецькому та Теребовлянському районах. В останні роки на ринку ресторанних послуг активно розвивається сегмент спеціалізованих і концептуальних закладів. Відкриваються такі підприємства також на території Тернопільської області. Наприклад, північні ресторани діють у м. Тернопіль, а також неподалік смт. Микулинці Теребовлянського району. Сучасні ресторани і кафе української національної кухні, окрім Тернополя, відкрилися у містах та селах Збаразького, Зборівського, Гусятинського, Кременецького, Теребовлянського та Тернопільського районів.

Заклади сфери дозвілля і розваг сконцентровані переважно у міських поселеннях регіону. Торгово-розважальні центри функціонують переважно у Тернополі, а також у Чорткові та Кременці. Дрібніші заклади сфери торгівлі та дозвілля діють здебільшого у районних центрах і селищах області.

Головними проблемами розвитку туристичної інфраструктури Тернопільської області є поганий стан більшості автомобільних доріг, відсутність діючого аеропорту, недостатньо розвинута мережа підприємств готельної і ресторанної сфери у районах, мала кількість недорогих готелів і хостелів, недорозвиненість сфери дозвілля туристів у віддалених місцях

регіону. Вирішення даних проблем належить до важливих завдань місцевої влади і бізнесу задля покращання іміджу та значення туристичної галузі Тернопільщини не лише в Україні, але й закордоном.

Список використаних джерел: 1. Програма соціально-економічного та культурного розвитку Тернопільської області на 2015 рік [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.oda.te.gov.ua/main/ua/5346.htm>. 2. Рудакевич І.Р. Геопросторові аспекти розвитку туристичної інфраструктури Івано-Франківської області / І.Р. Рудакевич // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія : географія. — Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка. — Вип. 2. — 2012. — С. 107–112.

УДК 911.3

ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

І.А. Скриль

stkharikov@ukr.net

*Комунальний заклад «Харківська обласна станція юних туристів»
Харківської обласної ради, м. Харків, Україна*

У 2013 р. зовнішньоторговельний оборот (ЗТО) Харківської області склав 4851,0 млн. дол. США, у тому числі експорт становив 2332,3 млн. дол. США, а імпорт – 2518,7 млн. дол. США [17]. 89,5% ЗТО становила торгівля товарами та 10,5% – торгівля послугами.

Географічна структура експорту товарів Харківської області у 2013 р. була такою: частка країн СНД становила 66,2%, Європи – 10,9%, Азії – 17,5%, Африки – 3,6%, Америки – 1,6%. За останні 10 років частка країн СНД в експорті Харківської області збільшилась на 12,8%, Європи – зменшилась на 18,2%, Америки – зменшилась на 2,1%, помітно зросла частка країн Азії – на 6,4%, а також Африки – на 3,1%, більше, ніж у 2003 р.

В імпорті товарів Харківської області на країни СНД у 2013 р. припадало 36,5%, Європи – 31,6%, Азії – 22,9%, Африки – 1,5%, Америки – 7,3%. Найбільш помітні зрушення за останні 10 років відбулись в імпорті з країн Азії, частка яких в структурі імпорту регіону зросла на 13,0%. На 9,1% зменшилась частка країн СНД в імпорті Харківської області, а також країн Європи та Америки – на 2,6% і 1,6% відповідно [1, 2].

Зовнішня торгівля Харківської області з країнами СНД характеризується позитивним сальдо зовнішньої торгівлі, яке у 2013 р. склало 461,5 млн. дол. США. Експорт товарів з області становив 1316,5 млн. дол. США, імпорт – 855,0 млн. дол. США.

Головним торговельним партнером Харківської області серед країн СНД у 2013 р. була Російська Федерація, що, в першу чергу, пояснюється історично сформованими коопераційними зв'язками та прикордонним положенням регіону. У 2013 р. в Російську Федерацію з області експортовано товарів на

суму 918,5 млн. дол. США, імпорт склав 730,9 млн. дол. США. Сальдо зовнішньої торгівлі набуло позитивних значень та становило 187,6 млн. дол. США. В загальному зовнішньоторговельному обороті Харківської області у 2013 р. частка Російської Федерації становила 36,9%, а в зовнішньоторговельному обороті області з країнами СНД – 75,4%.

Важливим торговельним партнером регіону є Казахстан, зовнішньоторговельний оборот з яким у 2013 р. склав 194,7 млн. дол. США (8,2% від ЗТО з країнами СНД), сальдо зовнішньої торгівлі – 138,5 млн. дол. США.

Третє місце за обсягами зовнішньоторговельного обороту Харківської області з країнами СНД у 2013 р. посіла Республіка Білорусь (7,2% від ЗТО з країнами СНД), проте це єдина країна серед країн СНД, з якою Харківська область має від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі (-3,9 млн. дол. США). Майже 3% від ЗТО Харківської області з країнами СНД припадає на Молдову, по 2% - на Узбекистан та Азербайджан [2].

Зовнішньоекономічні зв'язки Харківської області з країнами Європи характеризуються суттєвим переважанням імпорту товарів над їх експортом, що спричиняє від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі. У 2013 р. до країн Європи з регіону було експортовано товарів на суму 271,7 млн. дол. США, імпорт становив 860,7 млн. дол. США [1, 4]. Починаючи з 2005 р., спостерігається збільшення від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі Харківської області з країнами Європи (за винятком 2009 р., коли відбулось загальне скорочення експортно-імпортних операцій під впливом світової фінансової кризи), яке у 2013 р. склало -589,0 млн. дол. США.

Серед європейських країн найбільший показник експорту товарів припадає на Італію (9,5%), Іспанію (9,0%), Польщу (8,9%). Серед тенденцій – збільшення товарного експорту до Угорщини, Франції, Болгарії, Італії, Нідерландів, Словаччини, і зменшення – до Австрії, Чехії, Іспанії, Польщі. Найбільший відсоток імпорту з країн Європи до Харківської області припадає на Німеччину (21,7%), Італію (14,0%), Угорщину (11,6%), Польщу (10,0%), Норвегію (8,9%). У порівнянні з 2012 роком збільшився імпорт товарів з Австрії, Великобританії, Іспанії, Нідерландів, Норвегії, Угорщини; зменшився – з Польщі, Франції, Фінляндії, Чехії. Позитивне сальдо зовнішньої торгівлі Харківська область має з Болгарією, Іспанією, Латвією, Естонією. Високі показники від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі область має з Австрією, Німеччиною, Італією, Чехією, Великою Британією, Норвегією. Отже, можна зазначити, що високі показники зовнішньоторговельного обороту Харківської області з європейськими торговельними партнерами отримано за рахунок імпортних поставок до регіону.

Останнім часом помітно зміцнюються позиції харківських товаровиробників на ринках азіатських країн. У 2013 р. зовнішньоторговельний оборот області з країнами Азії склав 956,2 млн. дол. США, що на 46,9% більше, ніж у 2009 р. (507,3 млн. дол. США). Експорт товарів становив 402,2 млн. дол. США, імпорт – 554,0 млн. дол. США. Характерною рисою зовнішньоторговельних зв'язків області з країнами даного регіону є від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі, яке у 2013 р. становило -151,8 млн. дол. США [1, 2].

Перше місце за обсягами зовнішньоторговельного обороту у 2013 р. посів Китай (301,9 млн. дол. США), друге – Туреччина (119,4 млн. дол. США), третє – Індія (69,7 млн. дол. США).

Найбільші обсяги експорту товарів з Харківської області у 2013 р. спрямовано до Туреччини (15,7% від експорту товарів до країн Азії), Грузії (12,9%), Ірану (6,3%), Індії (4,3%). Імпорт товарів до області надійшов переважно з Китаю (51,4% від імпорту товарів з країн Азії), Туреччини (9,1%), Індії (7,4%). У значних обсягах від’ємне сальдо зовнішньої торгівлі склалося з такими країнами, як Китай (-268,0 млн. дол. США), Малайзія (-16,9 млн. дол. США), Індонезія (-15,1 млн. дол. США), Індія (-13,1 млн. дол. США) та ін.

Позитивне сальдо зовнішньої торгівлі Харківська область має з Грузією (45,1 млн. дол. США), Ізраїлем (17,6 млн. дол. США), Іраном (14,8 млн. дол. США), Таїландом (12,5 млн. дол. США) [17, 25]. Характерною рисою є значне зростання у 2013 році експортних поставок товарів до Таїланду (у 15 разів), Туреччини (у 2,7 раз), Китаю (у 3,5 рази). Імпорт товарів зріс з таких країн, як Іран, Малайзія, ОАЕ, В’єтнам. Знизився – з Республіки Корея, Пакистану, Туреччини.

Країни Африки, Америки, Австралія та Океанія традиційно займають незначну частку у зовнішній торгівлі Харківської області у зв’язку із географічною віддаленістю даних країн. Серед країн Африки важливим торговельним партнером Харківської області є Єгипет, частка якого в експорті області у 2013 р. склала 2,1%, в імпорті – 0,04%, сальдо зовнішньої торгівлі є позитивним (41,7 млн. дол. США). З країнами Америки область має від’ємне сальдо зовнішньої торгівлі переважно за рахунок імпорту надходжень зі США (3,7% від загального обсягу імпорту), Бразилії (1,7%) [1, 2].

Таким чином, Харківська область має досить потужний соціально-економічний та інтелектуальний потенціал, що може забезпечити активізацію зовнішньоекономічної діяльності. На жаль, ці можливості сьогодні не реалізується в повній мірі через низку проблем, які мають бути вирішені на загальнодержавному і регіональному рівнях.

Список використаних джерел: 1. Офіційний сайт Головного управління статистики у Харківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uprstat.kharkov.ukrtel.net/ua/index.html>. 2. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>. 3. Статистичний щорічник України за 2013 рік: / Держкомстат України; За ред. Олександр Григорович Осауленко. - К : Консультант, 2014. - 631 с. 4. Харківська область у 2013 році: статистичний щорічник / Головне управління статистики у Харківській області / [за редакцією О.Г. Мамонтової]. – Електронний ресурс на диску.

ДО ПИТАННЯ АНАЛІЗУ СИСТЕМНИХ ПОКАЗНИКІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Є.Ю. Телебенєва

telebenevae@mail.ru

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Соціально-економічний розвиток регіону виступає об'єктом дослідження багатьох наук та є традиційним об'єктом суспільно-географічних досліджень, де регіон розглядається як соціогеосистема. Для аналізу динаміки соціогеосистем доцільно використовувати узагальнені системні показники, які характеризують стан досліджуваної соціогеосистеми на поточний момент часу, а їхні зміни у часі, відповідно, відображають динаміку певних ознак чи властивостей системи. У дослідженні соціально-економічного розвитку найбільш інформативними є такі системні показники, як показник стану розвитку – однорідність та приведена ентропія, які певним чином відображають наявність стохастичних зв'язків у соціогеосистемі і пов'язаний з цим її еволюційний потенціал [1, 2].

Всі розрахунки вказаних системних показників соціально-економічного розвитку в міських і районних соціогеосистемах виконувались на кожний розрахунковий момент часу. На рис. 1 наведені пелюсткові діаграми по містах та районах Харківської області, які показують розподіл показників системного розвитку на всі моменти часу, що дає можливість оцінити їх динаміку соціально-економічного розвитку.

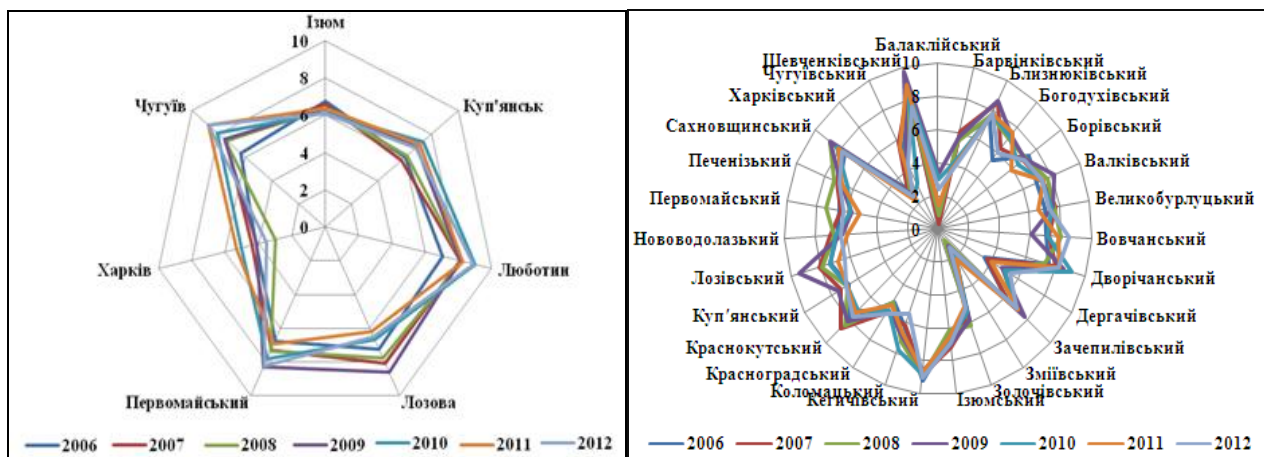

Рис. 1. Динаміка показника однорідності соціально-економічного розвитку міст та районів Харківської області за період 2006-2012 рр. (побудовано автором)

Аналізуючи зміни стану міст протягом досліджуваного періоду (2006-2012 рр.), можна зробити певні висновки про їх динаміку. Так, міста Чугуїв, Люботин, Первомайський характеризуються постійним зростанням показника однорідності розвитку. Друга група міст (Харків та Лозова) має

поступове зменшення цього системного показника у часі. Такі міста як Ізюм та Куп'янськ не проявляють чітких закономірностей у часових змінах показника однорідності розвитку.

З аналізу даних за районами можна сказати, що перша група районів (Балаклійський, Богодухівський, Вовчанський, Дворічанський, Дергачівський) характеризується постійним зростанням показника однорідності соціально-економічного розвитку. Друга група районів (Харківський, Чугуївський, Барвінківський, Борівський) мають поступове зменшення цього системного показника у часі. До складу третьої групи входять райони (Близнюківський, Валківський, Великобурлуцький), які не проявляють чітких закономірностей у часових змінах показника однорідності соціально-економічного розвитку. Така складна динаміка цього системного показника у 2008-2010 рр., ймовірно, пов'язана, в першу чергу, із трансформацією господарського комплексу під впливом світової фінансово-економічної кризи.

На рис. 2 наведені пелюсткові діаграми по містах та районах Харківської області, які показують розподіл показників системного розвитку на всі моменти часу, що дає можливість оцінити їх динаміку соціально-економічного розвитку.

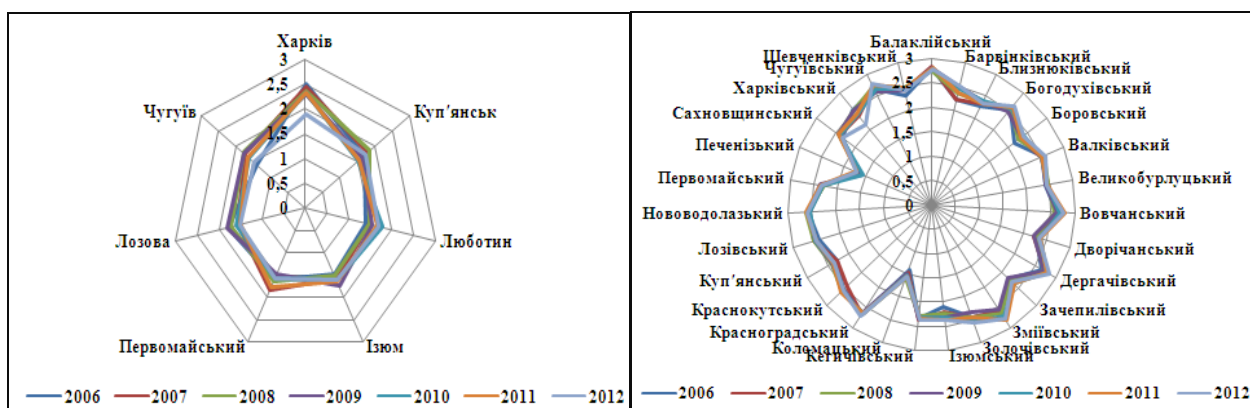

Рис. 2 Динаміка показників приведеної ентропії соціально-економічного розвитку міст та районів Харківської області за період 2006-2012 рр. (побудовано автором)

Аналізуючи представлені дані, можна прийти до висновку, що в цілому для більшості міських соціогеосистем (Куп'янськ, Люботин, Ізюм і Чугуїв) приведена ентропія збільшується, що свідчить про зростання частки стохастичних зв'язків і ріст їхнього еволюційного потенціалу. На тлі вказаної тенденції спостерігаються відхилення від неї певних соціогеосистем. Це стосується таких міст, як Харків, Лозова та Первомайський. На підставі отриманих результатів можна стверджувати, що еволюційний потенціал соціально-економічного розвитку в цих містах зменшився, натомість їх соціально-економічний розвиток став більш впорядкованим.

Динаміка приведеної ентропії районних соціогеосистем досить складна і неоднозначна (рис. 2). Для більшості районних СГС властива позитивна динаміка приведеної ентропії і зростання еволюційного потенціалу. Виключенням є тільки два райони (Балаклійський та Харківський), які мають більш впорядкований соціально-економічний розвиток.

Далі для кожного міста та району Харківської області було визначено узагальнену часову тенденцію (часовий тренд) зміни системних показників за весь досліджуваний період. На основі цього аналізу було створено класифікацію соціогеосистем за динамікою розглянутих системних показників. Відповідно до можливих варіантів сполучення динаміки цих показників виділено чотири групи соціогеосистем, які наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Класифікація міських та районних соціогеосистем Харківської області
за динамікою соціально-економічного розвитку
(обчислено та побудовано автором)

Динаміка приведеної ентропії	Динаміка показника однорідності	
	Негативна	Позитивна
Позитивна	м. Ізюм, Барвінківський, Борівський, Зміївський, Золочівський, Кегичівський, Коломацький, Краснокутський, Лозівський, Нововодолазький, Первомайський, Чугуївський, Шевченківський	м. Куп'янськ, м. Люботин, м. Чугуїв, Близнюківський, Богодухівський, Валківський, Великобурлуцький, Вовчанський, Дворічанський, Дергачівський, Зачепилівський, Ізюмський, Красноградський, Куп'янський, Печенізький, Сахновщинський
Негативна	м. Харків, м. Лозова, Харківський	м. Первомайський, Балаклійський

Група з позитивною динамікою приведеної ентропії та негативною динамікою однорідності включає одну міську (Ізюм) та дванадцять районних соціогеосистем, в яких соціально-економічний розвиток покращується та зростає їх еволюційний потенціал. Це найкращий варіант соціально-економічного розвитку. До групи з позитивною динамікою приведеної ентропії та позитивною динамікою однорідності входять міські та районні соціогеосистеми, в яких соціально-економічний розвиток покращується, але їх еволюційний потенціал зменшується. Група з негативною динамікою приведеної ентропії та негативною динамікою однорідності включає дві міські (Харків, Лозова) та одну районну (Харківський район) соціогеосистеми, в яких соціально-економічний розвиток погіршуються, але еволюційний потенціал зростає. Група з негативною динамікою приведеної ентропії та позитивною динамікою показника однорідності включає одну міську (Первомайський) та одну районну (Балаклійський район) соціогеосистеми, в яких соціально-економічний розвиток погіршуються і зменшується їх еволюційний потенціал. Це найгірший варіант соціально-економічного розвитку.

Аналіз соціально-економічного розвитку міських та районних соціогеосистем Харківської області за період 2006-2012 рр. за допомогою аналізу системних показників показав, що їх розвиток загалом має неоднозначний і суперечливий характер. Посилення значної територіальної диференціації спостерігається від обласного центру до периферійних районів. Фази прогресивного і регресивного розвитку чергуються, змінюються

інтенсивність і спрямованість розвитку, внаслідок чого відбувається неконтрольовані коливання рівня і якості життя населення.

Список використаних джерел: 1. Машиков О. Графоаналітичний метод оцінки однорідності розвитку соціогеосистем / О. Машиков, К. Нємець // Часопис соціально-економічної географії: Міжрегіональний зб. наук. праць. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. – Вип. 9(2). – С. 39 – 42. 2. Нємець К. А. Теорія і методологія географічної науки: методи просторового аналізу: [навч. посіб.] / К. А. Нємець, Л. М. Нємець. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – 170 с. 3. Немец К. А. О системном подходе в управлении геопроцессом / К. А. Немец // Материалы науч.-практ. конф. [«Экологическое образование и его роль в обеспечении устойчивого развития Крыма»] (Симферополь, 9 – 11 октября 1996 г.). – Симферополь: Крымская инициатива, 1997. – С. 32 – 39.

УДК 911.3

СТАЛИЙ РОЗВИТОК МІСТ ЯК СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

І.Г. Хільчевська
i.khilchevska@i.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

В наш час добробут населення все більше визначається якістю життя у містах. Міста стали центрами інтелектуальної діяльності, торгівлі, культури, науки, продуктивної праці, соціального розвитку та багато іншого. Міста дають можливість людям еволюціонувати соціально та економічно. Слід враховувати, що населенню міст, як правило, притаманний вищий рівень громадянської активності, тому умови та якість життя міського населення можуть розглядатися як один з вагомих чинників впливу на рівень соціальної напруженості та довіри до держави та її політики. Проте, існує цілий ряд супутніх процесу управління містом проблем. До загальних проблем міст світу відносяться перенаселеність, нестача засобів для забезпечення базових послуг, нестача адекватного житла та деградація інфраструктури.

Нині, із приблизно 7 млрд. населення планети більше половини (52%) проживають в урбанізованому просторі, і темпи зростання числа міських жителів (в середньому щорічно 2,2%) значно перевищують темпи зростання людства [1]. До 2030 року майже 60% населення світу житимуть у міських районах. Найближчими десятиліттями близько 95% зростання міст відбуватиметься за рахунок країн, що розвиваються. Число мешканців нетрів продовжує зростати. Сьогодні у нетрях проживає майже 828 млн. чоловік. Загальна площа міст світу складає всього лише 2% суші Землі, однак на них припадає 60–80% споживання енергії і 75% викидів вуглекислого газу [2]. Проблеми, що стоять перед містами можуть вирішуватися по ходу поступального розвитку і зростання за рахунок більш ефективного використання ресурсів, зменшення рівня забруднення навколишнього середовища, масштабів бідності.

Принципи сталого розвитку людських поселень отримали широке розповсюдження завдяки діяльності ООН. За визначенням ООН, «стале місто є містом, в якому досягнення у суспільному, економічному, і фізичному розвитку постійні ... Стале місто підтримує тривалу безпеку жителів, у тому числі і від природних катастроф». Іншими словами, сталий розвиток міста забезпечує його населенню безпеку та високу якість життя при збереженні природного середовища, ресурсів і екологічної рівноваги всієї економічної і суспільної діяльності городян [2]. Важливість цього аспекту суспільного життя задекларована і у новій стратегії ООН «Глобальні цілі стійкого розвитку на 2015–2030 роки», де ціль 11 визначена як «Зробити міста і населені пункти відкритими, безпечними, життєстійкими та сталими» [3].

Визначення поняття «сталий розвиток міст» охоплює п'ять основних складових:

1. *Основні потреби населення.* Доступ до безпечної питної води, наявність достатніх житлових площ, доступність якісних послуг в галузі охорони здоров'я та освіти - основні пріоритети в задоволенні потреб міського населення.

2. *Ефективність використання ресурсів.* Ефективність міського господарства в таких областях, як споживання води та електроенергії, а також утилізація промислових відходів, безпосередньо впливає на рівень життя городян.

3. *Чистота навколишнього середовища.* Обмеження шкідливого впливу забруднюючих речовин на навколишнє середовище відіграє важливу роль у забезпеченні придатності міських територій для проживання.

4. *Міська інфраструктура.* Рівний доступ жителів до зон зелених насаджень, послуг громадського транспорту та якісному, раціонально побудованому житлу дозволяє поліпшити якість життя у місті і підвищити ефективність міського господарства.

5. *Орієнтація на сталий розвиток в майбутньому.* Динаміка кількості працівників та обсягу фінансових ресурсів у сфері забезпечення сталого розвитку свідчить про те, наскільки активно міська влада прагнуть виконувати загальнонаціональні та місцеві програми та дотримуватися нормативів [4].

Забезпечення сталого розвитку міст – один з базових принципів регіональної політики країн ЄС. Водночас, за показниками сталого розвитку Україна значно відстає від європейських країн. Спостерігається суттєва територіальна диференціація сталого розвитку регіонів і в межах України. На сьогодні розвиток населених пунктів України характеризується значними відмінами в рівнях їх соціально-економічного розвитку, неузгодженістю ряду законодавчих та нормативно-правових актів з містобудівним законодавством, недостатньо чітко визначеною загальнодержавною стратегією. Соціально-економічну модернізацію регіонів неможливо здійснити без запровадження заходів, які зорієнтовані на забезпечення сталого розвитку міст, адже майже 70% населення України проживає у містах [5].

Міста України потерпають від низки хронічних соціально-економічних та екологічних проблем: надмірна концентрація населення і виробництва у

великих міст; неефективний та уповільнений розвиток більшості середніх і малих міст, селищ і сіл; незадовільний стан житлово-комунального господарства; погіршена санітарно-гігієнічна та епідеміологічна ситуація особливо у великих містах; тенденція до збільшення загальної площі територій населених пунктів; нераціональне використання земель; незадовільний стан інженерних споруд і комунікацій; через погіршення стану всіх компонентів природних ландшафтів під загрозою опиняється екологічна безпека функціонування багатьох населених пунктів.

В умовах активізації євроінтеграційних процесів, впровадження політики сталого розвитку має стати невід'ємною складовою державної регіональної політики.

Напрямами удосконалення державної регіональної політики в Україні щодо забезпечення сталого розвитку міст мають стати [6]:

1. Узгодження загальнодержавних, регіональних та місцевих концепцій, стратегій та програм, зорієнтованих на сталий розвиток міст (територій) з урахуванням стратегічних цілей та орієнтирів політики сталого міського розвитку в країнах ЄС, стратегічних цілей та орієнтирів європейської політики сталого регіонального розвитку, а також із урахуванням перспектив міждержавної, міжрегіональної співпраці України та ЄС у цій сфері.

2. Посилення інституційної та фінансово-економічної спроможності міст у вирішенні місцевих соціально-економічних та екологічних проблем на засадах сталого розвитку.

3. Розробка та модернізація генеральних планів розвитку територій (міст) з урахуванням принципів сталого розвитку.

4. Розробка заходів щодо масштабного залучення інституцій громадянського суспільства до співпраці з муніципалітетами у сфері сталого розвитку міст.

5. Розвиток державно-приватного партнерства для сприяння процесу екологізації виробництва та створення соціально відповідального, «зеленого» бізнесу, спільного (держава – бізнес-структури) облаштування територій міст.

Одним з кроків на шляху практичного впровадження принципів сталого (збалансованого) розвитку стала схвалена Постановою № 1359-XIV Верховної Ради України 24 грудня 1999 р. «Концепція сталого розвитку населених пунктів» [7]. Згідно з Концепцією, сталий розвиток населених пунктів - це соціально, економічно і екологічно збалансований розвиток міських і сільських поселень, спрямований на створення їх економічного потенціалу, повноцінного життєвого середовища для сучасного та наступних поколінь на основі раціонального використання ресурсів (природних, трудових, виробничих, науково-технічних, інтелектуальних тощо), технологічного переоснащення і реструктуризації підприємств, удосконалення соціальної, виробничої, транспортної, комунікаційно-інформаційної, інженерної, екологічної інфраструктури, поліпшення умов проживання, відпочинку та оздоровлення, збереження та збагачення біологічного різноманіття та культурної спадщини.

До Європейської кампанії міст сталого розвитку вже приєдналися такі міста України, як Донецьк, Миколаїв, Нікополь, Миргород, Суми, Одеса,

Севастополь, які підписали Ольборзьку хартію. У деяких містах і регіонах України були розроблені концептуальні та стратегічні документи, спрямовані на вирішення життєво важливих проблем і просування шляхом сталого розвитку (Вінниця, Прилуки, Івано-Франківськ, Закарпаття та ін.). Позитивним моментом є сам факт розробки документів, які визначають стратегічні напрямки сталого (збалансованого) розвитку низки міст і регіонів. Утім, іноді ці стратегії мало чим відрізняються від програм соціально-економічного розвитку міст і регіонів, оскільки недостатньо уваги приділяється питанням саме охорони довкілля.

Список використаних джерел: 1. World Development Indicators. World Bank, Washington DC, 2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://data.worldbank.org>. 2. Устойчивое развитие городов. ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/ru/sustainablefuture/cities.shtml>. 3. Саммит ООН по устойчивому развитию 2015 года. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/summit>. 4. Тетиор А. Н. Устойчивое развитие города [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.leadnet.ru/tet/index.htm>. 5. Чисельність населення на 1 січня 2014 року. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. 6. Баталов О.А., Засадо В.В. Забезпечення сталого розвитку міст як складова соціально-економічної модернізації регіонів України. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1611/>. 7. Про Концепцію сталого розвитку населених пунктів Верховна Рада України; Постанова від 24.12.1999 № 1359-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>.

УДК 911.3

УКРАЇНСЬКО-АМЕРИКАНСЬКІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ НА ПРИКЛАДІ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

М.Б. Чорний

rerix171991@ukr.net

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна

Міжнародна економічна інтеграція у ХХІ ст. постала, як одна з основних рушіїв розвитку світу та світової економічної системи. Основна форма інтеграції – це відношення, певне тяжіння периферії до центру світового розвитку і еволюції, яка здійснюється через різні форми економічної взаємодії національних економік. Розглядаючи США, як наддержаву у формах економічних відносин, треба визнати, що вони разом із товарами та послугами, капіталом несуть у країну-реципієнт – демократію, вестернізацію суспільства, розвиток антикорупційної системи. Головна проблема, яка існує у відносинах України і США це малий обсяг прямих іноземних інвестицій, малі обороти експорту та імпорту товарів і послуг, які у сучасній кризовій ситуації України потрібно оптимізувати структуру названих категорій, а також зробити регіонально направлений розвиток відносин. Об'єктом дослідження є зовнішньоекономічні зв'язки Львівської області України і Сполучених Штатів Америки. Головними аспектами дослідження – масштаби та структура міжнародної торгівлі Львівської області України та США.

Експорт та імпорт товарів і послуг у Львівській області України протягом 2005–2013 років мав різносторонній характер, і перманентно змінювався від кон'юнктури ринку фінансів, а також від наслідків банкрутства певної кількості українських банків у 2009 році, що у показниках виражається найменшим експортом товарів до США сягаючи рівня 2002 року. Слід відзначити, що імпорт товарів і послуг в кілька разів перевищує експорт товарів і послуг, проте якщо взяти до уваги імпорт товарів то тут можна побачити чітку і стійку динаміку до зростання, це саме стосується експорту послуг, тут Львівська область виступає однією з головних партнерів у сфері економічного співробітництва між США і Україною.

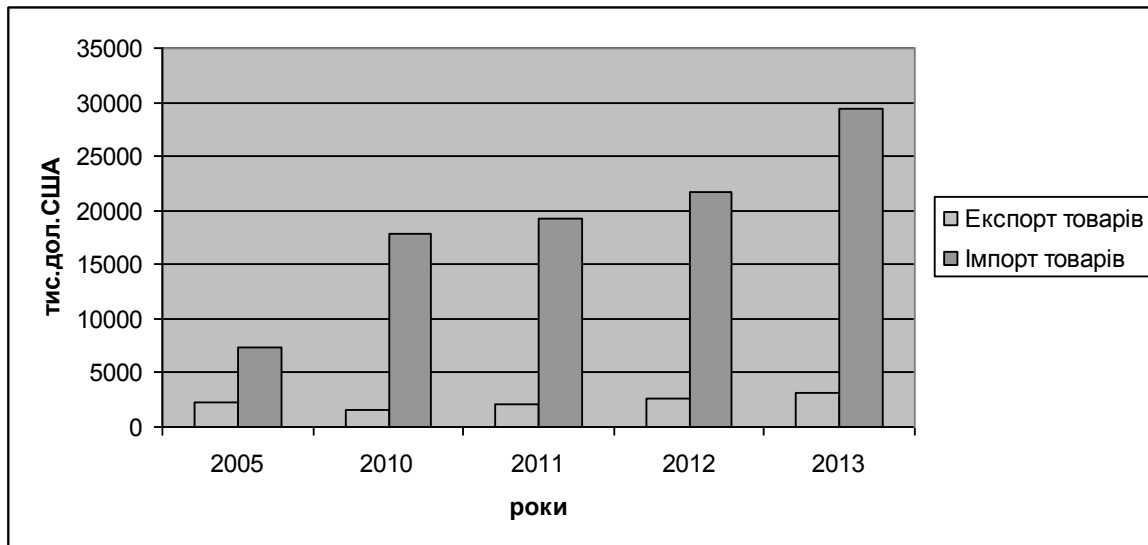

Рис.1. Динаміка торгівлі товарами Львівської області і США [3].

У структурі експорту товарів Львівської області України до США переважає група товарів недорогоцінних металів і виробів з них, механічне і електричне обладнання, продукти хімічної промисловості, деревина та вироби з неї. У структурі імпорту переважають послуги транспорту і зв'язку та послуги в обробній промисловості. В імпорті товарів переважають групи товарів мінеральні продукти, продукти хімічної промисловості та механічне і електричне обладнання.

Крім міжнародної торгівлі товарами і послугами, одне з стимулюючих для економіки ролів відіграють прямі іноземні інвестиції, як одна з форм міжнародної міграції капіталу. Аналізуючи надходження прямих іноземних інвестицій треба відзначити, що американські інвестори у більшості інвестують у спільні підприємства, що було характерне для 2000–2008 років, а також у грантові проекти для розвитку регіону(районів області). За 2007–2013 роки найбільша кількість інвестицій була залучена у 2010 році (під інфраструктурні проекти), різке падіння надходження прямих іноземних інвестицій відбулось протягом 2012 та 2013 років, але за 2013 рік надходження становило 10067,1 тис. дол. США., що становить рівень надходжень 2002-2004 років. Та протягом останніх років для міжнародної міграції капіталу між США – Україною була характерна стагнація, через перетворення країни у напіввільну державу з початками авторитаризму.

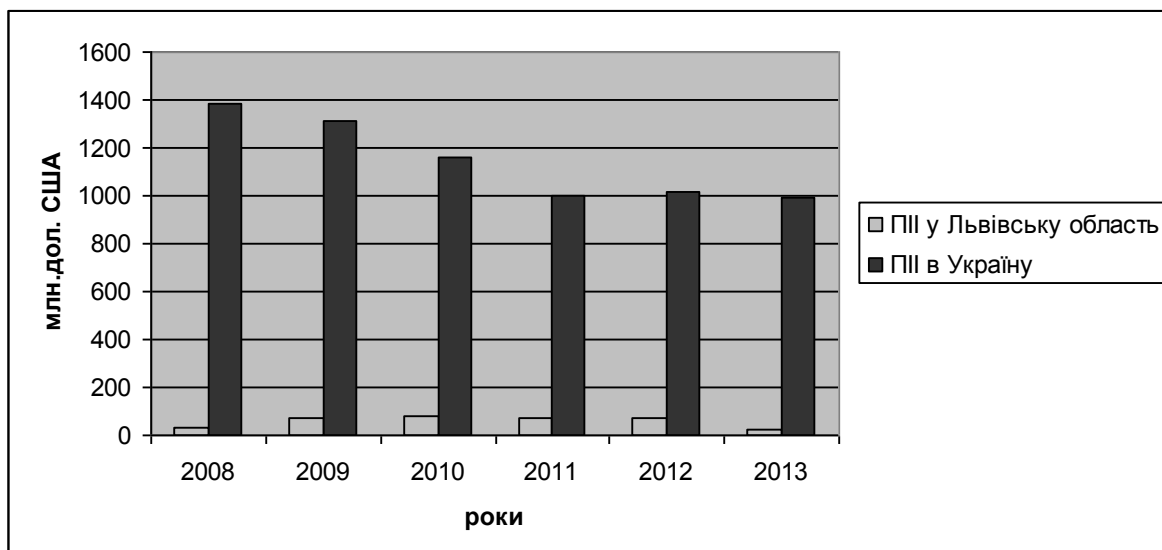

Рис. 2. Динаміка прямих іноземних інвестицій з США в Україну і Львівську область[3;4].

За останні 3 роки суттєво зменшився обсяг іноземного капіталу залученого в область за весь період інвестування з США з 73,8 млн.дол.США до 10,1 млн. дол. США [2, с. 98]. Аналізуючи вище подану діаграму можна констатувати, що надходження прямих іноземних інвестицій в Україну за 2011–2013 роки дуже різко зупинилось, що негативно впливає для розвитку економіки всередині країни, а також дуже різке падіння надходження інвестицій у Львівську область.

Отже, підсумовуючи можна ствердно сказати, динаміка україно-американських відносин протягом останніх років набула ствердного характеру, що є позитивно для розвитку економіки регіону, але при обрахунках активності адміністративних районів Львівської області у світогосподарських зв'язках можна побачити дуже малу активність як самих районів так і економічних суб'єктів США. Причиною цього явище може виступати – не прозора процедура інвестування і повернення вкладів, корумпованість місцевої влади та судової гілки, не ліберальний режим залучення прямих іноземних інвестицій. Розглядаючи США, як стратегічного партнера України, і як майбутній центр трансатлантичного співробітництва, можна зазначити, що співпраця потрібна за схемою актуальною сьогодні децентралізацією, коли формування спільних підприємств, а також взаємна торгівля буде відбуватись знизу-доверху. А саме, маємо на увазі, інтеграція адміністративних районів Львівської області до штатів США, або ймовірного створення віртуальних транскордонних кластерів, з відповідними функціями.

Список використаних джерел: 1. Економічна і соціальна географія світу: Навч. посібник / За ред. Кузика С.П. – Львів: Світ, 2003. – 672с. 2. Інвестиційний клімат Львівщини. Львів. 2014. – 208с. 3. Зовнішня торгівля Львівської області. Статистичний збірник: 2013. Львів. – 2014р., - 72с. 4. Статистичний щорічник України за 2013 рік. Київ. ТОВ «Видавництво «Консультант», 2014. – 533с. 5. Шаблій О.І. Основи суспільної географії / Fundamentals of Human Geography: підручник для студ. вищих навчальних закладів/ О.І.Шаблій. – 2-ге видання. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 296 с.

ТЕРРИТОРИАЛЬНЫЕ СДВИГИ ДЕМОГРАФИЧЕСКОГО И ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ УРБАНИЗИРОВАННЫХ РАЙОНОВ МИНСКОЙ ОБЛАСТИ

Н.М. Чувасова

geo.chuvasovNM@bsu.by

Белорусский государственный университет, г. Минск, Беларусь

Согласно Государственной схеме комплексной территориальной организации Республики Беларусь, урбанизированные районы – это административные районы, выделяющиеся более высокими показателями промышленного производства, уровнем урбанизации и высокой маятниковой миграцией. Основными факторами формирования данных районов послужили экономико-географический (прохождение через территории административных районов значимых международных транспортных путей) и природный (наличие крупных месторождений полезных ископаемых). На территории Минской области расположено семь районов данного типа: Борисовский, Дзержинский, Минский, Молодечненский, Пуховичский, Смолевичский и Солигорский [1, 2, 3].

Демографическое развитие урбанизированных районов с середины 1990-х гг., характеризовалось естественной и механической убылью населения, но более низкими темпами, чем в среднем по Минской области. В пространственном отношении, урбанизированные районы представляют собой демографические «ямы» с максимумами естественной убыли населения в Смолевичском (-8,1‰) и Пуховичском (-7,8‰) районах, за исключением Солигорского, в котором наблюдается прирост населения (0,6‰). С середины 2000-х годов происходит сокращение убыли населения в стране, а в большинстве урбанизированных районах – переход естественному приросту. Возникают ось естественного демографического роста по линии «Дзержинск-Минск-Смолевичи» (с «пиком роста» в Минском районе – 6,2‰) и депрессивные «ямы» в Пуховичском и Борисовском районах (-2,9 и -1,3‰). Миграционное движение населения имеет схожую тенденцию развития в данном типе районов Минской области. Таким образом, наблюдается смещение и расширение демографического пространства с положительной характеристикой демографического развития [4].

Экономическое развитие районов урбанизированных районов и Республики Беларусь до начала 2000-х гг. характеризовалось снижением показателей объема промышленного производства, заработной платы, доли занятого населения. В пространственном отношении выделена одна точка «роста» – Солигорский район, в котором расположен ОАО «Беларуськалий», и на долю которого приходится более 45% объема промышленного производства от рассматриваемых районов и самой высокой заработной платой по стране (в 1,5 раза выше). С начала 2000-х гг., наблюдается пространственное

выравнивание экономического развития урбанизированных районов Минской области. Появляется вторая точка «роста» – Минский район (обусловлена экономико-географическим положением), доля Солигорского района падает до 33%. В крупных промышленных районах (Борисовский и Молодечненский) происходит снижение объема промышленного производства, а в небольших агропромышленных (Дзержинский и Смолевичский) – увеличение. Пуховичский район – депрессивная точка экономического развития. По показателям заработной платы наблюдается стирание различий[4].

Список использованных источников: 1. Козловская, Л.В. Социально-экономическая география Беларуси. Курс лекций. Часть 3: экономико-географическое районирование Беларуси / Л.В. Козловская. - Мн.: БГУ, 2004. - 99 с. 2. Красовский К.К. Урбанизация в Беларуси: экономико-географический анализ/ К.К. Красовский – Брест: БрГУ, 2004 – 203 с. 3. Основные направления градостроительной политики Республики Беларусь на 2007-2010 гг./ Матусевич А.И. Мн.: Минскпроект, 2007 – 118 с. 4. Фондовые материалы Национального Статистического комитета Республики Беларусь

УДК 911.3

ІНВЕСТИЦІЯК ІНДИКАТОР РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Л.Ю. Шабашова

shabashova@mail.ru

Інститут географії НАН України

м. Київ, Україна

Нерівномірність соціально-економічного розвитку територій є об'єктивною властивістю простору, пов'язаною з особливостями географічного положення регіонів, історією та стадійністю їх соціально-економічного розвитку, сучасною кон'юнктурою ринку. В умовах кризи обмеження фінансових ресурсів зумовлює виважений підхід до вибору шляхів розвитку. Ефективною визнана політика, що ґрунтується на теорії полюсів соціально-економічного зростання: підтримка в першу чергу найбільш перспективних міст і регіонів, розвиток яких на певному етапі повинен стимулювати розвиток прилеглих територій.

Відповідні умови сприяють формуванню ефективної економічної діяльності в регіоні, що сприяє покращенню умов та підвищенню рівня життя населення. Це супроводжується перерозподілом потенціалу, в першу чергу людського, оскільки міграційні потоки спрямовані до територій з вищим рівнем добробуту. Для територій, що на даному етапі характеризуються менш сприятливими умовами, це означає значне обмеження можливостей і поглиблення розриву у рівні розвитку. Тому важливим завданням регіональної політики є зменшення диспропорцій соціально-економічного розвитку територій. Концепція полюсів соціально-економічного зростання акцентує увагу на використанні переваг потенціалу для формування центрів з випереджаючими темпами економічної активності та поширенні імпульсів розвитку на прилеглу територію. В Україні поступово виділяються міста з

порівняно вищими конкурентними перевагами. Потенційно такі міста можуть стати полюсами соціально-економічного зростання за умови економічної активізації прилеглої території.

Сучасний етап розвитку регіонів характеризується посиленням концентрації ресурсів у небагатьох центрах, економічна діяльність в яких, за законами ринку, спрямована передусім на зростання прибутку. Найбільш вразливими за таких умов є низові ланки суспільно-територіальних систем – малі міста та сільська місцевість. Вичерпаність демографічного потенціалу периферійних територій може призвести до несприятливих наслідків: занепад поселень, втрата джерела демографічних ресурсів, агропотенціалу і ринку збуту. Послаблення цих наслідків можливе завдяки розробці цілеспрямованих заходів соціального захисту населення відповідно до рівня соціально-економічного розвитку території, індикатором якого може бути інвестиційна діяльність.

Інвестиції є основним механізмом регіонального розвитку. Від обсягів інвестицій залежить ефективне пристосування до змін факторів виробництва, ресурсів, кон'юнктури ринку. Інвестиції відображають рівень економічної активності регіону, зокрема потреби у придбанні нових активів, капітальному ремонті та модернізації. Ключовою проблемою регіонального розвитку є низька ефективність протікання інвестиційно-інноваційних процесів. В останні роки в Україні спостерігається зменшення інвестиційної активності, у 2013 р. рівень капітальних інвестицій становив 88,9% рівня попереднього року. Найбільша частка інвестицій припадала на м. Київ (26,3% загального обсягу інвестицій в Україні), Київську (7,7%) та Дніпропетровську (7,9%) область. Мінімальною часткою інвестицій характеризувалися Чернівецька та Херсонська області (0,8-0,9%) [1]. У структурі капітальних інвестицій найбільша частка припадає на промисловість – 39,5%, будівництво – 17,3%, оптову та роздрібну торгівлю, ремонт автотранспортних засобів та мотоциклів – 8,4%, сільське господарство – 7,1%. За період 2010-2013 рр. в загальних обсягах інвестицій дещо зросла питома вага промисловості та сільського господарства, а також мистецтва, спорту, розваг та відпочинку; в інших сферах відбулось зменшення обсягів інвестування.

За джерелами фінансування найбільша частка припадає на власні кошти підприємств та організацій (63,8%), спостерігається тенденція до зростання питомої ваги цього джерела, що дає можливість зменшити навантаження на кошти державного і місцевого бюджету. Також значна роль в інвестуванні належить коштам населення на будівництво житла (10,6%) та кредитам банків та іншим позикам (15,3%).

Роль власних коштів підприємств та організацій в інвестуванні суттєво відрізняється в регіонах: від 81,1 % в Дніпропетровській області до 27,4 % у Чернівецькій. Підвищена частка цього джерела у м. Києві, а також Житомирській, Запорізькій, Кіровоградській, Полтавській, Черкаській областях свідчить про потенціал впливу суб'єктів господарювання на соціально-економічний розвиток регіонів.

Лідерами за показником залучених інвестицій у розрахунку на одну особу у 2013 р. були м. Київ та Київська область (24975,3 грн. та 12046,9 грн. при середньому в Україні – 5908,9 грн.). Столичний статус, потужний інтегральний потенціал, високий рівень розвитку інфраструктури регіону сформували унікальний для України центр соціально-економічного зростання найвищого ієрархічного рівня, вплив якого поширюється на всю територію держави.

Співвідношення обсягів інвестицій залучених в обласні центри з інвестиціями в прилеглі райони характеризується значними територіальними відмінностями. Київ та Київська область у 2013 р. характеризувалися найбільшими показниками обсягів інвестицій на одну особу. Також вищі за середній показники зафіксовано у Харківській, Дніпропетровській та Полтавській областях. Лідером за обсягами інвестицій у більшості областей є обласний центр. Рівень інвестицій у розрахунку на одну особу залучених в обласні центри в усіх областях перевищує середні по області показники. Винятками є потужні промислові, транспортні, енергетичні, рекреаційні центри, що за обсягами інвестицій перевищують відповідні обласні центри (Павлоград, Прилуки, Лозова, Каховка, Комсомольськ, Южне, Моршин, Яремче). Прилеглі до обласних центрів адміністративні райони також характеризуються високими показниками залучення інвестицій; у деяких областях обсяги інвестицій на одну особу у прилеглих районах перевищують показники обласного центру (наприклад, Дніпропетровський, Ужгородський, Тернопільський, Харківський та Дергачівський, Вознесенський райони), що може бути наслідком винесення виробничих потужностей за межі обласного центру та прояву агломераційних процесів. У деяких областях високими показниками інвестиційної діяльності характеризуються віддалені від центру райони, в яких завдяки вигідному економіко-географічному положенню розвивається порівняно ефективна економічна діяльність, наприклад Глобинський район Полтавської області (харчова промисловість), Скадовський район Херсонської області та Кілійський район Одеської області (рекреація).

З показниками інвестиційного розвитку корелює показник середньомісячної номінальної заробітної плати. В більшості прилеглих до обласного центру або другого за чисельністю населення міста районів рівень заробітної плати перевищує середні по області показники. Вищий рівень зарплати, як основної частини доходів населення, сприяє формуванню платоспроможного попиту населення, що в свою чергу повинно стимулювати розвиток виробництва товарів і послуг.

Таким чином, територіальна структура інвестиційної діяльності свідчить про значні відмінності у потенціалі розвитку територій. Більш сприятливими умовами характеризуються території прилеглі до обласних або потужних промислових і транспортних центрів. Інвестиційна активність – один з індикаторів соціально-економічного розвитку, нерівномірність якого необхідно враховувати при розробці програм соціально-економічного розвитку регіонів.

Список використаних джерел: 1. *Регіони України 2014 (Статистичний збірник)* / [За ред. О.Г. Осауленка.] – К.: Державна служба статистики України, 2014. – 733 с.

ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕМОГРАФИЧЕСКОЙ СИТУАЦИИ НА ЮГО-ВОСТОКЕ ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ

Л.Я. Анищенко, В.С. Кресин, Б.С. Свердлов

l_anishenko@ukr.net

*Науково-дослідна установа «Український науково-дослідний інститут
екологічних проблем», м. Харків, Україна*

Демографическая ситуация на территории трех административных районов – Балаклейского, Барвенковского и Изюмского, расположенных на юго-востоке Харьковской области, была изучена в ходе комплексных исследований фонового состояния окружающей природной, техногенной, социальной среды и здоровья населения, проведенных с целью последующей оценки экологических и социальных рисков для проекта добычи нетрадиционного газа на территории Юзовского лицензионного участка. Демографические исследования, которые охватывали период с 2001 по 2013 г., основывались на данных Всеукраинской переписи населения 2001 г., полученных из интернет-ресурсов и на информации, предоставленной в электронном формате Главным Управлением статистики в Харьковской области. Численность наличного и постоянного населения Харьковской области по состоянию на 1 января 2013 г. по данным Главного Управления статистики Харьковской области приведена в таблице 1.

Согласно данным таблицы, в Балаклейском и Изюмском районе преобладает городское население, причем его доля за последнее десятилетие несколько возросла (с 61,8% до 62,7% в Балаклейском районе и с 71,6% до 73,7% в Изюмском районе). В Барвенковском районе преобладает сельское население, причем его доля остается почти постоянной (60,0% в 2001 г. и 60,3% в 2012 г.).

Таблица 1

Численность наличного и постоянного населения Балаклейского,
Барвенковского и Изюмского районов Харьковской области на 1.01.2013 г. (чел.)

Районы	Наличное население			Постоянное население		
	всего	городское	сельское	всего	городское	сельское
Балаклейский район	83495	52617	30878	83784	52609	31175
Барвенковский район	23387	9709	13678	23985	9538	14447
Изюмский район	18106		18106	18364		18364
г. Изюм	51511	51511		51528	51528	

На протяжении последнего десятилетия наблюдалось неуклонное сокращение населения в каждом из рассматриваемых районов. В Балаклейском и Изюмском районах, с преобладающим городским населением, сокращение

составило 9,8 и 10,9 % соответственно, тогда как в Барвенковском районе, с преимущественно сельским населением, оно достигло 25,8 %. Характерно, что в Балаклейском и Изюмском районах убыль сельского населения составила за 10 лет, соответственно, 12,4 и 17,8 %, что существенно выше в сравнении с убылью городского населения в этих районах.

Характерным для возрастного состава населения рассматриваемых районов является то, что число жителей работоспособного возраста лишь незначительно превышает число всех остальных возрастных групп населения (население работоспособного возраста в 2012 г. составило от 51 до 58 % от всего населения в районах), причем это характерно в равной степени как для городского, так и для сельского населения. Таким образом, с учетом неработающих лиц и инвалидов неработоспособного возраста на каждого работоспособного жителя приходится в среднем один иждивенец.

На втором месте по численности находится группа населения старше работоспособного возраста (от 26 до 30 % всего населения).

Соотношение численности этих двух групп населения, как и их отношение к общему числу населения за последние десять лет практически не изменилось. В то же время, доля населения моложе работоспособного возраста за последние годы несколько снизилась. Если в 2001 г. эта группа составляла около 20 % от общего числа жителей районов, то в 2012 г. – 15–18%, что свидетельствует о процессах общего старения населения.

Характерным для изученных районов является прогрессирующее снижение в последние годы количества занятых работников (табл. 2). К 1913 г. число занятых работников в процентном отношении к общей численности трудоспособного населения составило в Барвенковском районе всего 7,5 %, а в остальных рассмотренных районах находилось в пределах 11,9 – 12,9 %.

Однако лишь незначительная часть незанятых трудоспособных жителей регистрируется как безработные. Так, уровень зарегистрированной безработицы в Барвенковском районе в 1912 г. составил всего 4,2 %.

Таблица 2

Количество занятых работников (чел.)

	2010 г.	2011 г.	2012 г.
г. Изюм	4349	4243	3727
Районы			
Балаклейский	6837	6547	6163
Барвенковский	853	841	1234
Изюмский	1547	1399	1341

Число женщин на исследованной территории стабильно превышает число мужчин, особенно среди городского населения. За последние 10 лет превышение численности женщин над численностью мужчин для сельского населения составляло от 4 до 11 %, а для городского – от 16 до 23 %.

Характерно, что расхождение между численностью женского и мужского населения возрастает при переходе от младших к старшим возрастным группам,

что свидетельствует о большей средней продолжительности жизни женщин, по сравнению с мужчинами. Средний возраст населения по районам составляет около 37 лет у мужчин и 43 лет у женщин, таким образом, средний возраст женщин на 6 лет превышает средний возраст мужчин.

Показатели естественного движения населения Балаклейского, Барвенковского и Изюмского районов Харьковской области свидетельствуют о существенном преобладании смертности над рождаемостью. При этом, начиная с 2006 г., наблюдалось последовательное уменьшение смертности населения и повышение рождаемости, благодаря чему величины естественного сокращения населения к 2013 г. в сравнении с 2006 г. уменьшились почти в два раза.

Показатели миграционного движения населения свидетельствуют о сбалансированности процессов убытия и прибытия населения, за исключением Барвенковского района, где число убывших в последние годы в 3–4 раза превышало число прибывших.

Согласно данным Всеукраинской переписи населения, национальный состав населения всех исследованных районов по состоянию на 5 декабря 2001 года характеризовался преобладанием украинцев: от 77,6 % в Балаклейском районе, до 91 % в Барвенковском и Изюмском (без г. Изюм) районах. Второе место по численности занимали русские (соответственно, 20,4 % и 7,1 %). В г. Изюм украинцы составили 83,6 % населения, а русские – 13,4%.

Родным языком большинства населения является украинский. Доля украинцев, назвавших родным русский язык, в Барвенковском и Изюмском (сельском) районах составила менее 2 %, в г. Изюм – 12,9 %, в Балаклейском районе – 11,3 %.

Из представителей национальных меньшинств в рассматриваемых районах заметную долю составили белорусы (0,3–0,6 %), армяне (от 0,15 до 0,5 %), а в Балаклейском и Барвенковском районах также ромы (около 0,3 %) и молдаване (около 0,2 %).

Исходя из приведенной демографической характеристики, можно сделать вывод о наличии в юго-восточных районах Харьковской области неблагоприятной демографической ситуации, проявляющейся в сокращении населения, снижении его занятости, общем старении и преобладании смертности над рождаемостью, причем эти негативные демографические процессы наиболее резко выражены среди сельского населения.

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ДНІПРОПЕТРОВСЬКУ

Н.В. Гусєва, О.С. Суптело

gusewa-nv@yandex.ua, syptelo@yandex.ua

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Міграційний рух населення є одним з основних чинників кількісних та якісних характеристик населення, важливою передумовою демографічного розвитку та впливає на всі сфери соціального, економічного та політичного розвитку регіону. Процеси міграції обумовлені в основному безпосереднім впливом соціально-економічних чинників, а також частково опосередкованим впливом (через зміну статеву-вікової структури населення в результаті його природного руху) чинників структурного характеру. Соціально-економічна сутність міграції населення визначається її функціями, найважливішими з яких є перерозподіл населення між певними територіями. В аспекті чого все більшої актуальності набувають дослідження структурних особливостей міграцій регіону та їх часових тенденцій [1].

На 1 січня 2014 р. в Дніпропетровську проживало 993094 осіб (30,2 % населення Дніпропетровської області), а на території Дніпропетровської міської ради – 995512 осіб [2]. За останні 10 років населення Дніпропетровська скоротилося на 57,55 тис. осіб (рис. 1). З рис. 1 видно, що до 2012 р. Дніпропетровськ був містом-мільйонером, але, вслід за Донецьком, втратив цей статус і перейшов до категорії найбільших міст.

Зменшення чисельності населення Дніпропетровська обумовлено двома причинами – від’ємними природним та механічним приростами (рис. 2). На відміну від більшості інших найбільших і великих міст України, Дніпропетровськ не є міграційно привабливим для населення [3].

Не зважаючи на те, що в загальному прирості населення міста частка природного приросту є вагомішою, ніж частка сальдо міграції, розглядаючи даний процес у динаміці за останні 9-10 років слід зазначити, що за весь період дослідження показники природного приросту жодного разу не перевищували - 2,94 ‰ (в 2012 р., коли спостерігався найвищий показник природного приросту за останні 10 років) і не були гірше -5,74 ‰ (в 2006 р., коли спостерігався найнижчий показник природного приросту за останнє десятиліття), в той час як показники сальдо міграції змінювались з більшою амплітудою – від -7,23 ‰ в 2008 р. до 1,12 ‰ в 2012 р. (рис. 2) [2].

Як уже зазначалося вище, Дніпропетровськ не є міграційно привабливим для населення містом. Протягом досліджуваного періоду (2006-2014 рр.) місто характеризується переважно від’ємними показниками сальдо міграції як результат переважання кількості вибулих над прибулими (рис. 3).

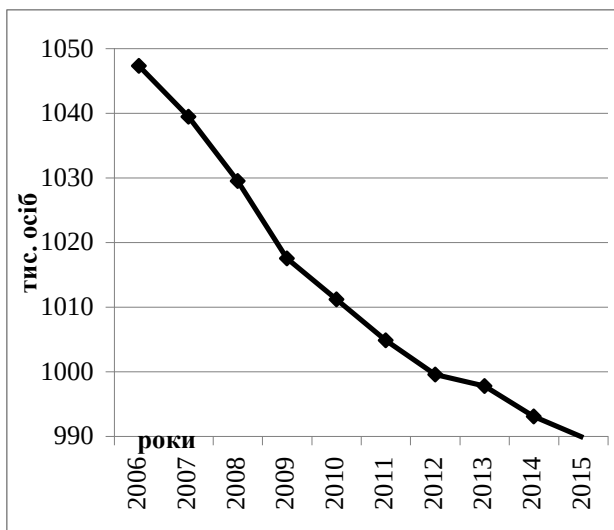

Рис. 1. Динаміка чисельності населення Дніпропетровська за період 2006-2015 рр., тис. осіб (побудовано авторами за даними [2])

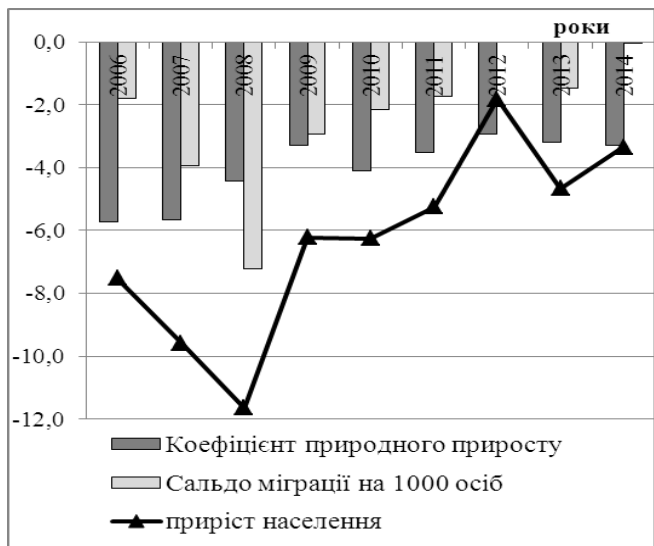

Рис. 2. Динаміка загального приросту населення м. Дніпропетровська за період 2006-2014 рр., % (побудовано авторами за даними [2, 4])

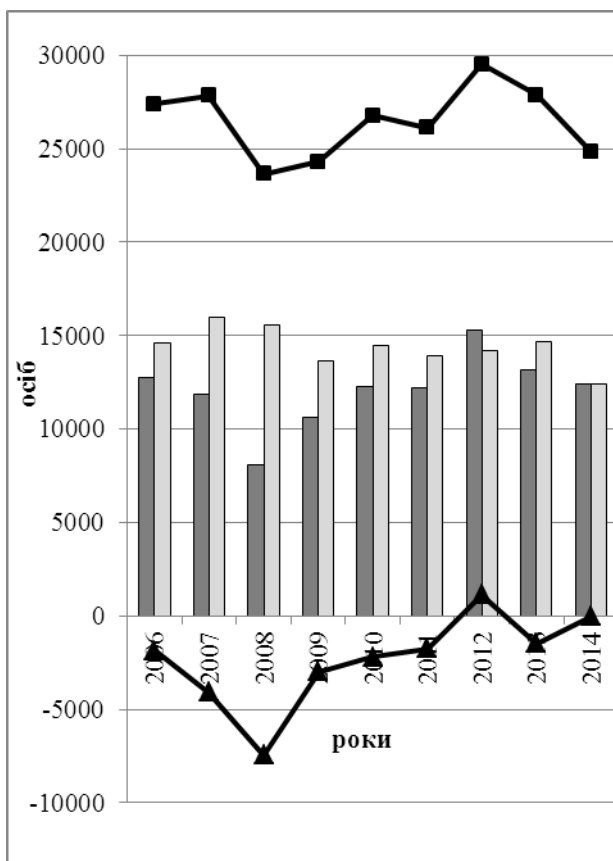

Рис. 3. Динаміка показників механічного приросту (скорочення) населення м. Дніпропетровська за період з 2006 до 2014 рр. (побудовано авторами за даними [2, 4])

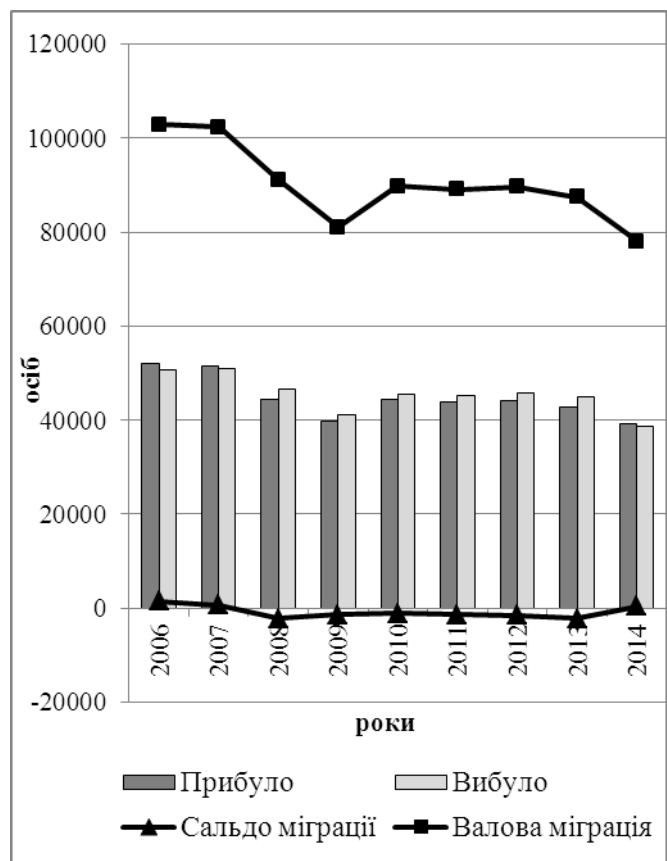

Рис. 4. Динаміка показників механічного приросту (скорочення) населення Дніпропетровської області за період з 2006 до 2014 рр. (побудовано автором за даними [2, 5])

З рис. 3 видно, що найнижчі показники механічного приросту населення міста спостерігалися в 2008 р. та становили -7,23 %, що пояснюється загальною

економічною кризою як в Україні, так і в світі в цілому. Максимальні показники сальдо міграції зафіксовані в 2012 р. і становили 1,12 %. Така ситуація також зумовлена економічними факторами, зокрема прищвидшенням розвитку міста під впливом проведення в Україні фіналу Чемпіонату Європи з футболу Євро-2012. У порівнянні з містом, Дніпропетровська область має значно кращі показники механічного руху населення (рис. 4). Проте стверджувати, що область є міграційно привабливою не можна, оскільки сальдо міграції практично нульове.

Серед районів області найвищі показники сальдо міграції мають Дніпропетровський, Криворізький, Петриківський райони (4,96 %, 6,86 %, 4,55 % відповідно), а найнижчі – Нікопольський та Петропавлівський (-6,77% і -7,07% відповідно) (рис. 5). Характерно, що позитивні значення сальдо міграції забезпечуються за рахунок сільського населення, оскільки більшість міст (зокрема, Кривий Ріг, Павлоград, Нікополь, Дніпропетровськ тощо) станом на 1 січня 2015 р. мають від’ємні показники сальдо міграції.

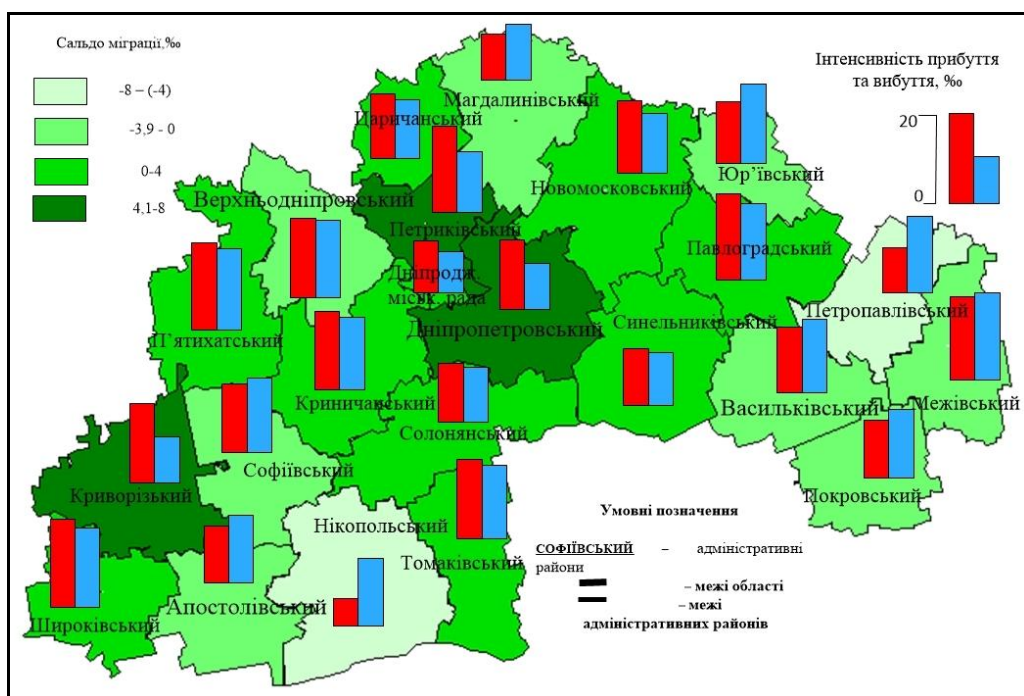

Рис. 5. Показники міграції населення за адміністративними районами Дніпропетровської області, станом на 1 січня 2015 р. (побудовано авторами за даними [2, 4, 5])

Різні адміністративні райони міста значно відрізняються за кількістю прибулих та вибулих і показником сальдо міграції (рис. 6). Так, у 2014 р. в 4-х з 8-ми районах спостерігалось позитивне сальдо міграції: Жовтневому, Ленінському, Самарському та Красногвардійському. Від’ємні показники сальдо міграції були характерні для Амур-Нижньодніпровського, Бабушкінського та Кіровського районів. Найбільший міграційний оборот в 2014 р. зафіксовано в Жовтневому районі – показник валової міграції становив 11529 осіб. Натомість, в Самарському районі показник валової міграції становив всього 990 осіб, що свідчить про найнижчу міграційну мобільність населення.

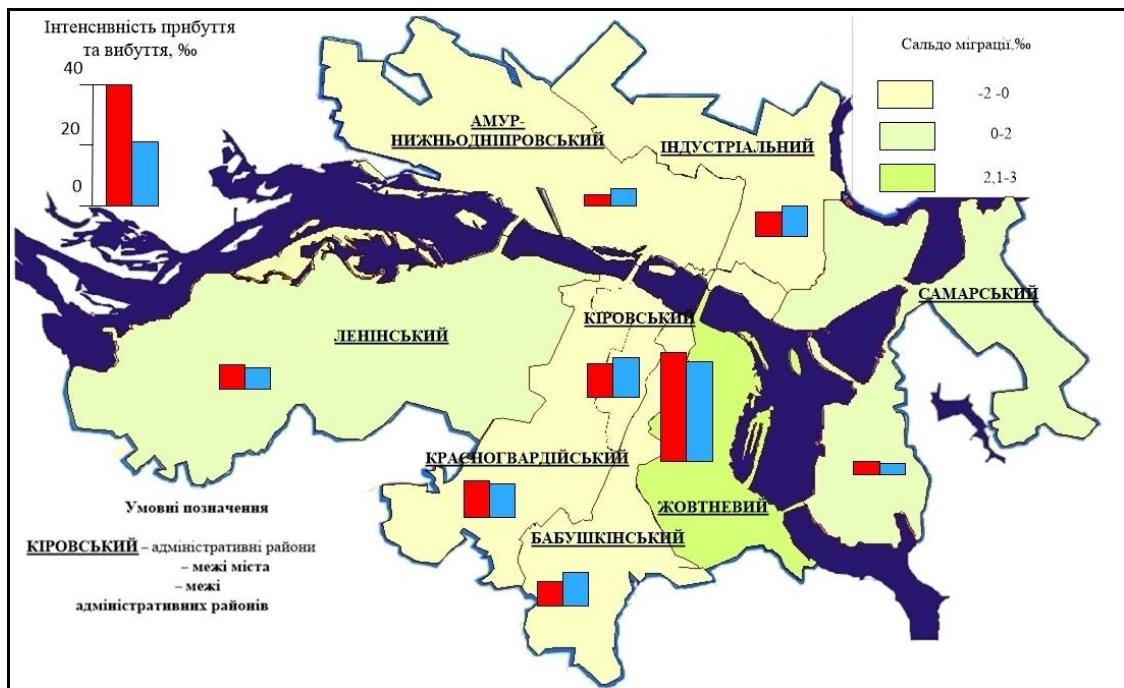

Рис. 6. Показники міграції населення за адміністративними районами Дніпропетровська, станом на 1 січня 2015 р. (побудовано авторами за даними [2, 4])

Окрім загальних коефіцієнтів бруutto та нетто міграції (сальдо міграції та валової міграції), доцільно визначити наступні показники, що характеризують міграційний рух населення, – коефіцієнт інтенсивності прибуття (вибуття), коефіцієнт інтенсивності міграції, коефіцієнт інтенсивності міграційного обороту, коефіцієнт ефективності міграції. Так, на 1 січня 2014 р. коефіцієнт інтенсивності прибуття в Дніпропетровську становив 12,48 ‰, коефіцієнт інтенсивності вибуття – 12,52 ‰, коефіцієнт інтенсивності міграції – 0,04 ‰, коефіцієнт інтенсивності міграційного обороту – 25,04 ‰. Показником, що визначає питому вагу сальдо міграції в міграційному обороті, є коефіцієнт ефективності міграції, який на 1.01.2014 р. для Дніпропетровська становив 1,65 ‰.

Загалом можна зробити висновок, що для механічного руху населення м. Дніпропетровська характерними є такі тенденції, як переважання кількості вибулих над прибулими і, як результат, низька ефективність міграції – 1,65 ‰. Це зумовлено, в першу чергу, низькою часткою населення, залученого в міграційні процеси, тобто низькою інтенсивністю міграції, яка становить 25,01 ‰ у загальній чисельності населення міста. Причиною цього може бути така історично обумовлена риса населення міста, як осілість та замкненість, оскільки довгий час Дніпропетровськ було «закритим» промисловим містом. Для більшості його жителів місто й досі є відокремленим від решти світу.

Список використаних джерел: 1. Сегіда К. Сучасні тенденції міграційних процесів у Харківській області / К. Сегіда, Л. Ключко, З. Бойко // «Часопис соціально-економічної географії»: Міжрегіональний збірник наукових праць / Гол. ред. колегії Л.М. Немець. – Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2011. – Вип. 11 (2). – С. 62-65; 2. Статистичний щорічник Дніпропетровської області за 2013 р. – Дніпропетровськ, 2014. – 512 с.; 3. Гусева Н. Демографічна характеристика міста

Дніпропетровськ / Н. Гусєва, О. Сунтєло // «Часопис соціально-економічної географії»: Міжрегіональний збірник наукових праць / Гол. ред. колегії Л. М. Нємець. □– Харків: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2015. □– Вип. 18 (1). – С. 107-114; 4. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>; 5. Динаміка чисельності населення великих міст Дніпропетровщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://old.pavlogradofficial.org/index2.php?option=com_content&task=view&id=2155&pop=1&page=0&Itemid=187

УДК 911.3

ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ МІСЬКИХ ТА СІЛЬСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ (НА ПРИКЛАДІ ПІВНІЧНОЇ ЧАСТИНИ ЛУГАНЩИНИ)

І.Г. Мельник

irgenmaks@gmail.com

*Луганський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Старобільськ, Україна*

Проблема взаємодії міських та сільських поселень завжди привертала увагу дослідників. Основними аспектами, що знайшли відображення в наукових публікаціях суспільно-географічного змісту, є: співвідношення рівнів соціально-економічного розвитку міських та сільських поселень (деградація / депресивність останніх), розподіл населення між міськими та сільськими поселеннями, еволюція форм міського та сільського розселення, районування розселення, реформування адміністративно-територіального устрою тощо.

Одним з регіонів України, де окреслена темою статті проблематика тривалий час перебувала «в тіні», є Луганщина. Відверта «неувага» до проблем розвитку системи розселення північних районів області обернулась негативними наслідками і для країни, і для регіону. Як приклад таких наслідків можуть бути названі: відсутність розвиненої мережі міст – опорних центрів, які в умовах ринкової економіки мали б стати «полюсами росту», центрами інновацій для сільських поселень; посилення відмінностей в умовах життя між містами та сільськими поселеннями; міграційний вплив (тимчасово/назавжди) працездатного населення на територію сусідньої держави (дедалі більше на Луганщині село перестає слугувати джерелом української ментальності) та ін.

Метою нашого дослідження стало виявлення змін у характері взаємодії міських та сільських поселень північної частини Луганської області у зв'язку з новими геополітичними та економічними реаліями.

Характеристика району дослідження. Північна частина Луганщини (контрольована Україною) охоплює 12 (із 18) адміністративних районів області, а також 3 (із 14) міста обласного підпорядкування – Северодонецьк, Лисичанськ, Рубіжне. У межах зазначеної території станом на 01.01.2015 р. проживало 718,9 тис. осіб. З них 515, 1 тис. осіб або 71,7% – це мешканці міст і селищ міського типу [розраховано за даними джерела 1]. Понад половини міського

населення в межах досліджуваної території (57,6%) припадало на городян Сєвєродонецької та Лисичанської міськрад та м. Рубіжного.

Система розселення в цій частині Луганської області характеризується в цілому високим рівнем периферійності, недостатнім рівнем розвитку міських поселень та вкрай нерівномірним їх розподілом по території, відсутністю міст в більшості адміністративно-територіальних утворень середньої ланки (функції регіональних «столиць» тут виконують селища міського типу) – на цьому неодноразово наголошувалось у працях О. Коржа, О.В. Краснопольського, А.І. Доценка, А.В. Степаненка, Г.М. Заваріки, І.Г. Мельник та ін.

Сучасна (з урахуванням нових геополітичних реалій) оцінка системи розселення північної частини Луганщини дозволяє констатувати високий рівень її (Півночі) поляризованості. Один полюс представлений поліцентричним агломеративним утворенням (Лисичанськ – Сєвєродонецьк – Рубіжне), інший – дезурбанізованою периферією, між ними перебуває напівпериферійний Старобільський район.

Незважаючи на інертність системи розселення, останні події в країні та регіоні (2014–2015 рр.) внесли корективи у функціонування та розвиток різних типів поселень та характер їх взаємозв'язків. З початку військово-політичного конфлікту (війни на Сході) помітно змінилися інтенсивність взаємодії різних типів поселень, ступінь центральності та «регіональної столичності» окремих міст, ступінь периферійності адміністративних районів та сільських поселень, функції окремих поселень у цій частині області.

Серед факторів, що зумовили зазначені зміни, відзначимо наступні:

1) посилення бар'єрної функції державного кордону України з Російською Федерацією, що призвело до збільшення периферійності північних територій Луганщини в цілому;

2) утворення нового «кордону», що проходить по так званій «лінії розмежування», яка відділяє аграрну північну, підконтрольну Україні частину Луганської області від високоурбанізованої південної (непідконтрольної);

У результаті цього декілька районів отримали статус «прифронтових» (Станично-Луганський, Новоайдарський, Старобільський тощо). «Перерізання» майже «навпіл» території Луганщини негативно позначилось на соціально-економічній ситуації, адже старопромисловий Південь слугував для поселень аграрної Півночі основним і найближчим ринком збуту продукції (сільськогосподарської, харчової та деяких інших галузей промисловості), а для населення (особливо молоді) – містким ринком праці та послуг;

3) «відсторонення» Луганська, як потужного «інноваційного» (у межах області) центру впливу на розвиток господарства та систему розселення Північної частини області, та перенесення в м. Сєвєродонецьк функцій обласного центру;

4) утворення військово-цивільної адміністрації, тимчасові зміни в адміністративно-територіальному устрої північної частини Луганщини, особливий режим пересування населення й транспорту;

5) переміщення частини населення та багатьох державних і недержавних структур (організацій, установ, зокрема, ВНЗ), малого підприємництва з

південних (тимчасово окупованих) територій у північні (Севєродонецько-Лисичанська агломерація, м. Старобільськ);

б) зміна транспортно-географічного положення Півночі області (адміністративних районів, поселень), поява нових маршрутів (зникнення старих), а звідси – й нових можливостей або, навпаки, «перепон» на шляху розвитку окремих поселень та їх груп.

Так, наприклад, переформатування залізничного сполучення Луганщини з Києвом та Харковом (тепер це потяг «Київ – Лисичанськ» та «Лисичанськ – Київ»), закриття пункту пропуску у Станично-Луганському районі та переспрямування потоків тимчасових переселенців (мігрантів) в Артемівському напрямку (Донецька область, пункт пропуску на непідконтрольну територію «Зайцеве») посилили роль міст Лисичанськ, Рубіжне, Кремінна, Сватове як транспортних і транзитних центрів. Разом з тим, транзитні функції м. Старобільська послабіли у зв'язку зі «зникненням» Луганського напрямку сполучення. Транспортно-географічне положення багатьох сільських поселень різко погіршилось (особливо в межах Станично-Луганського району), у тому числі в результаті знищення об'єктів транспортної інфраструктури у прифронтових поселеннях.

Позитивний ефект деякого «піднесення» Лисичансько-Севєродонецької агломерації аж ніяк не позначається на найбільш віддалених районах області. Адже велике місто «піднімає», перш за все, економіку ближніх районів (поселень). Крім того, «хімічна» спеціалізація агломерації мало інтегрується зі спеціалізацією аграрної периферії Півночі.

На більшій частині досліджуваної території склались традиційні стосунки між міськими поселеннями та сільськими, коли міста виконують роль кінцевих виробників та постачальників товарів та послуг, а сільські території – роль постачальників сировини, робочої сили та одночасно – споживачів товарів та послуг. Ефективність такої взаємодії є не однаковою для різних місцевостей і залежить від середньої відстані між ними та економічної доцільності її подолання, від рівня розвитку транспортної інфраструктури, потенціалу міських поселень тощо. Ураховуючи господарську спеціалізацію північної частини області (за винятком Лисичансько-Севєродонецької агломерації) наголосимо на важливості належної державної підтримки АПК – першооснови існування поселенської мережі цієї частини Луганщини.

В умовах впливу достатньо потужних зовнішніх факторів важливою проблемою постає економічна й транспортна «відокремленість» деяких місцевостей Луганщини внаслідок віддаленості від центрів економічної активності та/або в результаті погіршення їх економіко-географічного положення (поселення у прикордонних та наближених до лінії розмежування районах). Актуальною проблемою, що потребує державного фінансування, є відновлення зруйнованої війною інфраструктури та регулярного сполучення між поселеннями.

Деградація багатьох сільських поселень значною мірою пояснюється нездатністю периферійних місцевих адміністративних центрів (сmt Станиця Луганська, Марківка, Новопсков, Білокуракине, Троїцьке та ін.) повноцінно

виконувати «центральної» функції. Зниження чисельності населення, яке прискорилося останнім часом, різко ускладнило організацію та функціонування систем соціальних установ, комплексів обслуговуючих виробництв. У цьому контексті, добровільне об'єднання територіальних громад у більш крупні утворення теоретично може сприяти деякій активізації їх адміністративних центрів, мережа яких, ймовірно пошириться (вже тепер обговорюється об'єднання територіальних громад навколо таких поселень як селища міського типу Білолуцьк, Красноріченське, Лозно-Олександрівка, Нижня Дуванка та ін.).

Таким чином, у північній частині Луганської області відбувається поляризація поселень за потенційними можливостями розвитку / «виживання». Важливою умовою посилення ефективності взаємодії міських та сільських поселень в області є стабілізація політичної обстановки, підтримка АПК, інфраструктурна розбудова та вироблення специфічних механізмів допомоги, які б стимулювали розвиток всіх типів поселень в сучасних умовах.

Список використаних джерел: 1. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2015 року (статистичний збірник) / [відп. за вип. Г.М. Тимошенко]. – К. : Державна служба статистики України, 2015 – 111 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2015/zb_nas_14.pdf

УДК 911.373.3

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ СОСТОЯНИЕ СЕЛЬСКИХ ПОСЕЛЕНИЙ БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ В МОДЕЛИ «ЦЕНТР-ПЕРИФЕРИЯ»*

Н.В. Чугунова, Т.А. Полякова, С.А. Игнатенко

Chugunova@bsu.edu.ru, svetla-ignatenko@yandex.ru

Белгородский государственный национальный исследовательский университет, НИУ «БелГУ», г. Белгород, Россия

Одной из последних тенденций социально-экономических исследований является возрастающая ориентация на модель «центр–периферия». Разработанная Дж. Фридманом ещё в середине 60-х гг. [по 4] она по-прежнему не теряет своей фундаментальности и актуальности. По мнению большинства современных российских географов, модель «центр-периферия» прекрасно применима к России с ее значительной стратификацией пространства, позволяя дать глубокую оценку структурно-функциональным особенностям региональной системы расселения, ее территориальной организации и перспектив развития.

Особенностью периферийных территорий России является резкий контраст с центрами (столицей региона, большим городом) в уровне социально-экономического развития. Для российской провинции характерна социально-экономическая депрессия [5], особенно значительно затронувшая сельскую

*Публикация подготовлена в рамках поддержанного РГНФ научного проекта №15-13-31001.

местность, проявляющуюся, в частности, в распаде традиционной сельской системы расселения. Исследования последних десятилетий неоднократно подтверждали и низкую эффективность управленческих решений в отношении экономического развития сельской местности [2].

Целью нашего исследования является сравнительный анализ социально-экономического состояния сельских поселений Белгородской области в контексте модели «центр-периферия». Летом 2015 г. была проведена экспедиция в сельские поселения Белгородской области по предварительно разработанным авторским коллективом программам сбора необходимой информации. В основе выбора поселений лежал принцип полимасштабности: в среднем масштабе – периферия внутрирегиональная (сельские поселения, расположенные близко к областному центру), в крупном – периферия локальная (удаленные от городов сельские поселения). Проведенное исследование позволяет сделать предварительные выводы следующего характера.

Общими чертами *социально-демографической ситуации* локальной периферии являются: половозрастная структура регрессивного типа, вызванная длительным оттоком молодежи в города, значительная депопуляция, низкая ожидаемая продолжительность жизни, общая деградация сельской местности – мелкоселенность и вымирание населенных пунктов, дефицит квалифицированных трудовых ресурсов, недостаточное для современного производства качество населения – формирование элементов социальной пустыни.

Наибольшая жизнеспособность характерна для сельских поселений внутрирегиональной периферии, близкой к центру – пригородных зон агломерации. Дифференциация между типами периферий наглядно отображается показателями плотности населения в исследуемых поселениях (табл.).

Таблица

Средняя плотность населения в сельских поселениях муниципальных образований Белгородской области (чел. на кв. км) Составлено по [3].

	Белгородский район			Грайворонский район			Ровеньский район		
	Стрелецкое СП	Головинское СП	Щетининское СП	Горазодольское СП	Дорогощанское СП	Сморозинское СП	Наголенское СП	Свистовское СП	Харьковское СП
Средняя плотность населения по поселениям.	133,8	17,5	13,2	329,03	27,4	18,9	15,9	12,09	8,54
Средняя плотность населения по районам	70,9			34,8			17,4		

Выявленные внутрирегиональные (в четыре раза) и межпоселенные (локальная периферия в 37 раз) контрасты в плотности населения подтверждают наличие разреженной структуры в размещении сложившейся и

занимающей большие пространства сельской локальной периферии, еще раз подтверждая социально-демографическую пустынную их территорий.

Оценка сельских поселений по показателям *социально-экономического развития локальной периферии* свидетельствует о слабом уровне обустроенности населенных пунктов и ярко выраженной утрате производственных функций. Экономика центров сельских поселений слабо диверсифицирована, она аграрная и определяется преимущественно деятельностью предприятия крупного сельскохозяйственного производителя (агрохолдингов, широко представленных в Белгородской области). Фермерских хозяйств выявлено ничтожное количество. В малых же по числу жителей населенных пунктах очень часто нет ни учреждений, ни предприятий и, соответственно, нет сферы приложения труда, источников средств к существованию. Их население вынуждено заниматься отходничеством. Медленно растут предприятия третичного сектора (торговли, общественного питания, услуг).

Периферия внутрирегиональная является в основном полной противоположностью локальной. Из изучаемых поселений достойной жизнью населения выделяется Стрелецкое СП.

Социологический опрос выявил существенные различия в уровне жизни населения, основным индикатором которой мы считали доходы населения. От 45 до 75 % респондентов имеют доход от 10 до 20 тыс. руб. и лишь единицы - 40 тыс. руб. (рис.).

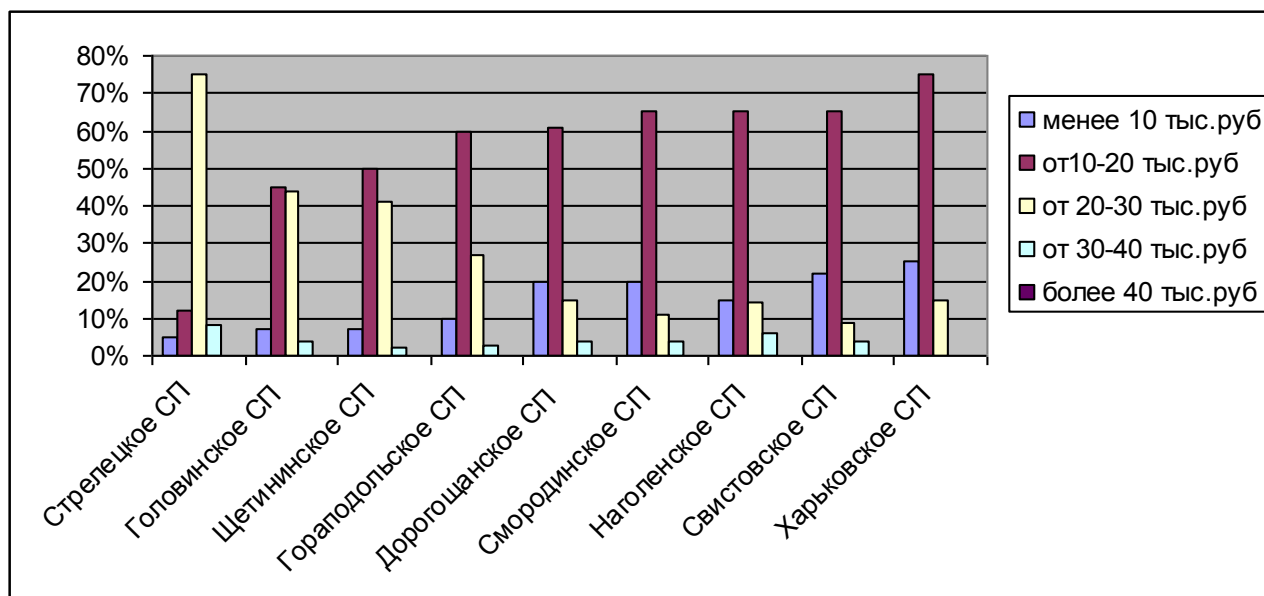

Рис. 1. Ежемесячный финансовый доход сельских семей.

Данные рисунка свидетельствуют о благоприятной ситуации в Стрелецком, Головинском и Щетининском сельских поселениях, что объясняется их близостью к областному центру – г. Белгород, возможностью работать в нем (маятниковая миграция).

Детальное исследование сельских поселений области разного масштаба подтвердило выводы исследователей [1] о недовольстве населения условиями жизни. Из-за курса правительства РФ на концентрацию сети социальных объектов в условиях неразвитости дорожной сети (Харьковское СП) и

мобильных и дистанционных форм обслуживания, снижается территориальная доступность для жителей сел образовательных, медицинских, культурных, бытовых и других социальных услуг.

Таким образом, полученные результаты позволяют говорить о значительных различиях в демографическом и социально-экономическом развитии периферии внутрирегиональной и периферии локальной, необходимости подбора мер и реальных инструментов по сглаживанию выявленных диспропорций.

Список использованных источников: 1. Бондаренко Л. Ресурсное обеспечение развития сельских территорий // АПК: экономика и управление. – 2011. – № 6. 2. Кондакова Т. Ю. Современное социально-экономическое состояние периферийных территорий сельской местности // Ярославский педагогический вестник. – 2010. – №. 4. – С. 185-190. 3. Основные показатели социально-экономического положения городов и районов Белгородской области: Сб. стат. / Белгородстат. – Белгород, 2014. – 293 с. 4. Шмидхейни Стефан и др. Смена курса. Перспективы развития и проблемы окружающей среды: подход предпринимателя. Издательство: М.: Геликон. 1994. – 384 с. 5. Яковенко Н.В. Депрессивные регионы России: методология, теория, прикладные аспекты (на примере Ивановской области). Автореферат ...д.г.н., Воронеж. - 2013. - 40 с.

УДК 911.3

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МЕДИЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Л.В. Ключко

lyuda_klyuch@mail.ru

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Забезпеченість населення закладами соціальної інфраструктури суттєво впливає на рівень та якість його життя. Особливу роль відіграє якість, кваліфікованість та доступність (економічна, територіальна, транспортна, часова тощо) медичних послуг та медичної допомоги усім, без винятку, верствам населення. В наш час Україна переживає складний період розвитку, оскільки назріла системна криза медичної галузі, що негативно відображається на здоров'ї та тривалості життя населення. Так, тривалість життя в Україні на 10-15 років менше ніж у країнах Західної Європи.

Докорінне реформування системи охорони здоров'я в Україні дасть можливість створити конкурентоздатну медичну галузь, діяльність якої буде базуватися на економічних, ринкових принципах сучасного менеджменту та маркетингу, що буде відповідати соціально-економічним і політичним змінам, які відбулися останнім часом в Україні і тривають досі. Тому суспільно-географічне дослідження медичної галузі, медичного обслуговування на різних рівнях (державному, регіональному, локальному тощо) дозволить виявити територіальні диспропорції та враховувати отримані результати при прийнятті

управлінських рішень, складанні соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм тощо. [3].

Для дослідження медичного обслуговування населення у Харківській області було використано методику колективу авторів [1], яка дозволила узагальнено, за поєднанням 3 основних критеріїв (забезпеченість населення лікарями, середнім медичним персоналом та лікарняними ліжками) виділити типи районів за рівнем розвитку медичного обслуговування.

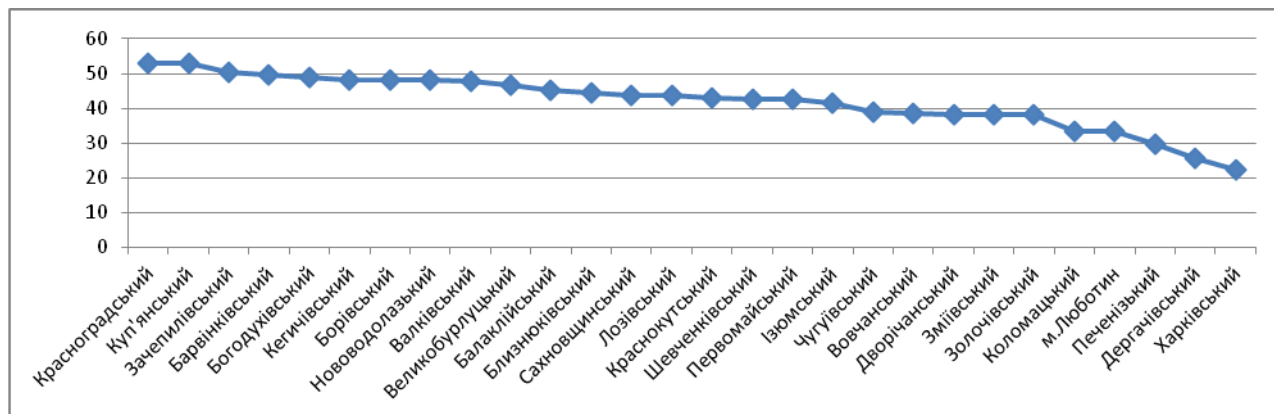

Рис. 1. Середній рівень розвитку медичного обслуговування населення за районами Харківської області у 2013 р. (побудовано за даними [2])

Слід зазначити, що показник рівня розвитку медичного обслуговування по медичних закладах районів області становить 39,61, по медичних закладах м. Харкова – 46,33, що свідчить про значні розбіжності в наданні медичних послуг населенню сільської місцевості та обласного центру.

Представлена типологія адміністративних районів Харківської області свідчить про значну диференціацію рівня забезпеченості населення медичними послугами. Як бачимо, значна кількість районів області відноситься до III типу, який характеризується середнім показником розвитку медичних послуг. На загальному фоні виділяються Красноградський, Куп'янський, Зачепилівський райони, які відносяться до I типу. Найнижчий рівень медичних послуг (V тип) у Печенізькому, Дергачівському та Харківському районах, це можна пояснити тим, що зазначені райони відносяться до агломераційного ядра м. Харкова і населення сільської місцевості зазначених районів звертається за медичною допомогою та послугами, у більшості випадків, до медичних закладів та установ саме м. Харкова.

Отже, слід зауважити, що оптимізація мережі медичних закладів в сільській місцевості повинна поєднуватися з Державною програмою забезпечення молоді житлом на 2013–2017 рр., широкою телефонізацією села, якісним будівництвом доріг тощо. Тобто, необхідно забезпечити якість медичної допомоги і можливість оперативного її отримання кожним мешканцем села, незалежно від місця знаходження населеного пункту.

У контексті модернізації регіональної сфери охорони здоров'я відповідно до стратегічних напрямків державної політики, розвиток закладів первинної ланки медичної допомоги залишається пріоритетним для забезпечення медичного обслуговування населення у всіх адміністративно-територіальних

одиницях, що відповідає порядку організації медичної допомоги згідно з європейських норм і стандартів.

Таблиця 1

Рівень розвитку забезпеченості населення Харківської області
медичним обслуговуванням, 2013 р.

Тип розвитку медичного обслуговування	Критерії	Показник середнього рівня розвитку медичного обслуговування	Адміністративні райони
I тип (високий рівень розвитку)	адміністративні райони з високими показниками за усіма обраними параметрами	50,19 – 53,13	Красноградський Куп'янський Зачепилівський
II тип (підвищений рівень розвитку)	райони з показником забезпеченості медичним обслуговуванням вище середнього рівня	45,32 – 49,47	Барвінківський Богодухівський Кегичівський Борівський Нововодолазький Валківський Великобурлуцький Балаклійський
III тип (середній рівень розвитку)	райони з середнім показником розвитку медичним обслуговуванням	38,25 – 44,62	Близнюківський Сахновщинський Лозівський Краснокутський Шевченківський Первомайський Ізюмський Чугуївський Вовчанський Дворічанський Зміївський Золочівський
IV тип (рівень розвитку нижчий за середній)	райони з показником забезпеченості медичним обслуговуванням нижче середнього рівня	33,33 – 33,57	Коломацький м. Люботин
V тип (низький рівень розвитку)	Райони з низькими показниками рівня розвитку	22,17 – 29,78	Печенізький Дергачівський Харківський

Подальший розвиток закладів первинної ланки відповідно до їх модернізації передбачає поступове планування децентралізації первинної медичної допомоги у частині відокремлення структурних підрозділів – амбулаторій від центру первинної медико-санітарної допомоги за різною юридичною адресою. Зазначене значно підвищить рівень доступності мешканців області до медичних послуг, адже у понад 75% пацієнтів маршрут

звернення за медичною допомогою розпочинається саме у закладах первинної ланки. Згідно з чинним законодавством України цей процес передбачається завершити до 01 січня 2020 року, що потребуватиме відповідних бюджетних асигнувань або інших джерел фінансування у межах чинного законодавства.

Список використаних джерел: 1. Корнус О.Г. Сфера обслуговування населення Сумської області: суспільно-географічні аспекти: Монографія / Корнус О.Г., Немець К.А., Немець Л.М., Корнус А.О. – Харків – Суми. – 2009. – 228 с. 2. Офіційний сайт Департаменту охорони здоров'я Харківської обласної державної адміністрації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kharkivoda.gov.ua/uk/mainmenu/index/id/121>. 3. Реформа системи охорони здоров'я в Україні: відбулися комітетські слухання // Аптека. - № 3 (974) від 26 січня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apteka.ua/article/320713>.

UDC 911.3

HISTORICAL AND GEOGRAPHICAL BACKGROUND OF CURRENT SECESSIONIST PROCESSES IN UKRAINIAN REGIONS

L. Kovalevych

ludmylkakovalevych@gmail.com

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

In the modern era of total interdependence, which is taking place in the current political processes, issues related to the presence of secessionism in some regions of the world cause global strengthening of political and economic tensions. That's why the analysis of this phenomenon and identification of the preconditions of its origin becomes very important, especially in the current political situation in Ukraine.

Potential of secessionism primarily depends on the capacity of the regional community, among which appropriate mood spreads or can be spread, namely, the presence of common interests other than the interests of the rest of the population; the existence of significant linguistic, cultural and religious differences due to the history of the region. Quite often the existence of certain geographic barriers that hinder communication within the state also contributes to the formation of such community (water obstacles, mountains, etc.), as an example – the Crimean peninsula in Ukraine [1]. Accordingly, identification of historical and geographical preconditions is a necessary step in research of secession processes.

Today we can identify three regions of separatism in Ukraine (Transcarpathia, Crimea and the South-East of the country), which had a permanent character. It must be noted that the confrontation in last two in 2014 transformed from latent form of opposition into the open conflicts.

The existing political differentiation between Ukrainian regions is not the result of some situational factors, it is due to the deeper social and cultural processes rooted in the specific historical development of the Ukrainian nation as a part of various empires and states over the last four centuries. Before the World War II and after its end more than 150,000 square kilometers were returned to Ukraine, i.e. a quarter of

the current territory of Ukraine. During twenty years of Ukrainian independence, before the Revolution of Dignity in 2013–2014, these differences deepened slightly and the political composition of the regions remained practically unchanged. Moreover, accordingly to some researchers, these differences could be created much earlier than the sixteenth or seventeenth century (the boundary between Kievan Rus and the Steppe, which Ukrainians colonised much later) [5]. The most famous manifestation of regional separatism in the modern history of Ukraine also was the movement among Donetsk social and political actors for revival of "Donetsk-Kryvyi Rih republic" (existed in 1918), which took place in the early 90s.

However, the most significant influence on the processes in the south-eastern regions of Ukraine has been made, when they were a part of the Russian and Soviet empires for the last three centuries, particular during migration in the XVIII–XIX centuries, population movements during the Second World War, russification and others.

Mass migration of Russians to Ukrainian territory began in the late XVIII century primarily during the agricultural resettlement movement and military colonization on "slobodni" ("free") lands. Main area of resettlement of Russians was the Left Bank, Slobidska Ukraine and the steppe regions – Novorossia, Tavria, Donbas; it was less intense in the Right Bank territories. Crimea always was and still remains the special case: before World War II the peninsula was exclusively multiethnic. And Russians constituted the minority there. The most numerous migrations occurred during the XX century. Today the overall share of Ukrainians in Ukraine is 77.82%. And only in two regions of Donbas and Odessa the share of Ukrainians is less than 60% (a third part of all Russians in Ukraine lives here), in Crimea almost two thirds of the population are Russians, meanwhile the share of Ukrainians does not exceed 25 % [3].

As a result, strong pro-Russian, or rather pro-Soviet moods were formed in eastern and southern Ukraine. Most people have never identified themselves with the population of Ukraine, on the contrary, always emphasizing their "special features". And the problem is not in the language of communication – Russian is spread in different parts of Ukraine. But the Soviet officers, many of whom settled in Crimea, always perceived themselves as citizens of the USSR and Russia, recognizing it as a successor. Donbas is largely inhabited by working class, it was a pride of the Soviet state and was always seen as one of its main breadwinners. At the same time industrial enterprises of the region due to the economic policy of the Soviet Union had a large number of connections with Russian factories [2].

But the unjustified hopes of the population of these regions of high economic growth, loss of their savings bonds, breaking connects and collapse of industry, especially coal and machine manufacturing, formed a clear rejection of the Ukrainian government and Ukrainian politicians. At the same time the union with Russia began to be perceived as a return to the USSR, to the high wages, social benefits and social status. And nostalgia for the Soviet era is characterizing youth, too. As a result, two purely regional communities – residents of Donbas and Crimea – were formed with the mentality, behavior and stereotypes of Soviet man. Most enterprises have close ties with Russia, and were afraid of potential increase of bankruptcies and

unemployment after EU-Ukraine association because of industry non-competitiveness on the European market [4].

Thus, the historical background formed the basis for two important factors of political differentiation in Ukraine. There are close industrial ties with Russia and consequent interest in their development, and nostalgia for the Soviet Union.

The other important factor is geographical, because the closely economic and ethnic tied territories were divided into two parts only by the national frontiers of Ukraine and Russia.

So at the same time as the peculiarities of the socialist economy and a conscious effort were directed to the creation of "new historical community" - the Soviet people, it led not only to an increase in the number of ethnic Russians in Ukraine, but also to the formation of Russian-speaking "Soviet" cultural community on its territory. The major divisions in Ukrainian society actually associated with regional and socio-cultural, but not with some actual ethnic differences. And with the development of the political crisis in Ukraine after the change of its central government in 2014, the Crimean and Eastern Ukrainian conflicts reached the stage of active secessionism.

References: 1. Horowitz D. *Ethnic groups in conflict* / D. Horowitz. - Los Angeles: University of California Press, 1985. - 707 p. 2. Palamarchuk M. *challenges of separatism in Ukraine. Current state* / M. Palamarchuk // *Strategic Priorities*. - 2011. - № 4 (21). - P. 64-68. 3. *The 2001 population census* [Electronic resource] - Access: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/> 4. "The potential threat of regional separatism in Ukraine." *Policy Brief* [Electronic resource] - Access: <http://www.niss.gov.ua/articles/1478/> 5. Vyshniak O. *The Maidan and Post-Maidan Ukraine: Public Attitudes in Regional Dimensions* / O. Vyshniak // *Interdisciplinary studies on Central and Eastern Europe*. - 2015. - Vol. 13 - p. 172-179.

СЕКЦІЯ 4. ПРИРОДНО-РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТА РЕГІОНАЛЬНА ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА

УДК 502.3:57(043.2)

ВОДА І ВОДНІ РЕСУРСИ УКРАЇНИ: ПИТАННЯ ЕКОУПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ЗМІН КЛІМАТУ (НА ПРИКЛАДІ СИТУАЦІЇ НА ПІВДЕННОМУ БУГУ – ГРАНІТНО- СТЕПОВЕ ПОБУЖЖЯ)

*С. Бойченко¹, Р. Гаврилюк², Г. Веремійчик³, Г. Коломієць⁴,
Я. Мовчан⁵, О. Тарасова⁵, С. Савченко⁵, Т. Страва⁵*

¹*Інститут геофізики ім. С. І. Суботіна НАН України,*

²*Інститут геологічних наук НАН України,*

³*Інститут проблем екології та енергозбереження, Україна*

⁴*Національний екологічний центр України,*

⁵*Національний авіаційний університет, Україна,*

Природні води і водні ресурси України останніми роками зазнають зростаючого антропогенного впливу і характеризуються негативними змінами. Розглянемо приклад таких змін з врахуванням прогнозу щодо можливих тенденцій кліматичних змін в басейні Південного Бугу та беручи до уваги плани гідроенергетиків і атомників продовжити розбудову Ташлицького гідровузла та підняття рівня Олександрівського водосховища.

Басейн Південного Бугу характеризується досить високим антропогенним навантаженням як на водозбірну площу, так і на водні ресурси. Недостатня кількість водних ресурсів і значна їх зарегульованість призводить до зниження витрат води в нижній течії нижче санітарних. Особливо зарегульована штучними водоймами Вінницька область. До сильнозарегульованих річок в басейні належать Інгул та Гірський Тікич, до помірно– Чорний Ташлик, Синюха, Велика Вись, Гнилий Тікич; до слабозарегульованих – Чичиклія, Ятрань, Кодима, Соб. Аналіз даних метеоспостережень в північно-західних і південно-західних регіонах України (в тому числі, і в басейні Південного Бугу) показав, що в ХХ ст. відбулися певні зміни клімату, а саме:

а) підвищення середньорічної приземної температури на північному заході (у верхів'ї та в середній частині басейну) до $0,9 \pm 0,2$ °C/100 років, а на південному заході (в нижній частині басейну) лише на $0,4 \pm 0,1$ °C/100 років;

б) зменшення кількості атмосферних опадів в північно-західних регіонах України (у верхів'ї басейну) на 5–10 %, а в південно-західних регіонах (в нижній частині басейну) збільшення 5–10 %;

в) зниження амплітуди сезонного ходу температури: значне потепління в зимові і весняні місяці до $\sim 1,0^{\circ}\text{C}/100$ років, а в літні місяці потепління незначне.

Такі регіональні зміни клімату, в певній мірі, можуть стати причиною зменшення водності водойм, через збільшення випаровування при підвищенні приземної температури та зменшенні кількості атмосферних опадів, особливо у верхів'ї та в середній частині басейну.

За даними Держводагентства України, всього в басейні розташовано 187 водосховищ загальним об'ємом 894 млн. м^3 та площею водного дзеркала майже 30 тис. га. На руслі р. Південний Буг побудовано 16 водосховищ об'ємом 316 млн. м^3 , які використовуються для потреб водопостачання, гідроенергетики та рекреації.

Протягом липня 2015 р. в середньому в басейні випало 19–60 % місячної норми опадів. Водність річок у липні значно нижча норми і складає лише 20–31 %, що в порівнянні з даними багаторічних спостережень близько до найменших значень. В результаті у верхній частину басейну запаси водних ресурсів наприкінці літа – на початку осені 2015 р. були мінімальними і можливість проведення попусків обмежена. В основному водосховища спрацьовані нижче відмітки нормального підпірного рівня від 12 см до 79 см. У зв'язку з низькою водністю річки сповільнюється її швидкість течії, підвищується температура, відбувається надмірне цвітіння води, що може призвести до виникнення замору риби.

Основним джерелом скидів забруднених стічних вод басейну р. Південний Буг є комунальні господарства (90 %) та промислові підприємства (10 %). Надходження поживних і органічних речовин до екосистеми р. Південний Буг передусім зумовлено стічними водами міст Вінниця, Хмельницький та Кіровоград, стан очисних споруд не відповідає сучасним вимогам (м. Хмельницький). Модернізація очисних споруд призведе до істотного підвищення екологічного статусу Південного Бугу та зменшення виносу розчинених речовин з його водами у Чорне море.

Головними забруднювачами водних ресурсів басейну Південного Бугу є комунальне господарство: ДП «Жмеринкаводоканал» ($0,43 \text{ млн. м}^3$), Тульчинське ДП КП «Вінницяоблводоканал» м. Тульчин ($0,40 \text{ млн. м}^3$), ДП «Іллінціводоканал» ($0,20 \text{ млн. м}^3$) у Вінницькій області; КП «Енерговодоканал» смт. Смоліне ($0,24 \text{ млн. м}^3$) у Кіровоградській області; МКП «Миколаївводоканал» ($22,1 \text{ млн. м}^3$), КП «Первомайський міський водоканал» ($1,23 \text{ млн. м}^3$), КП «Міськводоканал» м. Баштанка ($0,32 \text{ млн. м}^3$) у Миколаївській області; Христинівське ВУЖКГ м. Христинівка ($0,12 \text{ млн. м}^3$), КП «Водоканал» м. Тальне ($0,09 \text{ млн. м}^3$) у Черкаській області; КП «Комунальник» с. Богданівці ($0,06 \text{ млн. м}^3$) у Хмельницькій області та промисловість – Інгульська шахта ДП «Схід ГЗК» с. Неопалимівка ($2,87 \text{ млн. м}^3$) у Кіровоградській області.

Досить несприятлива ситуація в басейні Південного Бугу ускладнюється як значним антропогенним навантаженням на довкілля, так і змінами регіонального клімату. Серед найбільш прогнозованих відмітимо наступні:

- певне підвищення температури водної поверхні водойм, антропогенного і природного характеру;
- зменшення водності водойм, через збільшення випаровування при підвищенні приземної температури та зменшенні кількості атмосферних опадів, особливо у верхів'ї та в середній частині басейну;
- перманентне підвищення рівня підземних вод через створення Олександрівського та Ташлицького водосховищ;
- періодичне зростання мінералізації Ташлицького водосховища в зв'язку з експлуатацією АЕС;
- деградаційні процеси ґрунтів, які спровоковані інтенсивною яружною і площинною ерозією, просіданням лесових порід, заболочуванням місцевості та підтопленням ґрунтовими водами;
- зростання повторюваності і інтенсивності випаровувальних туманів навколо водосховища, через різницю температур між оточуючим середовищем та температурою води водойми-охолоджувача;
- надмірне цвітіння води, і як наслідок виникнення замору риби, через зниження водності, підвищення температури води та сповільнення швидкості течії річки;
- інтенсифікація забруднення річки в умовах низької водності, через скидання комунальним господарством та промисловістю вод без належного очищення, неефективної роботи очисних споруд та їх відсутності.

Із врахуванням сучасної воднобалансової обстановки в басейні Південного Бугу, його катастрофічної зарегульованості, в умовах зниження водності України подальший розвиток Ташлицького гідровузла є неприпустимим. Необхідною є незалежна оцінка впливу Ташлицького гідровузла на басейн річки.

Ратифікація Протоколу про Стратегічну довкільну (екологічну) оцінку дозволяє застосувати до ситуації, що складається в басейні, новий правовий інструмент. Першим кроком щодо цього, було б проведення такої СДО системи водокористування в басейні Південного Бугу науковими чи громадськими організаціями ініціативним чином, а паралельно необхідне доопрацювання проекту закону про оцінку впливу на довкілля, його обговорення та схвалення Верховною Радою України. До впровадження цього закону та прийняття системи рішень, необхідний мораторій на кроки атомників та енергетиків щодо розбудови об'єктів ЮУАЕС/ТГАЕС.

ІНТЕГРАЛЬНА ОЦІНКА ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ НОВОЇ ЗЕЛАНДІЇ

В.В. Бут

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, Україна

У сучасному світі туризм є однією з провідних і найбільш динамічних галузей світової економіки. Вже давно відомо про позитивний вплив туристичної сфери на економіку країни, а саме у формуванні валового внутрішнього продукту, створенні додаткових робочих місць, забезпеченні зайнятості населення, активізації зовнішньоторговельного балансу, розвитку транспорту і зв'язку, будівництва, тощо [1].

Саме туристично-рекреаційні ресурси формують туристично-рекреаційний потенціал певної території чи країни [2].

На сьогоднішній день Нова Зеландія є одною з перспективних країн світу для стрімкого розвитку туризму, адже вона володіє багатими туристично-рекреаційними ресурсами, зокрема різноманітними мальовничими та іноді навіть унікальними ландшафтами, значною кількістю природоохоронних територій та розвиненою інфраструктурою [3].

Туристично-рекреаційні ресурси – це об'єкти і явища природного, природно-антропогенного, соціального походження, що використовуються для туризму, лікування, оздоровлення та впливають на територіальну організацію рекреаційної діяльності, формування рекреаційних районів (центрів), їх спеціалізацію та економічну ефективність [4].

Різномірність туристичних ресурсів викликає необхідність їх класифікації. Кричало Н.П. поділяє туристичні ресурси на 3 групи:

1. Природні – це природні, тобто кліматичні, водні, геологічні, ґрунтові, фіто лікувальні та ландшафтні, а також природно-антропогенні (національні природні парки, заповідники, пам'ятки природи та ін.), які володіють комфортними умовами і можуть бути використані для туристичної діяльності.

2. Історико-культурні – це сукупність пам'яток матеріальної та духовної культури, створені в процесі історичного розвитку суспільства на певній території, мають пізнавальну цінність і можуть бути використані для туристичної діяльності. Такі об'єкти приваблюють туристів незалежно від сезону, часу року, активно впливає на стан розвитку туризму.

3. Соціально – економічні-матеріально технічна база, яка забезпечує виробництво, продаж і транспортну інфраструктуру, а так само трудові ресурси, задіяні в рекреаційній діяльності [5].

Для оцінки туристично-рекреаційних ресурсів Нової Зеландії, автором використовувались методики аналізу та оцінки рекреаційних ресурсів заснованих О.О. Бейдиком. Дана методика базується на створенні ресурсно-рекреаційного рейтингу території країни по її адміністративно-територіальних

одиницях з використанням п'ятибальної шкали. У деяких випадках бальну оцінку відповідного рекреаційного ресурсу проводили за декількома складовими. Інтегральний бал визначали ранжуванням (теж за п'ятибальною системою) сум складових бальних оцінок.

Тобто, у 5 балів оцінювалися райони, що володіють найбільш сприятливими, а в 1 бал – найменш сприятливими туристично-рекреаційними ресурсами.

При аналізі використаних, у нашому дослідженні даних видно, що максимальним туристичним потенціалом володіють регіони Окленд, Манавату-Уангануї та Хокс-Бей, адже для них характерне не тільки вигідне географічне положення та сприятливі природні і соціально-економічні ресурси, а й наявність культурно-історичного фонду. Найменший туристичний потенціал характерний для регіонів Марлборо і Тасман, що пов'язано з не досить високим розвитком соціально-економічних факторів, порівняно з рештою регіонів країни.

Аналіз інтегральної оцінки туристично-рекреаційного блоку свідчить про те, що найвищу оцінку (5 балів) отримали одразу три регіони Нової Зеландії: Окленд, Манавату-Уангануї та Хокс-Бей. Дані області мають не тільки вигідне географічне положення та сприятливі природні та соціально-економічні ресурси, а й наявність культурно-історичного фонду. Отже ці регіони мають найвигідніші та найсприятливіші умови для розвитку рекреаційної та туристичної діяльності, здійснення різних напрямів туризму.

У 4 бали були оцінені наступні адміністративно-територіальні одиниці: Таранакі, Нельсон, Отаго та Саунтленд, які також володіють значними природними та соціально-економічними ресурси, разом з тим, представлені регіони не мають на своїй території історико-культурні ресурси, що не дає їм змоги задовольнити інтереси туристів.

У 3 бали було оцінено найбільша кількість регіонів країни, а саме Нортленд, Уаїкато, Бей-оф-Пленті, Веллінгтон, Уест-Кост та Кентенбері. Дані адміністративно-територіальні одиниці характеризуються достатньо комфортними природними та соціально-економічними ресурсами, проте у меншій мірі, ніж вище оцінені регіони. Тут майже відсутній історико-культурний фонд, що є негативним чинником для розвитку туристично-рекреаційної діяльності.

Оцінку 2 бали отримав лише один регіон країни – Гісборн. Він володіє сприятливими орографічними та кліматичними умовами, проте несприятливими природоохоронними ресурсами, слабо розвинуеною мережею колективних засобів розміщення та відсутністю визначних історико-культурних пам'яток. Все це стримує розвиток туризму в регіоні.

І, нарешті, найнижчий бал – 1 отримали Марлборо і Тасман. Для даних регіонів характерний не досить високий розвиток соціально-економічних факторів, порівняно з рештою регіонів країни, що негативним чином впливає на активний розвиток туризму. Разом з тим, регіони досить непогано забезпечені природними ресурсами, що свідчить про перспективу розвитку тут рекреаційної діяльності (рис. 1).

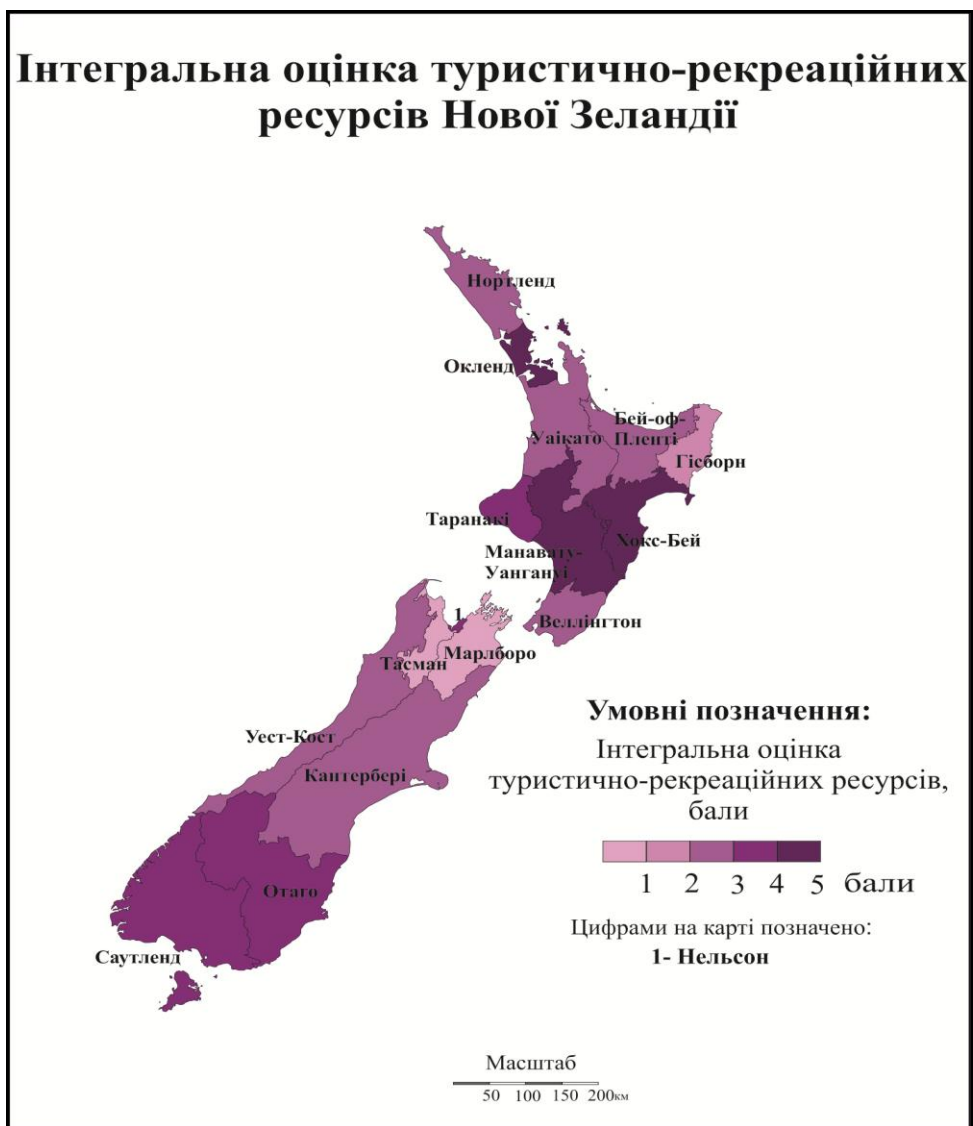

Рис.1 Інтегральна оцінка туристично-рекреаційних ресурсів Нової Зеландії

Таким чином, провівши інтегральну оцінку туристично-рекреаційних ресурсів регіонів Нової Зеландії, можна зробити висновок, що територіально-адміністративні одиниці країни по-різному забезпечені ресурсами для розвитку туризму на їх території. Разом з тим, варто зазначити, що всі вони володіють великим потенціалом для розвитку даної сфери, адже є дуже цікавими, естетично привабливими та, в деякій мірі, навіть унікальними.

Список використаних джерел: 1. Биржаков М.Б. Введение в туризм: учебник для вузов / М.Б. Биржаков – Санкт-Петербург: Издательский дом «Герда», 2003. – 320 с. 2. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування: Монографія / О.О. Бейдик – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2001. – 395 с. 3. Офіційний сайт статистичного центру Нової Зеландії [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.stats.govt.nz>. 4. Бейдик О.О. Словник-довідник з географії туризму, рекреації та рекреаційної географії / О.О. Бейдик. – К.: Палітра, 1997. – 130 с. 5. Кричало Н.П. Вопросы типологии рекреационных ресурсов и комплексной экономико-географической оценки территории / Н.П. Кричало, Н.Г. Игнатенко // Рекреационные ресурсы и охрана природы Украинских Карпат. – 1976. – С. 7-21.

БІОЛОГІЧНІ МЕТОДИ ОЦІНКИ ЯКОСТІ ВОДИ ЯК СКЛАДОВА ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Н.М. Вознюк, О.М. Копилова

Pralinetka92@mail.ru

*Національний університет водного господарства
та природокористування, м. Рівне, Україна*

Водні ресурси – компонент природно-ресурсного потенціалу, який визначає комфортні умови життя населення будь-якого регіону. Під час розгляду біосфери як системи в якій всі елементи чітко взаємопов'язані між собою і залежать один від одного, необхідно враховувати значні зміни у функціонуванні гідроекосистем під впливом антропогенного тиску.

Екологічна політика повинна бути спрямована на зниження рівня антропогенного навантаження, попередження будь-якого негативного впливу, який призводить до порушення та трансформації водних об'єктів, вирішення існуючих проблем та стабілізацію ситуації.

На сьогодні якість води у регіонах оцінюється на основі гідрохімічних показників, які отримані внаслідок лабораторних досліджень компетентними органами (органи Міністерства екології та природних ресурсів України, гідрометеослужби та охорони здоров'я). На жаль, значення які надають лабораторії служб відрізняються між собою. Різноманітність та точність приладів, якість реактивів, умови відбору – все це призводить до похибок щодо вмісту поллютантів у досліджуваній пробі. Перелік забруднюючих речовин, що контролюються не є репрезентативним, а періодичністю відбору проб катастрофічно незадовільною (1 раз на рік, у кращому випадку – 2 рази), не говорячи про зовсім незначну кількість пунктів спостереження, а на деяких невеликих річках взагалі їх відсутність [1]. Таким чином, достовірно стверджувати, яка якість води за показниками вмісту тих чи інших забруднювачів не можна і не правильно.

Створення єдиної незалежної лабораторії в межах кожної з областей дасть можливість аналізувати проби води за єдиними методиками, єдино точними приладами, необхідно правильними умовами. Це дозволить не лише уникнути помилок у визначеннях, але і заощадити кошти та проаналізувати більшу кількість зразків. Лише комплексний підхід до оцінки якості води та стану водного середовища дасть можливість вирішити або хоча б стабілізувати критичну ситуацію, яка виникла як на рівні окремих регіонів так і на рівні всієї держави. Тому окрім гідрохімічних показників увагу потрібно приділяти і біологічній оцінці якості води. Країни Європейського Союзу давно використовують даний підхід, адже Водною Рамковою Директивою регламентовано перехід головним чином з хімічного контролю на біологічний, і заміна категоріального підходу до оцінки якості, «еталонним» чи «референтним» підходом [2].

Таблиця 1

Основні біологічні підходи до оцінки якості води; їх використання, переваги і недоліки

	Екологічні методи		Мікробіологічні методи	Фізіологічні і біохімічні методи	Біопробы і тести на токсичність	Хімічний аналіз біоти	Гістологічне і морфологічне вивчення
	Індикаторний вид	Досліджене утруповання					
Основні організми що використовуються	Безхребетні, рослини і водорості	Безхребетні	Бактерії	Безхребетні, водорості і риба	Безхребетні, риба	Риба, молоски, рослини	Риба, безхребетні
Основна використовувана оцінка	Основні дослідження, обстеження впливу, моніторинг тенденцій	Обстеження впливу, моніторинг тенденцій	Оперативне спостереження, обстеження впливу	Ранній попереджуваний моніторинг, обстеження впливу	Оперативне спостереження, ранній попереджуваний моніторинг, обстеження впливу	Обстеження впливу, моніторинг тенденцій	Обстеження впливу, ранній попереджуваний моніторинг, основні дослідження
Відповідні джерела забруднення або впливи	Органічне забруднення, збагачення поживними речовинами, підкислення	Органічне забруднення, токсичні стічні води, збагачення поживними речовинами	Ризики для здоров'я людини (побутові та тваринні фекальні відходи), органічне забруднення	Органічне забруднення, збагачення поживними речовинами, токсичні стічні води	Токсичні стічні води, забруднення пестицидами, органічне забруднення	Токсичні стічні води, забруднення пестицидами, ризики для здоров'я людини (токсичне забруднення)	Токсичні стічні води, органічне забруднення, пестицидами
Переваги	Прості у виконанні, порівняно дешеві, не потрібно спеціального обладнання чи споруд	Прості у виконанні, порівняно дешеві, не потрібно спеціального обладнання чи споруд, потрібна мінімальна біологічна експертиза	Відносно людського здоров'я, прості у виконанні, порівняно дешеві, не потрібно спеціального обладнання	Зазвичай дуже чутливі, в наявності від простих до комплексних методів, дешеві або дорогі варіанти, дозволяють проводити безперервний моніторинг	Прості у виконанні, не потрібно спеціального обладнання чи споруд, швидкі результати, відносно дешеві, можливо безперервний моніторинг	Відносно людського здоров'я, потребує менше додаткового обладнання ніж для хімічного аналізу проб води	Деякі методи дуже чутливі, в наявності від простих до комплексних методів, дешеві або дорогі варіанти
Недоліки	Вимагається знання з таксономії, чутливий до природних змін у водних середовищах	Деякі методи не завжди випробувані, чутливі до природних змін у водних середовищах	Організми легко транспортуються, тому можуть дати хибно-позитивний результат далеко від джерела	Для деяких методів необхідні спеціалізовані знання і методики	Лабораторні тести не завжди орієнтовані на польові умови	Необхідне дороге аналітичне обладнання і добре навчений персонал	Для деяких методів необхідне певне спеціалізоване обладнання і знання

Загальне розуміння біологічного моніторингу та біологічного аналізу давали такі науковці як Федоров, Ізраєль, Ніколаєвський, Реймерс. Серед закордонних науковців свій внесок зробили Розенберг, Фрідріх (1992), Хербст, Ру (1993), Нотенбум (1995). Також варто згадати прізвища Кольквіца, Марсона, Лібмана, Сладечека, Одума та ін., які розглядали біоіндикатори, що на даний момент є головною складовою методології проведення біомоніторингу.

На сьогодні біологічна оцінка якості води набула вагомих обертів і дедалі частіше до неї, обираючи різного роду індикатори, звертаються науковці сучасності: Бедункова О. О., Гроховська Ю. Р., Стецюк Л. М., Петрук А. М., Єгорова О. І., Скворцова В. В., Мелехова О. П. та інші. Проте, хотілося б щоб усі їх розробки та напрацювання були втілені у життя, а не лишилися тільки на рівні наукових робіт.

Виділяють різноманітні біологічні підходи до оцінки якості води, кожен із яких має свої особливості використання, переваги та недоліки (Табл. 1)[3].

Біологічна оцінка якості поверхневих вод має ряд переваг перед хімічними та фізичними методами, оскільки угруповання живих організмів віддзеркалюють усі зміни екологічного стану водного середовища, одночасно реагуючи на комплекс різноманітних чинників і забруднювачів [4].

Біологічні методи можуть бути корисними для [3]:

- надання систематизованої інформації щодо якості води (за показниками гідробіонтів),
- визначення чистих вод за допомогою біологічних норм або стандартизованих методів,
- забезпечення механізму раннього попередження, наприклад, для виявлення аварійного забруднення, і
- оцінки якості води з урахуванням екологічних, економічних і політичних наслідків.

Це спричинено тим, що більшість організмів, які живуть у водних об'єктах чутливі до будь-яких змін в оточуючому їх середовищі, будь то природні (такі як підвищена каламутність під час паводка) або штучні (наприклад, хімічне забруднення або зниження розчиненого кисню стічними водами, що надходять ззовні). Різні організми реагують по-різному. Після отримання “відгуків” конкретних водних організмів на будь-яку зміну, було визначено, що їх можна використовувати для визначення якості води. І таке їх використання є доцільним і інформативним.

Отже, побудова нової екологічної політики в розрізі регіонів – шлях до подолання низки проблем використання природно-ресурсного потенціалу країни.

Список використаних джерел: 1. Національні доповіді про стан навколишнього природного середовища в Україні. – Київ; 2. EU Water Framework Directive 2000/60/EC. Definitions of Main Terms. Водна Рамкова Директива ЄС 2000/60/EC. Основні терміни та їх визначення. – К., 2006. 3. Water Quality Assessments - A Guide to Use of Biota, Sediments and Water in Environmental Monitoring - Second Edition. Chapter 6 - Rivers. Chapter was prepared by M. Meybeck, G. Friedrich, R. Thomas and D. Chapman. Pp. 246-31;. 4. Карпова Г., Зуб Л., Мельничук В., Проців Г. Оцінка екологічного стану водойм методами біоіндикації. Перші кроки до оцінки якості води. – Бережани, 2010. – 32 с.

ПЕРСПЕКТИВНІСТЬ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ СТРАТЕГІЇ ЧЕРКАЩИНИ В СФЕРІ ВІДНОВЛЮВАНИХ ЕНЕРГЕТИЧНИХ РЕСУРСІВ

Л.І. Жицька, Т.П. Гончаренко

zludmila2@yandex.ru, schandor@mail.ru

Черкаський державний технологічний університет, м. Черкаси, Україна

Регіональна екологічна політика держави є органічною складовою національної екологічної політики. Від вирішення регіональних екологічних проблем певною мірою залежить соціально-економічна стабільність в Україні [1]. При загальній спрямованості державної стратегії переходу на засади сталого розвитку особливої актуальності набуває управління охороною довкілля, раціональним використанням природних ресурсів та підвищенням енергоефективності територій. Скорочення витрат на енергію сприяє економії коштів, зміцнює конкурентоспроможність регіону та підвищує не тільки екологічну, а і економічну безпеку. Розроблена програми енергоефективності Черкащини спонукала до створення необхідних умов розвитку підприємств у сфері житлово-комунального господарства області, які використовують енергоефективні технології, до демонополізації ринку енергоресурсів і послуг, модернізації існуючих потужностей та впровадження новітніх технологій із застосуванням альтернативної енергетики [2].

Саме тому, в рамках реалізації «Регіональної програми розвитку малої гідроенергетики в Черкаській області на 2011–2020 роки», затвердженої рішенням обласної ради від 13.09.2011 № 8-1/VI, було побудовано та введено в експлуатацію сонячну електростанцію «Озірна» в м. Звенигородка (потужність 150 кВт); проведено реконструкцію чотирьох гідроелектростанцій – Острівцевої та Дубівської в Уманському районі, Юрпільської в Маньківському районі, Воронянської у Жашківському районі, які введено в експлуатацію у 2015 році.

На даний час в Черкаській області діє 10 малих гідроелектростанцій, а саме: Корсунь-Шевченківська ГЕС та міні-ГЕС, Стеблівська ГЕС (Корсунь-Шевченківський район), Лисянська, Кам'янобрідська (Лисянський район), Гордашівська, Лоташівська, Кривоколінська (Тальнівський район), Звенигородська ГЕС (Звенигородський район), Острівцева (Уманський район).

Починаючи з 2011 року в області введено в дію три сонячні електростанції: Гордашівська СЕС потужністю 102,5 кВт, I черга фотоелектростанції на даху будівлі у м. Черкаси потужністю 30 кВт, СЕС «Озірна» в м. Звенигородка.

За 2014 рік малими гідроелектростанціями та сонячною електростанцією вироблено 24,2 млн. кВт год. електроенергії.

В області створено підприємства, що займаються виробництвом альтернативних видів палива, таблиця 1.

Об'єми випуску альтернативних видів палива на Черкащині у 2014 році

№ п/п	Назва підприємства	Вид альтернативного палива	Маса, т
1	СТОВ «Урожай»	пелети із соломи	1396,7
2	ПП «Транс біопаливо»	гранульоване біопаливо з лузги соняшнику	5345,0
		подрібнене біопаливо з відходів деревини	3088,0
3	ТОВ «Мареллі»	паливні брикети	302,0
4	ТОВ «Черкасибіопаливо»	пелети з відходів деревини	2700,0

Дані таблиці засвідчують, що підприємства області займаються переробкою вторинних енергетичних біоресурсів, але випуск видів альтернативного палива незначний. Незважаючи на те, що на сьогодні ефективне використання енергоресурсів є найбільш важливим і економічно доцільним, воно, в той же час, є і найменш використовуваним. Серед багатьох причин, на наш погляд, основною є проблема стимулювання соціально-екологічної мотивації підприємців.

Серед основних принципів національної екологічної політики, викладених у Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» обумовлено державну підтримку та стимулювання вітчизняних суб'єктів господарювання, які здійснюють модернізацію виробництва, спрямовану на зменшення негативного впливу на навколишнє природне середовище. Нажаль, на сьогодні, це питання не до кінця розв'язане. Черкащина, яка знаходиться в центрі України, маючи потенціал використання відновних енергетичних та вторинних біоресурсів, має великі перспективи стати взірцем з впровадження енергоефективних технологій. Підвищення енергоефективності дозволить подолати тиск, який чинить залежність від енергоресурсів, вирішувати питання надійності енергопостачання. Також для власників підприємств енергоефективність є ключем до конкурентоспроможності та виходу на нові ринки збуту. Тому необхідно орієнтувати як державні підприємства, так і підприємства приватної власності, на реалізацію проектів, пов'язаних з охороною довкілля, запроваджуючи на законодавчому рівні механізми стимулювання щодо впровадження енергозберігаючих заходів.

В сучасних умовах трансформації української економіки активізувати соціально-екологічну мотивацію підприємницької діяльності має, насамперед, нова система оподаткування, яка зробить економічно не вигідним виробництво екологічно небезпечної продукції та спонукатиме до впровадження програм з енергоефективності.

Список використаних джерел: 1. Бондар О.І. Проведення аналізу стану реалізації регіональної екологічної політики / Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://yandex.ua/clck/jsredir?from=yandex.ua%3Bsearch%2F%3Bweb%3B%3B&text=&etext=835>. 2. Стратегія регіонального розвитку Черкаської області на період до 2020 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.eco.ck.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=785&Itemid=147.

РОЗПОДІЛ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ

С.Б. Куделіна

kudelina.lana@mail.ru

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, м. Одеса, Україна

Досягнення оптимального стану природного середовища є однією з важливих проблем сучасності. Одним з напрямків стабілізації екологічного стану середовища, зменшення антропогенно-техногенних навантажень – є раціональне використання земельних ресурсів, тому пошук об'єктивних методів оптимізації процесу землекористування залишається актуальним завданням.

Раціональність землекористування значною мірою залежить від всебічного вивчення земельних ресурсів, яке полягає у визначенні оптимальних норм користування земельними ресурсами; обґрунтуванні ефективного розміщення галузей виробництва та пропозицій господарювання; прогнозуванні та оцінці регіональних систем землекористування.

Методичні підходи дослідження проблем використання території досить добре розроблені в суспільній географії. Багато робіт різних років присвячені, як загальним так й частковим питанням використання території. Глибокі дослідження присвячені питанню сільськогосподарського використання земель (О.М. Маринич, В.П. Руденко, М.Ф. Реймерс, В.М.Трегобчук, А.Г. Шапар, О.О.Скрипник, П.І. Копач, О.О. Веклич, В.Г.Крючков, О.К. Замков, А.Н.Ракитников та ін.), загальнотеоретичним проблемам використання території (О.О. Мінц, Б.Б. Родоман, Н.Д. Матрусов та ін.), проблемам районного планування території (Є.Н. Перцик, В.Г.Давидович, М.Є. Карпель). В зарубіжній географії цей напрямок досліджень є традиційним вже тривалий час, тут виділяються роботи з картографування фактичного використання земель (Є. Костровицький, М. Котер та ін.), з динамічних аспектів використання території, формалізованих моделей цих процесів (Х. Бартоломію, ДЖ. Уеруейн, П. Хаггет та ін.) та багато інших напрямів досліджень.

Останнім часом проблема набула загального визнання і зараз знаходиться в стані теоретичної й методологічної розробки, а також обґрунтування загальних принципів щодо дослідження та оцінки, особливо на регіональному рівні. Регіональні дослідження повинні бути спрямовані на стимулювання раціонального використання ресурсного потенціалу регіонів, забезпечення сприятливих умов життєдіяльності населення, вдосконалення територіальної організації суспільства.

Основна мета дослідження – аналіз особливостей розподілу та використання земельних ресурсів Одеського регіону, виявлення проблем.

В суспільній географії нагромаджено значний досвід оцінки використання території, науковці оцінюють рівень ефективності використання земельних

ресурсів за такими показниками як рівень територіального освоєння земель та структура їх використання, в тому числі структура використання сільськогосподарських угідь [1].

Обґрунтовуючи важливість проблеми оптимізації використання території, слід враховувати сучасний стан її освоєння та необхідність досягнення раціонального співвідношення антропогенно змінених і природних елементів, а також підвищення рівня екологічної безпеки території.

В Одеській області як і в Україні в цілому склалася несприятлива екологічна ситуація в зв'язку з надмірним використанням земельних ресурсів та високим антропогенно – техногенним навантаженням.

Головним природним багатством Одещини є земельні ресурси, частка яких становить 71,8% сумарного природно-ресурсного потенціалу. Напрямки використання земельних ресурсів Одеського регіону зумовлені передусім природничо-географічними чинниками: особливостями рельєфу, ґрунтового покриття, агрокліматичними характеристиками території.

За даними Головного управління Держземагенства в Одеській області станом на 1 січня 2014 року, з усієї земельної площі 3331,4 тис. га на землі сільськогосподарського призначення припадає 2659,4 тис. га, з них рілля – 2074,6 тис. га. У структурі земель сільськогосподарські угіддя займають 79,9 %, у тому числі рілля – 62,3 %. Землі лісогосподарського призначення та ліси на інших лісовкритих площах займають 223,4 тис. га або 6,7% території області. Землі водного фонду займають 211,0 тис. га або 6,3% території області, в тому числі природні водотоки (річки та струмки) – 15,3 тис. га, озера та лимани – 167,6 тис. га, ставки – 12,2 тис. га, штучні водосховища – 7,6 тис. га, штучні водостоки (канали, колектори, канами) – 8,3 тис. га [2]. Забудовані землі становлять 130,7 тис. га Одеського регіону або 3,9%, а 2,2% (73,3 тис. га) території - зайнято відкритими заболоченими землями (табл. 1).

Таблиця 1

Земельні ресурси Одеського регіону (на 1.01. 2014 р.) [3]

	Площа, тис. га	Відсотків до загальної площі
Усього земель	3331,4	100,0
Землі сільськогосподарського призначення	2659,5	79,9
Ліси та лісовкриті площі	223,4	6,7
Забудовані землі	130,7	3,9
Землі під водою	211,0	6,3
Відкриті заболочені землі	73,3	2,2
Інші землі	33,5	1,0

До порушених земель (з них не використовуються у виробництві 1,5 тис. га) віднесено 2,4 тис. га. Площа земель під твердими побутовими відходами складає 0,4 тис. га, з яких більша частина не відповідає екологічним нормам.

Наведені показники свідчать про вкрай нераціональне співвідношення в Одеському регіоні між антропогенно зміненими і природними землями, в цілому територія характеризується надзвичайно високим рівнем освоєння –

83,8%. Для визначення рівня господарського освоєння території ми застосували показники частки сільськогосподарських та забудованих земель, на основі яких розраховували інтегральну частку антропогенно-освоєних земель.

Розрахунки показали, що для районів Одеського регіону характерна значна диференціація за рівнем освоєння території, за цим показником райони області згруповані в чотири категорії: з низьким, середнім, високим та дуже високим рівнем освоєння (табл. 2).

Таблиця 2

Групування районів за часткою антропогенно-освоєних земель

Рівень освоєння території	Критерії оцінки (%)	Назва адміністративних районів
низький	менше 70,0	Кілійський, Ренійський, Татарбунарський
середній	70,1 - 80,0	Балтський, Білгород-Дністровський, Біляївський, Кодимський, Овідіопольський, Савранський,
високий	80,1 - 90,0	Ананьївський, Великомихайлівський, Ізмаїльський, Комінтернівський, Котовський, Красноокнянський, Фрунзівський
дуже високий	понад 90,1	Арцизький, Березівський, Болградський, Іванівський, Любашівський, Миколаївський, Роздільнянський, Саратський, Тарутинський, Ширяївський

З проведеного аналізу видно, що в цілому рівень використання земельних ресурсів Одеського регіону на даний час один з найбільш високих в Україні, їх сучасне використання не відповідає вимогам раціонального природокористування. Використання території характеризується значними диспропорціями, а саме – надзвичайно високим, економічно та екологічно необґрунтованим рівнем господарського освоєння території; нераціональним розміщенням виробничих і житлових територій; малою часткою територій природоохоронного, рекреаційного, оздоровчого, історико-культурного призначення. Наслідком такої ситуації є невпинно зростаюче виснаження земельних ресурсів та деградація довкілля.

Нераціональне використання земельних ресурсів обумовлює розвиток негативних природно-антропогенних процесів (водна та вітрова ерозія, вторинне засолення, забруднення шкідливими речовинами промислового та сільськогосподарського походження та ін.), що часто призводить до зниження родючості та деградації угідь. Слід визнати, що формування нових земельних відносин у нашій країні, зміна форм власності і господарювання, відбилися на динаміці структури земельного фонду, але поки що не призвели до покращення використання земель та зниження несприятливих антропогенно-техногенних навантажень.

Список використаних джерел: 1. *Агропромышленный комплекс Одесской области: проблемы и перспективы развития (концепция и основные направления социально – экономического развития на 1991 – 1995 годы и на период до 2005 года).* – Одесса: ЮНЦ АН УССР, 1990. – 359 с. 2. *Регіональна доповідь про стан природного середовища в Одеській області у 2013 році [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://ecology.odessa.gov.ua/>* 3. *Статистичний щорічник Одеської області за 2013 рік / [За ред. Т.В.Копилової]. – Одеса: ГУС в Одеській області, 2014. – 502 с.*

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА В БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ И ТЕНДЕНЦИИ ЕЁ РАЗВИТИЯ

С.Н. Марыныч, С.Н. Колмыков

kolmykov@bsu.edu.ru

*ФГАОУ ВПО «Белгородский государственный национальный
исследовательский университет», г. Белгород, Россия*

Экологическая безопасность, охрана окружающей среды – неперенные условия устойчивого развития любого общества, где жизнь и здоровье человека являются абсолютным приоритетом. Управление природопользования и охраны окружающей среды Белгородской области является органом исполнительной власти области, обеспечивающим проведение на территории области единой государственной политики и осуществляющим управление в сфере природопользования и охраны окружающей среды, а также координацию деятельности в сфере природопользования и охраны окружающей среды иных органов исполнительной власти Белгородской области [2]. В последние годы обозначилась хорошая традиция и тенденция приоритетности решения экологических проблем, сохранения природных ресурсов, охраны окружающей среды – среды обитания человека. И в первую очередь это связано с именем Е.С. Савченко, губернатора области. Реализуются намеченные региональные и федеральные программы.

За короткий промежуток времени, законодательно разработаны и внедрены основные принципы природоохранной деятельности Белгородской области, создан пакет целевых программ и нормативных актов, ряд крупных межобластных и международных соглашений. Разработана концепция безопасности населения Белгородской области, снижения рисков и защиты от чрезвычайных ситуаций природного, техногенного характера и террористических проявлений. Так же вступили в силу ряд постановлений, например, №329 «Об усилении экологической безопасности и охраны окружающей среды на территории области». Всего около 20 важных нормативно-правовых актов.

Существует региональная концепция экологической безопасности населения Белгородской области. Она предопределяет три этапа ее реализации:

1) до 2007 года – стабилизации объемов выбросов и сбросов загрязняющих веществ и образования отходов производства и потребления.

2) до 2010 года – снижение технологических объемов выбросов, сбросов и размещению отходов, создаются условия по минимизации риска возникновения техногенных аварий на потенциально опасных производственных объектах.

3) 2010 и последующие годы – работы по коренному улучшению экологической ситуации на территории Белгородской области, обеспечивающие создание здесь здоровой и безопасной среды обитания [1].

Реалізуються і раніше намечені програми по благоустрою і озелененню населених пунктів. Сьогодні в області активно працюють регіональні відділення громадських екологічних організацій: Всеросійського товариства охорони природи, Союзу охорони птахів Росії, Партії «зелених» («Кедр») і інші. Вони беруть участь в екологічних рейдах, перевіряють підприємств, громадських екологічних експертизах, організації масових природоохоронних заходів і акцій.

Список використаних джерел: 1. О підготовці і розповсюдженні щорічного державного звіту про стан і об охороні навколишнього середовища: Постанова Уряду РФ від 24.09.2012 г. №966 // Збір. законодавства РФ. – 2012. – №40. – 5448 с. 2. Офіційний сайт Управління природокористування і охорони навколишнього середовища Бєлгородської області [Електронний ресурс] – URL: <http://www.ecolog31.ru> (дата звернення: 2.10.2015).

УДК 911.375.5

ПЕРЕТВОРЕННЯ ЛАНДШАФТУ МІСТА

В.В. Машкіна

v.mashkina@physgeo.com

*Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
м. Харків, Україна*

Ландшафт — складний природно-географічний комплекс, в якому всі основні компоненти: літологічна основа, атмосферне повітря, підземні і поверхневі води, рослинність і тваринний світ знаходяться у великій та складній взаємодії, утворюючи однорідну за умовами розвитку нерозривну систему [2]. В кожному місті є ландшафт в якому проявляється єдність елементів і цілісність об'єкта.

У ХХ столітті досліджено різноманіття природних ландшафтів, їх вертикальну та горизонтальну структуру такими вченими як Ф.М. Мільковим, Л.С. Бергом, А.Г. Ісаченком та ін. Також Ф.М. Мільковим спрогнозовано та охарактеризовано процеси і явища, характерні для сучасних природних ландшафтів, особливо антропогенні ландшафти. Він типізував міський ландшафт за озелененням території, поверховістю та іншими критеріями. Ф.М. Мільков виділяв садово-паркові, заводські та мало- і багатоповерхові міські ландшафти [3].

Українські ландшафтознавці, в особі П.Г. Шищенка, О.М. Маринича визначають антропогенний ландшафт - як ландшафт, змінений діяльністю людини в процесі виконання нею соціально-економічних функцій з відповідною технологією природокористування. У такому ландшафті значних змін зазнають рослинність і тваринний світ, ґрунти, мікрорельєф; відносно мало змінилися геологічний фундамент та основні риси клімату. Антропогенні ландшафти: господарські угіддя, населені пункти, промислові споруди, шляхи, антропогенні форми рельєфу (канали, кар'єри, відвали) [1].

Взаємодія міста і природи завжди відбувалась і змінювалась під впливом історії та історичних подій. У природних ландшафтах процеси накопичення і зв'язування енергії органічної речовини збалансовані самою природою.

Характерною рисою ландшафтів є чіткий прояв сезонної ритмічності його стану. Це виражається не лише в зміні погоди, але також і в характері та в розвитку ерозійних процесів, в режимі річок і водойм, ґрунтоутворенні та ін. Всім компонентам природного середовища властива саморегуляція і самовідновлення. Міські ландшафти не перестають бути складовою частиною природи і продовжують розвиватися за її законами. Так основні зональні риси природи збереглися в межах міста (тектонічна будова) і повинні враховуватися при перебудові властивих для них комплексів нижчого рангу [1]. Закономірності розвитку міського ландшафту виявляються в результаті аналізу окремих компонентів ландшафту. Проблема внутрішньої диференціації міського ландшафту є актуальною сьогодні.

Місто, як фізико-географічний простір, проявляється в його пристосованості до природних умов: клімату, рельєфу, місцевості, рослинності, будівельним матеріалам та ін. Тому місто змінює природний ландшафт, вносячи зміни в його окремі компоненти.

Основними факторами антропогенної трансформації ландшафтів є їх перетворення внаслідок господарської діяльності (зміна структури рослинного покриву, окультурювання земель та ін.). Аналіз антропогенної трансформованості ландшафтів необхідний для визначення їх стійкості та ряду інших комплексних характеристик, які визначають якість сучасних ландшафтів міста.

Перетворення рельєфу в місті відбувається внаслідок благоустрою та забудови міста. Пониження рельєфу пов'язане із зрізанням ґрунту, опусканням та просадкою поверхні, а підвищення відміток рельєфу пов'язане з засипання ярів та ін.

Перетворення структури рельєфу та благоустрій міста впливає на стан міської гідрографічної мережі – формування стоку та забрудненість води. Вплив міської забудови розповсюджується на підземні води до глибини 150 м, а зміни хімічного складу підземних вод проявляються в радіусі 25-30 км від меж забудови.

Інтенсифікація промислового виробництва та використання автомобільного транспорту призводить до збільшення викидів в атмосферу. Для сучасних міст характерне суттєве скорочення надходження сонячної радіації (до 20-25%), при цьому середньорічні температури в місті вищі, ніж в передмісті. В місті частіше спостерігаються тумани, формується своєрідний вітровий режим.

Ландшафт міста відрізняється від інших типів ландшафту активним впливом людини з метою найбільш зручного використання природних ресурсів. Вивчення міського ландшафту відбувається як вивчення складної системи в якій можна виділити ієрархічну структуру (макро-, мезо- та мікро- рівні) та певні властивості організації (неперервність розвитку, структурність та ін.). Структурні елементи міського ландшафту виділяють та акцентують увагу на

найбільш важливих об'єктах міста та визначають ієрархію міських просторових зон.

Перетворення ландшафту – система заходів, які спрямовані на виконання нових соціально-економічних функцій ландшафтом або на підвищення ефективності їх виконання [4]. Поступове збільшення в ландшафті нових елементів і витіснення природних на певній стадії приводить до перетворення ландшафту в інший.

Функціональна структура внутрішньої організації міста поділяється на три типи: виробнича, інженерно-транспорта та територія проживання. Також свої організаційні вимоги висуває кожна форма життєдіяльності населення – побут, праця, відпочинок та ін. Тому місто – це динамічна просторова складна система, яка базується на природному ландшафті і має певну функціонально-просторову організацію.

Функціональна різноманітність у використанні земель міста породжує сучасну конфліктність природокористування та може викликати загострення екологічної ситуації у перспективі. Здатність ландшафту зберігати стабільність свого балансу, природне самовідновлення та стійкість до антропогенного втручання визначається, головним чином, його різноманітністю та просторовою диференціацією. Порушення цього принципу призводить до руйнування всього ландшафту.

Природно-науковий аналіз, прогноз розвитку й розміщення виробництва в місті залежить від урахування особливостей природних умов і ресурсів. До негативних наслідків призводить співіснування суспільства і матеріального виробництва у відриві від природного середовища, ігнорування природних факторів у суспільному розвитку, ставлення до природи. Зміни, які відбуваються в ландшафті під впливом технологічних процесів виробництва та його складових частин, повинні узгоджуватися із природно-соціальним явищами для стабілізації якісних характеристик ландшафту.

Список використаних джерел: 1. Антропогенні ландшафти Криворіжжя: історія розвитку, структура [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://kdpu.edu.ua/index.php?Option=com_content&task=view&id=2019&Itemid=824 2. Исаченко А.Г. Ландшафтоведение и физико-географическое районирование: Учеб. / А. Г. Исаченко- М.: Высш. шк., 1991. – 366 с. 3. Мильков Ф. Н. Человек и ландшафты./ Ф. Н. Мильков - М.: Мысль, 1973. -222 с. 4. Міський ландшафт як екскурсійний об'єкт [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://ukref.com.ua/page,3,59965-Gorodskoiy-landshaft-kak-ekskursionnyiy-ob-ekt.html>

ЕКОЛОГІЧНА РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА: СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

М.М. Покоłodна, Н.О. Телюра

M_Pokoloda@rambler.ru; nata.teliura@ukr.net

*Харківський національний університет міського господарства
імені О.М. Бекетова, м. Харків, Україна*

Регіональна екологічна політика держави є органічною складовою національної екологічної політики. Від вирішення регіональних екологічних проблем певною мірою залежить соціально-економічна стабільність в Україні. Для реалізації регіональної екологічної політики використовуються такі механізми: законодавчо-правовий, управлінський, економічний, громадсько-просвітницький. При загальній спрямованості державної стратегії переходу на засади сталого розвитку особливої актуальності набуває управління охороною довкілля, раціональним використанням природних ресурсів та безпекою життєдіяльності людини. Його значущість зростає в умовах децентралізації управління та підвищення ролі соціально-економічного розвитку регіонів. У зв'язку з цим в умовах трансформації економічної системи виникає потреба у розробці нової державної екополітики на різних рівнях управління.

Необхідність прискореного поступу України на шляху сталого розвитку, економічного зростання, поєднаного з активною соціальною політикою держави, демократизацією усіх складових суспільного життя, потребує формування якісно нової державної регіональної політики. Пропорційність і збалансованість розвитку регіонів і України не забезпечується через відсутність екологічної компоненти в державній регіональній політиці. Тому екологічна політика як складова державної регіональної політики повинна стати пріоритетним напрямком в системі управління навколишнім природним середовищем. Наступним етапом для забезпечення стійкого, тобто економічно ефективного і екологічно безпечного природокористування є необхідність в трансформації механізмів її реалізації.

Зміст регіональної екологічної політики розглядається в двох аспектах. Перший – це екологічна політика держави по відношенню до регіонів (державна регіональна екологічна політика), другий – екологічна політика, яка здійснюється регіонами. Перша реалізується центральними органами державної влади, друга – місцевими органами влади і самоврядування. В цьому плані значну роль відіграє розмежування повноважень між різними гілками влади у сфері природокористування і охорони навколишнього природного середовища.

Державна регіональна екологічна політика базується на таких принципах:

- конституційність та законність – реалізація політики здійснюється відповідно до Конституції та законів України, актів Президента України та Кабінету Міністрів України на засадах чіткого розподілу завдань, повноважень

та відповідальності між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування;

- забезпечення унітарності України та цілісності її території, включаючи єдність економічного простору на всій території держави, її грошово-кредитної, податкової, митної, бюджетної систем;
- поєднання процесів централізації та децентралізації влади, гармонізація загальнодержавних, регіональних та місцевих інтересів;
- максимальне наближення послуг, що надаються органами державної влади та органами місцевого самоврядування, до безпосередніх споживачів;
- диференційованість надання державної підтримки регіонам відповідно до умов, критеріїв та строків, визначених законодавством;
- стимулювання тісного співробітництва між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування у розробленні та реалізації заходів щодо регіонального розвитку.

Основними критеріями для розмежування повноважень державних і місцевих органів в галузі охорони навколишнього середовища можна назвати:

- джерела фінансування заходів по охороні навколишнього природного середовища;
- статус природних ресурсів (загальнодержавного або місцевого значення);
- масштаби впливу на навколишнє природне середовище.

Необхідно виділити і місцевий (базовий) рівень екологічної політики у складі регіональної політики та здійснити необхідні інституційні перетворення з метою формування нового правового і економічного регулювання взаємодії державних органів різних рівнів і природокористувачів. При цьому діяльність законодавчих і виконавчих органів влади повинна бути сконцентрована на вирішенні наступних проблем:

- ефективне використання природно-ресурсного потенціалу країни;
- перехід до сталого розвитку України з врахуванням екологічних і природно-рекреаційних умов конкретних територій;
- підтримка мінімально необхідного рівня екологічної безпеки на різних рівнях;
- активна участь різних верств населення і соціальних груп у реалізації державної екологічної політики, в тому числі на регіональному рівні.

Організаційні принципи охорони довкілля і раціонального використання природних ресурсів України до функцій регіонального рівня відносять вирішення наступних питань:

- регулювання використання природних ресурсів місцевого значення;
- визначення нормативів забруднення навколишнього природного середовища (встановлення ГДВ, ГДС та розміщення відходів);
- впровадження економічного механізму природокористування; проведення моніторингу та обліку об'єктів природокористування і забруднення довкілля;
- проведення державної екологічної експертизи;
- здійснення державного контролю за дотриманням природоохоронного законодавства;

- розроблення програм впровадження природоохоронних заходів, визначення та реалізація інвестиційної політики;
- інформування населення та заінтересованих установ і організацій з екологічних питань.

До функцій місцевого рівня управління належить вирішення наступних питань:

- проведення локального та об'єктного моніторингу;
- здійснення контролю за дотриманням природоохоронного законодавства;
- організація розробки місцевих екологічних програм та проектів.

Розробка стратегії управління розвитком регіону базується на ключових напрямках екологобезпечної політики і потребує істотної адаптації існуючих у нашій країні норм і вимог до загальноєвропейських стандартів.

Сучасна державна система управління природоохоронною діяльністю є занадто централізованою та з елементами відомчості. Це веде до зниження ефективності управління на регіональному рівні, зокрема щодо напрямів планування та використання інвестицій природоохоронного призначення, а також не дає можливості повністю враховувати територіальні інтереси в створенні екологічно безпечного довкілля.

Пріоритетними шляхами вирішення цих питань є вдосконалення державного регулювання у сфері соціально-економічного розвитку регіонів, відповідних правових, організаційних, економічних та інших механізмів, а також підвищення ролі та відповідальності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування за вирішення покладених на них повноважень та завдань.

Список використаних джерел: 1. Про основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки / Верховна Рада України. – Офіц. вид. // Відомості Верховної Ради. – 1998. – № 38–39 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua> 2. Стратегія екологічної безпеки (регіональний контекст) / Під ред. Долішнього М.І., Кравціва В.С.. – Львів, 1999. – 243 с. 3. Шевчук В.Я. Екологічне управління / Шевчук В.Я., Саталкін Ю.М., Білявський Г.О., Навроцький В.М., Гетьман В.В. – К.: Либідь, 2004. – 432 с.

ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ ЗНЕЛІСНЕННЯ Й ДЕГРАДАЦІЇ ЛІСОВИХ ЕКОСИСТЕМ

М.В. Рябовіл

myroslavariabovil2006@gmail.com

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна*

Процес знеліснення є поширеним явищем в Україні та світі. Знеліснення спричиняє природні трансформації, що призводить до виникнення геоекологічних проблем. Тому, надзвичайно актуальним завданням науково-практичних досліджень є вивчення основних причин та виявлення наслідків знеліснення лісових геосистем. Під процесом знеліснення слід розуміти перетворення зайнятої лісом ділянки в інший тип господарювання, наприклад, пасовище чи рілля. Лише протягом останніх дванадцяти років (2000-2012pp.), за даними Мета Хансена, площі лісів в світі скоротилися на 2,2 млн км². В той же час приріст лісових масивів становить всього 0,8 млн км². В Україні знеліснення територій вражає стрімкими темпами, за даними проекту Global Forest Watch, втрати України за 2000-2013 роки склали 565,6 тис. га, приріст за 2000–2012 роки – 352,9 тис. га.

Дослідженням проблем знеліснення лісових геосистем займалися багато вчених, зокрема С.М. Стойко, О. Бабич, Я.В. Генік, А.О. Домаранський. Український вчений С.М. Перехрест у праці «Природні умови та природні ресурси українських Карпат» зазначав, що гірські ліси Карпат виступають важливим засобом регулювання стоку води, боротьби з паводками і селевими потоками з вітровалом та ерозією гірських схилів і берегів річок.

Причинами зменшення площі лісових екосистем є комплекс дії негативних природних та антропогенних чинників:

- лісові пожежі, так, тільки протягом 2010 р. в лісовому фонді України було зафіксовано 3240 випадків лісових пожеж, внаслідок чого загинуло 3127 га лісових насаджень [1];
- буреломи, за період з 1982 по 2001 pp., було знищено 1124,4 га лісу [2];
- вилучення лісових земель з метою добування корисних копалин та створення нових промислових об'єктів, нестале та неефективне ведення лісового господарства, нераціональне використання лісових ресурсів;
- самовільні вирубки лісу, дані за дослідженнями різних інституцій суттєво різняться. Обсяги незаконних лісозаготівель в Карпатах у лісах Держкомлісгоспу складає 0,01 млн, за даними Державного комітету лісового господарства країни, за дослідженнями, яке проводилось Світовим банком – 0,25–0,30 млн, а за оцінкою експертів швейцарсько-українського проекту розвитку лісового господарства в Закарпатті «FORZA» – 1,00–1,25 млн [3].

Ліси відіграють надзвичайно велику водорегулюючу та ґрунтозахисну роль. Вони створюють сприятливі умови для накопичення й акумуляції вологи, регулюють поверхневий стік, захищають гірські схили від водної ерозії і зсувів ґрунту. Особлива роль у формуванні поверхневого стоку належить лісовій підстилці, яка має велику вологостійкість і може утримувати від 20 до 200 т/га води. За відсутності підстилки водопроникність ґрунту зменшується у 4–5 разів (2–5 і 5–20 мм/хв.). Також сприяють затримці стоку лісові ґрунти. Верхня частина лісових ґрунтів (гумусовий горизонт) характеризується наявністю водотривких агрегатів і структурністю. У його верхньому 10-сантиметровому шарі міститься близько 48% частинок водотривких агрегатів діаметром більше 1 мм, на польових ділянках – лише 3–12%. Пористість лісових ґрунтів – 50–73%, безлісних сільськогосподарських угідь – 40–54% [1].

Водорегулююча здатність лісу істотно залежить і від віку дерев. Молодий ліс спочатку мало здатний впливати на формування стоку, але з часом його водорегулювальні функції поступово нарощуються. Найбільше зарегулювувать стік і випаровують вологи стиглі деревостани у віці 35–70 років.

Наслідки знеліснення геосистем:

- ерозія ґрунтів;
- повені та засухи;
- пониження стабільності та стійкості лісових екосистем;
- збільшення витрат на забезпечення відновлення лісових екосистем;
- виникнення конфліктів у сфері лісокористування;
- погіршення умов навколишнього природного середовища.

В результаті вирубки лісів в Карпатському регіоні відбувається трансформація природних лісів на монокультурні посадки, змінюється вікова структура деревостоїв. Це в свою чергу зумовлює істотне послаблення водорегулюючої ролі лісів, відбувається порушення водного і гідрологічного режиму значних збірних басейнів, збільшується і прискорюється поверхневий стік. В результаті цього відбуваються повені значних масштабів, які завдають великої шкоди населенню Карпатського краю.

Для вирішення проблеми знеліснення Україна приймає участь в багатьох міжнародних ініціативах, програмах та проектах, спрямованих на розвиток лісового господарства, сталого управління лісами, наприклад, «FORZA», програма ЄСП ФЛЕГ, проект ТехІнЛес, проект «Засоби для регіонального планування і планування управління для українського лісового господарства». Велике значення має моніторинг лісів, тому що він забезпечує систему регулярних спостережень, також має здійснювати аналіз і оцінку інформації про стан лісів.

Список використаних джерел: 1. Генсірук С.А. Ліси України / С.А. Генсірук. – К.: Вид -во «Наук. думка», 1992. – 408 с. 2. Лавний В.В., Мазепа В.Г. Вплив сонячної активності на вітровали і буреломи лісу в Українських Карпатах / В.В. Лавний, В.Г. Мазепа // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.3 3. Незаконні рубки в Україні. А. Збір даних. Проект Агенції з міжнародного розвитку Канади під егідою Ініціативи з питань довкілля і безпеки. Березень 2010 р.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ МЕЗИНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ У КОНТЕКСТІ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ ЧЕРНІГІВЩИНИ

Н.В. Симоненко, А.Є. Наливайко

mezinpark@gmail.com

Мезинський національний природний парк, с. Свердловка, Україна

Кожна людина незалежно від віку, статі, статусу у суспільстві усвідомлює свою залежність від здорового та безпечного стану довкілля, і повністю зрозумілим є те, що технократичний, деструктивний підхід до природокористування вичерпав себе. Проблеми, які стоять перед нами зараз, є результатом тривалого нехтування законами розвитку відносин між людиною і природою, це уроки та наслідки нерозуміння принципів раціонального природокористування. Незмінним пріоритетом на Чернігівщині залишається усвідомлення цих проблем і труднощів, розробка виваженої екологічної політики для їх вирішення. Заповідання природних територій є одним з найдієвіших інструментів для збереження української природи та раціонального використання природних комплексів. Станом на 1 січня 2015 р. в Чернігівській області створено та зберігаються 663 об'єкти природно-заповідного фонду загальною площею 254594,93 га, що становить 7,7 % від території області [1].

Особливе місце в системі ПЗФ України належить природним та біосферним заповідникам і національним природним паркам. Функціонування Мезинського національного природного парку (з 2006 р.), до функцій якого належить забезпечення режиму охорони, здійснення наукових досліджень та еколого-освітньої діяльності, організація рекреації тощо, сприяє ефективному виконанню поставлених природоохоронних завдань в регіоні. Сьогодні про Мезинський НПП (Коропський р-н., Чернігівська обл.) можемо говорити, як про природоохоронний, науковий, еколого-просвітний центр, який проводить активну діяльність серед молоді, місцевого населення та туристів.

Територію НПП активно відвідують науковці НАН України, які працюють за напрямками: зоологія, ентомологія, палеогеографія, гідробіологія, ботаніка, археологія. Результати їх досліджень містяться у щорічній науковій праці Мезинського НПП «Літопис природи». На основі цих досліджень розроблені природоохоронні рекомендації, які активно реалізуються природоохоронцями НПП, місцевими сільськими радами й лісництвами.

Збереження видового різноманіття є одним із основних завдань Мезинського НПП. На його території виявлено 17 видів рослин, занесених до Червоної книги України, та значиться 95 видів тварин, занесених до Червоної книги України, з них 21 має статус зникаючих. Раритетний склад флори і фауни Мезинського нацпарку свідчить про доволі високий статус цієї території, важливої для збереження біорізноманіття Полісся, яке потребує подальшого

вивчення різноманітності видів, складання списків видів, вивчення їх біотопів перебування, картографування, опис і збереження біотопів, а також вивчення динаміки їх стану.

На сторожі незаконного добування природних ресурсів на території Мезинського НПП стоїть служба державної охорони, працівниками якої проводяться щоденні патрулювання території установи. Окрім цього спільно з місцевими правоохоронними органами проводяться рейдові перевірки щодо порушення вимог природоохоронного законодавства на території Мезинського НПП. По виявлених фактах порушень видаються приписи, складаються протоколи і акти про вилучення знарядь незаконного добування природних ресурсів [2]. За 9 місяців 2015 р. здійснено 32 рейди по припиненню порушень природоохоронного законодавства. Складено 57 протоколів про адміністративні правопорушення, 24 приписи про усунення порушень природоохоронного законодавства, 49 актів на вилучення знарядь незаконного добування природних ресурсів. Вилучено 49 сіток.

Запрошені до наукової роботи фахівці стали відмічати, що крейджані виходи на Десні є справжніми резерватами рідкісних та зникаючих видів риб – бистрянки російської, яльця звичайного, миня річкового і окраси Десни – марени дніпровської та стерляді. Крім видів, що занесені до Червоної книги України, на крейджаних перекатах звичайні, а подекуди і багаточисельні типові річкові риби: білоперий пічкур дніпровський, головень європейський, в'язь звичайний, підуст звичайний та білизна європейська. Цінність подібних оселищ вимагає їх збереження та раціонального використання. Тож, не дарма, відділ держохорони Мезинського НПП попереджає відпочиваючих, рибалок та гостей парку про дотримання правил безпеки на воді, правил любительської риболовлі та про відповідальність за порушення природоохоронного законодавства.

Мезинським НПП велика увага приділяється екологічній освіті та природоохоронним акціям. Співробітниками парку, шляхом співпраці з 11 школами району, Коропським РЦДТ, а також з Чернігівським НПУ ім. Т.Г. Шевченка, щорічно проводиться ряд еколого-виховних заходів (бесіди з учнями та відвідувачами парку, екскурсії в природу, акції типу «Чистий берег», «Посади своє дерево», конкурси «Новорічний букет замість ялинки», «Екоплакати» й багато ін.) [2]. Ці еколого-виховні заходи покликані чітко та послідовно розвивати у дітей такі поняття, як екологія, природа рідного краю, охорона навколишнього середовища, взаємозв'язки між людиною та довкіллям.

В результаті впровадження освітніх програм Мезинським НПП лише в 2015 р. розроблений провідним фахівцем з екоосвіти конспект занять «Що таке вода. Її властивості та біологічне значення» посів 3 місце в конкурсі «Кращий урок», проведено науково-практичну конференцію «Природно-екологічний та історико-археологічний потенціал Мезинської округи: минуле, сучасне та перспективи розбудови», студенти Навчально-наукового Інституту історії, етнології та правознавства ім. О.М. Лазаревського Чернігівського НПУ ім. Т.Г. Шевченка пройшли музейну практику на базі філіалу Мезинського музею, ученицею 10 кл. виконується робота МАН України «Мезин в роки Великої Вітчизняної війни».

Виходячи із завдань, забезпечити масовий відпочинок населення, враховуючи значний рекреаційний потенціал природних ландшафтів Мезинського НПП, розробляється система заходів з впорядкування та благоустрою його території. Зокрема, для короточасного спілкування з природою вздовж Десни та в лісових масивах улаштовані пікнікові зони, обладнані лісовими меблями, місцями для вогнища та сміття, відвідувачам також пропонуються затишні кімнати в будинках туриста (с. Радичів та с. Городище, Коропський р-н.). Туристичні групи пізнають історію краю в Мезинському археологічному музеї та його свердловському філіалі, особливості та властивості ландшафтів, рослинного покриву, тваринного різноманіття – на еколого-пізнавальних стежках і маршрутах, влаштовують фотосесії на оглядових майданчиках. Реалізація заходів з благоустрою забезпечила потік туристів на території парку від 3 тис. чол. щорічно. Отже, бачимо, що національний природний парк – каталізатор сталого розвитку регіону і база для розвитку рекреаційної, туристичної, еколого-освітньої, природоохоронної, наукової діяльності, стимул для розвитку супутніх видів підприємницької діяльності в регіоні та збереження історико-культурної спадщини, підвищення духовного потенціалу суспільства. Робота Мезинського НПП привела до позитивних змін у розвитку регіону: створено нові робочі місця, реалізуються еколого-освітні та природоохоронні програми, розвивається інфраструктура і туристична галузь, перспективним напрямом якої є розширення кола самозайнятості місцевого населення шляхом створення зелених садиб і надання платних послуг відвідувачам щодо розміщення, харчування з особистого підсобного господарства та супровід по території.

Список використаних джерел: 1. Екологічний паспорт Чернігівської області. – Чернігів: Департамент екології та природних ресурсів Чернігівської обласної державної адміністрації, 2014 р. – 112 с. 2. Проект організації території, охорони, відтворення та рекреаційного використання природних комплексів та об'єктів Мезинського НПП. – Харків, 2010. – Т. 1. Пояснювальна записка, книга II. – 455 с.

УДК 502.45

РОЗШИРЕННЯ ТЕРИТОРІЙ НПП «ЧЕРЕМОСЬКИЙ» ЯК ОДИН ІЗ ШЛЯХІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПУТИЛЬЩИНИ

А.В. Юзик, В.О. Гребенищikov

*Національний природний парк «Черемоський», м. Путила,
Чернівецька область, Україна*

Розширення і вдосконалення природно-заповідного фонду є одним з важливих напрямків оптимізації середовища існування людини і збереження ландшафтного та біологічного різноманіття. В Українських Карпатах здійснюється формування системи заповідних територій, передусім за рахунок

територіально-монолітних і ландшафтно-репрезентативних природних об'єктів. Створена досить чітка структура заповідників і національних природних парків, що охоплює практично всі висотно-зональні та висотно-поясні ландшафтні комплекси Українських Карпат.

Територія діючого НПП «Черемоський» приурочена до центральної частини Вигорлат-Гутинської Вулканічної гряди передгір'їв Східних Карпат, а саме до хребта Чорний Діл. Територія, яка планується для приєднання до складу НПП, розташована в межах Путильського району Чернівецької області. Угіддя, що пропонуються для розширення НПП «Черемоський», разом з Парком будуть утворювати практично цілісну охоронювану територію басейну річки Білий Черемош. На них представлені переважно ліси на гірських схилах різної крутизни, прирусові ліси, луки із різноманітним рослинним покривом, видовим складом рослин і тварин, з численними локалітетами раритетних видів місцевої фауни і флори.

Пропоновані для приєднання в склад Парку ділянки займають найбільш високогірну частину Путильського району. До більшості гірських хребтів примикають високогірні пасовища або полонини.

Території, що пропонується включити до складу НПП «Черемоський», являють собою систему гірських хребтів, розділених річковими долинами – притоками річок Білий Черемош, Путилка, Сучава із численними безіменними притоками наступних порядків.

Дані землі становлять південно-східну частину басейну річки Білий Черемош, південно-західну частину басейну річки Сучава, південно-західну і південно-східну частини басейну річки Путилка (найбільшої притоки річки Черемош) та південно-західну частину басейну річок Бисків і Черепанка. Найбільшим із поряд розташованих водотоків є річка Білий Черемош.

За фізико-географічним районуванням Українських Карпат територія, яку планується включити до складу НПП «Черемоський» знаходиться в межах наступних областей:

- I. Високогірно-полонинська область.
- II. Міжгірно-Верховинська область.
- III. Середньогірно-скибова область.

Згідно флористичного районування Українських Карпат – це район Чивчино-Гринявських гір.

Про соціально-економічні наслідки розширення території національного природного парку «Черемоський» можна говорити на основі аналізу існуючої структури господарювання в Путильському районі Чернівецької області.

З усіх районів області Путильський район має найменшу кількість населення. За даними на 01.01.2013 р. вона становила 25940 осіб, а на 01.08.2013 року в ньому проживало 26083 особи, з них 54% - жінок, 46% - чоловіків. Щільність населення становить 29,5 осіб/км. Міське населення району складає 3,4 тис. осіб, сільське – 22,6 тис. осіб.

Характерною особливістю сіл Путильського району є їх велика протяжність, розкиданість та фактична відсутність елементарного планування. В зв'язку з цим, села тут, по суті, являють собою сукупність хуторів. Такі

поселення склались через особливості оренди, купівлі-продажу земельних ділянок, а також пов'язані з характером вирубки лісу – на звільнених від лісу землях згодом виникали хутори та окремі оселі.

Крім того, у формуванні хуторської системи розселення велику роль відіграли і природні особливості гірської місцевості. Мала кількість придатних для обробітку земель і роздрібленість сільськогосподарських угідь були однією з причин формування хуторів.

Територія району заселена вкрай нерівномірно. Найгустіше заселені центральна, північна і південно-східна частини району, особливо вздовж річок Путилка, Черемош, Сарата. Гірські хребти південно-західної частини району, де, в основному, і розміщені землі НПП «Черемоський», майже безлюдні.

Слід додати, що населені пункти на пропонованих для включення до складу Парку територіях відсутні.

На території Путильського району населення займається тваринництвом в особистих господарствах. Не дивлячись на потенційні можливості сільськогосподарських угідь, переважна частина їх із-за нераціонального використання і відсутності відповідної агротехніки малопродуктивна. Через значну віддаленість полонин від населених пунктів заходи по їх покращенню не проводяться. Значну частину пасовищ займають асоціації з перевагою непридатних в кормовому відношенні щавля альпійського, чорниці, брусниці, різних мохів та лишайників.

Із занепадом колгоспів спостерігається повільне заростання полонин лісовою і чагарниковою рослинністю. Тому вкрай необхідно розвивати сільське господарство, зокрема тваринництво, використовуючи для цього всі можливості місцевості та враховуючи місцеві традиції. Це забезпечить місцеве населення та рекреантів здоровими продуктами харчування, що, в свою чергу можна використовувати як рекреаційний елемент для залучення відвідувачів на територію району.

Територія розширення знаходиться поза межами населених пунктів, і населення яке б проживало на планованій території, відсутнє. Тому розширення території НПП «Черемоський» сприятиме покращенню соціально-економічної ситуації в регіоні. Частина місцевих жителів, у тому числі і працівники лісгоспів, знайдуть роботу безпосередньо в штаті Парку. Інші зможуть знайти себе в обслуговуванні рекреантів і туристів, якими опікуватиметься адміністрація НПП «Черемоський», у сфері транспортного забезпечення, харчування тощо. Збільшення площі природно-заповідної установи дасть поштовх для розвитку малого бізнесу на Путильщині, зокрема сфери торгівлі, обслуговування (наприклад, зеленого туризму), що також сприятиме добробуту населення.

На пропонованих для включення до складу НПП «Черемоський» землях відсутні автомобільні дороги, за винятком лісових доріг. Останні знаходяться у занедбаному стані та потребують додаткового фінансування на їх утримання. Проте, розвиток природно-заповідної установи такого рангу, як національний природний парк, збільшуватиме потік відвідувачів до Путильського району. Це, в свою чергу, спонукатиме відповідні державні структури утримувати в

належному стані мережу доріг.

На більшій частині запланованої для розширення території можливе використання тільки мобільного зв'язку. На сьогоднішній день не всі проєктовані території покриті мобільним зв'язком, тому, у зв'язку із збільшенням потоку рекреантів, можливе його підсилення за рахунок встановлення веж у зонах розширення, де це дозволяє функціональне зонування проєктованої території.

З економічної та екологічної точок зору жити електричною енергією будівлі та споруди туристсько-господарського призначення найдоцільніше автономними джерелами енергії. Це можуть бути сонячні батареї та вітрові електростанції.

Таким чином, розширення території НПП «Черемоський» всебічно сприятиме соціально-економічному розвитку Путильського району та значному покращенню добробуту місцевого населення.

УДК 911.3:338.48 (477.86)

ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИЙ ФОНД ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ОБ'ЄКТ РОЗВИТКУ ЕКОТУРИЗМУ В РЕГІОНІ

П.А. Вірченко, І.В. Обуховський

japasha@yandex.ua, obuhovsky.igor@yandex.ua

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

В останні роки в Україні та світі спостерігається посилення інтересу до такої форми туристичної діяльності, як екологічний туризм. Ця тенденція, на нашу думку, пов'язана з погіршенням екологічного стану довкілля, особливо у великих міських поселеннях, перенасиченням туристами традиційних місць відпочинку, зростанням кількості вільного часу та пошуком альтернативних видів відпочинку серед потенціальних туристів.

Саме орієнтацією на екологічну складову можна пояснити підвищену увагу в останні роки до відвідування місць з незмінним або мало зміненим довкіллям. В Україні до таких територій можна віднести Карпатський регіон, який виділяється серед інших туристичних регіонів країни не тільки своєю природно-географічною унікальністю, а й самобутньою культурою українських горян, екологічною збереженістю значних територій, високим рівнем заповідності регіону. Зазначені чинники безпосередньо впливають на розвиток різних видів туризму в Карпатському регіоні, в тому числі й екологічного.

Отже, метою дослідження є аналіз привабливості та залучення об'єктів природно-заповідного фонду Івано-Франківської області до розвитку екологічного туризму в регіоні.

Окремі питання розвитку екологічного туризму висвітлені у працях О.О. Бейдика, М.Б. Біржакова, В.І. Гетьмана, А.П. Голода, О.Ю. Дмитрука, Н.О. Кравченко, О.О. Любіцевої, О.В. Міщенко та інших дослідників. Однак,

єдиного загальновизнаного поняття «екологічний туризм» не існує, проте, майже всі науковці визначають його видом туризму, який проводиться в межах природних ландшафтів [2]. Деякі вітчизняні вчені розглядають екотуризм, як один з видів сільського туризму.

На думку О.О. Бейдика, екологічний туризм є складовою частиною рекреаційної діяльності, при якій негативний вплив на природне середовище та його компоненти є мінімальним. Екологічний туризм передбачає гармонійне єднання людини, засобів рекреації, природного середовища та рекреаційної інфраструктури [1].

Міжнародна організація екологічного туризму (TIES), визначає поняття «екотуризм», як відповідальну подорож у природні зони, області, що зберігає навколишнє середовище і підтримує добробут місцевих мешканців [5].

За визначенням Всесвітньої організації дикої природи, екологічний туризм включає відвідання територій з відносно «недоторканою» природою, з метою отримання вражень щодо природних та культурно-етнографічних особливостей даної місцевості, та який не порушує цілісності екосистем і створює такі економічні умови, за яких охорона природи та природних ресурсів, є вигідною для місцевого населення [3]. Отже, неодмінною умовою розвитку екотуризму будь якого регіону є раціональне використання його природно-заповідних об'єктів та територій.

Серед областей України, які входять до складу Карпатського туристичного регіону особливої уваги заслуговує Івано-Франківщина, яка вирізняється переважанням екологічно чистих територій, різноманітністю рельєфу, клімату, гідрологічних об'єктів, мальовничими гірськими ландшафтами, самобутньою культурою населення, високою лісистістю, унікальною флорою та фауною, значною заповідністю території тощо. Зазначені чинники всіляко сприяють розвитку на території Івано-Франківської області розвитку різних видів туризму, в тому числі й екологічного. Крім того, місцеві мешканці завжди дбали про збереження природних екосистем на території регіону, отже, не випадково Івано-Франківщина завжди вважалась екологічно чистим регіоном зі значним рівнем заповідності територій.

Станом на кінець 2014 року мережа природно-заповідного фонду Івано-Франківської області налічувала 474 території та об'єкти загальною площею 218,8 тис. га [6]. За останні п'ять років площа природно-заповідного фонду області, зросла з 195,9 тис. га до 218,8 тис. га. Отже, у період з 2009 по 2014 роки відсоток заповідності Івано-Франківщини збільшився на 1,7 % (з 14,0 % до 15,7 %), що, на нашу думку, свідчить про розширення можливостей для розвитку екологічного туризму в регіоні. Взагалі, за рівнем заповідності території Івано-Франківщина входить у першу п'ятірку регіонів України.

Природно-заповідний фонд Івано-Франківської області представлений: 1 природним заповідником, 5 національними природними парками, 3 регіональними ландшафтними парками, 64 заказниками, 189 пам'ятками природи, 7 дендрологічними парками, 9 парками-пам'ятками садово-паркового мистецтва (рис. 1) та 196 заповідними урочищами [6].

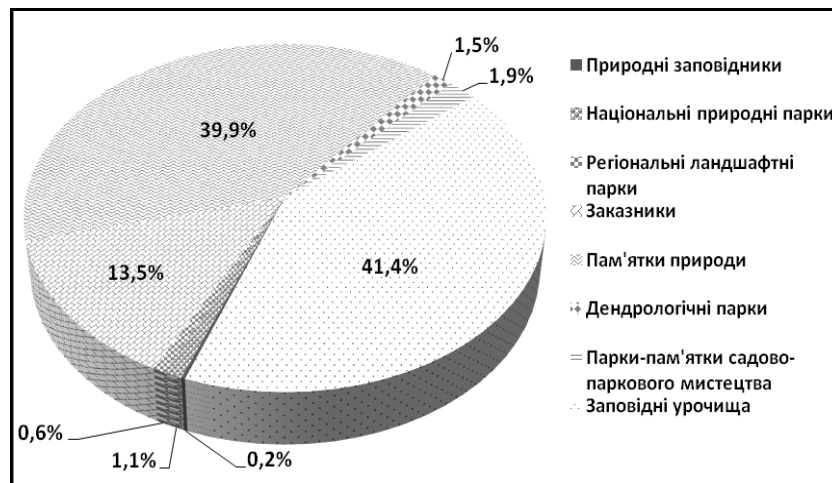

Рис. 1. Розподіл природно-заповідного фонду Івано-Франківської області за категоріями об'єктів (побудовано за даними [4, 6])

Рис. 2. Територіальне розміщення основних об'єктів природно-заповідного фонду Івано-Франківської області (побудовано за даними [4, 6])

Отже, у структурі природно-заповідного фонду Івано-Франківської області, за категоріями об'єктів, переважають заповідні урочища та пам'ятки природи. Однак, серед всіх категорій об'єктів природно-заповідного фонду, представлених в області, найвищий статус має єдиний на Івано-Франківщині природний заповідник «Горгани», заснований у 1996 році (для збереження реліктової сосни кедрової європейської). Він розташований у південно-західній частині Івано-Франківської області (у районі Довбушанських Горган) у межах Надвірнянського району (рис. 2). Загальна площа заповідника складає 5,3 тис. га [6]. Відвідування заповідника «Горгани» можливе тільки з науковою та еколого-освітньою метою при супроводі відповідальних працівників заповідника. Найбільша частка серед об'єктів природно-заповідного фонду Івано-Франківщині за розмірами території припадає на національні природні парки, загальна площа яких складає 120,3 тис. га. (рис. 3).

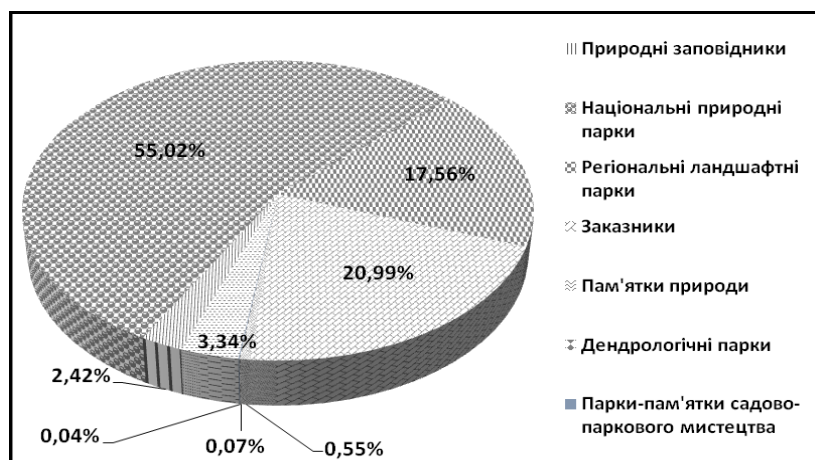

Рис. 3. Розподіл природно-заповідного фонду Івано-Франківської області за площею об'єктів (побудовано за даними [4, 6])

Природні національні парки області представлені: Карпатським національним природним парком, національним природним парком «Гуцульщина», Галицьким національним природним парком, національним природним парком «Синьогора» та національним природним парком «Верховинський» (рис. 2). На території Івано-Франківської області знаходиться перший і один з найбільших в Україні національних природних парків – Карпатський національний природний парк, який був створений ще у 1980 році для охорони Чорногірських пралісів. Площа парку становить 50,3 тис. га. У парку створено 48 туристичних маршрутів, діє мережа стаціонарних рекреаційних пунктів, влаштовано екологічні та науково-пізнавальні маршрути, добре розвинена інфраструктура сільського зеленого туризму, діє низка закладів стаціонарної рекреації. Також, на території Карпатського національного природного парку розташована й найвища вершина України – гора Говерла, яку відвідує чимало туристів. Розвитку екологічного туризму на території Івано-Франківщина сприяє й висока лісистість регіону. Майже половина території області, а точніше 45,6 %, вкрита лісами, які становлять 6 % лісового фонду України. Понад третина лісового фонду області – це унікальні екосистеми передгірних та гірських дубово-букових і ялинових карпатських

пралісів, які перебувають під охороною держави. Великі площі лісів створюють значний ареал багатого різноманіття рослинного і тваринного світу. Зокрема, на Івано-Франківщині, збереглося 228 видів рослин та близько 149 видів тварин, які занесені до Червоної книги України.

Отже, проведене дослідження засвідчило той факт, що Івано-Франківська область має гарні перспективи для розширення асортименту туристичних послуг за рахунок розвитку екологічного туризму. Зокрема, область характеризується значними площами природно-заповідних територій, з незмінними природними ландшафтами, наявністю унікальних ділянок незайманої природи, високою лісистістю і мальовничими ландшафтами, багатством ендемічних та червонокнижних рослин і тварин, що визначає особливу цінність природно-рекреаційних ресурсів Івано-Франківської області, для розвитку екологічного туризму. Крім того, розвиток екологічного туризму сприяє створенню нових робочих місць в регіоні, підвищенню освітнього та культурного рівня місцевого населення, через екологічну освіту, розвитку нової туристичної інфраструктури тощо.

Список використаних джерел: 1. Бейдик О.О. Українсько-російський словник термінів і понять з географії туризму і рекреаційної географії / О.О. Бейдик; КНУ ім. Тараса Шевченка. – К.: РВЦ "Київ. ун-т", 1997. 2. Воскобойникова Н.Н. Экологический туризм: особенности и перспективы развития / Н. Н. Воскобойникова // Тр. Акад. туризма. – Вып. 3. – СПб.: Невский фонд, 2000. – С. 213. 3. Офіційний сайт Всесвітнього фонду дикої природи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wwf.ru>. 4. Офіційний сайт Івано-Франківської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.if.gov.ua>. 5. Офіційний сайт Міжнародної організації екологічного туризму (TIES) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ecotourism.org>. 6. Офіційний сайт природно-заповідного фонду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pzf.menr.gov.ua>.

УДК 621.039+66.081.3

РАЦІОНАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ВОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

І.М. Петрушка, О.І. Мороз, К.І. Петрушка
petim@ukr.net

Національний університет «Львівська політехніка», Львів, Україна

Значна частина поверхневих та підземних водних ресурсів, особливо в районах розташування промислових комплексів, відчують антропогенний вплив за рахунок зростаючих об'ємів скиду умовно і нормативно очищених стічних вод. У 2013 р. в поверхневі водні об'єкти скинуто 8697 млн. м³ стічних вод. Частка забруднених стічних вод у загальному водовідведенні у 2014 р. – 36,7 % в порівнянні з 2013 р. – зросла майже на 6 %.

Накопичення токсичних складових стічних вод створює суттєву техногенну небезпеку водно-ресурсному потенціалу держави. Повною мірою це

стосується і стоків, насичених речовинами, які відносяться до 2-го-4-го класу небезпеки, таких як органічні барвники, органічні розчинники та радіонукліди.

Зменшити концентрацію органічних речовин у стічних водах до гранично-допустимих, можливо адсорбцією, зворотнім осмосом, ультрафільтрацією, електродіалізом, іонним обміном [1]. З стічних вод легко адсорбуються активованим вугіллям акрилонітрил, анілін, бензин, хлорбензол, циклогексан, крезол, фенол та інші органічні речовини [2, 3].

Поряд із синтетичними адсорбентами, які традиційно використовуються у масообмінних процесах (активоване вугілля, силікагелі, штучні цеоліти) вітчизняні та зарубіжні вчені інтенсивно продовжують проводити дослідження щодо практичного впровадження в якості адсорбентів природних дисперсних мінералів [4,5,6].

Запаси мінерально-сировинної бази України є достатньо вагомими у світовому вимірі, що підтверджує Закон України № 4731-17 «Про затвердження загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року». Згідно з техніко-економічними розрахунками приведеними в програмі потреба в мінерально-сировинних ресурсах базується на освоєнні новітніх технологій. До такої мінеральної сировини відносяться і природні сорбенти. Проте їх використання в природоохоронних технологіях (наприклад бентонітових мінералів) є мізерно мале і складає – 4% в порівнянні з іншими галузями наприклад ливарне виробництво – 52%, харчова промисловість – 6%, сільське господарство – 18%. Доцільність та перспективність використання природних сорбентів доведена працями таких вчених школи академіка Овчаренка Д.Р. (Тарасович Ю.І., Манк В.В., Мельник Л.В.). Завдяки пористій структурі та високорозвиненій поверхні такі мінеральні сорбенти як бентоніт, палигорськіт, глауконіт проявляють високі адсорбційні, каталітичні та іонообмінні властивості і здатні селективно вилучати з водних розчинів різні класи речовин в тому числі і радіоактивні ізотопи. Перспективність та економічна доцільність використання мінеральних сорбентів в різних технологічних процесах зумовлена не тільки наявністю в Україні великих промислових родовищ і невисокою вартістю мінералів, але і можливістю регулювання геометричної структури та хімічної природи поверхні. Одним з ефективних методів вилучення забруднених 2–4-го класу небезпеки з рідинних середовищ незалежно від їх хімічної стійкості є сорбційний метод, швидкість якого можна прогнозувати та регулювати в широкому діапазоні концентрацій.

На основі проведеного моніторингу, та експериментальних досліджень нами пропонується класифікація в основі якої закладені шляхи використання природних та модифікованих природних сорбентів в залежності від виду та концентрації забрудника в стічних водах (рис. 1) [7,8,9].

Дана класифікація дозволяє вибрати не тільки оптимальний вид сорбенту для нейтралізації забрудника, але і один з способів модифікування монтморилонітових порід з метою підвищення ступеня сорбції і відповідно зменшення вторинного забруднення навколишнього середовища відпрацьованими сорбентами

Рис. 1. – Класифікація використання природних та модифікованих сорбентів в технологіях очищення стічних вод від забрудників 2-4-го класу небезпеки.

Список використаних джерел: 1. Зинюк О.Р. *Основи колористики і хімії барвників: курс лекцій*. Під ред. О. Поліщука./ О.Р. Зинюк - ЛДУ ім. І. Франка: Львів, 1997.- 330 с. 2. Jiuhui Qu. *Research progress of novel adsorption processes in water purification: A review* // *Journal of Environmental Sciences*. – 2008. – Vol. 20. – p. 1–13. 3. Poroikov V./ *Computer-aided prediction of biological activity spectra. Application for finding and optimization of new leads*/ Poroikov V., Filimonov D // *Rational Approaches to Drug Design*, Eds. H.-D. Holtje, W.Sippl, Prous Science, Barcelona, 2002.- p.403-407. 4. Манк В.В. *Про можливість використання природних дисперсних мінералів для відбілювання соняшникової олії* / В.В. Манк, І.І. Марцін, Л.В. Фіалковська // *Хімічна промисловість України*. – 1997. – № 4. – С.30-33. 5. Овчаренко Ф.Д. *Ионный обмен и поверхностные явления на дисперсных минералах* / Ф.Д. Овчаренко // В кн: *Успехи коллоидной химии*. - М.: Наука, 1973. - С.67-77. 6. M. Maliovan *Experience of using natural dispersiblis adsorbents of Ukraine for cleaning industrial drains* / M.Maliovan, Y.Gumnitsky, M.Sannikov // *Konferenciya "Mikrozanieczyszczenia w srodowisku w swietle przepisow unii europejskiej"*. - Ustron.- 2000.-P.90-93. 7. M.A. Petrova *Sorption of Sr on Clay Minerals Modified with Ferrocyanides and Hydroxides of Transition Metals*. / M.A. Petrova, I.M. Krip, A.G. Flowers, T.V. Shimchuk, I.M. Petryshka.// *ISSN № 1066-3622 Radiochemistry*.- 2008. Vol. 50. No.5. p.p. 502-507. 8. Петрушка І.М. *Внешнедиффузионная кінетика адсорбції красителя аніонного червоного 8С на глауконіте*. / І.М. Петрушка, Я.М. Гумницький, М.С. Мальований, // *«Теоретические основы химической технологий»* .Т. 46, №6 .-2012.- С.-1-5.10. 9. Петрушка І.М. *Сумісний помел та кислотне модифікування бентонітів з ціллю отримання сорбента для очищення рідинних середовищ від органічних забрудників*./ І.М. Петрушка, М.С. Мальований. // *«Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського»* . - № 2(73).-2012.- С.-167-170.

ОСОБЕННОСТИ КОНЦЕНТРАЦИИ ЦЕННЫХ ЭЛЕМЕНТОВ В ОТХОДАХ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ СЕВЕРО- ВОСТОЧНОГО ДОНБАССА

И.В. Удалов

*Харковский национальный университет имени В.Н. Каразина,
м. Харьков, Україна*

Известно, что из 2–2,5 млрд т/год используемых природных ресурсов в Украине около 90 % превращаются в промышленные отходы, при этом общий объем накопленных промышленных отходов на сегодня составляет более 35 млрд т. Поступление в окружающую природную среду (ОПС) большого количества техногенных отходов свидетельствует о низкой эффективности отечественного производства, где степень использования природных ресурсов составляет 5–10 %. Выявлены факторы, характеризующие прогрессирующую тенденцию накопления промышленных отходов в Донбассе:

- высокая концентрация промышленных предприятий, образующих отходы;
- использование энерго- и ресурсоемких технологий, морально и физически устаревшего оборудования;
- низкие объемы переработки и утилизации твердых отходов производства;
- отсутствие мотивации к привлечению промышленных отходов в производственно-хозяйственные циклы у субъектов хозяйствования. [1, 2]

В процессе исследований выявлены объемы твердых отходов производства на Донбассе, которые по условиям залегания и концентрации ценных компонентов можно классифицировать как «техногенные месторождения». [3, 4] Техногенные месторождения Донбасса характеризуются:

- высокой концентрацией ценных компонентов;
- локализацией запасов вторичных ресурсов;
- минимизацией затрат на их разработку, добычу и транспортировку;
- возможностью комплексного извлечения ценных компонентов.

Целью работы было изучение отходов промышленных предприятий Северо-Восточного Донбасса на наличие черных, цветных и редких металлов. Для достижения поставленной цели необходимо было выявить места скопления потенциально ценных отходов и изучить их состав.

В ходе проведения работ выявлены техногенные образования, содержание металлов в которых превышает фон в сотни раз, и приближается к промышленным концентрациям. Эти техногенные образования размещаются на поверхности земли в доступных для освоения местах и, в подавляющем большинстве, весьма значительные по размерам.

Зафиксировано, что атмосферные осадки и иные мигрирующие растворы проходя сквозь техногенные отходы, поступают в почву, образуя в ней

техногенные геохимические аномалии, которые характеризуются широким комплексом металлов. При этом почвы обогащаются тяжелыми металлами и другими микроэлементами и соединениями. Оценено, что распространение металлов в почвах с аномально высоким содержанием имеет локальный характер. В геолого-промышленных районах Северо-Восточного Донбасса, где высокая плотность промышленных предприятий, повышенное содержание металлов в почвах имеет площадное распространение, и различные аномальные зоны могут соединяться между собой. Таким образом, отмечено, что главным вопросом перераспределения микроэлементов в поверхностной части зоны гипергенеза есть конечная миграция элементов и их соединений.

Список использованной литературы: 1. Семиноженко В.П., Сталинский Д.В., Касимов А.М. Промышленные отходы: проблемы и пути решения. Х.: Издательство «Индустрия», 2011. – 544 с. 2. Воеводин В.Н. Региональные проблемы экологической безопасности при горнопромышленном производстве в Украине // *Екологія довкілля та безпека життєдіяльності*. – 2006. – № 1. – С. 5–16. 3. Капинус Е.И., Шпильный С.А. и др. Зола и шлаки каменных углей Донбасса как источник извлечения цветных металлов. *Экотехнологии и ресурсосбережение*, 1996. – № 5-6. – С. 85–91. 4. Юдович Я.Э., Кетрис М. П. Ценные элементы-примеси в углях. Екатеринбург, УрО РАН, 2006. 538 с.

УДК 504.75.06

ECOLOGICAL SETTLEMENTS DEVELOPMENT FOR OPTIMIZATION OF NATURAL RESOURCES EXPLOITATION

M. Radomska, T. Strava

m_radomskaya@mail.ru

National Aviation University, Kyiv, Ukraine

The creation of eco-friendly settlements is an attempt to harmonize human activity with the natural cycles to support the existing environmental balance.

The term «eco-village» was introduced by Georgia Institute of Technology Professor George Ramsey in 1978 to describe small-scale, car-free, close-in developments, including suburban infill. It seems that the movement of ecovillage is an international phenomenon, and it has started simultaneously in different places at about the same time – in the 1980s – 1990s. These communities, claiming to be «eco-villages» today, were established in two different ways. The first group includes those, which were founded in late 1980s and especially after 1991, when the book by Robert Gilman «Ecovillage and sustainable community» was published. They have originally called themselves «ecovillages» and their mission signified in the conceptual documents was to create the society, in which humans live in harmony with nature and not deplete their resources. These are eco-villages in Ithaca, New York, founded in 1992, and in Los Angeles, established in 1993.

The second way that has led to formation of environmental settlements is the evolution of spiritual, revolutionary, political-social or alternative settlements and

communities established in the 1960s and 1970s. Having existed for several decades, many of them came to the same ideas that we now denote as «sustainable development», and began to call them eco-villages. These are two well-known educational centers: Sirius in Massachusetts and Lost Valley in Oregon.

Ecological settlement is an experiment, new creative lifestyle, combining reasonable farming, simple and healthy rural life with modern knowledge and technologies used wisely and carefully [1].

The basic principles valid for all ecovillages are the following [1,2]: harmonious interaction with the environment, minimizing negative impacts on it; creating conditions for healthy and long life, including healthy lifestyle and proper diet with organic food; harmonious development of personality; maintenance of permanent agriculture; sustainable environmental management; use of renewable resources for life and power generation.

Each ecovillage may introduce additional specific environmental restrictions on lifestyle, avoiding alcohol, smoking, drug use, meat or thermally processed food; ban on birth control; rejection from usage of certain materials and technologies; ban on presence of certain animal species (dogs, cats), vehicles in the settlement, etc.

Exact number of ecological settlements in Ukraine is unknown. In 2011, it was 25, but this figure is approximate, because the government does not keep statistics about these communities, at the same time people who decided to leave urban settlements and found ecovillages are sometimes not in a hurry to declare its existence as a unit of society. However, they have the opportunity to express themselves in modern Global Ecovillage Network, which reflects the activity of this movement in the world. The global network of ecovillages includes just over 400 worldwide, but Ukrainian communities are not registered.

In 2013 visitors of specialized sites have been actively discussing the prospects of creating ecological settlements – family estate in Poltava («Baranivka»), Kyiv region («Creation»), Chernihiv («Family Earth») [2]. As for state support at the highest level, the desire to live according to the laws of nature is not considered to be harmful. However, there is a range of problems, preventing development of ecosettlements network. First is financial problem: implementation and application of new technologies (innovative technologies, alternative energy, etc.) require large investments. Another drawback is a large area of such objects, because sustainable farming requires large plots of land. Therefore, land plot of 0.5–1 ha per family can be a drawback, as it can be used more efficiently in urban areas and even in traditional rural settlement. Therefore, the whole area of such settlement will be enough to provide the needs of maximum 5–10 families. Allocation of such large agricultural areas for non-profitable activity can be very difficult for the government.

Another problem is the need to follow vegetarian or raw food diet, because huge number of people today are not ready to switch to this type of food. The fourth negative aspect typical for ecovillages not only in Ukraine, but also in the whole world, is ideological imbalance. Unfortunately, considerable number of ecovillages set certain ideological requirements, religious or radical, beyond environmental strategies. However, experience shows that the most productive and durable

organizations are those in which ideological component is balanced and does not go beyond the ecological balance of life.

The last issue is problem of children socialization, as normal physical and mental development of kids is provided with school education and communication with children of the same age, free information, development of abstract thinking. Therefore, such exclusion from society, as in ecovillages, even for immersion in nature, is unacceptable.

Despite the mentioned negative aspects the creation of alternative communities is positive process, enabling achievement of such positive results:

1. Overcoming unemployment and poverty due to availability of privately owned land to build a house, production of goods for their own consumption, ensuring self-sufficiency of the community.

2. Health problems could be solved through the acceptance of healthy lifestyle.

3. Development of self-education and research in the field of environmentally sound management of alternative settlements.

4. Ensuring decent existence of elderly person through the creation of self-service in family estates, provision of their additional needs without spending all costs for utilities and food as in cities.

5. Addressing the spiritual development of man, self-realization and happy life.

6. Addressing the environment in organization and conduction of sustainable economy.

Significant economic and social prospects for such settlements are connected with rural tourism, because it can make an important input into sustainable increase of local revenues and budgets of communities, enhance the development of many related industries (transport, trade, communications, construction, agriculture etc.). It will also give impulse to the revival and development of traditional culture, folk architecture, art, and crafts – everything that makes ethnic color together with natural and recreational factors. At the same time ethnic formations will represent Ukraine at global tourist market and also attract foreign visitors. Therefore, an important prerequisite for successful development of recreation in rural areas must be the revival of ethnographic ideology and development of the entire range of traditional culture from crafts to spiritual heritage, which will provide favorable conditions for individual vacation in ethnographic regions of Ukraine.

In Ukraine there are all prerequisites for the development of ecological settlements that can be seen as a specific form of sustainable economic activity for rural environment, with natural and cultural potential, or as a form of small business, which makes it possible to start solving problems of rural employment, living standards improvement, better use of natural, historical and cultural potential of rural areas. The development of such settlements has real state perspective and helps improve the socio-economic situation in rural areas.

List of references: 1. *Пермакультура – что это?* / [под. ред. Патрика Вайтфилда]. – С.Пб.: ЦГИ, 1993. – 240 с. 2. *Харичков С.К. Экономика и экология: совместимость развития (мировой опыт и украинская перспектива)* / С.К. Харичков, Н.Н. Андреева, Л.Е. Купинец. – Одесса: ИПРЭЭИ НАН Украины, 2007. – 180 с.

Наукове видання

«РЕГІОН – 2015: СТРАТЕГІЯ ОПТИМАЛЬНОГО РОЗВИТКУ»
МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
(м. Харків, 5–6 листопада 2015 р.)

Збірник наукових праць

Українською, російською, англійською мовами

Відповідальний за випуск – к.геогр.н., доцент **Ю.І. Кандиба**

Комп'ютерне верстання – к.геогр.н. **Н.В. Добровольська**

Підписано до друку 20.10.2015 р. Формат 60х84/16.

Папір офсетний. Друк ризографічний.

Ум. друк. арк. 15,9. Обл.-вид. арк. 18,5.

Тираж 120 пр. Ціна договірна.

61022, Харків, майдан Свободи, 4
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Надруковано з готового оригінал-макету у друкарні ФОП Петров В.В.
Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.

Запис за № 24800000000106167 від 08.01.2009 р.

61144, м. Харків, вул. Гв. Широнінців, 79-В, к. 137,

тел. (057) 778-60-34, e-mail: bookfabrik@rambler.ru